

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
19. évfolyam (2024) 1. szám

Tanulmány

Gedeon Magdolna: <i>Az Aranybulla sóval kapcsolatos rendelkezései</i>	5
Zaccaria Márton Leó: <i>A munkajogi védelem megerősítésének régi-új eszközei – Az Európai Unió újabb szociálpolitikai jogalkotásának sarkalatos pontjai</i>	18
Manzinger Krisztián: <i>Az állampolgári közösségből kirekesztés két esete: a szlovéniai töröltek és a lettországi nem-állampolgárok</i>	36
Mátyás Imre: <i>Szemelvények a lex mercatoria történetéből</i>	57
Endrédi András: <i>A fizetési meghagyás kézbesítésével kapcsolatos gyakorlati problémák, különös tekintettel a postai kézbesítésre</i>	70
Gyarmati Dorina Olga: <i>Miért pont 12? Avagy a szexuális erőszak büntette az életkor tükrében</i>	91
Nagy-Balogh Boglárka: <i>Kedvtelésből tartott állatok illegális állatkereskedelme</i>	110
Balázs Zsolt: <i>Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés küzdelme a halálbüntetéssel szemben a magyar jogtörténetben</i>	124
Károlyi Kristóf: <i>A vad és gépjármű ütközéséből eredő károkért való felelősség aktuális kérdései</i>	143
Nagy Petra – Török Éva: <i>Digitális lábnyomunk sorsa halálunk után – a felhasználói fiókok helyzete</i>	159

Az Aranybulla sóval kapcsolatos rendelkezései Gedeon Magdolna*

Magyarországon már az Árpád-ház idején jelentős sóbányászat folyt. Az Aranybulla két cikkelye 1222-ben a király bevételeit kívánta korlátozni a sóforgalmazás területén. Az egyház ugyanis jelentős szerepet játszott a só forgalmazásában, néhány egyházi intézmény engedélyt kapott a királytól a só szállítására és tárolására. Így a sótiszték az egyháztól magasabb áron vásárolhatták vissza a sót. II. András idején – az egyházat a sóforgalmazásból kihagyva – a sót a királyi sóraktárakban kívánták tárolni. Így az egyház jelentős jövedelemtől esett volna el. Ezért a XXV. cikkely megtiltotta a királyi sóraktárak használatát. A XXIV. cikkely előírta, hogy a sókamarások zsidó és szaracén bérlők helyett magyar nemesek legyenek. Ezek a bérlők ugyanis bevételeik növelésére törekedtek, és az egyházat megpróbálták a sóforgalmazásból kiszorítani.

Kulcsszavak: Aranybulla, sóregálé, bányaregálé, sóforgalmazás

Provisions of the Golden Bull Relating to Salt

Significant salt mining took place in Hungary during the time of the Árpád Dynasty. In 1222, two articles of the Golden Bull sought to limit the king's rights in the field of salt distribution. The Church played a significant role in the distribution of salt; some Church institutions received permission from the king to transport and store salt. Thus, salt officers could buy back the salt from the Church at a higher price. During the time of András II, they wanted to exclude the Church from the sale of salt and wanted to store the salt in the royal salt warehouses. Thus, the Church would have lost significant income. Therefore, article XXV prohibited the use of the royal salt warehouses. Article XXIV stipulated that the salt cellars should be Hungarian nobles instead of Jewish and Saracen tenants. The aforementioned tenants sought to increase their income and tried to push the Church out of the salt distribution.

Keywords: Golden Bull, salt regal, mining regal, salt distribution

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.5>

Az Árpád-házi királyok idejéből több olyan oklevél maradt fenn, amelyekben az uralkodó által adott kiváltság a só szállítására, kitermelésére vonatkozik, vagy amelyekben nagyobb mennyiségű só adományozása szerepel.¹ III. Béla jövedelmkimutatásában a só forgalmazásából származó bevételek 10%-ot tesznek ki.² Mindez

* Habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jогtörténeti és Jogelméleti Intézet.

¹ A korszak sóval kapcsolatos okleveleinek összefoglalását ld. Izsó István: *Szemelvények a középkori montanisztika magyarországi történetének írott forrásaiból (1000–1526)*, Rudabánya, Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 2006, 33–37. o.

² A kimutatás szövegét ld. Hóman Bálint: *Magyar pénztörténet 1000–1325*. Budapest, MTA, 1916, 425–

azt bizonyítja, hogy Magyarországon már ebben az időben is jelentős sótermelés folyt, amely az uralkodóknak tetemes hasznot biztosított. A nyolcszáz éves Aranybulla két cikkelye azonban az uralkodó sóforgalmazásból eredő bevételeinek a korlátozásáról szól.

1. Az uralkodó sóval kapcsolatos jogosultságai

Az Aranybulla XXIV. és XXV. cikkelye foglalkozik a sóval. A két cikkely szűkszavúan fogalmaz, értelmük megállapításához elengedhetetlen a király sóval kapcsolatos, 13. század elején fennálló jogosítványainak tisztázása.

Az uralkodónak a földben található ásványkincsekhez való jogosultságának megalapozására alapvetően három nézet különböztethető meg a szakirodalomban. Az egyik nézet szerint – amelyet Wenzel Gusztáv, Péch Antal, Hóman Bálint, Eckhart Ferenc képvisel – a királynak magától értetődő joga volt a föld méhének kincseire. Ez a felségjogban gyökerezett, és további magyarázatot nem is igényelt. Iványi Béla megfogalmazása szerint:

„A sóbányászat hazánkban nagy gazdasági és pénzügyi jelentőségénél fogva kezdettől fogva a regál jogok közé tartozott. Ezt bővebben bizonyítani, azt hiszem, fölösleges lesz. Ezen regál jognál fogva a királyok a sóbányákat maguk műveltették és nagyon gyér azon esetek száma, midőn a király valamely hívének sóbányászati jogosítványt adományozott.”³

Lányi Bertalan szerint a közérdek alapozza meg, hogy a földfelszínhez és a bányatermékekhez való jogosultságok elválnak egymástól. A bányák kiterjedése ugyanis eltér a földbirtokok kerületétől, és ezért a bányatermékek kiaknázását el kell választani a felszíni tulajdonosi körtől, azok felett az állam a közjó érdekében rendelkezhet. A földfelszínhez való tulajdonjogot tehát Lányi szerint az állam közérdekből korlátozhatja, és emiatt nem a földfelszín tulajdonosa – aki lehet, hogy a sok költség miatt nem is élne a lehetőséggel – rendelkezhet a földben talált kincsekkel.⁴

Paulinyi Oszkár A sóregálé eredete Magyarországon című munkájában kifejti, hogy a sóregálé hazánkban csak a 14. század elején alakult ki, addig a só a föld tartozéka volt. Az Árpádok korábbi sóbányászati adományai mind saját birtokra vonatkoztak, tehát tulajdonképpen nem uralkodói, hanem földesúri jogosítvány alapján lehetett a sóvágásra engedélyt szerezni.⁵ Paulinyi szerint a regáléjogok vonatkozásában

„nem jöhet tekintetbe a külföldi átvétel gondolata sem, különösen nem azon feltevés esetében, hogy az ércbányászat és a só regáléja már a XI. század folyamán hazánkban alkalmazást nyert. Ami az ércbányászatot illeti, a XII. század két utolsó évtizede az, amikor a német-római császárság területén a regále-jognak első, de

426. o., magyar összefoglalását ld. Zsámboki László: Bányászat az Árpádok korában (896–1301), in *A magyar bányászat évezredes története*. I. (szerk.: Zsámboki László et al.), Budapest, OMBKE, 1997, 33. o.

³ Iványi Béla: Két középkori sóbánya-statutum, *Századok*, 45 (1911), 10–30. o.

⁴ Lányi Bertalan: *A bányajog alapelvei*, Budapest, Grill Károly Könyvkereskedés, 1897, 54. o.

⁵ Paulinyi Oszkár: A sóregálé kialakulása Magyarországon, in: *Gazdag föld, szegény ország* (szerk.: Buza János, Draskóczy István), Budapest, Corvinus Egyetem, 2005, 13. o.

gazdaságilag még mitsem érvényesülő megnyilatkozásai észlelhetők, tágabb értelmezését és gazdasági érvényesítését pedig csak a XIII. század első évtizedei hozták meg. Addig a föld belsejében rejlő kincs, amennyiben kiaknázására sor került, a földnek a tartozéka volt, és mint ilyen, a földbirtokost illette meg.⁶

A szakirodalom egységes abban a feltevésben, hogy a bányaregálé intézményét Németországból vettük át. Heiner Lück szerint a bányajog megjelenése a Német-római Birodalomban éppen a bányaregálé kialakulásával van összefüggésben, amivel első ízben a roncgliai gyűlésen találkozhatunk 1158-ban. Ez a gyűlés arról ismert, hogy a császár a iustinianusi törvénykönyvekből hatalma alátámasztására szolgáló elveket olvastatott ki a jogtudósokkal.⁷ Lück is megemlíti, hogy a bányaregálé intézményét a roncgliai törvényekben a római jogászok közreműködésével rögzítették: „*Regalia sunt hec ... argentarie ... salinarum reditus ...*” Tehát a só, mint regálé alá eső ásvány már a roncgliai gyűlésen szerepel a XII. század elején.

Paulinyi szerint az Árpád-korban a sóregálé meglétére vonatkozó „kérdésre csak a nem királyi birtokon feltárt sóterületek helyzete adhatja meg a választ, vagyis annak a körülménynek a tisztázása, hogy a só a földbirtok tartozéka volt-e, s így azzal a földesúr természetszerűleg szabadon rendelkezett, avagy valaminő különleges királyi jog érvényesülésének volt helye.”⁸ Paulinyi ezért idézi az Abanembeli Péter és Sándor fiainak a Sáros-megyei Lipócra vonatkozó birtokosztályáról szóló, 1299-ben kiállított oklevelet:

„...*quod si minera auri et argenti uel cuiusuis generis metallorum, aut salifodina, seu puteus salis reperta sunt, uel reperiri poterint in futurum in possessione memorata, videlicet in porcione utriusque, prouentus, huiusmodi partes communiter percipient et habebunt, cultores autem seu operarij metallorum eorundem et salifodine seu puteus salis ad illám partém pertinebunt, in cuius porcione reperta fuerint metalla, sales et puteus salis memorata; et pecuniam ad opus incoandum ipsis operarijs partes dare communiter tenebuntur.*”⁹ (Ha aranyat vagy ezüstöt, vagy más valamilyen fémeket, vagy sóbányát vagy sóaknát találtak, vagy a jövőben az említett birtokban találni fognak, természetesen mindketten arányosan, a növekményt is, ezeket a részeket közösen kapják és bírják. Az ércbányák, sóbányák vagy sóaknák művelői vagy munkásai a fémeket, a sót olyan részben szerzik meg, amilyen arányban a fémbányákat, a sót és a sóaknát felfedezték; a munkáért a feleknek a pénzt közösen kell adni. Ford. G. M.)

Ehhez a forráshoz Paulinyi a következő megjegyzést fűzi:

„Ez az egyezmény arról tanúskodik, hogy az esetleg feltárandó só a földbirtok tartozéka volt, s annak kiaknázása a földterület birtoklásának jogcímén a földesurat illette meg. Nincs itt szó a fémbányászat későbbi korszakából ismeretes

⁶ Uo. 12. o.

⁷ Heiner Lück: Die Entwicklung des deutschen Bergrechts und der Bergbaudirektion bis zum Allgemeinen (preußischen) Berggesetz 1865, in *Geschichte des deutschen Bergbaus, Bd. 2: Salze, Erden und Kohlen. Der Aufbruch in die Moderne im 18. und frühen 19. Jahrhundert* (Hrg.: Wolfhard Weber), Münster, Aschendorff Verlag, 2015, 111. o. A Digestából kiolvasott elvek: Ulp. D. 1, 4, 1, pr.: Quod principi placuit, legis habet vigorem. Ulp. D. 1, 3, 31: Princeps legibus solutus est.

⁸ Paulinyi: *A sóregálé kialakulása Magyarországon*, 13. o.

⁹ Wenzel Gusztáv (szerk.): *Árpád-kori Új Okmánytár*, X. Budapest, Eggenberger, 1873, 329–332. o. III. Endre királynak törvénykezési kiadványa az Abanemzetség tagjai közt történt birtokosztályról, 332. o.

bányaszabadságról, sem királyi jogról: az egyezmény alapjául a földesúrnak azon joga szolgál, hogy a birtokán feltárt, illetőleg feltárandó sóterületet saját földesúri üzemében szabadon kitermelheti.”

A forrásból azonban nem vezethető le Paulinyi állítása. Az oklevélben az osztályban résztvevő felek jogosultságainak rendezéséről van szó. Ha az ásványok a földbirtok részét képezték volna, nem is kellett volna róluk külön rendelkezni, mert főszabályként a „tartozék osztja a földolog sorsát”. Ebből az oklevélből azonban az derül ki, hogy – a Lányi féle felfogásnak megfelelően – az osztály esetén sem lehet a földbirtok alatti bányákat megosztani, hanem azok művelési költségeit arányosan kell viselni, a hasznokban pedig a felek szintén arányosan osztoznak. A földbirtokosok valószínűleg korábban már engedélyt kaptak a só kitermelésére.

Ez a forrás azt a feltevést is alátámasztja, hogy a só- és fémbányászatra vonatkozó jogosultságok kezdetben nem tértek el egymástól. Wenzel Gusztáv szerint „a sóbányák Magyarországon 1492-ig a bányászat egyéb ágaihoz képest műveltettek. Bányászati főúri jogát (Jus Regale Minerale) azokra nézve a király úgy gyakorolta, mint más bányákra nézve: vagy saját emberei által művelvén azokat, vagy a bányászati jogosítványt egyes földbirtokosokra, illetőleg egyes községekre ruháztatva át.”¹⁰

Bár Zsámboki László szerint Paulinyi írásából az következik, hogy ha a só a földbirtok tartozéka volt, akkor más ásványok, így az ércek is a föld részét képezték,¹¹ ez nem jelenthető ki. Véleményem szerint a király a sóbányászathoz hasonlóan a tatárjárás előtti korszakban jobbra magának tartotta meg a bányákkal rendelkező földterületeket, és azt saját embereivel aknáztatta ki, akiket a magyarok egyes oklevelek tanúsága szerint a rabszolgapiacra vásároltak. Valószínűleg a bányászati tevékenységre alakult első formációk, a bányatelepek is az uralkodó tulajdonába tartozó területeken jöttek létre, így azok közvetlenül a király alá tartoztak, az ott dolgozók a király emberei voltak. Ahogyan azt Wenzel Gusztáv az előbbi megjegyzésének folytatásaként is leírta, a sóaknászatra is bányatelepek jöttek létre.¹²

Későbbi törvényekből, és egyes oklevelekből pedig arra lehet következtetni, hogy az uralkodó, ha egy földesúr birtokán nemesfémbányát találtak, azt a maga részére kisajátíthatta.¹³ Ha az ásványok a föld tartozékát képezték volna, erre nem lett volna lehetőség. A bányakincseket a föld tartozékának tekintő tanulmányok azzal sem számolnak, hogy a kitermeléshez szükséges szakértelem és tőke hiánya miatt a földbirtokos nem igen tudta, vagy akarta volna a bányászati tevékenységet maga végezni. A só kitermelését és forgalmazását az uralkodó azért sem engedhette ki a kezéből, mert az fizetőeszközként is szolgált, valamint az élelmiszerek tartósításában

¹⁰ Wenzel Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*, Budapest, MTA, 1880, 145. o. A szerző ezen a helyen számos, az uralkodó által adott sóbányászati engedélyről szóló forrást is megjelöl.

¹¹ Zsámboki: *Bányászat az Árpádok korában*, 57. o.

¹² Wenzel: *Magyarország bányászatának kritikai története*, 26. o.

¹³ Erre utal I. Lajos 1351-ben kiadott decretumának XIII. cikke is: „Ha pedig a nemesek birtokaiban arany vagy ezüst, réz, vagy vasbányák, avagy egyéb bányák lennének, ezeket megfelelő csere mellőzésével nem szabad elvenni; hanem ha a király akarja, az említett nemeseknek, efféle aranyérczet termő birtokaikért hasonló értékű birtokokat adományozzon” (ld. Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár*. I. Budapest, Franklin-Társulat, 1899, 175. o.).

játszott szerepe miatt nem kockáztathatta, hogy egyes magánszemélyek bányászati hajlandóságától függjön a kitermelése. A sóbányászatban részesülni szándékozó birtokosoknak azonban engedélyt adhatott a kitermelésre.

1492-ben II. Ulászló a XXX. törvénycikkben kihirdette a földesúri bányaszabadságot, tehát megengedte a földbirtokosoknak, hogy a földjeikben található ásványkincseket szabadon bányásszák. Ezt a tevékenységet, amint az a törvényben is szerepel, a földesurak csak az uralkodó által meghatározott feltételek mellett, azaz az urbura befizetésével, bányahatósági felügyelet alatt gyakorolhatták. Ezért – egyes véleményekkel szemben – ekkor sem váltak az ásványkincsek a föld tartozékává.¹⁴ A sóra azonban a bányaszabadság nem terjedt ki, annak kitermelését és forgalmazását az uralkodó magának tartotta fenn.¹⁵ Ezzel a só és egyéb bányatermékek bányászatára vonatkozó szabályozás elvált egymástól. A sóra az 1523. évi XXXIX. törvénycikk által kihirdetett általános bányaszabadság sem vonatkozott.¹⁶

2. Az Aranybulla XXV. cikkelye

Köztudomású, hogy az Aranybulla hét eredeti példányából egy sem maradt ránk. A különféle átiratokban leírt szövegek pedig eltérnek egymástól, így a XXV. cikkelynek is több változata ismert.¹⁷ Knauz gyűjteményében a következő szöveg szerepel: „*Sales in medio Regni non teneantur, nisi tantum in Zoloch et in Scegved et in Confinijs.*”¹⁸ Reizner János fordításában: „só az ország közepén máshol ne tartassék, hanem csak Szolnokon és Szegeden, úgy a határszéleken.”¹⁹

¹⁴ Erről bővebben ld. Gedeon Magdolna: *Abszolutisztikus törekvések a magyarországi ércbányászat és kohászat terén a 18. században*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2020, 19–22. o.

¹⁵ „1492. évi XXX. törvénycikk a királynak bármely országlakos fekvő jószágaiban felfedezett bármiféle ásványokat, a só kivételével, nem szabad maga részére lefoglalni, hanem azoktól, kik a bányákat művelik, szedesse be a királyi bányajövedelmet: Továbbá végeztük, hogy ha bárhol és bárkinek, akár a főpapoknak és báróknak, akár nemeseknek és más bármily rendű birtokos embereknek földjében, területén és határaiban arany vagy ezüst, réz, vasércet vagy bármiféle fémeket és aknákat találnak (kivéven a sóaknákat amelyek egyedül a királyi felség uralmának és haszonvételének vannak föntartva), azoknak és azok örökösének, a kiknek birtokterületén azokra ráakadtak, álljon jogukban és szabadságukban az ilyen aknákat és bányákat ásni és mivelni és a jövőendő időkben mindenkor miveltetni, ugyszintén azoknak hasznát és jövedelmét huzni. 1. § Mindazonáltal akképen, hogy a királyi jogra tartozó és azokból folyó királyi haszonvételt, vagyis a bányajövedelmet, így kívánván ezt más bányák szokása, a királyi felség részére hűségesen át kell szolgáltatni. (ld. Márkus: *Magyar Törvénytár*. I., 498–499. o.).

¹⁶ „Hogy arany és ezüst bőven legyen: engedje meg a királyi felség, hogy az arany- és ezüst-, valamint a réz és más ércbányákat mindenki szabadon mivelje” (ld. Márkus: *Magyar Törvénytár*. I., 819. o.).

¹⁷ A só forgalmazásával foglalkozó tanulmányok ezzel a körülménnyel általában nem foglalkoznak, ezért szerzőik sokszor téves következtetésre jutnak.

¹⁸ Ferdinandus Knauz: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, tom. 1., Strigonii, Aegydius Horák, 1874, 235. o. Knauz szerint az általa ismertett változat 1318-ban készült a kalocsai nemzeti zsinaton, amit a nyitrai és egy másik ismeretlen püspök hitelesített pecsétjével. Eredetije a primási levéltárban található (ld. Knauz Nándor: *II. Endre szabadságlevelei*. Pest, Eggenberger Ferdinánd magy. akad. könyvtár, 1869, 9. o.).

¹⁹ Reizner János: *Szeged története*, Szeged, Szeged szab. kir. város közönsége, 1899, 33. o.

Reizner tehát Zoloch-ot Szolnoknak fordította. Zoloch azonban nem Szolnok, hanem Szalacs²⁰ volt. A Zoloch név sólerakodóhelyet jelent, ugyanis a településen királyi sólerakat működött, melynek szerepe az erdélyi sóbányákból érkező só²¹ elraktározása, majd elosztása volt. A só a Meszesi kapun át érkezett társzekereken sókockák formájában, majd innen tovább vitték Szolnok irányába. A sólerakat 1217-ben már működött, mert II. András a Szentföldre vezetett keresztes hadjárata idején a szalacsi sóközpont jövedelméből utalt ki 500 Márkát a Johannita-rend számára.²² Szolnokon is működött azonban sólerakat, ide vízi úton, Szalacsra pedig szárazföldön szállították a sót.²³

Szegeden szintén volt sóraktár. „Szegedet már Szt. István király az Erdélyből szállított só egyik országos raktárául jelölte ki. A közte és Ajtony között kitört háború okát is az képezte, hogy Ajtony a királyi sószállítmányoktól Csanádon vámot szedett, illetőleg a sót, mely mindenesetre Szegedre lett volna szállítandó, lefoglalta. Az alkalmas vízi közlekedésnél fogva az ország belső részeiben másutt nem is lett volna a sóraktár oly célszerű helyen, mint ép Szegeden” – írja Reizner.²⁴

A Magyar Törvénytárban a következő szöveget találjuk az Aranybulla XXV. cikkelyében: „*Item, sales in medio regni non teneantur, nisi tantum in Zabolch et Regecz et confiniis.*”²⁵ – „Továbbá, sót az országnak közepette ne tartsanak, hanem csak Szabolcson és Regéczen és a végekben.”²⁶ Az Aranybullához lábjegyzetben a következő magyarázat áll:

„Az esztergomi másolat után következik, de némely pontban az aranybullának correctebb szövegű átiratát adja amannál, I. Lajos király 1351. évi decz. 11-én kelt megerősítő privilégiuma, melynek eredeti példányát az Országos Levéltár őrzi. Kiadásunkban a szöveg összevetésénél ez utóbbit használtuk s követtük. Az

²⁰ Bár a mai Románia területén, Bihar megye északi részén található település neve a forrásokban többször változott, középkori elnevezése általánosan Zoloch volt. Ma Sălcea – Érszalacs (ld. György Irén: *Szalacs*, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, Szalacsi Polgármesteri Hivatal, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, 2003, 19–20. o.).

²¹ A magyar sóvárogni ige abból ered, hogy az emberek az erdélyi sóbányák felől érkező sószállító szekereket *só-várogva* várták, mert só nélkül íztelen volt az ételük, és megromlott a hús.

²² György: *Szalacs*, 25. o.

²³ A só szállítására kialakult kétféle útvonalat írja le Tagányi Károly: „A deési sóbányák művelése, talán már a rómaiak alatt kezdődött, ha t. i. azoknak a nyomoknak hitelt adhatunk, amikre magukban a bányákban találtak. De bármint legyen is, annyi bizonyos, hogy a magyarok bejövetele előtt, már régen, az avar-szláv korban művelés alatt kellett állaniok. Döntő bizonyítékunk erre nézve nem más, mint magának a deési sókereskedés természetes végpontjának: *Szolnok* városának neve. E nevet, még a magyarok előtt itt lakó szlávok adták néki, mert ő-szláv nyelven sóhelyet (szol = só + a helynévképző nyik, mint a magyarban az -os, -ös, vagy az -ad, -ed stb.) jelent. Mivel pedig itt sóbányászatról szó sem lehetett, azt egyes egyedül csak só-lerakó helynek, azaz só-kikötőnek érthették. És csakugyan Szolnokot, forrásaink, ősidőktől fogva sókamarahelynek ismerik. A deési vízi sókereskedés végpontja pedig mindenkor Szolnok volt. Minden tavasszal a Szamos vizén Szatmáron át Tokajig, onnan meg a Tiszán le, Poroszlón át Szolnokra szállították a király sóját, a deési czellérek azaz sóhajósok. A maguk sóját viszont télen szekereken vagy szánokon vitték az alparéti nagy só-úton Csáki-Gorbón, Papteleken, Szilágy-Somlyón, Margitán át a másik ősi sókamarahelyre Szalacsra, melynek nevében (régén *Zoloch*) az ő-szláv szol = só szintén fölismerhető” (Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József: *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája* I. Deés, Szolnok-Dobokavármegye Közönsége, 1901, 231–232. o.).

²⁴ Reizner: *Szeged története*, 34. o.

²⁵ Márkus: *Magyar Törvénytár* I., 140. o.

²⁶ *Uo.* 141. o.

aranybulla magyar fordítására nézve megjegyezzük, hogy annak némely kifejezéseit egy XVI-ik századi fordításból vettük át, mely az Országos levéltárban őriztetik.²⁷

Ezt a fordítást Dóry Ferenc teljes terjedelmében ismerteti.²⁸ Dóry szerint ő az Aranybullának a Magyar Törvénytárban található latin nyelvű szövegét közli. A XXV. cikkely itt azonban a következő: „*Sales in medio regni non teneantur, nisi in Zalocz et Regecz et cofiniis.*” Ennek 16. századi fordítása: „Az Soth ne tarchak az orzagnak az közepyn, hanem chak Zalachon es Regeczben es az Vegekben.”²⁹ Dóry tanulmányában tehát a latin szöveg is eltér a Magyar Törvénytárban található átirattól, és a 16. századi fordítás is. Amint az a Győrffy György munkái alapján elkészített gyűjteményből kiderül, a latin szövegben lévő Zaloch és a fordításban szereplő Zalach elnevezés is Szalacsra vonatkozik. Ezek a helységnevek a 13–14. századi forrásokban találhatók a településre.³⁰ Dóry a szöveg elemzése közben többször felhívja a figyelmet, hogy a latin szövegben is vannak fogalmazási hibák, melyek a magyar fordításban is megmutatkoznak.

A korai jogi szövegek értelmezésekor figyelembe kell venni, az írásbeli és a szóbeli nyelv kettősségét. „Az államszervezés természetes velejárója volt a nyelvi megosztottság kialakulása: az írásbeliség, a kultúraközvetítés és a jogérvényesítés eszköze fokozatosan a latin lett, a magyar pedig – mint az ország területén használatos egyik nyelv – évszázadokon át elsősorban a szóbeliséghez kötődött.”³¹ Papp László szerint ez a kettőség a kezdetektől érvényesült a törvényhozás területén is, mivel valószínűleg a törvényeket magyarul tárgyalták, az elfogadott szöveget is magyarul állapították meg, amit azután az egyházi személyek latinul foglaltak írásba. Az országgyűléseken is magyarul tárgyaltak, csak a király vagy megbízottai szóltak fel latinul.³² Mindezek figyelembevételével elképzelhető, hogy a későbbi, Nagy Lajos korában írásba foglalt szövegváltozatba – a többi hiba mellett – a helységneveket is rosszul írták. Szabolcs közel fekszik Tokajhoz, vámszedő hely is volt, de egyébként nem szerepel az általánosan elfogadott sószállítási útvonalakon sóraktárként megjelölt települések között. Ugyanígy Regéc sem.³³ Reizner János szerint a Magyar Törvénytárban „kétségen kívül hibás szöveg alapján” szerepel a két település.³⁴

Nem egyértelmű a szövegben – bár az Aranybulla különféle változatainak a latin szövegében itt nincs különbség – mit jelent az „in medio regni” helymegjelölés. A

²⁷ Uo. 131. o., 1. lj.

²⁸ Dóry Ferenc: Az aranybulla XVI. századi magyar fordítása, *Magyar Nyelv*, 2 (1906) 2., 448–454. o.

²⁹ Uo. 453. o.

³⁰ Id. György: *Szalacs*, 19–20. o.

³¹ Nádor Orsolya: *A magyar nyelv politikai státuszváltozásai és az oktatás. Adalékok a magyar nyelv tanításának történetéhez, Anyanyelv-pedagógia, (2009) 2.*

³² Papp László: *Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964, 7. o. Az 1055-ben írt Tihanyi alapítólevél is alátámasztja a latin írásbeliség és a magyar szóbeliség kettősségét. Az adománylevelet megfogalmazó egyházi méltóság számos helynevet, szót nem latinul, hanem magyarul írt le az oklevélbe. Ennek jogi jelentősége is volt, hiszen a magyarul megfogalmazott helymegjelölésekkel a későbbi birtokvitákat akarták elkerülni. A magyar helymegjelöléseket ugyanis élőszóban értették, a latin megfelelőjüket pedig magyarul többféleképpen lehetett volna értelmezni (Id. Ruffy Péter: *Bujdosó nyelvemlékeink*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1977. 11. o.).

³³ A lehetséges sószállítási útvonalokról, elosztóhelyekről ld. bővebben Zsámboki: *Bányászat az Árpádok korában*, 97–98. o.

³⁴ Reizner: *Szeged története*, 34. o.

fent említett 16. századból való fordításban „az orzagnak az közepyn” megoldás szerepel. Kumorovitz L. Bernát ezen kívül felsorolja a szövegrésznek a szakirodalomban található különféle fordításait: az ország közepe, az országnak közepette, az ország belseje, az ország közepén.³⁵ Kumorovitz nyelvi elemzéssel arra a következtetésre jutott, hogy a kifejezés az ország közepére, mint „meghatározott övezetre”, és nem általánosságban az ország belsejére utal. A Beregi egyezményből pedig arra következtetett, hogy a hely valószínűleg Fehérvár lehetett, vagy egy másik hely, ahol már volt sóraktár.³⁶ Paulinyi Oszkár szerint azonban az ország belsejében csak Szalacson és Szegeden volt ebben az időben sóraktár, a végeken pedig Pozsonyban, Sopronban, Vasváron és még egy Zala megye területén.³⁷

Mindez azért érdekes, mert az Aranybulla e cikkelyének valódi értelmére is több magyarázat született. Az egyik értelmezés szerint a XXV. cikkely arról rendelkezik, hogy az ország belsejében már meglévő sólerakatok közül csak Szalacson és Szegeden lehessen sót tartani.³⁸ A másik magyarázat szerint viszont az Aranybulla új sólerakatok létrehozását tiltja.³⁹

Zsámboki László szerint nem fogadható el, „hogy a sót mindenáron az ország közepe, Buda- és Pest felé kellett volna szállítani. A sót oda kellett szállítani, ahol fogyasztották, vagyis megvették. Ez pedig az egész ország területe volt! És erre megvolt a kiépített országos hálózat! Csúf mai kereskedelmi kifejezéssel élve teríteni kellett az árut.”⁴⁰ A Zsámboki által felvázolt sószállítási útvonalak, melyeken az egész ország ellátása zajlott, valószínűsítik, hogy Szalacson és Szegeden, a két központi helyen kívül máshol is voltak sóraktárak. Így – amint a fentiekből kiderül – például Szolnokon is, de lehet, hogy a tiszai szállítási útvonal mentén már ebben az időben, Tokajban⁴¹ is volt sólerakat. Az erdélyi sót ugyanis három fő útvonalon szállították az ország belsejébe: a Maroson Szegedig, a Tiszán Tokajig, valamint a szalacsi sóúton Szolnokig.⁴² A Maros mellett – amint az a III. Béla által 1183-ban kiállított oklevélből kitűnik – Aradon is lehetett sóraktár.⁴³ Hóman Bálint szerint a sókamarak bérlői

³⁵ Kumorovitz L. Bernát: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei, in *Tanulmányok Budapest múltjából* 18. (szerk.: Tarjányi Sándor), Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 1971. 45. o.

³⁶ Uo. 47–48. o.

³⁷ Paulinyi: *A sóregále kialakulása Magyarországon*, 18. o. Weisz Boglárka szerint azonban a zala megyei sóraktár meglétére nincs elegendő bizonyíték (ld. Weisz Boglárka: Megjegyzések az Árpád-kori sóvámolás és –kereskedelem történetéhez. *Acta Historica* (Szeged), 126 (2007) 1., 45. o.).

³⁸ Ezt a nézetet vallja Paulinyi (*A sóregále kialakulása Magyarországon*, 17–18. o.) és Kumorovitz (Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei, 48. o.). Kumurovitz szerint a rendelkezés már meglévő, vagy olyan tervezett sóraktárra vonatkozott, amit 1222 után létre is hoztak, valószínűleg Fehérváron.

³⁹ Ezt a felfogást képviseli Lederer Emma, aki szerint a „központi sóraktár tilalma” állt az Aranybullában (Lederer Emma: *Az egyház szerepe az árpád-kori Magyarországon, Századok*, 83 (1949) 83. o.).

⁴⁰ Zsámboki: *Bányászat az Árpádok korában*, 51–52. o.

⁴¹ 1500 körül már biztosan működött a tokaji sóraktár, mint a Tiszán úsztatott máramarosi só átrakóhelye. Beluszky Pál: A település története, in *Tokaj településfejlesztésének földrajzi alapjai* (szerk.: Berényi István), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980, 24. o.

⁴² Izsó István: *A magyar bányászat kronológiája (1000–2000)*, A magyar bányászat évezredes története V. Zalaegerszeg – Rudabánya, Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum, 2014, 16. o.

⁴³ „Preterea tres naues saliferas ea libertate, quam habent naues Monasterij de Bisra in emendo et deferendo sale, siue Orodini, siue in Ciggedin servari placuerit, Nitriensi Ecclesie concessi...” (Ezen kívül három sószállító hajóra engedélyeztem a Nyitrai egyháznak azt a szabadságot, amit a bisztrai monostor hajói kaptak a só vételében és szállításában, és tetszésük szerint vagy Aradon vagy Szegeden tárolják... ford. G.M.) Ld. Wenzel: *Árpád-kori Új Okmánytár*, XI., Budapest, Eggenberger, 1873, 47–48. o.

„Országszerte mindenféle sóraktárakat állítottak fel s az árat felemelve, maguk árusították a királyi sót”.⁴⁴

Az egyház jelentős haszonra tett szert a só forgalmazásából és raktározásából. Az uralkodó ugyanis egyes egyházi intézményeket feljogosított a só szállítására. Ilyen jogosítványt kapott az aradi, bisztrai, egri, nyitrai és pannonhalmi apátság.⁴⁵ Zsámboki szerint az általános felfogástól eltérően az egyház a sóbányákban nem kapta, hanem megvásárolta a sót, majd azt a kijelölt vagy megegyezés szerinti helyre szállították.⁴⁶ Innen vásárolták meg a királyi sótiszték az egyházak saját fogyasztása után fennmaradt sót, megfizetve annak a bányában kifizetett árát, a szállítás és a raktározás díját. A két ár közötti különbségből a szállítási költségek levonása után keletkezett a só szállítására jogosított egyházi intézmények haszna.⁴⁷

Az egyház azért követelte a XXV. cikkely írásba foglalását, mert így az uralkodó – az egyházat kihagyva – nem építhetett ki az egész országra kiterjedő raktározási hálózatot. Abból, hogy a Beregi egyezményben az uralkodó tízezer márka fizetését ígérte „öt egymást követő esztendőn keresztül” az egyház számára mintegy a kieső veszteségeik pótlására, arra következtethetünk, hogy a sótiszték a só forgalmazása során – az egyházat megkerülve – a király sóraktárait használták. Ezek szerint pedig az Aranybulla rendelkezése a meglévő királyi sóraktárak használatát és ezzel a tervezett lerakóhelyek felépítését is tiltotta. Kumorovitz szerint a tilalom – az előbb említett grammatikai elemzés alapján – egy konkrét helyre, Fehérvárra vonatkozott. Azt az állítást, hogy Fehérváron volt sóraktár, Kumorovitz egy 1233-ból származó oklevéllel erősíti meg. Ebben II. András a tihanyi apátság sójárandóságára nézve elrendeli, hogy azt a szalacsi sótiszték Fehérvár várában, mely az ország közepén fekszik (in medio Ungarie), szolgáltatassák ki.⁴⁸

Az Aranybulla XXV. cikkelyének értelme tehát az, hogy az egyház sóforgalmazásból származó haszna biztosításának érdekében a sót nem lehetett csak a szalacsi és szegedi valamint a határokon fekvő királyi sóraktárakban tartani, és elejét kívánták venni a jövőbeni sóraktáraknak az ország belsejében való építését is. „A végeken” a királyi sóraktárak azért nem kerültek tilalom alá, mert a só kiviteli kereskedelme egyedül az uralkodó kompetenciájába tartozott.

A Beregi egyezmény meghatározta, mely egyházak vehettek részt a só szállításában és raktározásában, mennyi sót tarthattak vissza saját használatukra és a sótisztéknek mennyit kellett fizetniük érte. Ha a sótiszték az előírt határnapokon nem fizették volna ki a sót, azt az egyház szabadon értékesíthette. A felsorolásban 29 egyházi intézmény szerepel, azokon kívül az egyezmény szerint: „a többi

⁴⁴ Hóman Bálint: *Magyar történet*. I. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935, 480. o.

⁴⁵ Izsó: *Szemelvények a középkori montanisztika magyarországi történetének írott forrásaiból*, 33. o.

⁴⁶ Zsámboki: *Bányászat az Árpádok korában*, 54. o. A Beregi egyezmény is alátámasztja, hogy az egyház a sót vásárolta a bányákban: „Továbbá akarjuk és egyet is értünk azzal, hogy a sóbányákban a sókat ne árusítsák drágábban, mint ahogyan régtől fogva eladni szokták azoknak az egyházaknak, amelyek meg szokták vásárolni a sókat.” A Beregi egyezmény sóra vonatkozó szövegét magyarul ld.: Zsámboki: *Bányászat az Árpádok korában*, 68–69. o. Ezt támasztja alá az előbbi III. Béla által kiállított oklevél is: „in emendo et deferendo sale”.

⁴⁷ Erdélyi László: *Az Aranybulla társadalma*, in: *Emlékkönyv Fejérvapatak László életének hatvanadik évfordulója emlékére* (szerk.: Szentpétery Imre), Budapest, Franklin-Társulat, 1917, 104. o.

⁴⁸ Kumorovitz: *Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei*, 48. o.

egyházak pedig, amelyeknek a neve nincs felsorolva, aszerint tartsanak vissza a saját használatukra sőt, ahogyan főpapjaik a lelkükre mondták”.⁴⁹ Így az uralkodó csak a sóelosztás monopóliumát tartotta magánál. A 14. század végére azonban a királyi sókamaraik szervezet már sűrűn behálózta az országot, a szállítás pedig erre szakosodott csoportok kezébe került. Így az egyház által kivívott jogok már nem sokáig érvényesültek.⁵⁰

3. Az Aranybulla XXIV. cikkelye

A XXIV. cikkely esetében is találhatunk apró különbségeket a szövegváltozatok között. Knauz gyűjteményében: *Comites Camere Monetarij, Salinarij, et Tributarij, nobiles Regni, § 1. Hysmahelite et Judei fieri non possint. A Magyar Törvénytárban: Comites camerarii monetarum, salinarii et tributarii, nobiles regni nostri sint. 1. § Ismaelitae et judaei fieri non possint.*⁵¹ Fordítása: Pénzváltó kamara- ispánok, sókamarasok és vámosok, országunkbeli nemesek legyenek. 1. §. Izmaeliták és zsidók ne lehessenek.⁵² A 16. századi fordítás: *Sydok es Zerechenek ne lehessenek Pénz verew Komora Ispánok, se vámosok, se So Komora Ispánok, hanem ez fele týzteth, az Orzághbelj Nemessegh Vysselhessen.*⁵³ Virág Benedek fordításában: Pénzverő kamaraispánok, sótisztok, vámosok országunk nemesei legyenek. 1. § Izmaeliták és zsidók ne lehessenek.⁵⁴

Hóman Bálint szerint „a királyi sógazdaság – III. Béla jövedelem-kimutatásának a sóra vonatkozó önálló tételéből következően – már a XII. században a várgazdaságoktól és udvari gazdaságtól független, különálló gazdasági egység volt. Igazgatása élén bizonyára a pénzverők mesteréhez hasonló királyi főtiszt állott”.⁵⁵ Így a kifejezetten területi alapon létrehozott, királyi, a megyétől függetlenül működő kamarai rendszer a sótermelési szervezetben gyökerezhetett.⁵⁶ A sókamaraik, melyek az uralkodó sóforgalmazásból eredő javait kezelték, a sólerakatok helyén jöttek létre. Az egyik legjelentősebb, a szegedi sóraktár is sókamarává alakult, amely a mohácsi vészig működött.⁵⁷

A kamarai működtetését az uralkodók bérlókre bízta. A bérló kamaraispán a szerződésben megállapított bérösszeg fejében a kamara összes jövedelmének élvezetébe lépett. Az üzemeltetéssel járó költségek azonban őt terhelték. Hóman

⁴⁹ Knauz: *Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei*, 294. o. Magyarul: Zsámboki: *Bányászat az Árpádok korában*, 69. o.

⁵⁰ Izsó: *Szemelvények a középkori montanisztika magyarországi történetének írott forrásaiból*, 37. o.

⁵¹ Márkus: *Magyar Törvénytár I.*, 140. o.

⁵² Márkus: *Magyar Törvénytár I.*, 141. o.

⁵³ Dóry: *Az aranybulla XVI. századi magyar fordítása*, 453. o.

⁵⁴ Virág Benedek: *II. András Aranybullája*, Pest, 1805.

⁵⁵ Hóman: *Magyar történet I.*, 479. o.

⁵⁶ Zsámboki: *Bányászat az Árpádok korában*, 60. o.

⁵⁷ Vö: Reizner: *Szeged története*, 34–35. o. Az Árpád- és Anjou-kori sóraktárak csak a Zsigmond-féle kamarai reform, 1397 után váltak kamarává. Ezelőtt csak a sóbányáknál és a sószállítási útvonalak mentén állítottak fel kamarákat. Szeged már 1397-ben szerepel a kamarák felsorolásában (Vö. Weisz Boglárka: Az erdélyi sókamaraik ispánjai a 14. század végéig, in: *Certamen IV.: Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában* (szerk.: Egyed Emese et al.), Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) 2017, 243–244. o.

Bálint szerint ebben a korai időkből az uralkodó által fenntartott hivatalnokszerkezet – melyben a hivatalnokok fix fizetést kapnak – fenntartása lehetetlen lett volna, ezért szükséges megoldásnak számított a kamarák bérbeadása. A kamaraispánok azonban üzletemberek voltak, csak a saját hasznuk növelésével törődtek, amely számos visszaélésre adhatott alkalmat, „mint ahogy a XIII. századi zsidó és izmaelita kamarabérlők üzelmői nyomán mindezek be is következtek”.⁵⁸

Ember Győző megemlíti, hogy a 13. században a bérelti rendszer még csak kísérleti jelleggel működött, és kiépítésére Károly Róbert uralkodása idején került sor.⁵⁹ Hóman Bálint szerint éppen II. András Dénes tárnokmestere adta bérbe a „sógazdaságot”, a pénzverőkamarák mintájára szervezett sókamara bérlői pedig maguk vették kezükbe a só szállítását és árusítását.⁶⁰

A bérlők különösen hátrányos helyzetbe hozták az egyházat. Amint azt ugyanis az előző pontban láthattuk, a sótiszték a sóforgalmazásban résztvevő egyházi intézményektől vásárolták vissza a sót. Erdélyi László leírása szerint „az izmaelita és zsidó sóispánok sokallották a váltságdíjat, tízezer kocka sóért (szoványért) vagyis egy töményért (tumen, timinus), egy hajórakományért, mely száz szekerre ment föl, 50 márkát (= 2200 kor.) s inkább maguk szállították a sót Erdélyből. Ezzel az egyházak szokott jövedelmöktől estek el”.⁶¹

A köznemesség és az egyház azért kívánta a zsidó és izmaelita bérlőket a sóforgalmazásból kiszorítani, mert azt remélték, hogy az ingatlanvagyonnal rendelkező nemesek majd nem a bérletből akarnak meggazdagodni,⁶² és nem próbálják az egyházi sólerakatokat megkerülni. Hóman Bálint szerint IV. Béla már üzleti ügyekben járatos, tekintélyes, vagyonos városi polgárokkal „lépett összeköttetésbe”.⁶³

Virág Benedek fordításában a „sótiszt” kifejezés szerepel. A sótiszték a sóraktárak alkalmazottjai voltak, a bérlők pedig a kamaraispánok. Így felmerül a kérdés, vajon az Aranybulla rendelkezése a sóraktárakban tevékenykedő sótisztékre is vonatkozott-e? II. András nem tartotta be a XXIV. cikkely előírását, így a Beregi egyezményben megígéri: „zsidókat és szaracénokat, vagyis izmaelitákat ezután nem helyezünk pénzverő-, só-, és adókamaránk, vagy más közhivatalok élére, s nem is rendeljük őket a tiszték mellé...”.⁶⁴ Ebből arra lehet következtetni, hogy a tilalom a sóraktárakban lévő sótisztékre is vonatkozott.

A só korabeli gazdasági jelentőségét megfelelően tükrözi, hogy forgalmazásával az Aranybulla két cikkelye is foglalkozott. A só a későbbiekben is a kincstár egyik fő bevételi forrásának számított. III. Károly idején a sóügyek a Habsburg kamarai igazgatás alá kerültek. Az ország különböző pontjain felállított 20–25, majd a 18. századtól 80–90 sólerakattól vásárolták a kiskereskedők a megállapított áron a sót.

⁵⁸ Hóman Bálint: *A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*, Budapest, Nap Kiadó, 2003, 193–195. o. és 219. o.

⁵⁹ Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*, Budapest, Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, 1946, 39. o.

⁶⁰ Hóman: *Magyar történet*. I., 480. o.

⁶¹ Erdélyi: *Az Aranybulla társadalma*, 104. o.

⁶² Csetényi Imre: A magyar zsidóság az Aranybulla korában, *Magyar Zsidó Szemle* 49 (1932) 114. o.

⁶³ Hóman: *A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája*, 195. o.

⁶⁴ Zsámboki: 1997. 68. o.

Az ár azonban nem igazodott a termelési és szállítási költségekhez, hanem lényegében mint adó jelent meg, melyet a sófogyasztás révén az ország minden lakosa egyenlő mértékben fizetett. Az államháztartásban a sójövedék még 1846-ban is 36%-ot tett ki.⁶⁵

Irodalomjegyzék

- Beluszky Pál: A település története, in *Tokaj településfejlesztésének földrajzi alapjai* (szerk.: Berényi István), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980, 23–30. o.
- Csetényi Imre: A magyar zsidóság az Aranybulla korában. *Magyar Zsidó Szemle*, 49 (1932) 113–115. o.
- Dóry Ferenc: Az aranybulla XVI. századi magyar fordítása, *Magyar Nyelv*, 2 (1906) 2., 448–454. o.
- Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*, Budapest, Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, 1946.
- Erdélyi László: Az Aranybulla társadalmá, in: *Emlékkönyv Fejérvataky László életének hatvanadik évfordulója emlékére* (szerk.: Szentpétery Imre), Budapest, Franklin-Társulat, 1917, 82–108. o.
- Gedeon Magdolna: *Abszolutisztikus törekvések a magyarországi ércbányászat és kohászat terén a 18. században*, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2020.
- György Irén: *Szalacs*, a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság, Szalacsi Polgármesteri Hivatal, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, 2003.
- Heiner Lück: Die Entwicklung des deutschen Bergrechts und der Bergbaudirektion bis zum Allgemeinen (preußischen) Berggesetz 1865, in *Geschichte des deutschen Bergbaus, Bd. 2: Salze, Erden und Kohlen. Der Aufbruch in die Moderne im 18. und frühen 19. Jahrhundert* (Hrg.: Wolfhard Weber), Münster, Aschendorff Verlag, 2015, 111–216. o.
- Hóman Bálint: *A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*, Budapest, Nap Kiadó, 2003.
- Hóman Bálint: *Magyar pénztörténet 1000–1325*, Budapest, MTA, 1916.
- Hóman Bálint: *Magyar történet*. I. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935.
- Iványi Béla: Két középkori sóbánya-statutum, *Századok*, 45 (1911), 10–30. o.
- Izsó István: *A magyar bányászat kronológiája (1000–2000)*, A magyar bányászat évezredes története V. Zalaegerszeg – Rudabánya, Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum, 2014.
- Izsó István: *Szemelvények a középkori montanisztika magyarországi történetének írott forrásaiból (1000–1526)*, Rudabánya, Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 2006.
- Knauz, Ferdinandus: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, tom. 1., Strigonii, Aegydius Horák, 1874.

⁶⁵ Bővebben ld. Zsámboki László: Bányászat a szatmári béke és a kiegyezés között (1711–1867), in *A magyar bányászat évezredes története*. I. (szerk.: Zsámboki László et al. (szerk.): Budapest, OMBKE, 1997, 222–225. o.

-
- Knauz Nándor: *II. Endre szabadságlevelei*, Pest, Eggenberger Ferdinánd magy. akad. könyvtár, 1869.
 - Kumorovitz L. Bernát: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei, in *Tanulmányok Budapest múltjából* 18. (szerk.: Tarjányi Sándor), Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 1971.
 - Lányi Bertalan: *A bányajog alapelvei*, Budapest, Grill Károly Könyvkereskedés, 1897.
 - Lederer Emma: Az egyház szerepe az árpádkori Magyarországon, *Századok*, 83 (1949) 79–105. o.
 - Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár*, I., Budapest, Franklin-Társulat, 1899.
 - Nádor Orsolya: A magyar nyelv politikai státuszváltozásai és az oktatás. Adalékok a magyar nyelv tanításának történetéhez, *Anyanyelv-pedagógia*, (2009) 2.
 - Papp László: *Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964.
 - Ruffy Péter: *Bujdosó nyelvméleink*, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1977.
 - Paulinyi Oszkár: A sóregále kialakulása Magyarországon, in: *Gazdag föld, szegény ország* (szerk.: Buza János, Draskóczy István), Budapest, Corvinus Egyetem, 2005, 11–26. o.
 - Reizner János: *Szeged története*, Szeged, Szeged szab. kir. város közönsége, 1899.
 - Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József: *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája* I., Deés, Solnok-Dobokavármegye Közönsége, 1901.
 - Virág Benedek: *II. András Aranybullája*. Pest, 1805. <http://www.mek.oszk.hu/05900/05919/html/gmiiendre0002.html>
 - Weisz Boglárka: Az erdélyi sókamarak ispánjai a 14. század végéig, in: *Certamen IV.: Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában* (szerk.: Egyed Emese et al.), Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) 2017, 241–256. o.
 - Weisz Boglárka: Megjegyzések az Árpád-kori sóvámolás és -kereskedelem történetéhez. *Acta Historica* (Szeged), 126 (2007) 1., 43–57. o. <https://doi.org/10.51384/cert-04.18>.
 - Wenzel Gusztáv (szerk.): *Árpádkori Új Okmánytár*. X., Budapest, Eggenberger, 1873.
 - Wenzel: *Árpádkori Új Okmánytár*, XI., Budapest, Eggenberger, 1873.
 - Wenzel Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Budapest, MTA, 1880.
 - Zsámboki László: Bányászat a szatmári béke és a kiegyezés között (1711–1867), in *A magyar bányászat évezredes története*. I., (szerk.: Zsámboki László et al.): Budapest, OMBKE, 1997, 198–250. o.
 - Zsámboki László: Bányászat az Árpádok korában (896–1301), in *A magyar bányászat évezredes története*. I., (szerk.: Zsámboki László et al.), Budapest, OMBKE, 1997, 29–71. o.
-
-

A munkajogi védelem megerősítésének régi-új eszközei – Az EU újabb szociálpolitikai jogalkotásának sarkalatos pontjai

Zaccaria Márton Leó*

Érdekes és munkajogi szempontból kihívásokkal teli időszakát éljük a 2020-as években az Európai Unió szociálpolitikájának. Egyfelől komoly gazdasági és szociális kihívásokkal kell szembenéznie az uniós jogalkotásnak, másfelől pedig az elmúlt néhány évben érdemben új szabályozási eszközök jelentek meg ezen a téren. Jelen elemzés ez utóbbiakra fókuszál, néhány olyan, valóban új irányelvi szabályozás alapján, amelyek az eddigieknél erőteljesebb beavatkozáshoz vezethetnek a tagállami munkajogi rendszerekbe a munkavállalói jogvédelem uniós szintű megerősítése érdekében (például próbaidő, elévülés).

Kulcsszavak: az Európai Unió szociálpolitikája, elévülés, munkajog, munkavállalói jogok, próbaidő, Szociális Jogok Európai Pillére

Old and new methods of strengthening legal protection – Essential points of the new legislation in European Union social policy

In the 2020s, we are living in an interesting and challenging period in terms of labour law regarding the social policy of the European Union. On the one hand, EU legislation has to face serious economic and social challenges, and on the other hand, in the last few years, substantially new regulatory instruments have appeared in this area. The present analysis focuses on the latter, based on some new directive regulations that may lead to a stronger intervention than before in the labour law systems of the Member States in order to strengthen the protection of employee rights at the EU level (e.g. trial period, statute of limitations).

Keywords: European Pillar of Social Rights, labour law, limitation periods, probationary period, social policy of the European Union, workers' rights

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.18>

1. Problémafelvetés

napjainkban talán már nem hat valódi újdonságként az a megállapítás, miszerint az Európai Unió (a továbbiakban: EU) szociálpolitikai (munkajogi) szabályalkotásában több szempontból is új időszámítás kezdődött 2017-ben.¹ Ezen új időszámítás – megítélésem szerint – a Szociális Jogok Európai Pillérének (a

* Habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

¹ Claire Kilpatrick – Elise Muir – Sacha Garben: From Austerity Back to Legitimacy? The European Pillar of Social Rights: A Policy Brief. *EU Law Analysis – Expert insight into EU law developments*. 2017. március 20. <http://eulawanalysis.blogspot.com/2017/03/from-austerity-back-to-legitimacy.html> (2023.08.16.).

továbbiakban: Pillér) koránt sem könnyű vagy gyors elfogadásának dátumát jelöli,² ami persze már önmagában is némi kronológiai pontatlanságot feltételez.³ Egyrészt ugyanis azon szociálpolitikai reformfolyamatok, amelyek a jelen kutatás tárgyát is képező jogalkotási termékek megalkotáshoz vezettek, néhány évvel korábban kezdődtek, de ennek a folyamatnak szükségképpen meghatározó mérföldköve a 2017. novemberi elfogadás.⁴ Másrészt pedig nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, miszerint néhány évnek el kellett telnie ahhoz, hogy a Pillér elvei mentén megszülethessenek az új munkajogi irányelvek. Bár már 2018-ban is született ilyen tartalmú irányelv,⁵ a jogalkotási folyamat igazán 2019-ben gyorsult fel. További fontos tényezőként idekívánkozik a 2020-as évek elején végbement pandémia és gazdasági, szociális krízis, amely vélhetően szintén katalizálta a munkajogi jogalkotást.⁶

A munkajogi jogalkotás felgyorsulása, vagy inkább egyre kiterjedtebbé válása, illetőleg a hatékony munkajogi védelmet megcélzó jogszabályok tömege tehát napjainkra evidenssé váltak, még akkor is, ha e jogalkotási folyamatok sem mentesek minden nehézségtől vagy ellentmondástól.⁷ A kérdés ennek megfelelően mostanra talán már inkább „hogyan?”-ként tehető fel, azaz szükséges megvizsgálni azt, hogy a viszonylag nagyszámú, frissnek mondható munkajogi szabályozás hogyan érvényesülhet a jogalkotói akaratnak megfelelően az egyes, már ismert munkajogi garanciák körében. Mik lehetnek az újdonságok, milyen területeken tud tovább lépni az EU a szociálpolitikai jogalkotásban, milyen összefüggések tárhatók fel az egyes, sok esetben direkt módon is összekapcsolódó jogforrások lényegi tartalma között? E jogforrások egy jelentős részének implementációs határideje már letelt, így szűk körben ugyan, de már jogharmonizációs tapasztalatokról is be tudunk számolni e téren. Ugyanakkor bizonyos irányelvek hosszabb,⁸ mások rövidebb ideje

² Hungler Sára: Nemzeti érdekek és szociális integráció az Európai Unióban: az Európai Jogok Szociális Pillérének kísérlete az integrációra, *Allam- és Jogtudomány*, 59 (2018) 2., 36. o. és 40. o.

³ Frank Hendrickx: Editorial: The European pillar of social rights – Interesting times ahead. *European Labour Law Journal*, 8 (2017) 3., 191-192. o.

⁴ Hendrickx: i.m. (2017) 191. o.

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/957 irányelve (2018. június 28.) a munkavállalók szolgáltatások nyújtása keretében történő kiküldetéséről szóló 96/71/EK irányelv módosításáról (HL L 173/16., 2018.7.9., 16. o.), lásd a kiküldetés új szabályozásának háttérét és alapkérdéseit: Kártyás Gábor: Húsz év múlva – A kiküldetési irányelv elfogadott szövege, joggyakorlata és tervezett módosításai, in: *Ünnepi kötet a 65 éves Kiss György tiszteletére. Liber amicorum in honorem Georgii Kiss aetatis suae LXV* (szerk.: Auer Ádám – Berke Gyula – György István – Hazafi Zoltán), Dialóg Campus, Budapest, 2018, 440-443. o.

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/970 irányelve (2023. május 10.) a férfiak és nők egyenlő vagy egyenlő értékű munkáért járó egyenlő díjazása elve alkalmazásának a bérek átláthatósága és végrehajtási mechanizmusok révén történő megerősítéséről (HL L 132/21., 2023.5.17., 21. o.) (13) preambulumbekzdés.

⁷ Pierluigi Digennaro: The effects of neoliberalism in European labour law: The meaning of labour and the need for a different constitutional compromise, *European Labour Law Journal*, 13 (2022) 2., 255-258. o.

⁸ Antonio Aloisi: Platform work in Europe: Lessons learned, legal developments and challenges ahead, *European Labour Law Journal*, 13 (2022) 1., 6-7. o.

várnak a hatályba lépésre,⁹ vagy éppen csak néhány éven belül telik le implementációs határidejük.¹⁰ E körülmények bizonyos jogpolitikai interferenciákkal együtt megnehezítik eme témakör egységes feldolgozását,¹¹ azonban a következőkben tárgyalandó munkajogi kérdések egyfajta új EU-s munkajogi megközelítés kontúrjait rajzolják meg, amivel mindenképpen érdemes tudományos kutatás keretei között foglalkozni.

Hipotézisem szerint ugyanis eme szociálpolitikai jogalkotás bizonyos komponensei teljesen megváltozott, a fennálló munkaerőpiaci és gazdasági körülményekhez adaptálódott megközelítést vesznek alapul, és eddig nem látott, de semmiképpen sem megszokott mélységben és módokon kívánnak beavatkozni a tagállami munkajogi szabályozásokba. Megítélésem szerint ez alapvetően még csak a felszínen megfigyelhető folyamatot jelent, de maga a trend kétséget kizáróan jelen van a Pillér elfogadása óta megszületett újabb, munkajogi tárgyú irányelvek körében. E szabályozási metódus pedig elmélyítheti a tagállamok közötti – uniós szintű – munkajogi jogharmonizációt, noha ez egyelőre csak feltételezés a jövőre nézve. Szintén előzetes feltételezésem az is, hogy mindez a tagállamoktól is újszerű megközelítést, aktívabb magatartást fog megkívánni a közeli jövőben, hiszen ezek olyan, tipikusan a magánjogi, munkajogi rezsimek organikus részét képező normák, amelyek akár érdemi módosításokon is áteshetnek belátható időn belül eme uniós szociálpolitikai fejlemények okán.

A következő néhány oldalban e trendet, illetőleg e folyamat kulcsfontosságú munkajogi jogintézményeit fogom vizsgálni, különös figyelmet fordítva a vizsgálatra kiválasztott munkajogi normák tartalmára és uniós szociálpolitikai kontextusára. Ilyen módon szóba fog kerülni a próbaidő,¹² a munkajogi elévülés,¹³ a teljes kártérítés mint jogkövetkezmény (dizkrimináció esetén)¹⁴ és egy speciális „felmondási védelem”¹⁵ is.¹⁶ Mindezzel jelen tanulmány végére a fentebb feltett

⁹ Thorsten Schulten – Torsten Müller: A paradigm shift towards Social Europe? The proposed Directive on adequate minimum wages in the European Union, *Italian Labour Law Journal*, 14 (2021) 1., 2-3. o.

¹⁰ (EU) 2023/970 irányelv (2026. június 7.).

¹¹ Kerstin Jacobsson: Soft regulation and the subtle transformation of states: the case of EU employment policy, *Journal of European Social Policy*, 14 (2004) 4., 357-360. o.

¹² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 irányelve (2019. június 20.) az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről (HL L 186/105., 2019.11.7., 105. o.) 8. cikk.

¹³ (EU) 2023/970 irányelv 21. cikk.

¹⁴ (EU) 2023/970 irányelv 16. cikk.

¹⁵ (EU) 2019/1152 irányelv 18. cikk és az Európai Parlament és a Tanács 2019. június 20-i (EU) 2019/1158 irányelve a szülők és a gondozók vonatkozásában a munka és a magánélet közötti egyensúlyról és a 2010/18/EU tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről (EU). (HL L 188/79., 2019.7.12., 79. o.) 12. cikk.

¹⁶ Terjedelmi és koncepcionális okokból nem kerülnek szóba a következők: Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a platformalapú munkavégzés munkakörülményeinek javításáról, Brüsszel, 2021.12.9. COM(2021) 762 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021PC0762> (2023. augusztus 2.) (platform munkavégzés és kibővített munkavállaló-fogalom), P9_TA(2022)0316 – Megfelelő minimálbérek az Európai Unióban, Az Európai Parlament 2022. szeptember 14-i jogalkotási állásfoglalása az Európai Unióban biztosítandó megfelelő minimálbérekről szóló európai parlamenti és tanácsi irányelvre irányuló bizottsági javaslatról (COM(2020)0682 – C9-0337/2020 – 2020/0310(COD)).(az elfogadott szöveg: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0316_HU.html#title2) (2022. október

kérdések megválaszolhatók lesznek, a korábban megfogalmazott hipotézis pedig bizonyíthatóvá vagy cáfolhatóvá válik.

2. A vizsgálat jogalkotási kontextusa

Elsőként szükséges felvázolni azon jogalkotási és jogpolitikai klímát, amelyben az említett irányelvek, illetőleg azok vizsgált rendelkezései napvilágot láttak.

2.1. Az alapvető szociális jogok és Szociális Jogok Európai Pillérének szabályozási szerepe. Kiemelendő, hogy bár ezek a munkajogi normák látszólag függetlenek egymástól, valójában két aspektusból is szoros összefüggés fedezhető fel ezek között. Egyik oldalról vannak bizonyos „közös” szabályok, amelyek több vizsgált irányelvben is visszaköszönek.¹⁷ Ilyen például az a kvázi felmondási védelem, amelyet az irányelvek összekötnek a hatékony munkavállalói jogvédelem princípiumával. Másik oldalról pedig, megítélésem szerint, ahogyan az újabb szociálpolitikai irányelvek mindegyike, ezen megközelítések fundamentális összefüggést mutatnak a Pillér több rendelkezésével is, és – kiterjesztve a jogpolitikai indokok vizsgálatát – az Európai Unió Alapjogi Chartájával (a továbbiakban: Charta) is.¹⁸ Márpedig ezek a szabályozások nem önmagukban léteznek; ha például a Pillérben és a Chartában egyaránt fontos szerepet betöltő tisztességes és méltányos munkafeltételekhez való jogot vesszük alapul,¹⁹ úgy annak tényleges, irányelvekben is megjelenő esszenciális tartalmát gyakorlatilag a különböző szabályozási területekhez kötődő, ilyen szempontból mégis egységes irányelvekben kell keresnünk. Ezek között persze vannak régebbi, akár több évtizede hatályban lévő szabályozások is,²⁰ de a korábban említett szociálpolitikai reformfolyamat periódusában – tehát napjainkban is – az ilyen tartalmú szabályok elterjedtebbé, gyakoribbá váltak az uniós jogalkotásban.

Ennek megfelelően a jogalkotási kontextus elsődlegesen a Pillér és a Charta kapcsolatrendszerével és munkajogi jelentőségével írható körül.²¹ Mivel a Charta

28.) (megfelelő minimálbérek ez EU-ban) és (EU) 2023/970 irányelv további rendelkezései (például állaspályázat, interjú, munkakörök megnevezése).

¹⁷ Tipikusan a hatékony munkavállalói jogvédelem eszközei; például felmondási tilalom és bizonyítási teher.

¹⁸ Charta 21. cikk (megkülönböztetés tilalma), 27. cikk (információhoz és konzultációhoz való jog), 30. cikk (indokolatlan elbocsátással szembeni védelem) és 31. cikk (méltányos és tisztességes munkafeltételekhez való jog), valamint Pillér 2. cikk (nemek közötti egyenlőség), 5. cikk (biztonságos és rugalmas foglalkoztatáshoz való jog), 6. cikk (tisztességes bérezéshez való jog), 7. cikk (tájékoztathoz való jog és védelem elbocsátás esetén), 9. cikk (a munka és a magánélet közötti egyensúly) és 10. cikk (egészséges és biztonságos munkakörnyezethez és adatvédelemhez való jog).

¹⁹ Thomas Blanke: 13. Fair and just working conditions (Article 31), in: *European Labour Law and the EU Charter of Fundamental Rights* (szerk.: Brian Bercusson), Nomos, Baden-Baden, 2006, 359-360. o. és 364-366. o.

²⁰ Lásd tipikusan a következő két munkajogi irányelvet: az Európai Parlament és a Tanács 2003/88/EK irányelve (2003. november 4.) a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól (HL L 299/9., 2003.11.18., 9. o.) és a Tanács irányelve (1989. június 12.) a munkavállalók munkahelyi biztonságának és egészségvédelmének javítását ösztönző intézkedések bevezetéséről (HL L183/1., 1989.6.29., 1. o.).

²¹ Frank Hendrickx: The European Pillar of Social Rights: A first evaluation, *European Labour Law Journal*, 9 (2018) 1., 3-5. o.

jóval régebb óta hatályban van, és mivel a Pillér biztosította szociálpolitikai jogalkotási lendület áll jelen vizsgálat középpontjában, ezért utóbbiról lesz szó röviden a továbbiakban.

A Pillért két oldalról érdemes vizsgálni ebben a kontextusban megítélésem szerint. Egyik oldalról kérdéses ugyanis az, hogy tényleges, direkt hatása mennyiben lehet a munkajogi jogalkotásra a Pillérnek, hiszen annak jogi természete bizonytalan.²² Ennek az a magyarázata, hogy bár a Pillér „olyan, mint egy charta”,²³ összességében mégsem találunk arra utalást vagy előírást, hogy annak valódi jogi kötőereje lenne (a Chartától eltérően). Éppen ezért megállapítható, hogy a tényleges jogalkotási processzusra nincs hatása a Pillérnek annak ellenére, hogy gyakorlatilag valamennyi új szociálpolitikai szabályozás közvetlenül a Pillért jelöli meg – többek között – megalkotásuk alapjául, illetőleg e normák kivétel nélkül visszavezethetők a Pillér egyes cikkeire.²⁴ Vagyis bár az új irányelvi előírások tényleges jogalapjaként nem lehet hivatkozni a Pillérre, de a jogalkotás általános háttereként, jogpolitikai katalizátoraként mindenképpen.²⁵ Ebből következik, hogy közvetlenül nem lehet a Pillér „érdemének” tekinteni az újabb keletű munkajogi szabályok megalkotását, de a Pillér által kifejtett hatás ennek ellenére nem megkérdőjelezhető. Megjegyzendő, hogy bár valóban nem találunk utalást arra, hogy a Pillérnek charta-jellege, alapjogi referencia-minősége lenne, a Pillérrel kapcsolatosan pontos magyarázatot nem kapunk annak jogi minőségére (pro és kontra sem tehát), annak újabb munkajogi jogalkotásban betöltött központi szerepe megkérdőjelezhetetlen. Ilyen módon különösen érdekes az, hogy a Pillér maga is jogokat biztosít, illetve kötelezettségeket ró a tagállamokra (legalábbis hipotetikusan).²⁶ Mindez persze csupán a háttérből lehetséges, hiszen ilyen jellegű jogi kötőerővel nincs felruházva a Pillér annak ellenére, hogy az uniós szintű munkajogi jogalkotásra kifejtett hatása jelentős.²⁷ Ilyen szempontból pedig megítélésem szerint indifferens az, hogy e hatás direkt vagy indirekt.

Így pedig elérkezünk a Pillér másik oldalához, vagyis ahhoz a kérdéskörhöz, amely kevésbé van figyelemmel annak valódi jogi minőségére, és sokkal inkább az új irányelvek és munkajogi szabályok, elvek tartalmi sajátosságaiból indul ki, összefüggésben e rendelkezések – és a Pillér – céljaival. Ahogyan fentebb említettem, e rendelkezések kétségkívül visszavezethetők a Pillér egyes cikkeire, így utóbbiak közvetlen hivatkozási alapként szolgálnak előbbieik számára (lásd az

²² Olivier De Schutter: The European Pillar of Social Rights and the Role of the European Social Charter in the EU Legal Order, *Council of Europe*, 2018, 45-46. o. <https://rm.coe.int/study-on-the-european-pillar-of-social-rights-and-the-role-of-the-esc-/1680903132> (2023.11.12.).

²³ Hendrickx: i.m. (2018) 3-4. o.

²⁴ Lásd tipikusan: (EU) 2019/1152 irányelv (3) preambulumbekkezdés, (EU) 2019/1158 irányelv (9) preambulumbekkezdés és (EU) 2023/970 irányelv (9) preambulumbekkezdés.

²⁵ Björn Hacker: A European Social Semester? The European Pillar of Social Rights in Practice, *European Trade Union Institute, Working Paper*, Brüsszel, (2019) 5., 14-16. o. és 46. o. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3402869 (2023.11.12.).

²⁶ Sacha Garben: The European Pillar of Social Rights: Effectively Addressing Displacement?, *European Constitutional Law Review*, 14 (2018) 1., 215-218. o.

²⁷ Erik Sjödin: European minimum wage: A Swedish perspective on EU's competence in social policy in the wake of the proposed directive on adequate minimum wages in the EU, *European Labour Law Journal*, 13 (2022) 2., 273-274. o.

irányelvek preambulumát).²⁸ Illetőleg mivel a Pillér legalapvetőbb célkitűzése az, hogy javítsa a munkavállalók munkajogi helyzetét, garantálja szociális biztonságukat – figyelemmel különösen a megváltozott munkaerőpiaci körülményekre²⁹ –, ezen irányelvi szabályozások teljes összhangban vannak e célkitűzésekkel. Másként fogalmazva: rendszerszinten szemlélve eme jogalkotási kérdést egyfajta egységes koncepció képe rajzolódik ki előttünk az új munkajogi szabályok vonatkozásában. Ezek ugyanis könnyen azt a benyomást kelthetik, hogy az újabb szociálpolitikai irányelvek mintegy a Pillér célkitűzéseit hivatottak megvalósítani egy-egy konkrét munkajogi szabályozási terület – és alapjog – összefüggésében. Ugyanakkor ez a folyamat annyiban megtévesztő lehet, hogy mivel a Pillér nem „valódi” jogforrás ebben az összefüggésben, inkább egyfajta speciális inspirációs forrásként tudunk arra tekinteni még az egyértelmű munkajogi és szociálpolitikai célkitűzések hasonlósága mellett is.

2.2. Az újszerű megközelítés indokai. Az eddigiek alapján látható, hogy a Pillér, illetőleg az azt megteremtő általános szociálpolitikai reformfolyamatok állnak az új irányelvi szabályozások hátterében.³⁰ Ugyanakkor ez önmagában nem lehet magyarázat arra, hogy ezekben az irányelvekben találunk olyan konkrét munkajogi előírásokat is, amelyek jelentős beavatkozásként jelenhetnek meg a tagállami munkajogi oldalon, illetőleg olyan előírásokként, amelyek látszólag ugyan csak az adott szabályozási terület vonatkozásában relevánsak, de általános szinten is befolyásolni tudják a nemzeti munkajogokat olyan téren, amelyeken eddig erre csak kevés példa volt (vagy nem is volt).

Ilyen módon – a szociálpolitikai reformfolyamatot leszámítva – az elsődleges indok a Pillér „most vagy soha” szellemiségéből adódó azon célkitűzés, amely a lehető leghatékonyabb munkajogi normák megalkotását tűzte ki célul.³¹ Konkrétabban a munkavállalói jogvédelem szintjének megemelése áll ezen megközelítés középpontjában. Ennek megfelelően az uniós szociálpolitikai döntéshozatalban azon szabályozási területek kerültek és kerülnek előtérbe, amelyeken – a Pillér szellemiségét is alapul véve – különösen sok a teendő uniós és tagállami szinten egyaránt.

²⁸ Commission staff working document – Impact assessment accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council to strengthen the application of the principle of equal pay for equal work or work of equal value between men and women through pay transparency and enforcement mechanisms. Európai Bizottság, Brüsszel, 4.3.2021 SWD(2021) 41 final, 4-5. o. https://commission.europa.eu/system/files/2021-03/swd-2021-41_en_0.pdf (2023.10.13.) (a továbbiakban: hatásvizsgálat).

²⁹ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A méltányos átállást szolgáló erős szociális Európa. Brüsszel, 2020.1.14. COM(2020) 14 final, 4-5. o. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e8c76c67-37a0-11ea-ba6e-01aa75ed71a1.0018.02/DOC_1&format=PDF (2023.10.13.) (a továbbiakban: bizottsági közlemény).

³⁰ Hungler Sára – Gellérné Lukács Éva – Petrovics Zoltán – Dudás Katalin: *Az Európai Unió szociális és munkajoga*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020, 35-36. o.

³¹ A szociális jogok európai pillére: Jean-Claude Juncker elnök, Vladis Dombrovskis alelnök és Marianne Thyssen biztos nyilatkozata egy évvel a pillér kihirdetését követően, Európai Bizottság. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/STATEMENT_18_6390 (2023.11.12.).

Összefoglalóan e területeket leginkább az igazságos és méltányos munkafeltételek körében lehet összegezni, ami magában foglal sok további kérdést is,³² de eme előírások nagy része visszavezethető ezen alapvető fontosságú elvre és az ehhez fűződő szociális alapjogokra. Ebben a körben emlékeztetni kell arra is, hogy ezek a szabályok nem minden esetben jelentenek feltétlenül teljes mértékben új szabályokat vagy elveket, hiszen több esetben is a meglévő – nem feltétlenül kellően stabil – alapokra kíván építkezni a jogalkotó, kellő mértékben modernizálva is egyúttal ezeket a szabályozásokat. Ebben a körben szemléletes példa lehet a munkáltatói tájékoztatásról szóló irányelv utóda, amely bár magában foglalja természetesen a részletes, írásbeli, kötelező munkáltatói tájékoztatás alapvető preskripcióit,³³ valójában jóval többről szól az irányelv (például munkajog személyi hatálya, próbaidő, elbocsátással szembeni védelem).³⁴

A második indok – összefoglalóan – a korábbi évtizedek szociálpolitikai (munkajogi) jogalkotásának kudarcain, viszonylagos sikertelenségén alapul.³⁵ Megítélésem szerint ugyanis szembeötlő az, hogy az egyes joganyagok – legyenek ezek a konkrét jogszabályszevegek vagy hatásvizsgálatok, előterjesztések stb. – nyíltan és fontos szerepet tulajdonítva e kérdésnek említik a korábbi szabályok felülvizsgálatának szükségességét.³⁶ Habár ez a folyamat és az ennek háttérében álló jogpolitikai megfontolások nagymértékben építenek arra a szükségszerűségekre is, amely a megváltozott szociális, gazdasági és munkaerőpiaci körülményekkel írhatók le,³⁷ mégis elmondható, hogy a felülvizsgált szabályozási területek többségén kvalitatív okokból is szükséges a döntéshozó szerint beavatkozni. Szemléletes példa lehet az (EU) 2023/970 irányelv – a legújabb fejlemény e téren –, amely maga is szövegszerűen utal arra, hogy bár a nemi alapú bérezésbeli diszkrimináció leküzdésének folyamatában komoly előre lépések történtek az elmúlt néhány évtizedben, ennek ellenére a női-férfi bérszakadék továbbra is létezik, és vagy nem csökken a távolság a nemek között, vagy csak nagyon lassan.³⁸ Következésképpen hatékonyabb, talán modernebb, de mindenképpen a munkavállalói érdekeket hatékonyabban védő munkajogi szabályok megalkotása vált szükségessé. Vagyis összességében az új munkajogi szabályozások háttérében az a tényező is megfigyelhető, miszerint az EU e téren nem mondható egyértelműen sikeresnek, és bár ennek jogalkotási okai is vannak – szubszidiaritás, a teljes harmonizáció hiánya³⁹ –, így a szükséges korrekció elsődlegesen az erőteljesebb, munkavállalói szempontból hatékonyabb munkajogi normákra marad.

³² Blanke: i.m. 375-377. o.

³³ Prugberger Tamás – Tóth Hilda: A munkáltatók munkavállalók irányában fennálló tájékoztatási kötelezettségének várható alakulása az átlátható és kiszámítható munkafeltételekről szóló új irányelv alapján, *Magyar Jog*, 67 (2020) 1., 30-32. o.

³⁴ Lásd összefoglalóan az (EU) 2019/1152 irányelv: irányelv III. és IV. fejezetét.

³⁵ Stefano Giubboni: Social Rights and Market Freedom in the European Constitution: A Re-Appraisal, *European Labour Law Journal*, 1 (2010) 1., 171-173. o. és 177-179. o.

³⁶ Hatásvizsgálat, 80. o.

³⁷ Bizottsági közlemény, 1-2. o. és 7-10. o.

³⁸ (EU) 2023/970 irányelv (15) preambulumbekzdés.

³⁹ Catherine Barnard: *EU Employment Law (Fourth Edition)*, Oxford University Press, Oxford, 2012, 48-58. o.

Harmadik okként pedig meg kell említeni azt, hogy az EU a szociálpolitikai döntéshozatal során az utóbbi években – összhangban tehát a már többször említett reformfolyamatokkal – megkísérelte szorosabbra fűzni a tagállamok szociálpolitikai, illetve ebben az értelemben munkajogi együttműködését,⁴⁰ adott esetben akár kulcsfontosságú szabályozási területek közös szabályozásának elmélyítésével. Jó példa lehet e tekintetben a hatályba még nem lépett, de már elfogadott platform munka irányelv,⁴¹ amely bár egy „univerzális”, azaz tagállamokon átívelő kérdéskört igyekszik szabályozni, mégis annak potenciális hatásai jelentős intervenciót jelenthetnek a tagállami szintű munkajogi jogalkotásba.⁴² Ha ugyanis az irányelvben foglaltakat vesszük alapul, úgy alapvető fontosságú lesz hamarosan tagállami szinten kibővíteni a „munkavállaló” fogalmát, és nem is feltétlenül kizárólag a platform munkások kategóriájával.⁴³ Márpedig ez – a mellett, hogy összhangban lenne a Pillér és a kapcsolódó jogalkotás többi komponensével – nem igazán képzelhető el máshogy, mint a tagállamok hatékony, érdemi munkaerőpiaci kooperációjával.

Önmagában a munkajogviszony tartalmi komponenseinek tisztázása nem teremti meg ugyanis a munkavállalók szabad mozgásának feltételeit a nem hagyományos formában foglalkoztatott munkát végző személyek esetében, sőt adott esetben talán tovább komplikálhatja a jelenlegi helyzetet. Mindenesetre a példával arra kell rávilágítani, hogy a munkajogi jogharmonizáció régóta fennálló korlátait még e reformhullámban is kifejezetten nehéz lesz átlépni az EU részéről, de talán nem is szükséges, ha az új munkajogi szabályok szellemének megfelelően a tagállamok perspektívája is idomul idővel az újabb irányelvekben – és a Pillérben – foglalt, kifejezetten a munkavállalók szociális és gazdasági érdekeit védelmező szabályozási metodika primátusához.

3. A próbaidő maximumának rögzítése a transzparencia irányelvben

Habár az eredeti tájékoztatási irányelvnek is számos olyan szabálya létezett, amelyek utalnak a felek által munkaszerződésben kikötött próbaidőre, konkrétan a munkaviszony kezdetére – például erről is pontos tájékoztatást kell adnia a munkáltatónak⁴⁴ –, a transzparencia irányelv, többek között, e téren is érdemi újdonságot hozott. Megítélésem szerint a szociálpolitikai jogalkotás korábbi időszakában elképzelhetetlen lett volna egy olyan, uniós szinten egységes (harmonizált) szabály megalkotása, amely ténylegesen rendelkezik a munkaviszony alanyai által alkalmazható próbaidő hosszáról. Véleményem szerint e téren is látszódik, hogy a jogalkotó célja a már létező szabályozásokban meglévő esetleges hibák kijavítása, illetőleg a munkavállalói érdekek magas szintű védelme.

⁴⁰ Karl Riesenhuber: *European Employment Law. A Systematic Exposition (2nd ed.)*, Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2021, 27-31. o.

⁴¹ Aloisi: i.m. 7-8. o. és 15-16. o.

⁴² Például munkajogi alapfogalmak széleskörű meghatározása és a munkaviszonyként elismerés kötelezettsége a tagállami jogokban.

⁴³ Aloisi: i.m. 18-20. o.

⁴⁴ Berke Gyula: I. A munkáltató tájékoztatási kötelezettsége a foglalkoztatás feltételeiről, in: *Az Európai Unió munkajoga* (szerk.: Kiss György), Osiris, Budapest, 2003, 320-321. o.

A próbaidő alapvetően mindkét fél érdekeit szolgálja,⁴⁵ de tipikusan a munkavállalóra nézve vezethet indokolatlan, illetve aránytalan sérelmekhez. Már amennyiben magát az egyoldalú jogviszonymegszüntetést is hátrányként értékeljük – annak inkább a következménye hátrányos a munkavállalóra nézve –, hiszen alapesetben a munkáltatónak joga van a próbaidő alatti, könnyített munkajogviszony-megszüntetéshez (azonnali hatállyal, indokolás nélkül például).⁴⁶ Ugyanakkor a munkavállaló alárendelt pozíciója okán⁴⁷ sok esetben nem tud érdemi hatással lenni a próbaidő kikötésének folyamatára, sokkal inkább tűnik az egyfajta automatizmusnak, mintsem valódi, konszenzussal megállapított klauzulának. Ilyen módon racionális jogalkotói döntésnek tűnik időbeli korlátot állítani eme speciális megszüntetési módhoz fűződő jog gyakorlása elé, ami természetesen az irányelvben csupán a próbaidő maximumát érinti.⁴⁸ Tehát kötelező próbaidő-kikötésről vagy minimális próbaidő-tartamról nem szól az irányelv, ugyanakkor a törvényes maximumot hat hónapban állapítja meg.

A rendelkezés lényege az, hogy eme jogot a munkáltató ne gyakorolhassa indokolatlanul hosszú időn belül, tehát egyfajta racionális időkorlátról rendelkezik a jogalkotó. Ilyen módon egyébiránt a munkafeltételek kiszámíthatóbbá válnak, a munkavállalók kevésbé lesznek kitéve az esetleges munkáltatói túlhatalomnak egy ilyen típusú rendelkezés elfogadása során.⁴⁹ Mindez természetesen nem újdonság a tagállami jogrendszerek számára, ugyanakkor a szabály üzenetértékű is egyben, hiszen a munkajogviszony megszüntetésének irányelvi szabályozása alapvető és erőteljes beavatkozást jelent a tagállamok munkaerőpiaci, foglalkoztatáspolitikai helyzetébe még akkor is, ha mindössze egy speciális megszüntetési okról rendelkezik az irányelv. Ugyanakkor mivel a próbaidő alkalmazása általános – lényegében minden munkáltatót és munkavállalót érinthet egy ilyen előírás –, és mivel ezek alapján nemzeti munkajogi szinten sem lehetséges hosszabb próbaidőről rendelkezni, egy olyan fundamentális, kontraktuális nemzeti munkajogi szabályozási kérdésbe avatkozik be ez az irányelvi rendelkezés, ami hagyományosan a tagállamok saját munkajogi jogalkotási autoritásába tartozik. Bár természetesen önmagában a felső korlát rögzítése nem sért munkavállalói vagy munkaerőpiaci érdekeket, megítélésem szerint ez a rendelkezés jól példázza azt, hogy az EU keze talán egyre messzebbre ér el szociálpolitikai jogalkotási téren.

⁴⁵ Kozma Anna – Lőrincz György – Pál Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2020, 162. o. és 322. o.

⁴⁶ Bankó Zoltán – Berke Gyula – Kiss György: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez: kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2017, 362-363. o.

⁴⁷ Jakab Nóra: Új játéktér, új játékszabályok, *Miskolci Jogi Szemle*, 17 (2022) 2. (1. különszám), 177. o.

⁴⁸ Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről, Brüsszel, 2017.12.21. COM(2017) 797 final, 3. o. és 5-6. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017PC0797&from=HU> (2023.11.12.) (a továbbiakban: javaslat (2017))

⁴⁹ Bernd Schlüter – Cinzia Del Rio: *Vélemények – Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: A szociális jogok európai pillére – a kezdeti végrehajtás értékelése és ajánlások a jövőre (saját kezdeményezésű vélemény)*, SOC/614, 2019, 3-5. o. <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/european-pillar-social-rights-evaluation-initial-implementation-and-recommendations-future-own-initiative-opinion> (2023.11.12.).

4. A munkajogi elévülés irányelvi szintű szabályozása

Habár a bértranszparencia irányelv kifejezetten egy konkrét típusú jogvita esetén rendeli alkalmazni az egységes elévülési idő-szabályozást,⁵⁰ e rendelkezés jövőbeli jelentősége kiemelkedő lehet megítélésem szerint. Ahogyan a próbaidő kapcsán is említettem (törvényes maximum előírása) az irányelv e helyütt törvényes minimumot ír elő arra koncentrálva e szabályozással, hogy az egyenlő díjazáshoz való jogában sérelmet szenvedett munkavállaló ne essen el a hatékony jogérvényesítési lehetőségtől szimplán az idő múlása következtében.⁵¹ Következésképpen az irányelv célravezetőnek tartja azt, hogy e tekintetben megszabja az elévülési idő minimumát, amit az általánosságban racionálisnak mondható három évben határoz meg.

A jogalkotási kontextussal kapcsolatosan röviden érdemes annyit megemlíteni, hogy a nemek közötti diszkrimináció elleni konstans küzdelem talán legfontosabb területéről, azaz az egyenlő értékű munkáért egyenlő bér elv alapvető munkajogi garanciáiról szóló irányelv tartalmazza ezt a normát. Ennek a szabályozásnak – generálisan – egyik legfőbb célja olyan hatékony, valódi, érdemi munkajogi biztosítékok megteremtése, amelyek lehetővé teszik a munkavállalói jogérvényesítést (például bíróság előtt kártérítés követelése). Eme elvárást az irányelv alapvető fontosságúnak tartja arra figyelemmel, hogy amennyiben nem áll a munkavállaló rendelkezésére ilyen lehetőség, úgy általánosságban csökkenni fog az irányadó jogvédelem szintje, másfelől pedig megtörik az irányelvi – és nemzeti – munkajogi szabályok koherenciája. Ugyanis az egyenlő bérezéshez való jog könnyen kiüresedhet akkor, ha annak érvényesítéséhez a jogalkotó nem társít valódi, hatékony (munkajogi) eszközöket is.

Márpedig az alapvetően alárendelt pozícióban lévő,⁵² kiszolgáltatott, akár jelentős információs aszimmetriával szembenező munkavállaló számára indokolatlan és aránytalan korlátozáshoz vezetne az, hogy időben túlságosan korlátozottan tud csak bírósághoz fordulni egyenlőtlen bérezése miatti kompenzálás céljából. Az irányelv tehát erre figyelemmel rendelkezik az elévülés maximális idejének főszabályáról, ami megítélésem szerint érdemi, egyben talán meglepő nóvum is az uniós szociálpolitikai jogalkotásban. Ez ugyanis véleményem szerint egy hagyományosan polgári jogi

⁵⁰ (EU) 2023/970 irányelv 21. cikk (1) bekezdés: „A tagállamok biztosítják, hogy az egyenlő díjazással kapcsolatos követelések érvényesítésére vonatkozó elévülési időkre alkalmazandó nemzeti szabályok meghatározzák az elévülési idő kezdő időpontját, időtartamát és azokat a körülményeket, amelyek fennállása esetén lehetőség van az elévülési idő nyugvására vagy megszakítására. Az elévülési idők nem kezdődhetnek meg azt megelőzően, hogy a felperesnek tudomására jut, vagy észszerűen elvárható, hogy tudomása legyen a jogsértésről. A tagállamok dönthetnek úgy, hogy az elévülési idők nem kezdődhetnek meg addig, amíg a jogsértés fennáll, illetve a munkaszerződés vagy a munkaviszony megszűnése előtt. Az ilyen elévülési idő nem lehet rövidebb három évnél.”

⁵¹ Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a férfiak és nők egyenlő vagy egyenlő értékű munkáért járó egyenlő díjazása elve alkalmazásának a bérek átláthatósága és végrehajtási mechanizmusok révén történő megerősítéséről. Európai Bizottság, Brüsszel, Brüsszel, 2021.3.4. COM(2021) 93 final, 18. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021PC0093> (2023. október 13.) (a továbbiakban: javaslat (2021)).

⁵² György Kiss: Opportunities and limits of application principles and Civil Code rules in Hungarian labour law: Crisis management with means of civil law, *European Labour Law Network – Working Paper Series, ELLN Working Paper*, (2015) 4., 5-6. o.

(magánjogi),⁵³ tagállami szabályozási hatáskörbe tartozó kérdésben jelent egységesítést, másfelől pedig érdemi hatása lehet a tagállami munkaerőpiaci viszonyok alakítására is. Ráadásul ezzel a tagállamok elveszítik azt a szabadságot, hogy esetlegesen – az irányadó nemzeti munkaerőpiaci, gazdasági körülmények okán – akár rövidebb időt határozzanak meg e vonatkozásban.

Az irányelv kifejezetten az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogérvényesítés esetére írja ezt elő – egyúttal kötelezve a tagállamokat az elévülés kezdetének, időtartamának, nyugvásának és megszakadásának megfelelő szabályozására is –, de generálisan, azaz nem feltétlenül csak az egyenlőtlen munkadíjazás miatti jogérvényesítés esetére. Megítélésem szerint ezzel az irányelv óhatatlanul is jelentősen kitágítja azon munkaügyi jogviták esetkörét, amelyekre nézve eme új irányelvi előírás lesz irányadó a jövőben. Ez alatt azt értem, hogy munkavállalóval szembeni hátrányos megkülönböztetés lényegében bármilyen, a munkajogviszonyt, az irányadó munkafeltételekkel, sőt – az irányelv logikája szerint – a munkaviszony létesítését megelőző eljárások során tapasztalt diszkriminációs sérelemmel összefüggésben is megvalósulhat. Azaz ezt a szabályt – noha hangsúlyozandó, hogy csak a konkrét diszkriminációs sérelem kapcsán, de – lényegében minden, a munkaviszony érdemét érintő jogérvényesítés esetén alkalmazni kell, ide értve az állaspályázatot, az állásinterjút, a munkafeltételek transzparenciáját, az előmenetelt, a díjazást, a munkafeltételeket, a munkavégzés körülményeit, illetőleg akár a munkajogviszony munkáltatói oldalról kiinduló egyoldalú megszüntetésének esetkörét is.

Véleményem szerint ez utóbbi körülmény lehet e szabályozás valódi újdonsága a jövőben, hiszen egyfelől már önmagában az egyenlőtlen díjazás kompenzálására irányuló jogviták köre is széles, egyúttal alapvető munkáltatói gazdasági érdeket érintő munkavállalói igényérvényesítési esetkörre mutat rá. Másfelől pedig ez a fajta szabályozás akár egyfajta irányelvi szabályozási trendet is tükrözhet, amennyiben egy speciális szabályozási területről kiindulva fogalmaz meg kifejezetten széles körben alkalmazandó olyan szabályt egy munkajogi irányelv, amely jelentős és direkt intervenciót reprezentál a tagállami munkajogi rezsimekbe és munkaerőpiaci mechanizmusokba.

5. A teljes kártérítés elvének alkalmazása hátrányos megkülönböztetés esetén

Tematikailag és szabályozásmódszertanilag szintén a bértranszparencia irányelvből kell kiemelni a díjazásbeli diszkrimináció esetén alkalmazandó teljes munkáltatói kártérítés kritériumát.⁵⁴ Az irányelv ugyanis előírja, hogy a tagállamoknak meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy diszkriminatív bérezés esetén a munkavállalók teljes káruk megtérítését követelhessék,⁵⁵ illetőleg hogy ez által a munkavállalók

⁵³ Prugberger Tamás – Nádas György – Jakab Nóra: Az érvénytelenség szabályozásának és gyakorlati megállapításának munkajogi problémái, *Miskolci Jogi Szemle*, 17 (2022) 4., 8-9. o.

⁵⁴ (EU) 2023/970 irányelv 16. cikk.

⁵⁵ Szükséges megjegyezni, hogy az Európai Parlament és a Tanács 2006/54/EK irányelve (2006. július 5.) a férfiak és nők közötti esélyegyenlőséget és egyenlő bánásmódot előmozdító elvűnek a foglalkoztatás és munkavégzés

olyan helyzetbe legyenek hozhatók, mintha nem történt volna meg velük szemben az egyenlőtlen, diszkriminatív munkadíjazás (in integrum restitutio). Az elévüléshez hasonlóan ennek a szabályozásnak is a megfelelő és hatékony jogorvoslati lehetőségek megteremtésének szükségessége áll a háttérben. Az irányelv ugyanis abból indul ki, hogy sok esetben nem elégséges garanciaként szimplán az egyenlő díjazás kritériumának betartására kötelezni a munkáltatót, hanem a potenciálisan bekövetkező jogsértés esetére megfelelő, akár preventív erővel bíró szankció alkalmazását kell előírni. Ugyanakkor persze önmagában a munkáltató szankcionálása – ami szintén szerepel az irányelvben⁵⁶ – nem megfelelő kompenzációja a munkavállaló által elszenvedett jogsérelemnek, hiszen az őt ért joghátrány csak nehezen állítható helyre, és e lehetőség lényegében független a munkáltatóval szemben alkalmazandó jogkövetkezményektől.

Ennek megfelelően – bár az eredeti állapot helyreállítása a munkajogviszonyban nem lehetséges⁵⁷ – az irányelv előírja a teljes reparáció elvét.⁵⁸ Eltérően ugyanakkor az elévüléstől, ennek a szabálynak nincs általános jellege, azaz specifikusan az egyenlőtlen munkadíjazás miatti munkavállalói jogérvényesítés körében alkalmazandó ez a szabály a tagállamokban. Ez egyfelől azt jelenti, hogy célzottan, kifejezetten ebben a vonatkozásban kívánja a jogalkotó megerősíteni a munkavállalók jogvédelmét, másfelől azt is jelenti, hogy tényleges, célzott jogkövetkezményt fűz az irányelv az egyenlőtlen díjazással a munkavállalónak okozott kártérítés kompenzálására. A munkáltatóval szemben tehát konkrét, ráadásul összetett kötelezettséget fogalmaz meg az irányelv, hiszen a megfelelő (teljes) kártérítés mellett az eredeti állapot helyreállítása is elvárt ebben az esetben. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy eme szigorú kritériumrendszer kizárólag a bérezésbeli diszkrimináció esetére írható elő a munkáltató számára, ami első ránézésre arra enged következtetni, hogy egy ilyen típusú uniós szociálpolitikai beavatkozás csupán marginális jelentőségű esetkörökben fejthet ki hatást a tagállami munkajogi szabályozások tekintetében.

Ugyanakkor a kép árnyaltabb, és nem ok nélkül feltételezhető e jogintézmény esetében sem a túlzott, de legalábbis eddig nem látott mértékű beavatkozás a tagállami munkaerőpiaci folyamatokba. Egyfelől ugyanis – bizonyos szempontból – forradalmi újítás az antidiszkriminációs jog terén az, hogy az irányelv konkrét, ráadásul részletszabályaiban is definiált jogkövetkezményt fűz egy hátrányos megkülönböztetést megvalósító munkáltatói cselekményhez. Bár a jogkövetkezmények megfelelőségéről, ténylegességéről eddig is szóltak az uniós

területén történő megvalósításáról (HL L 204/23., 2006.7.26., 23. o.) 18. cikke is rendelkezik a megfelelő jóvátétel elvéről a nemi alapú diszkrimináció kompenzációjaként („valódi és eredményes kártérítés”). Ugyanakkor az elemzett új irányelvi szabály expliciten a teljes kártérítésről rendelkezik, így bár e szabályozás jogdogmatikai alapjai adottak voltak eddig is irányelvi szinten, az egy következő lépcsőfokot reprezentál a munkaerőpiacon megvalósuló nemi alapú hátrányos megkülönböztetéssel szembeni küzdelemben.

⁵⁶ (EU) 2023/970 irányelv 23. cikk.

⁵⁷ Petrovics Zoltán: 7. § Munkajogi jognyilatkozatok, in: *Munkajog* (szerk.: Kiss György), Dialóg Campus, Budapest, 2020, 121. o.

⁵⁸ Hatásvizsgálat, 25-26. o. és 30-33.

szabályok,⁵⁹ a konkrét magánjogi jogkövetkezmények kidolgozását a tagállamokra bízta az EU. Másfelől pedig talán mégsem marginális jelentőségű e munkajogi problematika, hiszen az EU-ban – így Magyarországon is – jelentős szakadék tátong a nők és férfiak díjazása között átlagosan,⁶⁰ tehát potenciálisan nagyszámú munkaügyi jogvita merülhet fel ezen a területen, adott esetben a munkavállaló javára akár nagyobb összegű kártérítés megítélését eredményezve. Azaz összességében valóban csak konkrét kérdés kapcsán implementálandó ez az irányelvi előírás, mégsem zárható ki, hogy idővel az EUB, de akár a tagállami jogalkalmazás (és akár jogalkotás is) kiterjesztő értelmezést alkalmazva átemeli e szabály konzekvens alkalmazását az egyenlő foglalkoztatás követelménye megsértésének más esetköreire is (például munkáltatói felmondás esetére, bár egy ilyen szabály gyakorlatilag contra legem lenne a jelenleg irányadó előírásokkal Magyarországon).⁶¹

6. Kvázi felmondási tilalom az újabb munkajogi irányelvekben

Éppen a már többször érintett hatékony munkavállalói jogvédelem kialakításának igénye miatt egy szintén érdemi újdonságot magában foglaló norma került be a transzparencia és a munka-magánélet irányelvbe.⁶² Az irányelvek ugyanis explicite tilalmazzák a munkavállaló munkajogviszonyának egyoldalú, munkáltató általi megszüntetését azon az alapon, hogy a munkavállaló az adott irányelvben szereplő jogait gyakorolja. Másként fogalmazva tilalmazza a szankciós munkáltatói felmondást abban az esetben, ha a munkavállaló élni kíván az irányelvben biztosított alapvető jogaival. Ez a megközelítés – ahogyan említettem – teljes mértékben újszerű, hiszen az uniós szociálpolitika ez idáig szinte teljes mértékben távol maradt a munkaviszony-megszüntetés szabályozásától,⁶³ sőt összességében nehéz elképzelni egy egységes, valóban működő struktúrát ezen a téren. Ennek oka elsősorban a tagállami munkaerőpiaci és gazdasági körülmények jelentős differenciáltsága, illetőleg értelemszerűen a hosszú ideje nemzeti munkajogi alapokon funkcionáló felmondási rendszerek alapvető eltérései.⁶⁴ Ugyanakkor az a körülmény is figyelemre méltó, hogy bár valóban szűk körben fogalmazza meg az irányelv ezt a szabályt, a két irányelvet figyelmesen olvasva látható, hogy koránt sem csak a munkáltató kötelező írásbeli tájékoztatásáról és például az apasági szabadság kiadási rendjéről szólnak e normaszövegek.⁶⁵

⁵⁹ 2006/54/EK irányelv 17-18. cikk.

⁶⁰ (EU) 2023/970 irányelv (14)-(16) preambulumbekkezdés.

⁶¹ Értve ez alatt azt, hogy a magyar munkajogban a teljes kártérítés elve nem érvényesül például a munkaviszony munkáltatói jogellenes munkaviszony megszüntetés esetén.

⁶² (EU) 2019/1152 irányelv 18. cikk és (EU) 2019/1158 irányelv 12. cikk.

⁶³ Guus Heerma van Voss – Beryl ter Haar: Common Ground in European Dismissal Law, *European Labour Law Journal*, 3 (2012) 3., 216-216. o. és 228-229. o.

⁶⁴ Petrovics Zoltán: *A biztonság árnyékában. A munkajogviszony megszüntetésével szembeni védelem alapkérdései*, egyetemi doktori (PhD) értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2016, 69-77. o.

⁶⁵ Mutatja ezt például a kiterjedt magyar implementáció is, amelynek során a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) egy általános magatartási követelményét is módosítani kellett (Mt. 7. § (3) bekezdés).

Ezt az új regulatív megközelítést megítélésem szerint három szempont szerint célszerű értékelni, figyelemmel az uniós munkajogi szabályozás régi-új céljaira és modernizálódó közrendszerére. Elsőként fel kell hívni arra a figyelmet, hogy nem véletlen az, hogy az EU ez idáig tartózkodott a munkaviszony egyoldalú megszüntetésének irányelvi szabályozásától,⁶⁶ hiszen ezzel olyan területen avatkozna be – vélhetően – aránytalan mértékben a tagállami munkaerőpiaci mechanizmusokba, ami nehezen indokolható az Európai Unió működéséről szóló szerződés szociálpolitikai rendelkezései alapján, és adott esetben akár káros gazdasági hatásai is lehetnek. Ennek véleményem szerint csak részben mond ellent az a jelenség, miszerint az EU egyébként alapjogi szinten elkötelezett az alapvető szociális jogok védelme mellett, és ezek között a Charta 30. cikkében találjuk az indokolás nélküli felmondással szembeni védelmet is.⁶⁷ Bár eme alapjogi összefüggés távolinak hathat, mégis úgy vélem, hogy egy adott munkajogi rezsím felmondási, illetőleg a felmondást észszerű keretek közé terelő szabályanyagát célszerű a maga egységében szemlélni, tehát ugyanúgy munkaerőpiaci hatása lehet az indokolás feltételrendszere meghatározásának, mint például egy, az új irányelvekben szabályozott felmondási korlátozás alkalmazásának. Mindazonáltal jogpolitikai és joggazdaságtani szempontból is nehezen lenne védhető egy ilyen nyílt beavatkozás a nemzeti munkajogi szabályozásokba⁶⁸ még akkor is, ha az újabb irányelvek céljaival egyébként összeférne egy ilyen tárgyú szabályozás.

A második vizsgálati szempont e normatétel esszenciális tartalmára vonatkozik, az ugyanis – szintén újszerű megközelítést alkalmazva – imperatív módon, kifejezetten szigorúan rögzíti az említett tilalmat, ezzel hangsúlyozva e szabály jelentőségét. Ennek kapcsán az is fontosnak tűnik, hogy a jogalkotó célja bizonyosan az, hogy a munkavállalót az alapvető munkajogi jogosultságainak gyakorlása során a lehető legkedvezőbb helyzetbe hozza, ezt támasztja alá a speciális bizonyítási szabály alkalmazása is.⁶⁹ E kedvező helyzet pedig újfent azért tűnik kívánatosnak, mert a munkáltatói erőfölény ellensúlyozása továbbra is a munkajog egyik fő feladatának tűnik, legalábbis a megújult uniós munkajogi szabályanyag körében. Ismét felvetődik ugyanis az a dilemma, hogy vajon célravezető lehet-e egy ilyen szigorú szabály alkalmazása a munkáltatókkal szemben e területen, de megítélésem szerint erre szükségtelen igennel vagy nemmel válaszolni, hiszen alapvető paradigmája eme újabb szabályozási módozatoknak az, hogy hatékonyabbá, kiterjedtebbé és könnyebben érvényesíthetővé kell tenni a munkavállalók döntően szociális természetű jogait. Márpedig ebben a vonatkozásban egy ilyen típusú szabályozás kétségkívül célravezetőnek tűnik.

Harmadik szempontként pedig érdemes rávilágítani egy ilyen tartalmú új uniós munkajogi szabályozás fontosságára és üzenetére. A sorok között olvasva ugyanis – mérlegre téve több más, jelen kutatás keretei között is vizsgált új munkajogi szabályt

⁶⁶ van Voss – ter Haar: i.m. 217-218. o.

⁶⁷ Niklas Bruun: 12. Protection against unjustified dismissal (Article 30), in: Bercusson (szerk.): i.m. 339-340. o. és 351-354. o.

⁶⁸ Erika Kovács: Individual Dismissal Law and the Financial Crisis: An Evaluation of Recent Developments, *European Labour Law Journal*, 7 (2016) 3., 368-372. o.

⁶⁹ (EU) 2019/1152 irányelv 18. cikk és (EU) 2019/1158 irányelv 12. cikk.

– arra a következtetésre juthatunk, hogy az EU egyre intenzívebben beavatkozik a tagállami munkajogi szabályok alakításába, érteve ez alatt a korábbi jogalkotási gyakorlaton is túlmutató területek és jogintézmények szabályozását. A könnyített bizonyítási szabályok,⁷⁰ a próbaidő irányelvi szabályozása,⁷¹ a kibővített munkáltatói tájékoztatási kötelesség,⁷² a korábbi évek, évtizedek trendjeivel szemben az irányelvek táguló személyi hatálya⁷³ mind ebbe az irányba mutatnak, így egy nem is igazán burkolt üzenetet küld az EU a tagállamoknak: valóban új időszámítás kezdődött a munkajogi – szociálpolitikai – együttműködésben, és ennek az ilyen természetű, tehát a munkavállalói jogokat határozottan és konkrét jogintézményekkel védő, garanciális jellegű normák egyre inkább szerves részét fogják képezni. Megítélésem szerint a vizsgált jogintézmények közül talán ez az új szabály támasztja alá a legegyszerűbben e jogalkotási törekvést.

7. Következtetések

A fenti elemzésből megítélésem szerint levonható következtetésként az, hogy ezúttal az uniós szociálpolitikai reformfolyamatok tényleges, újszerű és sok szempontból megerősített munkajogi szabályokat eredményeztek. Pontosabban ilyeneket is, hiszen értelemszerűen a tárgyalt – és e helyütt nem elemzett⁷⁴ – további újabb irányelveknek nem minden rendelkezése ilyen tartalmú, vagy szimplán eltérő jogi természetű. Világosan látszik ugyanakkor az is, hogy e szabályoknak az elsődleges célja az, hogy a munkavállalói jogvédelem szintjét megemelje, stabilizálja, sőt fejlessze a munkavállalói jogvédelmi garanciák rendszerét.

Mindehhez az egyébként régóta ismert és szabályozási szinten is elismert hagyományos szociális érdek- és jogvédelmet hívja segítségül a jogalkotó, kiegészítve a 21. század eleji olyan kihívások kezelésének szükségességével, mint gazdasági és szociális kríziskezelés vagy éppen a megváltozott foglalkoztatási struktúra és munkaerőpiaci szerkezet indukálta szabályozási megoldások. Ennek megfelelően az irányelvi szabályozások is többféle jellemzővel bírnak, hiszen összességében már meglévő jogintézményekre építkeznek, de konkrét tartalmuk vagy éppen szabályozásban betöltött szerepük új vagy legalábbis újszerű.

A tanulmány elején exponált hipotézis a fentiek fényében igazolást nyert: valóban több olyan új munkajogi szabállyal is találkozhatunk a vizsgált irányelvekben, amelyek egyik oldalról érdemi implementációt fognak igényelni, másik oldalról pedig az eddigieknél határozottabb, mélyebben ható beavatkozást jelentenek a tagállami munkajogi rendszerek viszonylatában. Legyen szó a próbaidőről, az elévülésről vagy a munkavállalói jogérvényesítést kísérő „felmondási védelemről”, mindegyik szabály

⁷⁰ Javaslat (2017), 17. o.

⁷¹ Javaslat (2017), 3. o. és 6. o.

⁷² Javaslat (2017), 3-4. o.

⁷³ Taco van Peijpe: EU Limits for the Personal Scope of Employment Law, *European Labour Law Journal*, 3 (2012) 1., 37-39. o., 42-43. o., 50. o. és 53. o.

⁷⁴ Lásd a 17. számú lábjegyzetet.

ugyanabba az irányba mutat: erőteljesebb munka- és szociális jogi együttműködésre és hatékonyabb szabályozásra van szükség uniós és tagállami szinten egyaránt.

Végezetül feltehető a kérdés, miszerint ha kevesebb, mint egy évtized alatt ilyen messzire jutott a szociálpolitikai (munkajogi) jogalkotás, akkor milyen irányban és módon fog folytatódni e folyamat? Még részletesebb, még inkább a munkavállalókat védő szabályok megalkotása lesz napirenden a továbbiakban is? Vagy esetleg az EU ezen a ponton lelassít, és kívár, analizálva jelen új szabályozások implementációs, munkaerőpiaci hatásait? Bár a tendencia egyértelműnek tűnik – lásd a legújabb irányelveket –, mégsem valószínű, hogy még messzebbre merészkedne az uniós szociálpolitikai döntéshozatal e téren. Az is igaz persze, hogy e folyamat hátulütőivel és nehézségeivel együtt sem számíthattunk ilyen újszerű és érdemi jogalkotási reformokra, talán még a Pillér elfogadása után pár évvel sem. Ilyen módon talán alappal feltételezhető, hogy az EU nem kíván meghátrálni e szabályozási területen, és bár lehet, hogy lassan, de további módokon is meg fogja erősíteni a szociálpolitikai együttműködést a tagállamok között. Márpedig egy ilyen procedúra katalizátora nem lehet más, mint a munkavállalók alapvető szociális és gazdasági érdekeinek magasabb szintű védelme, amely paradigma kétséget kizáróan egyre intenzívebben áthatja az uniós jogalkotási folyamatokat.

Irodalomjegyzék

- Antonio Aloisi: Platform work in Europe: Lessons learned, legal developments and challenges ahead, *European Labour Law Journal*, 13 (2022) 1., 4-29. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/20319525211062557>)
- Bankó Zoltán – Berke Gyula – Kiss György: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez: kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2017.
- Catherine Barnard: *EU Employment Law (Fourth Edition)*, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Berke Gyula: I. A munkáltató tájékoztatási kötelezettsége a foglalkoztatás feltételeiről, in: *Az Európai Unió munkajoga* (szerk.: Kiss György), Osiris, Budapest, 2003.
- Thomas Blanke: 13. Fair and just working conditions (Article 31), in: *European Labour Law and the EU Charter of Fundamental Rights* (szerk.: Brian Bercusson), Nomos, Baden-Baden, 2006, 337-355 o.
- Niklas Bruun: 12. Protection against unjustified dismissal (Article 30), in: *European Labour Law and the EU Charter of Fundamental Rights* (szerk.: Brian Bercusson), Nomos, Baden-Baden, 2006, 357-377. o.
- Olivier De Schutter: The European Pillar of Social Rights and the Role of the European Social Charter in the EU Legal Order, *Council of Europe*, 2018. <https://rm.coe.int/study-on-the-european-pillar-of-social-rights-and-the-role-of-the-esc-/1680903132> (2023.11.12.).
- Pierluigi Digennaro: The effects of neoliberalism in European labour law: The meaning of labour and the need for a different constitutional compromise,

- European Labour Law Journal*, 13 (2022) 2., 249-272. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/20319525221093716>)
- Sacha Garben: The European Pillar of Social Rights: Effectively Addressing Displacement?, *European Constitutional Law Review*, 14 (2018) 1., 210-230. o. (DOI: <https://doi.org/10.1017/S1574019618000093>)
 - Stefano Giubboni: Social Rights and Market Freedom in the European Constitution: A Re-Appraisal, *European Labour Law Journal*, 1 (2010) 1., 161-184. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/201395251000100202>)
 - Björn Hacker: A European Social Semester? The European Pillar of Social Rights in Practice, *European Trade Union Institute, Working Paper*, Brüsszel, (2019) 5. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3402869 (2023.11.12.).
 - Frank Hendrickx: The European Pillar of Social Rights: A first evaluation, *European Labour Law Journal*, 9 (2018) 1., 3-6. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/2031952518759987>)
 - Frank Hendrickx: Editorial: The European pillar of social rights – Interesting times ahead. *European Labour Law Journal*, 8 (2017) 3., 191-192. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/2031952517725595>)
 - Hungler Sára: Nemzeti érdekek és szociális integráció az Európai Unióban: az Európai Jogok Szociális Pillérének kísérlete az integrációra, *Állam- és Jogtudomány*, 59 (2018) 2., 36-52. o.
 - Hungler Sára – Gellérné Lukács Éva – Petrovics Zoltán – Dudás Katalin: *Az Európai Unió szociális és munkajoga*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020.
 - Jakab Nóra: Új játéktér, új játékszabályok, *Miskolci Jogi Szemle*, 17 (2022) 2. (1. különszám), 175-188. o. (DOI: <https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.2.2006>).
 - Kerstin Jacobsson: Soft regulation and the subtle transformation of states: the case of EU employment policy, *Journal of European Social Policy*, 14 (2004) 4., 355-370. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/0958928704046878>)
 - Kártyás Gábor: Húsz év múlva – A kiküldetési irányelv elfogadott szövege, joggyakorlata és tervezett módosításai, in: *Ünnepi kötet a 65 éves Kiss György tiszteletére. Liber amicorum in honorem Georgii Kiss aetatis suae LXV* (szerk.: Auer Ádám – Berke Gyula – György István – Hazafi Zoltán), Dialóg Campus, Budapest, 2018, 439-450. o.
 - Claire Kilpatrick – Elise Muir – Sacha Garben: From Austerity Back to Legitimacy? The European Pillar of Social Rights: A Policy Brief. *EU Law Analysis – Expert insight into EU law developments*. 2017. március 20. <http://eulawanalysis.blogspot.com/2017/03/from-austerity-back-to-legitimacy.html> (2023.08.16.).
 - György Kiss: Opportunities and limits of application principles and Civil Code rules in Hungarian labour law: Crisis management with means of civil law, *European Labour Law Network – Working Paper Series, ELLN Working Paper*, (2015) 4., 1-25. o.
 - Kozma Anna – Lőrincz György – Pál Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2020.

- Erika Kovács: Individual Dismissal Law and the Financial Crisis: An Evaluation of Recent Developments, *European Labour Law Journal*, 7 (2016) 3., 368-386. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/201395251600700304>)
 - Petrovics Zoltán: 7. § Munkajogi jognyilatkozatok, in: *Munkajog* (szerk.: Kiss György), Dialóg Campus, Budapest, 2020, 101-122. o.
 - Petrovics Zoltán: *A biztonság árnyékában. A munkajogviszony megszüntetésével szembeni védelem alapkérdései*, egyetemi doktori (PhD) értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2016.
 - Prugberger Tamás – Tóth Hilda: A munkáltatók munkavállalók irányában fennálló tájékoztatási kötelezettségének várható alakulása az átlátható és kiszámítható munkafeltételekről szóló új irányelv alapján, *Magyar Jog*, 67 (2020) 1., 30-44. o.
 - Prugberger Tamás – Nádas György – Jakab Nóra: Az érvénytelenség szabályozásának és gyakorlati megállapításának munkajogi problémái, *Miskolci Jogi Szemle*, 17 (2022) 4., 7-21. o. (DOI: <https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2115>).
 - Karl Riesenhuber: *European Employment Law. A Systematic Exposition (2nd ed.)*, Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2021.
 - Bernd Schlüter – Cinzia Del Rio: *Vélemények – Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: A szociális jogok európai pillére – a kezdeti végrehajtás értékelése és ajánlások a jövőre (saját kezdeményezésű vélemény)*, SOC/614, 2019. <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/european-pillar-social-rights-evaluation-initial-implementation-and-recommendations-future-own-initiative-opinion> (2023.11.12.).
 - Thorsten Schulten – Torsten Müller: A paradigm shift towards Social Europe? The proposed Directive on adequate minimum wages in the European Union, *Italian Labour Law Journal*, 14 (2021) 1., 1-19. o.
 - Erik Sjödin: European minimum wage: A Swedish perspective on EU's competence in social policy in the wake of the proposed directive on adequate minimum wages in the EU, *European Labour Law Journal*, 13 (2022) 2., 273-291. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/20319525221090547>)
 - Taco van Peijpe: EU Limits for the Personal Scope of Employment Law, *European Labour Law Journal*, 3 (2012) 1., 35-53. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/201395251200300104>)
 - Guus Heerma van Voss – Beryl ter Haar: Common Ground in European Dismissal Law, *European Labour Law Journal*, 3 (2012) 3., 215-229. o. (DOI: <https://doi.org/10.1177/201395251200300304>)
-
-

Az állampolgári közösségből kirekesztés két esete: a szlovéniai töröltek és a lettországi nem-állampolgárok

Manzinger Krisztián*

Habár a nemzetközi jog a hontalanság lehetőségét kizárni igyekszik, az állampolgárság-transzfer sokszor nem automatikus a függetlenedés után. A köztes-európai térségben a nemzetépítést megvalósító Szlovénia és Lettország is kirekesztette a területén élő és 1991 után helyben maradó volt jugoszláv, illetve szovjet állampolgárok egy részét az újradefiniált állampolgári közösségből. Az e helyzetekkel kapcsolatos politikai és különösen jogi problémák nemzetközi szinten is megjelentek és mára jelentős belső, illetve nemzetközi bírói esetjog alakult ki a két ország szabályozásának vonatkozásában, amely iránymutatásul szolgálhat a nemzetközi közösség számára a jövőben.

Kulcsszavak: állampolgárság, államutódlás, nemzetépítés, Lettország, Szlovénia, nemzeti kisebbségek

Two Cases of Expulsion from Citizenry: The Erased of Slovenia and the Non-Citizens of Latvia

Although international law intends to exclude statelessness, the transfer of nationality is often not automatic after gaining independence. In the Central European region, both Slovenia and Latvia, engaged in nation-building, have excluded some of the former Yugoslav and Soviet citizens respectively living legally on their territory in 1991 from their redefined citizenry. The political and, in particular, legal problems related to these situations have also been appeared in the international arena and considerable domestic and international case law has been developed thus, which may serve as a guide for the international community in the future.

Keywords: citizenship, state succession, nation-building, Latvia, Slovenia, national minorities

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.36>

az egyénre az állam elsősorban az állampolgár-idegen bináris kód alapján tekint. A két nagy csoport mellett azonban esetenként létezhetnek olyan személyek, akik hosszú ideje kötődnek az adott államhoz, akár jogilag elismert módon is, de az állampolgári közösségből kirekesztettek. Jelen írásban az állampolgári közösségből kirekesztésre vonatkozó szabályozások gyakorlatát két „köztes-európai”¹ példa – Szlovénia és Lettország – révén mutatjuk be. Ennek érdekében először az

* Megbízott tanszékvezető egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Nemzetközi Jogi Tanszék; ORCID: 0000-0001-9244-5741.

¹ E kifejezés alatt a Németország és Oroszország között elterülő területet, így Közép-Európát, a Balkánt és a Baltikumot együtt értjük.

államutódlás és az állampolgárság összefüggéseinek kérdését vizsgáljuk a releváns nemzetközi jogi szabályozás alapján, kitérve arra, hogy az ezen tárgykörben létrejött egyezményekhez mi a két vizsgált állam viszonya. Ezt követően a szlovéniai töröltek jogállásának kialakulását és fejlődését, majd a lettországi nem-állampolgár státusz tartalmát és fejlődését tekintjük át. A vizsgálatunkhoz a szakirodalom, illetve a vonatkozó jogszabályi rendelkezések bemutatása mellett elsősorban alkotmánybírói ítéleteket és az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) által hozott döntéseket ismertetjük részleteiben. Az esetek bemutatása során a hagyományos jogtudományi módszertan mellett a történeti módszertant alkalmazzuk, majd az elemzés végén az összehasonlító módszertant alapul véve következtetéseket kívánunk levonni abban a tekintetben, hogy mi a közös és mi az eltérés a két, első pillantásra meglehetősen hasonló helyzetben lévő ország állampolgársági szabályozásaiban, illetve hogy e szabályozásoknak mi a nemzetközi relevanciája.

1. Államutódlás és állampolgárság

Az elmúlt évszázadokban a nemzetállamot építő kormányok számára a homogenizáció – akár adminisztratív, akár kulturális szempontból – központi célkitűzéssé vált, ezen egységesítés egyik kiemelt szegmense pedig az állampolgársági szabályozás. Az állampolgárságból kirekesztés a 19. századtól – a modern állampolgárság kialakulásától – létező jelenség abban a formában, ahogyan most vizsgálni fogjuk. Kezdetben azokban a „civilizált” államokban alkalmazták, amelyek „civilizálatlan” népek által lakott területek felett szereztek a klasszikus gyarmati függéstől eltérő típusú irányítást, viszont amely terület lakosságát nem kívánták az állampolgári jogokkal felruházni.² Mára ez a megközelítés szinte teljesen történelmi relikviává vált,³ ma az állampolgárságból kirekesztés leginkább államutódlási problémaként merül fel, elég csak a trianoni békeszerződés vonatkozó szabályaira és az utódállamokba került magyarok tízezreinek akár évtizedekig megoldatlan állampolgársági problémáira utalni.⁴

Amikor állampolgárságról beszélünk, akkor egy politikai közösségre, e közösség tagjainak egy államhoz való tartozásának jogi vetületeire, illetve az állampolgárságból fakadó jogokra és kötelezettségekre gondolunk elsősorban. Az

² Frederic R. Coudert Jr.: Our New Peoples: Citizens, Subjects, Nationals or Aliens, *Columbia Law Review* 3 (1903) 1., 30-31. o. Ő Algéria francia uralmát, illetve az USA őslakos népességének állampolgársági vonatkozásait áttekintve vonta le azt a következtetést, hogy a jogrend kiterjesztése különleges módon zajlott. Algéria az 1830-as években lett a francia jog uralmának alávetve, de a lakosok nem kaptak francia állampolgárságot – csak annak könnyített megszerzésének lehetőségét –, továbbá egészen az 1880-as évek végéig a polgári jogi jogviszonyaik is döntően a „muzulmán jog” szabályozásának megfelelően alakultak.

³ Klasszikus kivételnek számít Amerikai-Szamoá, ld. Developments in the Law: The U.S. Territories, *Harvard Law Review*, 130 (2017) 6., 1680-1703. o.

⁴ Rác Kálmán: Az állampolgárság kérdéséhez, *Jogtudományi Közöny*, 1924 14. 131-132. o., Búza László: *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Budapest, 1930, 34-44. o., Ganczer Mónika: Magyar területváltozások és állampolgársági kérdések az első világháborút követően, *Jogtudományi Közöny*, 2021 3., 119-127. o.

állampolgárság jogintézménye azonban sokszor nemcsak polgári, hanem etnikai jelentéstartalommal is rendelkezik. Önmagában is sokat mondó, hogy a nemzetközi szabályozás és szakirodalom jelentős részét kitevő angol nyelvben a nemzetiség (*nationality*) és az állampolgárság (*citizenship*) szinonimaként használt kifejezések. Ezen összefüggés vizsgálata érdekében érdemes alapul venni Anderson definícióját. Szerinte a nemzet olyan politikai közösség, amely (i) *elképzelt* – mert még a legkisebb nemzet minden tagja sem ismeri egymás –, (ii) korlátolt – mert minden nemzetnek vannak földrajzi határai, amelyen túl más nemzetek élnek –, (iii) szuverén – mert a saját uralma alatt él vagy erre törekszik – és (iv) *közösség* – mert tagjait különbségeik ellenére egybeköti valamiféle bajtársias összetartozásérzés.⁵ Az állampolgárság, nemzetiség és nemzeti identitás (*national identity*) viszonya a „nemzet” (az ország) folyamatosan alakuló politikai céljainak függvényében állandó átalakulás, (át)alakítás alatt áll.⁶

Ebben a tekintetben az e közösséghez kapcsolódó állampolgárság nemcsak részvétel és jogok absztrakt fogalomköreinek halmaza, hanem egy történelmi narratíva megtestesítője is, amely egyes személyeket befogad, másokat kizár.⁷ Sőt, az állampolgárság szigorúan kommunikatív felfogása az egyéni individualizmus kifejezésének lehetőségeit meglehetősen szűkre szabja a valamilyen ismérv – például nemzetiség, nyelv – alapján definiált állampolgári közösségben.⁸ Ez a megközelítés természetesen közel sem kizárólagos, sőt egyesek úgy érvelnek – főleg Észak-Amerikában –, hogy a mai, a globalizáció miatt multikulturálisabb és különböző jogállású személyek közötti interakciókat mindennaposá tevő világban az „állampolgár” és „nem-állampolgár” megkülönböztetés egyre bizonytalanabb és mesterkéltbb.⁹

A nemzetközi gyakorlat továbbra is azt mutatja, hogy az államok számára az állampolgársági szabályozás megalkotása a szuverenitás gyakorlásának kulcsfontosságú kérdése,¹⁰ ami döntő befolyást gyakorol arra is, hogy a nemzetközi közösség milyen nemzetközi jogi szabályozást tud és szándékozik az állampolgárság tekintetében elfogadni. A második világháború utáni világrend egyik alapdokumentumának számító Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 15. cikke nevesíti az állampolgársághoz való jogot, illetve az attól való önkényes megfosztás tilalmát, emellett az állampolgársághoz való jog a későbbi évtizedek több globális és regionális nemzetközi szerződésében is alapvető emberi jogként jelent meg.¹¹

⁵ Benedict Anderson: *Imagined Communities*, London-New York, Verso, 2006, 6-7. o.

⁶ John Clarke–Kathleen Coll–Evelina Dagnino–Catherine Neveu: *Disputing citizenship*, Bristol, Bristol University Press; Policy Press, 2014, 113. o.

⁷ Gurinder K. Bhambra: Citizens and Others: The Constitution of Citizenship through Exclusion, *Alternatives: Global, Local, Political*, 40 (2015) 2., 104-106. o.

⁸ René Grotenhuis: Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States, Amsterdam University Press, 2016, 62-63. o.

⁹ David G. Gutiérrez: The Politics of the Interstices: Reflections on Citizenship and Non-Citizenship at the Turn of the Twentieth Century. *Race/Ethnicity: Multidisciplinary Global Contexts*, 1 (2007) 1., 89-112. o.

¹⁰ Rudolf Graupner: Nationality and State Succession General Principles of the Effect of Territorial Changes on Individuals in International Law, *Transactions of the Grotius Society*, 1946. 94. o.

¹¹ Ilyen egyezmények globális szinten például a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló 1965. évi New Yorki egyezmény, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi

Az államutódlás a nemzetközi jog egyik kevésbé szabályozott területe,¹² amiben jelentős szerepet játszik a kérdés politikai összetettsége miatt a nemzetközi közösség tagjainak általános vonakodása. Mindazonáltal épp az állampolgárság kérdése az egyik, ahol államutódlási esetekben különösen indokolt lehet a nemzetközi közösség szabályozó tevékenységének megvalósulása. Az univerzális, illetve a regionális emberi jogi egyezmények kiemelt figyelmet fordítanak az állampolgárság kérdésére,¹³ különös tekintettel a hontalanság eseteinek megelőzésére és csökkentésére,¹⁴ de az államutódlási esetekre egyik sem tér ki.¹⁵ Annak ellenére is minimalista megközelítést alkalmaz a nemzetközi közösség – az önrendelkezés elvét és az esetről esetre történő mérlegelést preferálva –, hogy az 1960-1970-es években lefolyt dekolonizációs folyamatok jelentős esetszámot produkáltak, illetve hogy a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló 1961. évi egyezmény¹⁶ 10. cikke kifejezetten azt célozza, hogy területtranszfer esetén az érintett államok megegyezéssel kerüljék el a hontalanság megjelenését.¹⁷

A kiemelt jelentőségű 1961. évi egyezmény 1. cikk 1. pontja a szerződő felek számára – bizonyos feltételek figyelembevételével – kötelezettségként írja elő állampolgárságuk kiterjesztését olyan személyekre, akik az adott állam területén születtek és máskülönben hontalanná válnának. Ennek az egyezménynek Lettország részese, Szlovénia viszont nem – egyetlen volt jugoszláv tagköztársaságként. Az előírásait azonban Lettország sem tartja magára nézve kötelezőnek, mert érvelése szerint – és ebben a nemzetközi közösség jelentős része támogatja – 1991-ben nem *függetlenedett* a Szovjetuniótól, hanem *visszaállította* az 1940-es szovjet megszálláskor elveszített függetlenségét. Mint látni fogjuk, ez a különbségtétel központi fontosságú szerepet játszik az állampolgársági szabályozás alapvetéseinek meghatározásánál a balti államban.

Regionális, európai szinten az Európa Tanács égisze alatt megkötött, az állampolgárságról szóló 1997. évi,¹⁸ illetve az államutódlás esetén bekövetkező hontalanság elkerüléséről szóló 2006. évi¹⁹ egyezmények adhatnának elsősorban

Egyezségokmánya, a Gyermekek jogairól szóló 1989. évi New Yorki egyezmény, illetve az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye, az Emberi Jogok Arab Chartája vagy az Állampolgárságról szóló Európai Egyezmény. A vonatkozó egyezmények felsorolását ld. például *UN Human Rights Council, 'Human rights and arbitrary deprivation of nationality: Report of the Secretary-General', A/HRC/25/28 (2013), 3.*

¹² Ganczer Mónika: *Állampolgárság és államutódlás*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013, 165. o.

¹³ *Uo.* 200-201. o.

¹⁴ David Weissbrodt–Clay Collins: *The Human Rights of Stateless Persons, Human Rights Quarterly*, 28 (2006) 1., 246. o.

¹⁵ Andreas Zimmermann: *Secession and the Law of State Succession*, in: *Secession: International Law Perspectives* (szerk.: Marcelo G. Kohen), Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 228. o.

¹⁶ Magyarországon kihirdette a 2009. évi XV. törvény a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló, 1961. augusztus 30-án, New Yorkban elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

¹⁷ Ineta Ziemele: *State succession and issues of nationality and statelessness*, in: *Nationality and Statelessness Under International Law* (szerk.: Alice Edwards–Laura van Waas), h.n., Cambridge University Press, 2014, 222. o.

¹⁸ Magyarországon kihirdette a 2002. évi III. törvény az Európa Tanács keretében, 1997. november 6-án kelt, az állampolgárságról szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről.

¹⁹ Magyarországon kihirdette a 2008. évi XCVIII. törvény az Európa Tanács 2006. május 19-én, Strasbourgban elfogadott, az államutódlás esetén bekövetkező hontalanság elkerüléséről szóló

iránymutatást a két köztes-európai államnak. Azonban mégsem adnak: bár az előbbi Lettország aláírta, nem ratifikálta,²⁰ Szlovénia ellenben alá sem írta, míg az utóbbit egyik ország sem írta alá. Annak megértésére, hogy ez miért alakult így, érdemes részleteiben megismerni a két esetet.

2. A szlovéniai „töröltek”

A függetlenségét 1991. június 25-én kikiáltott Szlovéniában a korábbi évtizedek „beljugoszláv” népességmozgásai következtében jelentős számban éltek állandó lakosként olyanok, akik valamely más jugoszláv tagköztársaság állampolgárságával rendelkeztek – a jugoszláv szövetségi állampolgárság mellett.²¹ Számukra a jogalkotó egy hathónapos, 1991. december 26-án lejáró határidőt állapított a szlovén állampolgárság kérelmezésére, azzal a feltétellel, hogy 1990. december 23-án²² már rendelkeztek szlovéniai állandó lakhellyel és ténylegesen az ország területén is éltek.²³ Különleges problémát jelentett, hogy az érintettek nem kaptak névre szóló felszólítást, illetve hogy nem volt tájékoztatás arra nézve, hogy mi lesz a mulasztás jogkövetkezménye. A felhívásra azonban ennek ellenére sem a szlovén várakozások szerinti 80.000 személy, hanem mintegy 174.000 fő, azaz a szlovéniai lakosság 8,7%-a reagált – a kérelmezők 30%-a Szlovénia területén született – és közülük 171.125 fő meg is kapta a szlovén állampolgárságot.²⁴

Akik az 1991. december 26-i határidőt elmulasztották, azokat 1992. február 26-án minden értesítés nélkül *törölték* a lakosságnyilvántartásból – a Belügyminisztérium kezdeti adatai szerint 18.305 főt, majd a későbbiek szerint 25.671 főt. A törlés egyértelműen diszkriminatív volt, ugyanis más – nem volt jugoszláv állampolgárságú – külföldiek tartózkodási engedélyét nem érintette a döntés. A töröltek (izbrisani) túlnyomórészt horvátok, szerbek, bosnyákok és romák

Egyezménye kihirdetéséről. Az egyezménynek nagyon kevés részes állama van, Magyarország mellett Ausztria, Hollandia, Luxembourg, Moldova, Montenegró és Norvégia.

²⁰ Eddig háromszor utasította el a lett törvényhozás a ratifikációt, legutóbb 2012-ben, arra hivatkozva, hogy nem garantált az egyezmény rendelkezéseinek a belső joggal való kompatibilitása, illetve hogy nem történt meg azoknak a fenntartásoknak a beazonosítása, amelyeket a törvényhozásnak a ratifikáció során meg kellene tennie Lettország érdekeinek védelme érdekében. A Saeima 2012. február 9-i ülésének jegyzőkönyve, a vonatkozó rész elérhető: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/AD8CED0ED91F03EAC22579A4003218A0?OpenDocument> letöltés ideje: 2024. június 17.

²¹ A kettős állampolgárságot a második világháború után vezették be – szemben a két háború közötti szabályozással, amely csak jugoszláv állampolgárságot ismert. A tagköztársasági állampolgárságot viszonylag könnyen lehetett megváltoztatni.

²² A Szlovénia függetlenségéről szóló népszavazás napja, ahol közel 91%-os részvétel mellett a szavazók közel 96%-a a Jugoszláviától elszakadás mellett voksolt.

²³ 1991 decemberében úgy módosították az állampolgársági törvényt, hogy kizárták a honosítás lehetőségéből azokat, akik a függetlenséget követően államellenes bűncselekményt követtek el vagy veszélyt jelentenek az állam-, illetve közbiztonságra vagy a közrendre. Felicita Medved: From civic to ethnic community? The evolution of Slovenian citizenship, in: *Citizenship Policies in the New Europe*, (szerk.: Rainer Bauböck–Bernhard Perchinig–Wiebke Sievers), h.n., Amsterdam University Press, 2009, 310. o.

²⁴ Medved: i.m. 310, 319. o.

voltak, illetve 21%-a 18 éven aluli volt.²⁵ A töröltek az országban illegálisan tartózkodó külföldivé váltak, elveszítették a hivatalos irataikhoz – személyi igazolvány, útlevél – való jogosultságot, emiatt munkájukat is, illetve szociális juttatásaikat – ideértve a nyugdíjat, ösztöndíjat, különböző ellátásokat –, valamint hozzáférésüket az egészségügyi ellátórendszerhez – leszámítva a sürgősségi eseteket –; a banki szolgáltatások igénybevételére vagy például egy ingatlan adásvételi szerződés megkötésére való képességüket. Bírói és általában jogi védelemre jogosultság hiányában kiszolgáltatottá váltak hatósági túlkapásoknak, például kitoloncolásnak vagy kényszerlakhelyre zárásnak,²⁶ de a családi élethez való jogaik is sérülhettek: voltak olyan családok, ahol a törölt szülőt kiutasították az országból, míg a szlovén állampolgár családtagjai maradhattak.²⁷ Általánosságban elmondható, hogy a törlés okán súlyos egyéni tragédiák bontakoztak ki a következő évtizedekben.²⁸

A probléma iránt tanúsított társadalmi érdeklődés a 2000-es évek elejétől nőtt meg, azonban egyes szlovéniai intézmények már korábban is felhívták a figyelmet a problémára. Így például a szlovén ombudsman 1995-ben kiadott első jelentésében kifogásolta a töröltek helyzetét,²⁹ míg az Alkotmánybíróság 1999 februárjában az U-I-284/94. sz. döntésében³⁰ minősítette alkotmányellenesnek a külföldiek jogállásáról szóló törvényt annak okán, hogy a jogalkotó elmulasztotta szabályozni az, hogy a fent említett határidő elmulasztását követően az érintettek hogyan tudnak állandó tartózkodási engedélyt kérvényezni és felhívta ennek a problémának hat hónapon belüli megoldására.

Az AB-döntést követően elfogadott, a más volt jugoszláv tagköztársaság Szlovénia területén élő polgárai státuszának rendezéséről szóló – és az állandó tartózkodási engedély megszerzésének lehetőségét biztosító – 61/1999., illetve 64/2001. törvényeket 2003-ban az AB szintén alkotmányellenesnek nyilvánította. A döntés érintette az állampolgársági törvény 2002-es módosítását is, amelynek révén 1.676 törölt személy szerzett szlovén állampolgárságot.³¹ Az AB ismét azt kifogásolta, hogy a jogalkotó továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy a kérelmező 1990. december 23. óta megszakítás nélkül Szlovéniában éljen, illetve, hogy a törlés okán kitoloncoltak továbbra is ki voltak zárva a kedvezményezettek köréből, emellett a taláros testület kevesellte a jogalkotó által a kérvényezésre nyitva hagyott három hónapot is.³²

²⁵ Stuart C. Aitken: Locked in Place: Young People's Immobilities and the Slovenian Erasure, *Annals of the American Association of Geographers*, 106 (2016) 2., 359. o.

²⁶ Uršula Lipovec Čebren: Exclusion politique et sanitaire. Le corps des « effacés » Slovènes, *Ethnologie française*, 42 (2012) 2., 242. o.

²⁷ Miha Mazzini: A Foreigner in Your Own Home – The Story of Slovenia's Erased. (2020. 12. 16.) <https://przekroj.org/en/art-stories/a-foreigner-in-your-own-home/> letöltés ideje: 2024. június 17.

²⁸ Mazzini: i.m., Aitken: i.m. 360-363. o.

²⁹ Medved: i.m. 311. o.

³⁰ U-I-284/94 (1999. február 4.) <https://web.archive.org/web/20120317030655/http://odlocitve.us-rs.si/ursr/us-odl.nsf/o/CC8722DC22369981C12571720028099D> letöltés ideje: 2024. június 17.

³¹ Medved: i. m. 312. o.

³² U-I-246/02-28 (2003. április 3.) <https://www.us-rs.si/documents/f9/54/u-i-246-02-odl2.pdf> letöltés ideje: 2024. június 17. Az AB az ítéletének 8. pontjában azt is elrendelte, hogy akik mégis megszerezték a megsemmisített törvény alapján az állandó tartózkodási engedélyt, azok azt 1992. február 26-i

Az újabb AB-döntést követően a parlament „technikai jellegű” jogszabálmódosítást hajtott végre, amely meghosszabbította a kérvényezésre nyitva álló határidőt, ezt a jogszabályt viszont a parlamenti ellenzék 2004. április 4-én országos népszavazáson megbuktatta.³³ Ez pedig azzal is járt, hogy alig néhány hónap után, 2004 júliusában a szlovén belügyminisztérium beszüntette azoknak a tanúsítványoknak a kiadását, amelyek azt igazolták, hogy az érintett törölt személyek visszaható hatállyal állandó lakosai voltak az országnak.³⁴ Ezt követően 2010-ig a szlovéniai jogalkotási folyamat megakadt.

A probléma ekkor már nemzetközi szintén is megjelent: az ET Emberi Jogi Biztosa 2003. októberi jelentésében ismertette a töröltek helyzetét,³⁵ az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága pedig 2005. júliusi jelentésében sürgette Szlovéniát az érintettek jogi státuszának rendezésére és a szlovén állampolgárság elérhetővé tételére.³⁶ 2005 novemberében az Amnesty International az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának benyújtott tájékoztatójában hívta fel a figyelmet a problémára, hangsúlyozva, hogy akkor mintegy 6.000 törölt élt továbbra is illegalitásban Szlovéniában, de a mintegy 12.000 állampolgárságot vagy állandó tartózkodási engedélyt szerzett korábbi töröltek is hátrány érte korábbi is jogállásuk miatt, ideértve a kompenzáció elmaradását.³⁷

2006-ban tizenegy törölt az EJEB-hez fordult, amely év novemberében egy „töröltek karavánja” elnevezésű kezdeményezés résztvevői el is mentek a Rajnparti városba, hogy ügyükre felhívják a figyelmet. Az EJEB döntése 2012-ben született meg,³⁸ mely ítéletében a bíróság azt hangsúlyozta, hogy bár a kérelmezők tudhatták, hogy a szlovén állampolgárság nem kérelmezése miatt idegenként fogják őket kezelni, de a törüléshez hasonló szélsőséges rendelkezést és legális tartózkodásuk megszűnését nem láthatták előre, illetve a bíróság azt is kiemelte, hogy a szlovén állam nem biztosított számukra megfelelő jogbiztonságot. Ennek alapján az EJEB megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 8. (magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog), 13. (a hatékony jogorvoslathoz való jog) és 14. cikkének (a megkülönböztetés tilalma) megsértését.

visszaható hatállyal kapják meg, így gyakorlatilag megszüntetve az elmúlt több mint egy évtized joghátrányait.

³³ A széleskörű társadalmi bojkott miatt a népszavazáson csak a választók mintegy 31%-a vett részt, közülük azonban 95% utasította el a törvényt módosítást.

³⁴ AI Index: EUR 68/002/2005. 9. A tájékoztató elérhető: https://web.archive.org/web/20140103141013/http://www.amnesty.eu/static/documents/2005/CESC_R_briefing_Slovenia_final.pdf letöltés ideje: 2024. június 17.

³⁵ Report by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on His Visit to Slovenia 11–14 May 2003. CommDH(2003)11. 26-31. pontok. <https://rm.coe.int/16806db726> letöltés ideje: 2024. június 17.

³⁶ UN Human Rights Committee, Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 40 of the Covenant. Concluding Observations of the Human Rights Committee: Slovenia, CCPR/CO/84/SVN, 25 July 2005, 10. pont.

³⁷ AI Index: EUR 68/002/2005. 3. A tájékoztató elérhető: https://web.archive.org/web/20140103141013/http://www.amnesty.eu/static/documents/2005/CESC_R_briefing_Slovenia_final.pdf letöltés ideje: 2024. június 17.

³⁸ Kurić and Others v. Slovenia, Decision of 26 June 2012, no. 26828/06. Az ítélet magyar nyelvű összefoglalója elérhető: <https://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/kuric-es-masok-szlovenia-elleni-ugye-2682806-0> letöltés ideje: 2024. június 17.

Az ítélet kihirdetésekor Szlovénia már alkalmazta azt a 2010. július 24-én hatályba lépett törvénymódosítást, amely az AB 2003-as ítéletére reflektált, így az EJEB ezzel kapcsolatban csak azt hangsúlyozta, hogy még nem telt el elegendő idő annak megállapítására, hogy a vonatkozó szabályozás megfelelő megoldást jelent-e a problémára. A jugoszláv utódállamok állampolgárainak jogállásáról szóló törvényt azonban az EJEB ítéletét követően viszonylag gyorsan, 2013. július 24-én hatályon kívül helyezték, így ismét megszűnt a lehetőség, hogy az érintettek ezt követően rendezni tudják helyzetüket.

2012-es ítéletében az EJEB arra is felhívta Szlovéniát, hogy egy éven belül alkossa meg a töröltek kártalanítására vonatkozó jogszabályt, amit a parlament 2013 novemberében tett meg. A töröltek anyagi kompenzációjáról szóló törvény 2014. június 18-tól 2017. június 18-ig volt hatályban, a kompenzáció összege pedig 50 euró volt minden hónapra a törlés napjától a jogállás rendezésének napjáig. Az érintettek bírósághoz fordulhattak, ha ennél nagyobb összeget szerettek volna elérni – annak törvényi maximuma 9.000 euró volt, míg az EJEB előtti eljárásban a felperesek fejenként 20.000 euró kártérítést kaptak –, ugyanakkor a bíróságokon a kártérítési perek klasszikus szabályainak megfelelően a felpereseknek bizonyítaniuk kellett a kárt. Érdemes rámutatni, hogy amíg a kártérítési rendszert az EJEB az *Anastasov és mások v. Szlovénia* ügyben³⁹ hozott döntésében nagy vonalakban megfelelőnek találta, addig a szlovén AB 2018. márciusi döntésében a bírói kártérítés összegének maximalizálását alkotmányellenesnek nyilvánította, amelynek következtében a parlament 2018 decemberében a maximalizálást eltörölte.⁴⁰

A probléma társadalmi vonatkozásait jól mutatja, hogy 1991-ben a jogalkotási folyamatot xenofób és rasszista felhangok kísérték a szlovén parlamentben,⁴¹ illetve később a szlovén országgyűlés meg is próbálta visszavonni a 171.000 érintettől a regisztrációval szerzett állampolgárságot, jöllehet az erre irányuló népszavazási kezdeményezést az Alkotmánybíróság 1995 novemberében alkotmányellenesnek nyilvánította.⁴² A helyzet ma sem teljesen megoldott, habár a 2012-es EJEB-döntés után jelentős elmozdulást eredményezett. 2022. február 25-én, a törlés 30. évfordulóján formális bocsánatkérésre került sor az akkor már a második mandátuma utolsó évét töltő Borut Pahor államfő részéről, aki elnézést kért az alkotmányellenes, emberi jogokat sértő, igazságtalan és szenvedést okozó törlési aktus miatt, illetve azért, hogy az érintetteknek ilyen hosszú időt kellett várniuk a bocsánatkérésre. Irfan Beširović, a töröltek szervezetének vezetője elismerte a bocsánatkérés fontosságát, de arra is felhívta a figyelmet, hogy nem rendeződött minden törölt státusza.⁴³

³⁹ *Anastasov and Others v. Slovenia*, Decision of 26 June 2012, no. 65020/13.

⁴⁰ Report of the Special Rapporteur on minority issues on his visit to Slovenia. A/HRC/40/64/Add.3, 2019. február 15., 15. pont, 4.

⁴¹ Lipovec Čebren: i.m. 241. o.

⁴² Az Alkotmánybíróság U-I-266/95. sz. 1995. november 20-i döntése. Angolul elérhető: <https://www.us-rs.si/documents/91/3d/u-i-266-95-english2.pdf> letöltés ideje: 2024. június 17.

⁴³ Pahor offers formal apology to the erased (2022. február 25.) <https://sloveniatimes.com/31008/pahor-offers-formal-apology-to-the-erased> letöltés ideje: 2024. június 17.

A még függő problémák rendezésére az államfő beszédében sem volt utalás, habár a cselekvésre az évfordulót megelőző napon az ET emberi jogi biztosa is felhívta Szlovéniát.⁴⁴ Bizonyos szlovéniai politikusok nyíltan szorgalmazzák a rendezést. Így 2023. február 15-én Urška Klakočar Zupančič szlovén házelnök nevezte „jogi genocídiumnak” a törlést, amelyre nemcsak emlékezni kell, de amit helyre is kell hozni,⁴⁵ majd 2023. október 25-én Nataša Pirc Musar államfő juttatott el a kormánynak egy civil szervezetek által készített törvénytervezetet, amely minden érintett számára megteremtené a lehetőséget az állandó tartózkodási engedély megszerzésére.⁴⁶ Az ügyben előrelépés azonban azóta sem történt.

3. A nem-állampolgárság Lettorszáiban

Az 1991-ben a függetlenségét visszaállított Lettorszáiban a szlovéniaiaknál lényegesen nagyobb problémát okoztak a Szovjetunió idején bekövetkezett népmozgások. Amíg 1935-ben – a megszállás előtti utolsó népszámlálás alkalmával – az orosz etnikumúak a népesség 10,6%-át tették ki,⁴⁷ addig az 1959. évi első szovjet népszámláláskor már 26,6%-ot,⁴⁸ az 1989. évi utolsó szovjet népszámlálás idején pedig 34%-ot,⁴⁹ ezzel párhuzamosan a lettek aránya 75%-ról 62%-ra, majd 52%-ra zuhant. Az oroszok betelepítése 1945-ben elsősorban az államigazgatás és a fegyveres testületek működtetését célozta, mivel a lettek a szovjet rendszerrel nem szimpatizáltak, de a beáramlás a későbbi évtizedek iparfejlesztései,⁵⁰ illetve haderőbetelepítése okán is folytatódott. Az oroszok betelepülése a városokat kiemelten érintette, így a korábban is többnemzetiségű Latgallia⁵¹ és Riga mellett – a városok okán – 1989-re a közép- és nyugat-lettországi régiók is etnikailag vegyessé váltak.⁵²

⁴⁴ Statement: Slovenia state apology to the “erased” is a welcome and meaningful step (2022. február 25.) <https://www.coe.int/es/web/commissioner/-/slovenia-state-apology-to-the-erased-is-a-welcome-and-meaningful-step> letöltés ideje: 2024. június 17.

⁴⁵ Speaker calls for redress of injustices done to the erased (2023. február 15.) <https://english.sta.si/3139524/speaker-calls-for-redress-of-injustices-done-to-the-erased> letöltés ideje: 2024. június 17.

⁴⁶ President sends bill on the erased to govt (2023. október 25.) <https://english.sta.si/3228928/president-sends-bill-on-the-erased-to-govt> letöltés ideje: 2024. június 17.

⁴⁷ Ethnicities in region of Latvia. Statistics. www.roots-saknes.lv/Ethnicities/ethnicities_statistics.htm letöltés ideje: 2024. június 17.

⁴⁸ Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Латвийская ЦСР, web.archive.org/web/20070929090740/http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_59.php?reg=6

⁴⁹ Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Латвийская ЦСР, web.archive.org/web/20070927003144/http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=10

⁵⁰ Paul Kolstoe: *Russians in the Former Soviet Republics*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1995, 56-59. o.

⁵¹ Lettország délkeleti, sajátos etnikai- kulturális jegyekkel jellemezhető, hagyományosan többnemzetiségű és az ország többi részétől eltérően jelentős katolikus hagyományokkal rendelkező régiója.

⁵² Ilmārs Mežs-Ādams Nēmets (Ádám Németh): 1935. Gada tautskaites datu pielāgojums rajonu un mūsdienų pagastu idealijumam, *Latvijas Zinatņu Akadēmijas Vestis / Proceedings of the Latvian Academy of Science*, 2014 3-4. 65. o.

1991-ben Lettország vezetői többek között ezért hozták meg azt a döntést, hogy a függetlenség mellett az 1940-es állampolgári közösséget – illetve annak 1991-es változatát is *visszaállítják*.⁵³ A döntés értelmében csak azok, illetve azok leszármazottai kaptak automatikusan lett állampolgárságot, akik azzal 1940. június 16-án is rendelkeztek. A szabályozás alapján a lakosság 28,2%-át, 673.398 főt – köztük az orosz nyelvűek 60%-át – zárták ki a lett állampolgári közösségből, és ezzel a politikai és gazdasági jogok széles spektrumából. A lett jogalkotó döntése következtében az 1990-es évek elején Rigában és Jurmalában a lakosság kevesebb mint 50%-a rendelkezett lett állampolgársággal, Liepajában 38%, míg Daugavpilsben, az ország második legnagyobb városában csak 25% volt a lett állampolgárok aránya.⁵⁴

A lett állampolgári közösségből kirekesztettek, a korabeli szóhasználattal „migránsok”⁵⁵ számára a következő lehetőségek adódtak: (i) kivándorlás – a lett állam ezt próbálta előmozdítani más szovjet utódállamokkal kötött visszatelepülési egyezményekkel –, (ii) helyben maradás hontalan jogállással, illetve (iii) helyben maradás egy más állam állampolgárságának felvételével – sokaknak az orosz állampolgárság felvétele jelentett kiutat. A kirekesztettek – eltérően Szlovéniától – nem váltak illegálisan az országban tartózkodókká, de számukra a lett jogalkotó mindössze a könnyítés nélküli, bárki számára nyitva álló honosítás lehetőségét biztosította. Olyannyira tartott azonban a lett politikai elit az állampolgári közösség „felhígulásától”,⁵⁶ hogy egyrészt a honosításra jelentkezők számát szabályozási és adminisztratív módon is minimalizálni igyekeztek, másrészt a szabályozás tekintetében csak nagyon erős nemzetközi nyomásra voltak hajlandók bármiféle engedményt tenni.⁵⁷ E nyomás következtében került elfogadásra 1995. április 12-én a Lettországban élő volt szovjet állampolgárok jogállásáról szóló törvény, mely újabb kiutat jelentve a hontalanság alól, létrehozta a nem-állampolgár (lettül *nepilson*) státuszát.⁵⁸

A törvény azoknak a Lettországban életvitelszerűen tartózkodó volt szovjet állampolgárok helyzetét szabályozza, akik a Szovjetunió felbomlását követően nem szerezték meg sem a lett, sem más állam állampolgárságát. A jogszabály személyi hatálya közülük is csak azokra terjedt ki, akik 1992. július 1-jén Lettország területén

⁵³ Az 1979 óta hatályos szovjet állampolgársági törvény szerint a Lett Szovjet Szocialista Köztársaság is bírt saját tagállami állampolgársággal, de Szlovéniától eltérően a lett jogalkotó nem ehhez, hanem a megszállás minden következményeinek felszámolására törekvés céljával az 1940-es anektálás előtti állampolgársághoz nyúlt vissza.

⁵⁴ *Report of the Council of Europe (CLRAE) Observer Delegation to the Local (and Regional) Elections in Latvia, 29 May 1994.* Congress of the Local and Regional Authorities of Europe, CG/Bur (1) 13. 3. rm.coe.int/168071887c

⁵⁵ Ilmārs Mežs–Edmunds Bunkše–Kaspars Rasa: The Ethno-Demographic Status of the Baltic States. *GeoJournal*, 1994, 33(1), 9. o.

⁵⁶ Anna Batta: *The Russian Minorities in the Former Soviet Republics – Secession, Integration, and Homeland*, London-New York, Routledge, 2022, 122. o., Magdalena Solska: Citizenship, Collective Identity and the International Impact on Integration Policy in Estonia, Latvia and Lithuania, *Europe-Asia Studies* 2011 6., 1095. o.

⁵⁷ Ziemele: i.m. 241.

⁵⁸ Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības likumi.lv/doc.php?id=77481

bejelentett lakhellyel rendelkeztek, nem lett állampolgárok és – leszámítva a szovjet állampolgárságot – nem állampolgárai és nem is voltak állampolgárai más államnak, valamint nem voltak Lettországon kívülről származó szovjet katonai vagy polgári alkalmazottak, illetve nem ezek családtagjai.

A nem-állampolgárság intézményének jellege a lett AB 2005. március 7-i döntéséből⁵⁹ érthető meg igazán. A törvény egy olyan 2004. május 20-i törvénymódosítást követően került a taláros testület elé, amely szerint a más államban állandó lakhelyet szerző nem-állampolgárok elveszítik lettországi jogi státuszukat. Az AB eljárása során a jogalkotó azzal érvelt, hogy az ideiglenesnek tekintett nem-állampolgár státuszt a Lettországhoz fűződő kötelek okán hozták létre, elsősorban az érintettek lett állampolgárság-szerzésének előmozdítására; a külföldi államban állandó lakhelyet létesítők esetében viszont a Lettországhoz fűződő kötelek felszámolásának szándéka vélelmezhető, ezért indokolt a státusz megvonása. A törvény 2004-es elfogadása során már az államfő is aggályait fejezte ki amiatt, hogy a nem-állampolgár státuszt megvonják valakitől – vagyis hontalaná teszik az illetőt –, aki egy másik államban mindössze állandó tartózkodási engedéllyel rendelkezik, ami nem jelent sem állampolgárságot, sem állampolgársághoz hasonló státuszt. A parlament érvelésével a taláros testület sem értett egyet és végül a módosítást alkotmányellenesnek nyilvánította. Arra hivatkoztak, hogy a nem-állampolgárság nemzetközi jogi szempontból nemcsak jogi, hanem politikai kategória is, mert a nem-állampolgár Lettország számára nem *idegen* (24. pont). A vonatkozó jogállás 1995. évi megteremtésekor ugyanis a jogalkotó a következő hármas volt célkitűzést fogalmazta meg: (i) a hontalanság nemzetközi jogi szabályainak nem megfelelő, állampolgársággal nem rendelkező, Lettország területén életvitelszerűen tartózkodó személyeket meg kell különböztetni az idegenektől; (ii) számukra jogállást kell biztosítani Lettországon, valamint (iii) személyazonosításra alkalmas irattal, nem-állampolgár útlevéllel kell ellátni őket.

A nem-állampolgár státusz egy *sui generis* jogállás: a nem-állampolgárok nem minősülnek állampolgárnak, nem hontalanok – rájuk a hontalanok jogállásáról szóló 1954. évi egyezmény⁶⁰ rendelkezései az annak 1. cikk 2. pont (ii) alpontban megfogalmazott kivétel⁶¹ miatt nem irányadók⁶² –, és nem is idegenek. Az alkotmány 98. cikke⁶³ értelmében ez a jogállás bizonyos mértékű elismert és kölcsönös

⁵⁹ No 2004-15-0106, a döntés angol nyelvű szövege elérhető: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2004/07/2004-15-0106_Spriedums_ENG.pdf letöltés ideje: 2024. június 17.

⁶⁰ Magyarország kihirdette a 2002. évi II. törvény az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében New Yorkban, 1954. szeptember 28-án létrejött, a Hontalan Személyek Jogállásáról szóló Egyezmény kihirdetéséről.

⁶¹ „(...) 2. A jelen Egyezmény nem vonatkozik: (...)

(ii) olyan személyekre, akiket annak az országnak az illetékes hatóságai, melyben lakóhelyük van, olyan személyeknek ismertek el, mint akiket megilletnek az adott ország állampolgárságának birtoklásával járó jogok és kötelezettségek; (...)

⁶² United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2016), Global Trends report. 65, 26. lábjegyzet.

⁶³ 98. cikk. (...) Minden lett útlevél birtokosa jogosult a lett állam védelmére külföldön és jogában áll Lettországra szabadon visszatérni. (...) Lettország alkotmánya, <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution> letöltés ideje: 2024. június 17. A nem-állampolgárok számára kibocsátott útlevelek e tekintetben egyenértékűek a lett állampolgárok útleveleivel.

kötelezettségeken és jogokon alapul Lettország és a nem-állampolgárok között, így például nem-állampolgár útlevél birtokában külföldön jogosult a lett állam védelmére és joga van az országba is visszatérni (17. és 19. pontok). A nem-állampolgár státuszhoz nem jár sem aktív, sem passzív választójog,⁶⁴ annak hiányát, különösen a helyi választások esetében, időről időre nemzetközi kritika kíséri.⁶⁵ Lett állampolgárság hiányában bizonyos állások nem tölthetőek be, így nem-állampolgár nem lehet ügyvéd, közjegyző, ügyész, börtönőr vagy munkaügyi felügyelő, illetve lettországi földterületet csak öröklés útján szerezhet.⁶⁶ Ezen korlátozásokat a 2008 szeptemberében a lett ombudsman aránytalannak nevezte, de a jogalkotó nem módosított rajtuk, sőt a rendőrségről szóló 2010. évi módosításával további megszorítás történt, amelynek értelmében 2011. március 1-jei hatállyal távozniuk kellett a helyi rendőrségektől a nem lett állampolgároknak.⁶⁷

A hatályos szabályozás értelmében a nem-állampolgári státuszt három módon lehet elveszíteni: (i) lemondással – a más állam polgárságát megszerző köteles 30 napon belül lemondani róla, a más államtól utazásra jogosító dokumentumot szerző pedig jogosult lemondani róla –; (ii) megfosztással – ha nem teljesülnek a státusz megszerzésének feltételei, ha más állam polgárságának megszerzését követő 30 napon belül nem mond le róla, ha a lett kormány engedélye nélkül más állam fegyveres testületei vagy igazságszolgáltatási intézményei alkalmazásába áll, illetve csalárd módon szerezte meg a nem-állampolgár jogállást –; valamint (iii) a lett állampolgárság megszerzésével.⁶⁸

A nem-állampolgárság megteremtésének célja a lett jogalkotó részéről a honosítás irányába való terelés lett volna, ám ez a várakozás nem igazolódott. Mindazonáltal a nem-állampolgárok száma az 1995. évi maximumról, körülbelül 750.000 főről folyamatosan csökkent: 2000-re 588.225-re, 2005-re 452.033-ra, 2009-re 357.811 főre,⁶⁹ 2015-re 262.222 főre,⁷⁰ 2021-re 190.522 főre.⁷¹ 2023. január 1-jén az ország lakosságának már kevesebb mint 10%-a volt nem-állampolgár,⁷² és akkor már az orosz nyelvű lakosság 67%-a is rendelkezett lett

⁶⁴ Ebben eltérés mutatkozik a lett és az észt szabályozás között, mert amíg Lettországban a nem-állampolgárok minden választásból ki vannak zárva, addig Észtországban 1992 óta az önkormányzati választásokon aktív választójoggal rendelkeznek.

⁶⁵ ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) First Report on Latvia. 1998, 8, 13. pont., ECRI Report on Latvia. (second monitoring cycle) 2001, 14, 34. pont.

⁶⁶ ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) First Report on Latvia. 2007, 29, 115. pont.

⁶⁷ ECRI Report on Latvia. (fourth monitoring cycle) 2011, 32, 124. pont.

⁶⁸ Par to bijušās PSRS pilsonu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības, 5-7. cikkei. *likumi.lv/doc.php?id=77481* letöltés ideje: 2024. június 17.

⁶⁹ Naturalization Board of the Republic of Latvia (2009), 2009.gada darba pārskats (Rīga: Annual Report of 2009) 11. *www.pmlp.gov.lv/lv/media/760/download* letöltés ideje: 2024. június 17.

⁷⁰ Liliya Alijeva: Left Behind? A Critical Study of the Russian-speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States. Lessons from Nationalising Language Policies, *International Journal on Minority and Group Rights*, 2017 4., 506. o.

⁷¹ *Tautas skaitīšana – Latvijas 2021. gada tautas un mājojļu skaitīšanas galvenie rezultāti* (Rīga: Centrālā statistikas pārvalde 2022) 9.

⁷² Ekkor 123.221 orosz, 25.941 fehérorosz, 18.632 ukrán, 6.702 lengyel, 4.429 litván, 1.215 zsidó, 418 lett és például 74 magyar nemzetiségű személy élt nem-állampolgárként Lettországban. Latvijas

állampolgársággal,⁷³ a csökkenés azonban inkább vezethető vissza demográfiai okokra – főként elhalálózásra –, mint a honosítás sikerére. A jogintézmény továbbra is területileg meghatározott, főleg a városokra és különösen Rigába koncentrálódik: a 2021-es népszámlálás szerint a nem-állampolgárok több mint 50%-a Rigában élt, ahol a lakosság 16%-át tették ki.⁷⁴ A 2022. január 1-i adatok szerint a nem-állampolgárok aránya Olaine városban volt a legmagasabb, 18%, amit Salaspils 15,9%, Riga 15,3%, Daugavpils 14,1%, Ventspils 13,8% és Strenči 13,2% városok követték.⁷⁵

A nem-állampolgár szülők gyermekeinek lett állampolgárrá válása – amit a nemzetközi intézmények az 1990-es évek eleje óta sürgettek⁷⁶ – a 2013-as állampolgárságitörvény-módosítás révén könnyebbé,⁷⁷ a 2019-es révén pedig – megszüntetve egy Lettországra helyezkedő külső nyomást⁷⁸ – automatikussá vált.⁷⁹ A nem-állampolgárok gyermekei ma már csak akkor nem válnak lett állampolgárrá, ha a szülei más állampolgárságot kérnek neki vagy a gyermek más állam polgára. Ez utóbbi a lett állampolgársági szabályozás szempontjából korábban meghatározó *ius sanguinis* elvétől is eltávolodást jelent. A kérelemre megszerezhető lett állampolgárság azt vetíti előre, hogy felmenő rendszerben és belátható időn belül a probléma megszűnik.

Azok helyzete azonban továbbra is gondot okoz, akik nem-állampolgárként élnek és nem akarnak vagy nem tudnak lett állampolgárságot szerezni. Őket a lett hatóságok továbbra is a honosítás felé próbálják orientálni,⁸⁰ aminek érdekében az állam tájékoztató kampányokat, illetve a nyelvvizsgára felkészítő ingyenes tanfolyamokat biztosít. Ezekért a Társadalmi Integrációs Alap (Sabiedrības integrācijas fonds) felelős, azonban például a nyelvtanfolyamok kapcsán visszatérő kritika – amivel a szerző 2023. őszi tanulmányútja során is találkozott –, hogy a felkínált helyek száma nem elegendő.⁸¹ Az érdektelenség még tovább rontja a honosítás esélyeit: egy 2015. évi felmérés szerint a nem-állampolgárok 81%-a nem

iedzīvotāju sadalījums pēc nacionālā sastāva un valstiskās piederības (2023. január 1.), www.pmlp.gov.lv/lv/media/9756/download?attachment

⁷³ Society integration in Latvia, https://www.mfa.gov.lv/en/society-integration-latvia?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F#_ftn2 letöltés ideje: 2024. június 17.

⁷⁴ *Latvijas 2021. gada tautas un mājokļu skaitīšanas galvenie rezultāti* (Riga: Centrālā statistikas pārvalde 2022) 82. admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2022-12/Tautas_Skaitisana_2021.pdf letöltés ideje: 2024. június 17.

⁷⁵ Share of non-citizens of Latvia 2022 geo.stat.gov.lv/stage2/#lang=en letöltés ideje: 2024. június 17.

⁷⁶ Solska: i.m. 1095. o.

⁷⁷ A módosítás értelmében a 15 év alatti, Lettország területén nem-állampolgárként született gyermek legalább egy szülője kérvényére, a 15-18 év közötti fiatalok pedig saját kérelmére szerezhetett lett állampolgárságot. Azon diákok, akik tanulmányaik legalább felét lett nyelvű oktatásban végezték, felmentést kaptak a lett nyelvvizsga kötelezettsége alól.

⁷⁸ ECRI Report on Latvia. (fourth monitoring cycle) 2011, 32, 122. pont. ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) Conclusions on the Implementation of the Recommendations in Respect of Latvia Subject to Interim Follow-up. 2021, 4, 2. pont.

⁷⁹ Ebben egyes vélemények szerint a Krím 2014-es orosz annexiója is szerepet játszhatott, hiszen a születéssel szerezhető rendezetlen állampolgári státusz konzerválja a problémát. Batta: i.m. 145. o.

⁸⁰ ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) Report on Latvia. (fifth monitoring cycle) 2019, 22, 56. pont.

⁸¹ ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) Report on Latvia. (fifth monitoring cycle) 2019, 22, 59. pont.

tervezte a lett állampolgárság megszerzését.⁸² Ennek oka többes, egyrészt az érintett csoport tagjai elsősorban az idősebb korosztályból kerülnek ki: 2021-ben 74%-uk volt 50 évesnél idősebb, míg Rigában 43%-uk legalább 65 éves volt,⁸³ másrészt pedig a lett állampolgárság megszerzése kevés olyan gazdasági vagy politikai jogot biztosít, amelyre az érintettek vágnak – az orosz közösség Lettorszagra jellemző politikai kirekesztettsége okán az aktív, illetve passzív választójog megszerzése kevesek számára motiváció,⁸⁴ a lett alkotmány pedig a nem állampolgárok számára is magas szintű emberi jogokat biztosít. További szempont, hogy amíg a 2010-es évek közepét megelőzően a lett nyelvtudás hiányosságai, azt követően a kedvezőbb orosz nyugdíjhoz és a vízummentes oroszországi beutazás lehetőségéhez való hozzáférés is csökkentette a nem-állampolgárok honosítás iránti törekvéseit.⁸⁵

4. A nem-állampolgárság jellege további bírósági döntések fényében

A 2005-ben hozott AB-döntést a korábbiakban már ismertettük, de a nem-állampolgárok peres ügyei általánosságban jelentős ügyterhet róttak a lett bíróságokra. A közigazgatási bíróságok megszervezése előtt a polgári bíróságok tárgyalták ezeket az ügyeket, és 2004-2008 között a bevándorlással kapcsolatos közigazgatási bírósági ügyek negyede is ezen jogálláshoz kötődött. Leginkább olyanok kértek felülvizsgálatot a státusz meg nem ítélese miatt, akik 1992-ben nem rendelkeztek állandó lakhellyel Lettországban, illetve később megszerezték, majd elveszítették egy másik állam állampolgárságát. A bírói esetjog alapján egyértelműsödött, hogy noha a nem-állampolgárokat különleges kapcsolat fűzi Lettországhoz, ez azonban továbbra sem tekinthető állampolgári köteleknek. Ennek megfelelően például csak az veszítheti el a nem-állampolgárságát, aki kétségtelenül felvett más állampolgárságot. Szintén a bírói gyakorlat tette kötelezően alkalmazandóvá azt a szemléletet, hogy a nem-állampolgárok ügyeiben a jogszabályokat nem mechanikusan, hanem az egyedi eseteket részleteiben vizsgálva, méltányosan kell alkalmazni.⁸⁶ Ebben az is szerepet játszott, hogy az EJEB a Slivenko v. Lettország ügyben 2003-ban hozott ítélete épp ennek megsértése miatt marasztalta el a balti államot.⁸⁷ Az igazán jelentős bírói jogértelmezés azonban a nyugdíjakkal kapcsolatos szabályokhoz kapcsolódik, így a következőkben a vonatkozó lett AB- és EJEB-döntéseket tekintjük át részletesen.

⁸² Alijeva: i.m. 506.

⁸³ *Latvijas 2021. gada tautas un mājokļu skaitīšanas galvenie rezultāti* (Riga: Centrālā statistikas pārvalde 2022) 82. admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2022-12/Tautas_Skaitisana_2021.pdf letöltés ideje: 2024. június 17.

⁸⁴ Kristine Krūma: *Country Report on Citizenship Law: Latvia*, EUDO Citizenship Observatory, 2015, 24. o.

⁸⁵ ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) Report on Latvia. (fifth monitoring cycle) 2019, 22, 56. pont.

⁸⁶ Krūma: i.m. 21-23. o.

⁸⁷ A problémát az ECRI is észrevételezte 1999-es első országjelentésében: ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) First Report on Latvia. 1999, 8, 13. pont. A második országjelentésében már számottevő javulásról tett említést ebben a vonatkozásban. ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) Report on Latvia. (second monitoring cycle) 2002, 15, 35. pont.

Az állami nyugdíjakról szóló törvényt az átmenet idején, 1990. november 29-én, a Lett Köztársaság visszaállításáról szóló 1990. május 4-i parlamenti határozatot követően fogadta el a törvényhozás. A törvény mindenkinek jogot biztosított az állami nyugdíjra, aki a jogszabály 1991. január 1-jei hatályba lépésekor Lettország területén élt. A jogalkotó kétféle nyugdíjat vezetett be: a munka után járó nyugdíjat (employment pension) és a szociális juttatásként járó nyugdíjat (social welfare pension). Ez utóbbira azok váltak jogosulttá – szociális alapon –, akik nem részesülhettek munka után járó nyugdíjban. A törvény 44. cikke szerint azok a hontalanok is ide tartoztak,⁸⁸ akik Lettországon kívül dolgoztak, amennyiben az adott állam és Lettország között nem volt olyan nemzetközi egyezmény, amely alapján az adott állam az érintett személyek nyugdíját megfizeti.

1995. november 2-án a parlament egy újabb, 1996. január 1-től hatályos állami nyugdíjakról szóló törvényt fogadott el, amelynek átmeneti rendelkezéseinek 1. cikke kimondta, hogy az 1991. január 1-jén állandó lettországi tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldi és hontalan személyek nyugdíjának kiszámításakor csak a lettországi munkaéveket veszik alapul azok számára, akik 1996. január 1. után mennek nyugdíjba. 2001. február 20-án a lett parlament 20 tagja fordult az AB-hoz, kérve ezen 1. cikk alkotmányellenessé nyilvánítását. A kérelmezők arra hivatkoztak, hogy a rendelkezés a lett alkotmány a törvény előtti egyenlőségről szóló és a diszkriminációt tiltó 91., valamint a mindenkit megillető szociális biztonsághoz való jogról szóló 109. cikkeibe ütközik. Az AB 2001. június 26-i 2001-02-0106. sz. döntésében⁸⁹ a keresetet elutasította, azzal érvelve, hogy Lettország a kettős nyugdíj rendszerével mindenki számára biztosította azt a szociális biztonságot, amit a vonatkozó nemzetközi előírások megkövetelnek, míg a hontalanok és nem-állampolgárok Lettországon kívüli szolgálati ideje utáni nyugdíj kifizetését a korrektség, az arányosság és a kölcsönösség okán államközi egyezmények alapján kell biztosítani.⁹⁰

A nyugdíjszámítás módja az EJEB elé is eljutott, amely először az Andrejeva v. Lettország ügyben⁹¹ foglalkozott a kérdéssel. Az érintett 1954-ben költözött a Kazah Szocialista Szovjet Köztársaságból (SZSZK) a Lett SZSZK-ba, ahol 1966-os diplomaszerezését követően az Olaine városában működő kémiai üzemben kezdett dolgozni, ahonnan 1993-ban, létszámleépítés miatt elbocsátották. A lett hatóságok azért részesítették csökkentett nyugdíjban, mert 1973-1980 között Kijevben, 1981-1990 között pedig Moszkva közelében volt az összszövetségi cégcsoport⁹² alá rendelt olainei vállalat irányítási központja. Az EJEB arra hivatkozással állapította meg az

⁸⁸ A nem-állampolgár státuszt 1995-ben hozta létre a jogalkotó.

⁸⁹ A döntés lett nyelvű szövege elérhető: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2001-02-0106_Spriedums.pdf letöltés ideje: 2024. június 17. Rövid angol nyelvű kivonatát közli az *Andrejeva v. Latvia [GC]*. Decision of 18 February 2009, no. 55707/00 37. pontja.

⁹⁰ Arra azonban felhívta a taláros testület a jogalkotó figyelmét, hogy a nem-állampolgárokat *expressis verbis* szerepeltesse az állami nyugdíjakról szóló törvény szövegében (az ítélet 5. pontja), aminek az a 2008-as törvénymódosítással tett eleget.

⁹¹ *Andrejeva v. Latvia [GC]*. Decision of 18 February 2009, no. 55707/00.

⁹² Olyan vállalatok tartoztak ebbe a kategóriába, amelyek nem a fekvésüknek megfelelő tagállam hatóságainak voltak alárendelve, hanem egy szövetségi szinten működő központnak.

EJEE tisztességes eljáráshoz való jogról szóló 6. cikk (1) bekezdésének és a megkülönböztetés tilalmáról szóló 14. cikkének megsértését, illetve rendelte el a kártérítés fizetését, hogy habár a cégcsoport központja valóban a Lett SZSZK-n kívül helyezkedett el, a felperes végig a Lett SZSZK területén, ugyanabban a gyárban dolgozott.⁹³

Későbbi hatása okán érdemes részleteiben ismertetni az EJEB lett bírójának, Ineta Ziemelesnek az ítélethez fűzött különvéleményét is. A bíró ugyanis hangsúlyozta, hogy (i) az illegális megszállás okán Lettország semmilyen jog és kötelezettség tekintetében nem tekinti magát a Szovjetunió jogutódjának,⁹⁴ ezért – ahogy az EJEB azt korábbi ítéleteiben is megerősítette, illetve a Délnyugat-Afrika ügyében a Nemzetközi Bíróság 1971-ben adott tanácsadó véleménye⁹⁵ is kiemelte – a megszálló hatalom ígéretei vonatkozásában nem terheli kötelezettség (5., 10. és 15. pontok),⁹⁶ illetve, (ii) hogy az 1990-es években Lettország nehéz gazdasági helyzetben volt, ezért alakult ki az állampolgárok és a nem-állampolgárok eltérő nyugdíjszámítási rendszere. Ennek kapcsán emelte ki, hogy az állampolgárság nem a nyugdíj, hanem egy további juttatás folyósításának feltétele (6. pont). A bírónő rámutatott arra is, hogy az EJEB bár elmarasztalta Lettországot, a kártérítésre kötelezés mellett abban nem adott iránymutatást, hogy a felperest *ex tunc* vagy *ex nunc* illeti meg a megemelt nyugdíjhoz való jog (13. pont). Kifejezetten elutasította a bíróság többségi álláspontját, miszerint a felperesnek „erős jogi köteleke” fűződik Lettországhoz, hiszen ő 1954-ben nem Lettországra telepedett be, hanem saját szemszögéből a Szovjetunió egyik tagköztársaságába, amit – sokszázezer hasonló személlyel együtt – a szovjet vezetés előmozdított a térség eloroszosítása érdekében; Lettországnak pedig nem volt sok esélye ezen személyek eltávolítására (27-31. pontok).

A következő fejlemény az volt, amikor 2010-ben négy nem-állampolgár támadta meg a nyugdíjszabályozást a lett AB-n az Andrejeva v. Lettország ügyre hivatkozva, kérve annak megállapítását, hogy a szolgálati idő számítására vonatkozó törvényi rendelkezés állampolgársági alapon diszkriminatív. Az AB előtti eljárásban a lett parlament, a Saeima azt hangsúlyozta, hogy mivel Lettország a Szovjetunióknak nem jogutódja (az ítélet 11. pontja), ezért semmilyen nyugdíjfizetési kötelezettség nem terheli, már csak az államvagyon elosztásának elmaradása miatt sem; az esetleges nyugdíjigények fedezését államközi megállapodásokkal kell rendezni, ahogy az Lettország néhány volt tagköztársasággal meg is tette (3. pont). A 2011. február 17-i AB-döntés⁹⁷ – amely jelentős mértékben a Ziemele bírő különvéleményében

⁹³ Az érintett nyugdíja az 1997-es nyugdíjba vonulását követően az 1999 óta Ukrajnával, 2008 óta pedig Oroszországgal is hatályos, a szociális biztonságról szóló egyezmények alapján már korábban újraszámolásra került, de nem visszamenőleges hatállyal.

⁹⁴ Ezt az EJEB is elismerte korábbi ítéletében, ld. Zdanoka v. Latvia [GC], no. 58278/00.

⁹⁵ Nemzetközi Bíróság. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). <https://www.icj-cij.org/case/53> letöltés ideje: 2024. június 17.

⁹⁶ Különvéleményének 26. pontjában Lettország függetlenségének visszaállítását korábbi gyarmatok felszabadulásához, illetve Ausztria és Csehszlovákia német megszállás alóli 1945-ös felszabadulásához hasonlította.

⁹⁷ Az AB ítélete angolul elérhető: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2010/03/2010-20-0106_Spriedums_ENG.pdf#search=letoltas_ideje:2024.junius.17.

foglaltakat ismétli meg – 7. pontja megerősíti, hogy a jogalkotó eltérő szabályozást alkotott az állampolgárok és a nem-állampolgárok vonatkozásában, viszont erre lehetősége van a belső és a nemzetközi szabályok alapján is (10. pont), illetve egyes szociális jogok élvezetének megtagadása bizonyos személyektől egyrészt nem feltétlenül jelenti az alapvető emberi jogaik sérelmét, másrészt az EJEE arra kifejezetten lehetőséget is ad megfelelő indokolás esetén (12. pont).⁹⁸ A jogalkotó a nem-állampolgárok esetében külföldi jogviszonyok közül a tanulással vagy képzéssel, illetve a megszálló hatóságok általi deportálással, fogva tartással és kitelepítésekkel érintett időszakokat nyilvánította nyugdíjalapot képező időnek, gesztust téve ezzel az érintetteknek (12.3. pont). Habár az AB elismerte a nem-állampolgárok jogok és kötelezettségek alapjául szolgáló jogi kötelelésének meglétét Lettország irányában (13. pont), azt nem látta fennállóknak a felperesek Lett SZSZK-n kívüli munkaviszonyainak ideje vonatkozásában (9. pont). A testület érvelése szerint az állam jogfolytonossága alapján nem kötelezett a szociális biztonság garantálására olyan személyek számára, akik a megszálló hatalom politikájának következtében kerültek Lettország területére, ráadásul e személyek a lett állampolgárság megszerzésével ki tudnak törni ebből a státusból, így a különbségtételt objektív és megalapozott (13. pont), illetve arányos (14. pont). Az AB tehát kifejezetten megszorítóan értelmezte az EJEB *Andrejeva v. Lettország* ügyben született ítéletét.⁹⁹

Az érintettek ezt követően az EJEB-hez fordultak, amely szintén nem találta a megkülönböztetést diszkriminatívnak. A bíróság a *Savickis és mások v. Lettország* ügyben¹⁰⁰ – visszautalva a lett AB döntésére – a megkülönböztetést két okra vezette vissza. Az egyik a függetlenségét visszaállított Lettország gazdasági rendszerének védelme,¹⁰¹ a másik pedig a lett jogalkotó azon legitim szándéka, hogy a jogellenes szovjet megszállás minden következményét felszámolja. Utóbbi vonatkozásában a nem-állampolgárok állampolgárokkal való azonos kezelése a nyugdíjszámítás tekintetében a jogellenes szovjet megszállás és a szovjet hatalom által alkalmazott betelepítési politika visszamenőleges hatályú jóváhagyását jelentené (198. pont). Döntésében az EJEB hangsúlyozta, hogy Lettország semmilyen olyan kötelezettséget nem kell vállaljon, ami a megszálló hatalom intézményeinek tevékenységéből fakad (203. pont),¹⁰² az állam pedig saját döntéséből fakadóan részesítette kedvezményesebb elbírálásban a lett állampolgárokat, miközben mindenki – így az állandó tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldiek, hontalanok és a nem-állampolgárok – részére is biztosított egy minimális nyugdíjat. Az EJEB megállapította azt is, hogy a diszkrimináció azért sem áll fenn, mert (i) a nem-állampolgárság intézménye a jogalkotó szándéka szerint átmeneti jellegű, annak a lett

⁹⁸ Az EJEB ezt a *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00 ügyben is hangsúlyozta, 112. pont.

⁹⁹ A „legjobb esetben is nagyon szűk” értelmezést az ECRİ is „megjegyezte” 2011-es országjelentésében. ECRİ Report on Latvia. (fourth monitoring cycle) 2011, 33, 130. pont.

¹⁰⁰ *Savickis and Others v. Latvia* [GC]. Decision of 9 June 2022, no. 49270/11.

¹⁰¹ Ezt az tette szükségessé, hogy Oroszország nem engedte a többi volt szovjet tagállamot hozzáférni a szovjet állami banki tartalékokhoz. *Savickis* 55. pont.

¹⁰² Ez érvelés az *Andrejeva v. Latvia* ügy ítéletéhez a lett bíró – 2017-2020 között a lett AB elnöke, jelenleg az Európai Unió Bíróságának bírása – Ineta Ziemeļe által fűzött különvélemény 25. pontjában jelent meg 2009-ben, majd került bele a 2011-es lett AB-döntésbe és a 2022-es *Savickis and Others v. Latvia* ügy indokolásába is.

állampolgárság megszerzése felé kell vezetnie az érintetteket, illetve mert (ii) a lett állampolgárok kivételezése nem jelent etnikai diszkriminációt (215. pont).

A döntés érdekessége, hogy a nagykamara szavazatai erősen, 10:7 arányban megoszlottak. Különvéleményükben O’Leary, Grozev és Lemmens bírák hangsúlyozták, hogy az ügy alapjául szolgáló állampolgár kontra nem-állampolgár különbségtétel oka a lett parlament állampolgársággal kapcsolatos törvényalkotása (9. pont), miközben a nem-állampolgárság lényegét épp a Lettországgal való hosszú ideje fennálló elismert kapcsolat jelenti (10. pont), ezért véleményük szerint az állampolgárságon alapuló különbségtétel okán igenis meg kellett volna állapítani a megkülönböztetés tilalmáról szóló 14. cikk megsértését (26. pont).

Különvéleményében Seiberth-Fohr bíró – amelyhez csatlakoztak Turković, Lubarda és Chanturia bírák is – szintén azt hangsúlyozta, hogy amíg EJEE nem tiltja, hogy az államok a nem állampolgáraiktól egy kellően erős kapcsolat meglétét követeljék meg a jóléti szolgáltatásokhoz való hozzáférés érdekében, a hozzáférés korlátozásának kizárólagos indokaként az állampolgárságot megtenni nehezen indokolható rendelkezés, illetve, hogy az EJEB korábbi ítéletei hasonló esetekben rámutattak az ott tartózkodás legális jellegének és időbeli hosszúságának fontosságára, ami a nem-állampolgárok esetében is adott (a különvélemény 7. pontja). Ennek megfelelően a bíró elutasítja Lettország érvelését az állampolgári irányában fennálló különleges felelősségére, mert az 1972. évi szociális biztonságról szóló európai egyezmény preambuluma kifejezetten felhívja az államokat, hogy a hontalanok és migránsok számára biztosítsanak az állampolgáraikkal egyenlő elbánást (9. és 12. pontok). Az állami érvelést azért sem tartja megfelelőnek, mert a Lettországon kívül dolgozó lett állampolgárok pont ugyanannyival – semmivel – járultak hozzá a lett gazdasághoz, mint a nem-állampolgárok (13. pont), ezért a megkülönböztetés egyetlen alapja a lett állampolgárság megléte vagy nem léte, nem pedig a jogalkotó által hangoztatott módon a lett gazdasághoz való hozzájárulás ténye. Különösen jól mutatja ezt az a tény is, hogy a honosítást követően az érintett „teljes” nyugdíjat kap (14. pont). Ennek alapján nem tartja az EJEE 14. cikkének és az első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének együttes alkalmazása vonatkozásában „kellően nyomós indoknak” vagy „arányosnak” a korlátozást, ezért véleménye szerint meg kellett volna állapítani e cikkek Lettország általi megsértését (15. pont).

5. Összegzés

Bár a nemzetközi szabályozás kiemelt célja, hogy a hontalanság eseteit elkerüljék, az államutódlás során nem feltétlenül alkalmazza minden állam az automatikus állampolgárság-transzfert. Jelen írásban két olyan köztes-európai ország példáját vizsgáltuk, amelyek 1991 előtt egy-egy nagyobb állam részesei voltak. Szintén hasonlóság a vizsgált Szlovénia és Lettország között, hogy a volt Jugoszlávia és Szovjetunió fejlettebb területei közé tartoztak, így kiemelt vonzerőt jelentettek a belső migráció tekintetében. Lényeges különbség volt viszont köztük az, hogy a szovjet vezetés Lettország vonatkozásában kifejezetten előmozdította a beköltözést a térség demográfiai összetételének megváltoztatása érdekében. Ennek az lett a

következménye, hogy Lettorszáiban lényegesen nagyobb arányt tettek ki a beköltözöttek, illetve a függetlenedés után az állampolgári szabályozások jellege is különbözött, jóllehet az állampolgárságból kirekesztés mindkét helyen megjelent.

Amíg Szlovénia – bár szűk határidővel és annak elmulasztását követően korrigációs lehetőség nélkül – kérelemre automatikus állampolgárság-szerzési lehetőséget biztosított a területén a függetlenedés időszakában az országban állandó lakóhellyel rendelkező jugoszláv állampolgároknak, addig a függetlenségét visszaállított Lettország visszaállította az 1940-es állampolgári közösségét is. Ennek az lett a következménye, hogy amíg Szlovéniában a lakosság közel 10%-át kitevő más tagköztársasági állampolgárok hétnyolcada szerzett kérelemre automatikusan szlovén állampolgárságot, addig Lettorszáiban a lakosság közel 30%-a számára a jogalkotó ennek lehetőségét kizárva a normál honosítási eljárást „ajánlotta” az állampolgárságszerzés egyetlen lehetőségeként. Ez az arány különösen magas volt, így Lettországra jelentős külföldi – és az euroatlanti törekvések miatt meghatározó nyugati – nyomás helyezkedett, ami 1995-ben a nem-állampolgárság intézményének törvényi megteremtését eredményezte.

A lettországi szabályozást követően az érintettek egy különleges, se nem állampolgár, se nem hontalan, se nem idegen jogállást szereztek, amelynek központi eleme a lett állammal fennálló különleges és hosszútávú kapcsolat elismerése volt, amire tekintettel az érintettek egyes állampolgársághoz kapcsolódó jogok élvezetét megszerezték – így különösen az országba visszatérés jogát –, míg másokat nem – választójog, bizonyos állások betöltésének lehetősége. Különösen markánsan jelentkezett a lett állampolgárok és nem-állampolgárok eltérő helyzete a nyugdíjjogosultsági évek számításánál, amiben több alkotmánybíróági és EJEB-eljárás is lezajlott az elmúlt másfél évtizedben. Ezek mind azt erősítették meg, hogy Lettországnak az elszenvedett történelmi trauma és a lakossága összetételének megváltoztatása okán joga van „önvédelemként” a nem-állampolgárokat bizonyos szempontból hátrányosabban kezelni, mint az állampolgárokat. Mindazonáltal – és ezt az ítéletek is kiemelték – a jogalkotó szándéka a nem-állampolgárok honosítás felé orientálása, ami különböző okok miatt ez idáig mérsékelt sikerre vezetett. Ennek a ténynek, illetve külföldi nyomásnak a hatására az elmúlt években a lett jogszabályi környezet olyan módon változott, amely belátható időn belül, felmenő rendszerben a nem-állampolgárság intézményének megszűnését fogja eredményezni.

A szlovéniai töröltek bár lényegesen kevesebben voltak – a lakosság valamivel több mint 1%-a – jogi helyzetük a nem-állampolgároknál rosszabb lett: nem csak idegenné tette őket a regisztráció elmulasztása vagy elutasítása, de egyenesen az országban illegálisan tartózkodó, hatósági önkénynek kitett külföldiekké. A kérdés rendezéséért szlovéniai intézmények, illetve civil szervezetek már az 1990-es évektől kezdve igyekeztek fellépni, de az áttörés az EJEB 2012-es ítélethirdetésekor következett be. A jogállás rendezése és az elszenvedett kárpótlás szabályozása a következő években felemás módon történt meg és bár 2022-ben államfői szintű bocsánatkérés hangzott el, politikai szándék hiányában a probléma megnyugtató törvényi lezárására a mai napig nem került sor.

A nemzetközi közösség fellépése a vizsgált esetekben meghatározó fontosságú volt. Az EJEB döntései – miként általában – ezekben az esetekben is hozzájárultak a

rendezés előmozdításához, azonban elsősorban csak a kirívó jogtalanságok orvoslása terén. Ez különösen erősen mutatkozott meg a lettországi nyugdíjjogosultsági évek számításával kapcsolatos 2022. június 9-i nagykamarai döntésben, ahol a bírák szavazatai 10:7 arányban oszlottak meg, azt az álláspontot segítve győzelemre, amely a történelmi igazságtalanságra – a szovjet megszállásra – hivatkozással Lettország kötelezettségeivel összhangban állónak minősítette az eltérő számítási módot. A kisebbségben maradt bírák egyebek között azzal érveltek, hogy az állampolgár kontra nem-állampolgár dichotómiát a lett jogalkotó hozta létre, illetve hogy az utóbbiak államilag elismert hosszú távú kapcsolataira is tekintettel megállapítható, hogy az eltérő számítási mód állampolgársági alapú diszkrimináció, vagyis jogellenes rendelkezés. Ennek kimondását azonban a többség nem vállalta fel és általánosságban ez a megközelítés jellemző a nemzetközi közösségre is, ami azt valószínűsíti, hogy államutódlási esetekben továbbra is előfordulhat állampolgárságból kizárás politikai preferenciák mentén.

Irodalomjegyzék

- Aitken, Stuart C.: Locked in Place: Young People’s Immobilities and the Slovenian Erasure, *Annals of the American Association of Geographers*, 106 (2016) 2; <https://doi.org/10.1080/00045608.2015.1100059>.
- Alijeva, Lilija: Left Behind? A Critical Study of the Russian-speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States. Lessons from Nationalising Language Policies, *International Journal on Minority and Group Rights*, 2017 4; <https://doi.org/10.1163/15718115-02404004>.
- Anderson, Benedict: *Imagined Communities*, London-New York, Verso, 2006
- Batta, Anna: *The Russian Minorities in the Former Soviet Republics – Secession, Integration, and Homeland*, London-New York, Routledge, 2022; <https://doi.org/10.4324/9781003205340>.
- Bhambra, Gurinder K.: Citizens and Others: The Constitution of Citizenship through Exclusion, *Alternatives: Global, Local, Political*, 40 (2015) 2; <https://doi.org/10.1177/0304375415590911>.
- Búza László: *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Budapest, 1930
- Čebroň, Uršula Lipovec: Exclusion politique et sanitaire. Le corps des « effacés » Slovènes, *Ethnologie française*, 42 (2012) 2
- Clarke, John–Coll, Kathleen–Dagnino, Evelina–Neveu, Catherine: *Disputing citizenship*, Bristol, Bristol University Press; Policy Press, 2014; <https://doi.org/10.51952/9781447312543>.
- Coudert, Frederic R. Jr.: Our New Peoples: Citizens, Subjects, Nationals or Aliens, *Columbia Law Review* 3 (1903) 1; <https://doi.org/10.2307/1109632>.
- *Developments in the Law: The U.S. Territories*, *Harvard Law Review*, 130 (2017) 6,
- Ganczer Mónika: *Állampolgárság és államutódlás*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013

-
- Ganczer Mónika: Magyar területváltozások és állampolgársági kérdések az első világháborút követően, *Jogtudományi Közöny*, 2021 3.
 - Graupner, Rudolf: Nationality and State Succession General Principles of the Effect of Territorial Changes on Individuals in International Law, *Transactions of the Grotius Society*, 1946
 - Grotenhuis, René: Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States, Amsterdam University Press, 2016; <https://doi.org/10.1515/9789048532124>
 - Gutiérrez, David G.: The Politics of the Interstices: Reflections on Citizenship and Non-Citizenship at the Turn of the Twentieth Century. *Race/Ethnicity: Multidisciplinary Global Contexts*, 1 (2007) 1
 - Kolstoe, Paul: *Russians in the Former Soviet Republics*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1995
 - Krūma, Kristine: *Country Report on Citizenship Law: Latvia*, EUDO Citizenship Observatory, 2015
 - Mazzini, Miha: A Foreigner in Your Own Home – The Story of Slovenia’s Erased. (2020. 12. 16.) <https://przekroj.org/en/art-stories/a-foreigner-in-your-own-home/>
 - Medved, Felicita: From civic to ethnic community? The evolution of Slovenian citizenship, in: *Citizenship Policies in the New Europe*, (szerk.: Rainer Bauböck–Bernhard Perchinig–Wiebke Sievers), h.n., Amsterdam University Press, 2009
 - Mežs, Ilmārs–Nēmets, Ādams (Németh Ádám): 1935. Gada tautskaites datu pielāgojums rajonu un mūdienu pagastu idealijumam, *Latvijas Zinatnu Akadēmijas Vestis / Proceedings of the Latvian Academy of Science*, 2014 3-4
 - Rácz Kálmán: Az állampolgárság kérdéséhez, *Jogtudományi Közöny*, 1924 14
 - Solska, Magdalena: Citizenship, Collective Identity and the International Impact on Integration Policy in Estonia, Latvia and Lithuania, *Europe-Asia Studies* 2011 6; <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.585762>.
 - Weissbrodt, David–Collins, Clay: The Human Rights of Stateless Persons, *Human Rights Quarterly*, 28 (2006) 1; <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.585762>.
 - Ziemele, Ineta: State succession and issues of nationality and statelessness, in: *Nationality and Statelessness Under International Law* (szerk.: Alice Edwards–Laura van Waas), h.n., Cambridge University Press, 2014; <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.585762>.
 - Zimmermann, Andreas: Secession and the Law of State Succession, in: *Secession: International Law Perspectives* (szerk.: Marcelo G. Kohen), Cambridge, Cambridge University Press, 2006; <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.585762>.
-
-

Szemelvények a lex mercatoria történetéből

Mátyás Imre*

Jelen tanulmány a lex mercatoria kialakulását, történeti összefüggéseit, alapjait kívánja bemutatni, az ókortól kezdve a modern változat létrejöttéig. Az antik görög-római szabályokon nyugodva a virágzó kereskedővárosokon tát a nagy felfedezések és az ipari forradalom mind-mind hatással voltak az autonóm joganyag fejlődésére, amely a mai nemzetközi kereskedelemnek is alapját képezi.

Kulcsszavak: Lex Rhodia, Ius gentium, önszabályozás, autonóm jogfejlődés, kereskedelmi szokások

Notes from the history of lex mercatoria

This paper aims to present the development, historical context and foundations of the lex mercatoria, from antiquity to the modern version. From the ancient Greco-Roman rules to the flourishing trading cities, the great discoveries and the industrial revolution have all influenced the development of that autonomous body of law that forms the basis of today's international trade.

Keywords: lex rhodia, Ius gentium, self-regulation, autonomous legal development, trade customs

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.57>

1. Bevezetés

Alex mercatoria (kereskedők joga) mai, komplex valójában viszonylag új képződménye a jognak, bár annak szöveiteiben mindig is jelen volt. A kereskedelem több ezer éves múltra tekint vissza, és ebben az időszakban a felek egymás közötti viszonyait mindig szabályozni kellett valamilyen módon. Amennyiben elérhető volt állam alkotta jog, és a szerződő felek annak alkalmazásában megegyeztek, ennek viszonyrendszerében helyezték el szerződésüket.

Az állam alkotta jog azonban nem mindig állott rendelkezésre, valamint a felek sem tudtak konszenzusra jutni annak alkalmazásában, vagy azért, mert a szabályozás nem volt megfelelő mélységű és nemzetközi jellegű, vagy pedig mert az egyik felet előnyökhöz segítette volna. A legtöbbször konszenzushoz vezető, általánosan alkalmazandó szabályok ennek megfelelően a gyakorlatban alakultak ki.

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai jogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszék.

Ez a fokozatosan univerzális jelleget öltő joganyag lett a *lex mercatoria*, magyarul kereskedők joga.¹ Következésképpen, az adott ügyben eljáró bíróság döntését gyakran olyan íratlan, a gyakorlatban kikristályosodott, általános elvekre alapozta, és teszi ezt sokszor ma is, amelyek hosszú időn keresztül alakultak ki, az adott iparágban szervesen fejlődtek, gyors, rugalmas és adekvát megoldásokat kínáltak a nemzetközi kereskedelemben felmerülő problémákra. Mivel a szokások és a felek közötti gyakorlat dinamikus jellegű, azaz folyamatosan alakult, változott, fejlődött, ezek írásba foglalására jellemzően nem került sor, mert az írásba foglalással a rendezőelv elveszíti dinamikus jellegét, már kevésbé hatékony eleme lesz a gyors és költségkímélő jogrendezésnek, amely minden időben a kereskedők kiemelt érdekében állott.

A kodifikálatlan, azonban az idők során megszilárdult kereskedelmi szokások figyelembevételének elsődlegessége világszerte megfigyelhető a nemzetközi kereskedelemmel kapcsolatos jogalkalmazásban.

Hatzimihail meglátásában a *lex mercatoria* jellege a francia nyelvben jól ismert *L'Arlésienne* kifejezéssel írható le, azaz mindenki beszél róla, de még soha, senki nem látta.² Ennek alapján tehát nem egyöntetű a joganyag létezésének megítélése. Az azonban vitán felül áll, hogy a *lex mercatoria* főképp azokban az ágazatokban fogott helyet, ahol történelmi idők óta léteznek határon átnyúló kereskedelmi kapcsolatok, ebből kifolyólag nemzetközi magánjogi jellegű jogviszonyok jönnek létre a felek között, és ahol gyakran merülnek fel döntést igénylő jogviták, amelyeket bírák vagy választottbírák hivatottak megoldani, akiknek a legtöbb esetben világos és egyértelmű, írott jogforrás nélkül kellett igazságos döntést hozniuk. A leginkább érintett szerződésfajta az évezredek hagyományra visszatekintő a tengeri áru fuvarozás, ahol mindig kiemelt, a fuvarozásban *ipso facto* benne foglalt kockázattal kellett számolni az időjárás, a nyílt víz kiszámíthatatlansága, a navigációs hibák veszélye, a kalóztámadások nagy esélye miatt, és ahol ezért viszonylag gyakoriak voltak a jogviták.

Az egyes államok szabályai azonban nem a határokon átnyúló kereskedelem rendezésének igényével és céljával, hanem a belső, akár gazdasági jellegű jogviszonyok szabályozása érdekében jöttek létre. Emellett semmi nem zárta ki azonban, hogy ezeket a szabályokat alkalmazni lehessen a lényeges külföldi elemet tartalmazó gazdasági viszonyokra is. Az más kérdés, hogy a felek ezt jónak látták-e, azaz ezeket a normákat olyannak ítélték-e, amelyek alkalmasak az ő nemzetközi kereskedelmi szerződéseik szabályozására.

Az állam alkotta jogon kívül azonban mindig is voltak különböző szokások, rendelkezések, módszerek, hagyományok, amelyeket a felek betartottak

¹ Sokan előszeretettel használják a korábban létezett, homogén kereskedelmi jog gondolatát, hogy egy modern, transznacionális kereskedelmi jog mellett érveljenek. Warren Swain: *The Unromantic History of Lex Mercatoria in England*, Social Science Research Network (June 21, 2020). 2. o. <https://ssrn.com/abstract=3632494>

² A kifejezés egy színdarabra utal, aminek címszereplője, az Arles-i lány, soha nem tűnik fel a színen. Magyarul legjobban a Columbo felesége fordulat feleltethető meg a jelentéstartalomnak. Idézi Nikitas E Hatzimihail: *The Many lives and faces of lex mercatoria: History as Genealogy in international business law*, *Law and Contemporary Problems* (Vol. 71, No. 3. 2008) 169. o.

szerződésük megkötése és lebonyolítása során, nem is beszélve a közöttük már korábban kialakult gyakorlatról, amelyet szintén figyelembe vettek.

Leszögezhetjük, hogy az állam alkotta jog, amelyet belső viszonyok rendezésére hoztak létre, alapvetően nem alkalmas nemzetközi gazdasági ügyletek megnyugtató szabályozására.³

Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a nemzetközi gazdasági forgalom volumene a második világháború óta megsokszorozódott, de a jogszabályi keretek alapvetően nemzeti jellegűek maradtak. Ez az ellentmondás, illetve a megoldás iránti vágy, a jogi akadályok elhárításának és a tranzakciós költségek csökkentésének szándéka indukálta elsősorban az egységes jogszabályi környezet megteremtését célzó nemzetközi jogegységesítési törekvéseket, másrészt pedig megalapozta a lex mercatoria előretörését is. Cipőt a cipőboltból, hangzott a régi reklám, ez a mi esetünkben akként értelmezhető, hogy nemzetközi jellegű, határon átnyúló jogviszonyok rendezésére nemzetközi jogforrások szükségesek. Nem lehet kétségünk afelől, hogy a lex mercatoria nemzetközi jelleggel bír.

A másik fontos probléma ebben a körben, az eljáró fórum, tipikusan a nemzeti bíróságok szerepe, akiknek alkotmányos kötelességük, hogy a saját államuk jogszabályait alkalmazzák, kivéve ebből a nemzetközi kollíziós magánjog utaló szabálya által megtalált és alkalmazandónak rendelt külföldi jogot, a belső jogba implementált nemzetközi egyezményeket, és az európai jog jogforrásait. Állandó nehézséget jelentett, hogy a rendesbíróságok nem vagy nem szívesen alkalmaznak nem állam alkotta jogot, így a jogalkalmazás fenti nehézségei és az összehasonlításban megjelenő hátrányok miatt is a kereskedők figyelme a rugalmasabb, gyorsabb és jogalkalmazásban is nyitottabb nemzetközi kereskedelemi választottbíróságok felé fordult.⁴ Mi a lex mercatoria, hogyan alakult ki és melyek fejlődésének valamint alkalmazhatóságának az irányai? Mit tanulhatunk az évezredek óta organikusan fejlődő joganyagból? Miben különbözik az ősi és a modern lex mercatoria? Erről szól az alábbi írás.

2. Lex mercatoria az ókorban

A lex mercatoria kialakulása mélyen az antik időkben gyökerezik. Létrejött a kereskedelem és az azzal összefüggő fuvarozási feladatok alapvető formájához, a tengeri kereskedelemhez kapcsolódik, amely elsősorban a *Mare Nostrum* medencéjében, Görögország, Egyiptom, Fönícia és különösen a Római Birodalom területén jelentkezett. A lex mercatoria-t, nem csak latin elnevezése okán, de mindig is a római *ius gentium*hoz kapcsolták.⁵ A római dominancia megjelenésével a

³ Ole Lando: The Lex Mercatoria in International Commercial Arbitration. *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 34., No. 4. (1985), 747-768. o.

⁴ Kecskés András-Ferencz Barnabás: A kereskedelmi választottbíráskodás szerepe a fejlett országok jogrendszereiben in: *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*.Kecskés László – Tilk Péter (szerk.) PTE ÁJK, Pécs, 2018, 159. o.

⁵ F.C.T. Tudsberry, Law Merchant and the Common Law, 34 L. Q. Rev (1918) 392.- 394. o., hivatkozva A.J. Gemmell; A. Talbott; "The Lex Mercatoria-Redux" *Transnational Dispute Management* TDM 2 (2011), 5. o.

klasszikus római jog is érdeklődést mutatott a határon átnyúló jogviszonyok iránt. *Volusius Macianus* meg is állapítja ebben a körben, hogy bár a szárazföldön a császár, uralkodik, a tengert csak a törvények uralják mindaddig, amíg az nem ütközik a császár érdekével.⁶ Nos, a rómaiak, önálló szabályozás híján, nem voltak restek a rodoszi megoldáshoz folyamodni, hiszen a rodosziak már jóval korábban kidolgozták a tengeri árufuvarozást érintő jogforrásukat. Ez volt a *Lex Rhodia de iactu mercium*⁷ (a továbbiakban *Lex Rhodia*), amely vitathatatlanul a tengeri árufuvarozás legfontosabb normája volt.⁸ *Hamza* több helyen is utal a *Lex Rhodia* és a *lex mercatoria* közötti összefüggésre.⁹ *Krampe* a több száz éven keresztül érvényesülő *Lex Rhodia* kialakulását a Kr. e. 9. századra teszi. *Hamza* ugyanakkor kiemeli, hogy a *Lex Rhodia* jogintézménye több okból is vitatott.¹⁰ Egyrészt lényegét tekintve bizonyos források rodoszi törvényként fogják fel, míg mások római lex-ként tekintenek rá. Az intézményt - tartalmilag - már a köztársaság utolsó századában ismerték, de a *lex Rhodia*, amely a hellenisztikus területeken alakult ki, Rómában szokásjogi alapon nyert alkalmazást. Kétséget kizáróan megállapítható, hogy a *lex Rhodia* Rómában már a Kr. e. I. században ismert volt.¹¹

Másodsorban, „*figyelemmel kell lenni Tertullianus "Adversus Marcionem" című munkájában (3. 6.) szereplő utalásra, amelyben a lex Rhodia tengeri joggal kapcsolatos intézmények feljegyzése értelmében szerepel. Ez kétségtelen módon azt a feltételezést támasztja alá, mely szerint a lex Rhodia nem technikus értelemben vett törvénnyel egyenlő - függetlenül attól, hogy a rhodosi vagy a római eredetet hangsúlyozzuk -, hanem sokkal inkább - a Mediterráneum térségében egymással kapcsolatban álló kereskedelmi partnerek egyezményes jogát (lex contractus) jelenti.*"¹²

Rómában a külföldi elemet tartalmazó jogviszonyokra önálló jog, a *ius gentium* jött létre, amelynek fő oka Birodalom terjeszkedésén túlmenően az volt, hogy az amúgy igen szofisztikált római jog létező megoldásai már nem tudták kezelni az összes újonnan létrejött jogviszonyt, különösen a megnövekedett kereskedelmi kapcsolatok területén. Mivel a római jogban még nem alakult ki a kollíziós magánjog intézményrendszere, hiszen a külföldi államok jogát nem ismerték el

⁶ Krampe, Christoph.: *Römisches Recht auf hoher See – Die Kunst des Guten und Gerechten*. In: Fragnoli, Iole – Rebenich, Stefan: *Das Vermächtnis der Römer – Römisches Recht und Europa*. Haupt Verlag, Bern 2012, 112. o.

⁷ Lényegre törő fordításban: közös hajókár. A jogintézmény lényege abban áll, hogy veszély esetén a fuvaroztatók áruit a tengerbe lehet dobálni, hogy a hajó megmeneküljön a hajótöréstől, majd ezt követően a hajótulajdonossal közösen elszámolnak.

⁸ Hamza Gábor : *Kereskedelmi jog és a görög-római antikvitás, Állam- és Jogtudomány* 26 (1983) 3. o.

⁹ Hamza i. m. 3, 7, 15, 17. oldalak. Külön kiemeli, hogy akár nemzeti, akár nemzetközi *lex mercatoria*-ról beszélünk, mindkettőnek az alapja a tengeri kereskedelem, így tehát aggálymentesen megállapítható, hogy a *lex Rhodia* közvetlenül képezi a *lex mercatoria* fundamentumát.

¹⁰ Hamza i. m. 3. o.

¹¹ Erre mutat az, hogy *Alfenus Varus* (D.14.2.7. - Paulus), *Servius* (D.14.2.2. pr. Paulus és D.14.2.3. - Paulus), *Ofilius* (D.14.2.3. - Paulus) és *Labeo* (D.14.2.3. - Paulus) ismerik ezt a törvényt ld. Hamza i. m. 3. o.

¹² Hamza 3. o.

egyenrangúnak,¹³ így azok alkalmazása határon átnyúló jogviszonyok esetében fogalmilag kizárt volt, egy olyan jogot kellett alkotni, amely ezen, speciális jogviszonyok esetén alkalmazni lehetett. Itt utalunk azon megállapításra, amely a bevezetőben is említésre került, hogy a belső jogviszonyok szabályozására megalkotott nemzeti jog túlnyomórészt nem alkalmas a határon átnyúló jogviszonyok kezelésére.

A *ius gentium* tehát, csakúgy, mint a modern értelemben vett *lex mercatoria*, rugalmas jogi szabályozást, az igényekhez alkalmazkodó üzleti szabályokat és szokásokat jelentett.

3. A *lex mercatoria* fejlődése a középkorban

A középkor a Római Birodalomnak az ötödik században, Kr. u. 476-ban bekövetkezett összeomlásával kezdődött. Az ezt követő pár évszázad, amely időszakot a sötét középkor jelzős szerkezettel szoktak illetni, alapvető jellemzője az útkeresés volt. A Római Birodalom bukása után ugyanis igen komoly visszaesés mutatkozott mind a gazdasági kapcsolatokban, mind a jogi szabályozás színvonalában, a tudomány és művészetek műveléséről nem is beszélve. A *pax romana* sok más mellett a kereskedelem számára is biztosította az üzleti kapcsolatok nyugodt lebonyolításának a lehetőségét. Az ezt követő évszázadokban a termelés szinte kizárólag az önellátásra zsugorodott, a helyi felhasználás céljait szolgálta, a határon átnyúló kereskedelmi kapcsolatok gyakorlatilag megszűntek. A birodalom romjain újonnan létrejött, ám lassan szerveződő államok megalkothatták saját, elsősorban a szokásjogon alapuló szabályait, amelyek kezdetben a perszonalitás elvén nyugodtak. A személyre születésétől a haláláig egy jog, a *lex originis* volt alkalmazandó, ettől eltérni nem lehetett. A X.-XI. században ezt fokozatosan felváltotta a territorialitás elve. Ez azt jelenti, hogy minden állam saját joggal rendelkezik, amely a szuverenitás elvét hangsúlyozza, és ez a jog (vö: *lex fori*) alkalmazandó minden, az állam területén élő alattvalóra is,¹⁴ tehát még mindig nem valósult meg a tényállással legszorosabb kapcsolatban álló (külföldi) jog megtalálását és alkalmazását célzó kollíziós jogi szabályok bevezetése.

A Római Birodalom jogi megoldásait a kereskedelmi gyakorlattal együtt azonban később a Bizánci Birodalom és néhány arab ország is átvette. Ezt a szabályrendszert tekinthetjük tehát a *lex mercatoria* őskének, prototípusának, hiszen csakúgy, mint a modern világban, a rugalmasság és az adaptivitás, tehát a kereskedők igényeinek való megfeleltetés jellemezte.

A *lex mercatoria* a jognak egy speciális területe volt, amely a jogrendszernek csak egy részét és a kapcsolatok egy meghatározott típusát, alapvetően a határon átnyúló kereskedelmi kapcsolatokat szabályozta. Ezen joganyag – természetét tekintve – jelentősen különbözött a feudális jogtól vagy a kánonjogtól, amelyek szabályai átszöttek a középkori emberek minden napjait. A konfúz jogi helyzet tekintetében

¹³ De a *ius gentium* mellett megjelent a *civitatis fictio* intézménye is. Burián László – Czigler Dezső Tamás – Kecskés László – Vörös Imre: *Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog*, Budapest, 2010. 60-61. o.

¹⁴ Burián-Czigler-Kecskés-Vörös: i. m. 62.o., bővebben a territorialitás elvéről ugyanitt

találón jegyzi meg *Volckart* és *Mangels*, hogy például egy egyházi személy életviszonyait a kánonjogi rendszer szabályozta, ez azonban nem volt elmondható egy földműves tekintetében, mert rá ezek a szabályok nem vonatkoztak.¹⁵

Ennek megfelelően a személyes tulajdonságok meghatározták a státuszt is. A nemesnek más volt a jogállása, mint a jobbágnak, a helyiek más elbánás alá estek, mint az idegenek, csakúgy, mint a férfinak és a nő. A kereskedők megítélése azonban egyedülálló volt. A kereskedő kifejezés elvesztette a státus attribútumát, és egyszerűen csak elnevezéssé vált. A kereskedőket közvetítőként eljáró nagykereskedőknek tekintették, akik regionális és nemzetközi kereskedelemmel foglalkoztak. Ők voltak azok a személyek, akik a szülőföldjük joghatóságán kívül tevékenykedtek és/vagy olyan külföldiekkel kötöttek üzletet, akikre más törvények vonatkoztak, de elvárták tőlük a feddhetetlenséget és a becsületes életvitelt is.¹⁶ *Kecskés* találón távolsági kereskedőknek nevezi azok személyeket, akik saját városukon, országukon kívül folytatták tevékenységüket¹⁷

A középkor kezdeti évszázadaiban kialakult körülmények nem kedveztek a határon átnyúló kereskedelemnek és az azzal szorosan együtt járó, azt segíteni hivatott jogfejlődésnek. Jóllehet, az arab hódítás hozott némi új színezetet az európai kereskedelembe, ám az igazi impulzust a kikötővárosoknak a Földközi- és a Balti-tenger térségében¹⁸ megfigyelhető felvirágzása¹⁹ hozta el. Amint a kereskedelem az Európát övező tengereken erőre kapott, kialakult a kereskedők közösségét és tevékenységét szabályozó szokásjog és szokások különböző gyűjteményei. A XIV. század közepén, a Földközi-tenger körüli kereskedelmi, tengeri központokban széles körben elfogadottá vált az itáliai városállamok ősi törvényein, statútumain és gyűjteményein alapuló *Consulado del Mar*.²⁰ A kereskedelem fellendülését és ezáltal a *lex mercatoria* újbóli felfedezését segítették továbbá a keresztes hadjáratok, és kereskedelem folytán igen komoly vagyont felhalmozó új társadalmi réteg, a polgári, kereskedői középosztály kialakulása és megerősödése.

A középkori feudális jog nem szabályozta azokat az élethelyzeteket, amelyekben a nemzetközi kereskedelemmel kapcsolatos egyes problémák felmerülhettek; a céhek és az egyre vagyonosodó kereskedők voltak azok, akik kialakították a

¹⁵ Oliver Volckart, Antje Mangels: Are the Roots of the Modern Lex Mercatoria Really Medieval?, 65 *Southern Economic Journal* (1999).435. o.

¹⁶ Gemmell; Talbott; i.m. 5-6. o.

¹⁷ „A távolsági kereskedelem kialakulásával és elterjedésével újabb együttműködési kapcsolatok jöttek létre a kereskedők között. Szükségszerű volt, hogy a távolsági kereskedők egymással együttműködjenek, valamint hogy együttműködjenek a helyi kereskedőkkel is bizonyos mértékig.” *Kecskés László: A választottbíráskodás vallástörténeti és gazdaságtörténeti gyökereiről in: A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*, *Kecskés László – Tilk Péter (szerk.) PTE ÁJK, Pécs, 2018, 11. o.*

¹⁸ A Földközi-tengeren a késő-római korból eredő levantei kereskedővárosok (szorosan véve: Konstantinápoly, Szmirna, Alexandrette, Haleb és Alexandria, de a zsinórokat Velence és Genova mozgatták) míg az Északi- és Balti-tengeren az 1356-ben megalakult Hanza szövetség városai (a legjelentősebbek: Lübeck, Hamburg, Rostock, Bréma, Danzig, Stettin, Königsberg, Riga).

¹⁹ Ez a helyzet mintegy 500 éven keresztül tartott. „A *Mediterráneum, Róma bukása után félévezreddel újból a legjelentősebb érintkezési viszonyok csomópontjává vált.*” *Id. Hóvári János: A levantei kereskedelem néhány kérdése Világtörténet, 2. évf. 1. sz. (1980) 3. o.*

²⁰ Gemmell, Talbott; i.m. 6. o.

nemzetközi kereskedelem sajátos forrásait, annak érdekében, hogy biztosítsák a határon átnyúló kereskedelmi tevékenységük kereteit. A *lex mercatoria* akkoriban az adott területen működő kereskedők által elfogadott és alkalmazott üzleti gyakorlatból állt.²¹

Az európai kereskedelem a XII. századtól reneszánszát élte. Ez a fejlődés mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a már említett kereskedővárosok technikai, innovációja lehetővé tette a keleti piacok (ismételt) felfedezését, és flottáik biztosították azok elérhetőségét, másodsorban pedig a politikai és az azzal szorosan együtt járó gazdasági fejlődés szintet lépett Európában. E folyamat hatására új társadalmi réteg jött létre, akik a dinamikusan fejlődő gazdasági kapcsolatok egyértelmű haszonélvezői lettek. A határokon átnyúló kereskedelmi ügyletek zavartalan lebonyolításának igénye és az újonnan kialakult gazdasági hatalom biztosítása érdekében a kereskedők saját jogot alkottak, amely a már ismert gyökerei a rodoszi tengerjog és a *ius gentium*, tehát a görög és római jogi megoldások voltak.²²

Fentiek alapján, a római jog recepciója során a *lex mercatoria* szabályai is újra életre keltek, és egész Európában elterjedtek.

A *lex mercatoria* kialakulásában és fejlődésében döntő jelentősége volt a kereskedők önszerveződéses alapon létrejött érdekvédelmi és minőségbiztosítási szervezeteinek, a céheknek. A kereskedők akkoriban luxuscikknek minősülő árukat szállítottak a keleti piacokról Európába, ami természetszerűleg felkeltette a kalózok, fosztogatók és egyéb haramiák érdeklődését is. Céhekbe tömörülve és egymással összefogva azonban védelmet biztosítottak a maguk számára, ezzel növelhették a kereskedelem biztonságát és volumenét egyaránt. Mivel a középkorban a nemzeti jogok gyakorlatilag nem szabályozták a határon átnyúló, kereskedelmi jogviszonyokat, ezért a XI.-XII. században tevékenységüket illetően a céhek elkezdték létrehozni saját jogi szabályozásukat, amelyre fokozatosan egész szabályrendszert alapoztak.²³ Ebbe beletartozott a saját kereskedelmi könyvvizetés vagy a választottbíráskodás és annak belső eljárási szabályzata is. Majd mindez, az itáliai kereskedővárosokban kialakult szokásjog recepciója folytán megjelent a többi, római jogi hagyományokon nyugvó jogrendszerrel rendelkező országban is.²⁴

A brit szigeteken az 1200-as évektől jelent meg a *lex mercatoria* fogalma, amely joganyag azonban nem tagozódott be a *common law* rendszerébe. Az 1280 körülre datált Bristol város kis piros könyve (*Little Red Book of the city of Bristol*) című forrás tartalmazott kereskedelmi jogi vonatkozásokat, sőt a *lex mercatoria* fogalma is szerepelt benne ezen a néven. Ezzel párhuzamosan említhető a *Rôles d'Oléron* címet viselő híres francia jogforrás, amely Európa nyugati partvidékén érvényesülő, tengerjoggal kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazott.²⁵

²¹ Monika Martišková: What is *lex mercatoria*? *Lawyr.it* Vol. 5 Ed. 2. 2018., 25. o. https://issuu.com/lawyr.it/docs/pdf_lawyr_ed2_vol4_954aece551dede

²² Sülün Güçer *Lex Mercatoria in International Arbitration*, *Ankara Bar Review*, 2009/1, 30-31. o.

²³ Volckart, Mangels, i. m. 439. o.

²⁴ Kecskés L i.m. 13. o.

²⁵ Albrecht Cordes: The search for a medieval *Lex mercatoria* (2003) *Oxford U Comparative L Forum* 5 at ouclf.law.ox.ac.uk, 21. o.

A *lex mercatoria* alkalmazásával, akárcsak napjainkban, szorosan együtt jár a rendesbírságoktól eltérő fórumok kérdésköre, amelyeket ma választottbírságoknak nevezünk. Ez különösen azért érdekes, mert a mai *lex mercatoria* egyik legfontosabb alkotóeleme a választottbírságok ítélkezési gyakorlata.

A XII. és XIII. században, Franciaországban, Olaszországban és Angliában jöttek létre a különleges bíróságok azokon a területeken, kereskedelmi csomópontokban, ahol piacokat tartottak, ezáltal több kereskedő is összegyűlt. A több kereskedő jelenléte több szerződést jelentett, az pedig, praktikusán több jogvitát is generált. Az ilyen jellegű kereskedelmi viták megoldására került sor ezeken a helyeken, a *lex mercatoria* alkalmazásával. A határon átnyúló kereskedelmi jogvitákban a döntésre a legtekintélyesebb kereskedőket kérték fel, akik tapasztalata és vagyona biztosítékot jelentett az elfogulatlan és szakmai alapokon nyugvó bíráskodásra. Ezek a tekintélyes kereskedők a felek szerződéses ígéreteit és azt követő magatartásait elsősorban a helyben ismert szokások és hagyományok alapján ítélték meg, így azok egy idő után, az adott területen szokásjogi jogforrássá váltak és összefoglaló néven *lex mercatoria*-ként hivatkoztak rájuk.²⁶ Ez volt a céhen belüli vitarendezés alapja, hiszen nincsen vitarendezést szolgáló hatékony döntés kikényszeríthetőség nélkül. A céhek által létrehozott szabályrendszer alapján a vitákat jellemzően a céheken belül oldották meg.

Ha a döntés során az egyik felet elmarasztalták, a megállapított mulasztások és törvénysértések szankciójaként pénzbírságot szabtak ki. A kereskedők általában önként megfizették ezeket a bírságokat, mégpedig azért, mert meg akarták őrizni jó hírnevüket, ami abban az időben rendkívül fontos volt.²⁷ A döntések végrehajtását tehát a kereskedők hírnevének megőrzése biztosította. Napjainkban a jó hírnév csorbulása a forgalom visszaeséséhez, a piaci pozíciók drasztikus meggyengüléséhez vezethet, de nem jár olyan drámai következményekkel, mint a középkorban. Ott ugyanis a hírnév elvesztése a legsúlyosabb büntetés volt, ami rendszerint az elmarasztalt kereskedőnek a céhből való kizárását eredményezte. Az ilyen szankciókkal sújtott kereskedők elveszítették kereskedelmi partnereiket és kikerültek az őket védő közösségből, ami gyakorlatilag üzleti tevékenységük végét jelentette. További érdekesség, hogy ha egy céhtagnak egy külföldi kereskedő ellensége akadt, akkor a céh minden tagja ellenségévé vált ennek a kereskedőnek.²⁸ Sőt, ha egy külföldi kereskedő nem fizette meg tartozását, akkor intézményes megtorlás keretében akár elfoghatták az ott tartózkodó honfitársait is.²⁹

Láthatjuk tehát, hogy hasonlóan a mai jellegzetességekhez, a *lex mercatoria* a középkorban is önszabályozó, gyakorlatias karaktert mutatott, a kereskedők mindennapi gazdasági viszonyaiban megjelenő élethelyzetekre, nehézségekre reagált. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a legszembeötlőbb különbséget, miszerint a középkori kereskedők legnagyobb erénye a becsületük volt, minden tevékenységüket és cselekedetüket annak rendelték alá, hogy azt

²⁶ Martišková i. m. 25. o.

²⁷ Martišková i. m. 26. o.

²⁸ Volckart, Mangels, i. m. 440. o.

²⁹ Kecskés L. i. m. 11. o.

megőrizték. A középkori üzleti etika, jórészt az akkor általános vallási meggyőződésnek köszönhetően, nagyban különbözött a maitól, és ez áthatotta a lex mercatoria szabályrendszerét is.

A 3-400 éves fellendülést újabb visszaesés követte, Európa háborúkba süllyedt, a feltörekvő oszmán birodalom elvágta a keleti kereskedelmi útvonalakat és sorra verte meg a kereskedelmi hajók útját biztosítani kívánó hadiflottákat, majd régi szövetségesét, Velencét is behódolásra kényszerítette.³⁰

A nagy felfedezések, az ipari forradalom és a manufaktúrák kialakulása azonban új lendületet adott a határon átnyúló kereskedelemnek. Maga a lex mercatoria tekintetében továbbra is megoszlottak az elképzelések, hogy az honnan eredeztethető.

Malynes 1622-ben megjelent *Consuetudo, vel lex mercatoria*, avagy a kereskedők ősi joga című művében párhuzamot vont a lex mercatoria és a római *ius gentium*, azaz nemzetek joga között. Elmélete szerint, ha a kereskedők jogát kiveszik a nemzetek jogából, akkor "az említett törvény fennmaradó része csak néhány pontból fog állni."³¹ Ezen álláspont kissé eltúlozza a lex mercatoria jelentőségét, de az bizonyos, hogy alátámasztja azon, korábban is hivatkozott tézist, amely szerint ez a jogforrás a legalkalmasabb a határon átnyúló kereskedelmi ügyletek szabályozására.

A kereskedők továbbra is fontos szerepet töltek be az átalakuló, modernizálódó társadalmakban. *Wyndham Beawes* 1771-ben így jellemezte a kereskedőket: „*Egy kereskedőnek nem kell nagyon tanulniak lenni, [de] minden alkalommal szigorúan ügyelnie kell az igazságra, és kerülnie kell a csalást és az álnokságot, mint a hírnevét és szerencsését rontó rágalmakat; mert bármennyire is ravaszul viseli az álarcot, a véletlen felfedheti, vagy az idő biztosan felfedi a csalást, és a viselője ki lesz téve azok megvetésének és sértéseinek, akiket rászedett.*”³²

4. A modern lex mercatoria

A modern kereskedők nem sokban különböznek elődeiktől. ugyan gyorsabb közlekedési eszközökkel járnak, könnyebben szereznek információt, technikailag könnyebben elő tudnak készíteni egy-egy szerződést, de a jogviszony alapkoncepciója maradt a régi. A modern kereskedők, akárcsak ókori elődeik, idegen partok felé suhannak, kínálják portékáikat, üzletet kötnek, majd a várva várt következő dagálllyal másik helyszínre vitorláznak. És hasonlóan az egykori kereskedőkhöz, akik több fórumon is üzleteltek, „*a ma kereskedőire a nemzetközi kereskedelmi jogforrások óriási terjedelme, a nemzetközi szabályozó hatóságok egyre növekvő hatásköre és a jogi fórumok látszólag elsöprő sokasága nehezedik, és a kereskedő bármelyik pillanatban ezen utóbbiak előtt találhatja magát.*”³³

³⁰ Frederic Chapin Lane. *Venice, A Maritime Republic* JHU Press, 1973, 417. o.

³¹ Idézi Swain i. m. 9. o.

³² Wyndham Beawes, ügyvéd és királyi tanácsos véleményét idézi Gemmell; Talbott; i. m. 3. o.

³³ Berthold Goldman: *The Applicable Law: General Principles of Law – The Lex Mercatoria* in: LEW (ed), *Contemporary Problems in International Arbitration* (CCLS 1996). 113. o.

A második világháború gazdasági sebeinek begyógyulásával, az európai gazdaságok prosperálásával és a fogyasztói társadalmak kialakulásával a *modern lex mercatoria* az 1960-as években kezdett újjáéledni. *Berthold Goldman*³⁴ (akit gyakran a *modern lex mercatoria* atyjaként emlegetnek) írásaiban úgy találta, hogy "függetlenül eredetétől és forrásainak jellegétől, a *lex mercatoria* megfelelő jog lenne a nemzetközi gazdasági kapcsolatok számára."³⁵ Goldman a *lex mercatoria* tág hatókörét fogalmazta meg, jelezve, hogy legitimitása nem a kodifikáción alapul, és tartalma különböző forrásokból eredeztethető, beleértve a szokásjogot, a kereskedelmi szokásokat, a szerződéses kikötéseket és az általános elveket. Ez megfelel mindannak, amit ma a *lex mercatoriáról* tudunk, és amit beelátunk.

Goldman szerint a *lex mercatoria* létezésének nem szükségszerű előfeltétele a kodifikáció, ahogyan az évezredek során szinte soha nem is kodifikálták ezt a joganyagot. Nehéz is lett volna, hiszen alapvető jellemzője a dinamikus, a kereskedői igényeknek megfelelő adaptabilitás, az autonóm módon érvényesülő fejlődés, amely minden apró változásra reagál. A nemzetközi közjog kötőereje is abban áll, hogy az államok és nemzetközi szervezetek kötelezőnek ismerik el magukra nézve, de facto úgy tesznek, mintha létezne normatív nemzetközi jogi szankciórendszer. Mivel a magánjogi viszonyokban az elsődleges és mindenek felett álló jogforrás a felek szerződése, a fórumnak az abban foglaltak szerint kell eljárnia, amennyiben természetesen valamely klauzula nem ütközik közrendi, imperatív szabályokba. Úgy véljük, hogy a nemzetközi közjoghoz hasonlóan a *lex mercatoria* normatív joga is valós, megtapasztalható jogforrás, függetlenül attól, hogy tételes, pozitív jogként létezik-e vagy sem.³⁶ A nemzeti, tételes jogok hívei gyakran hiányolják a kimerítő, kazuisztikus jellegű szabályozást, mondván, ahhoz, hogy egy szabályrendszert jognak lehessen tekinteni, annak teljesnek és kimerítőnek kell lennie.³⁷ Ez a paternalista szemlélet akadályát képezi az autonóm, önszervező, dinamikus jogforrások kialakulásának és alkalmazhatóságuk elismerésének, nem véletlen, hogy a nemzeti bíróságok nem alkalmazzák a *lex mercatoria*-t. Ideje lenne eljutni oda, hogy a szerződő feleket teljes joggal ruházzuk fel az általuk kötött szerződés jogválasztási klauzuláit illetően, abban az értelemben is, hogy választott joguk alkalmazása a rendesbíróságokra nézve is kötelező előírás legyen.

A *modern lex mercatoria* vitathatatlanul létezik, és annak választásával a felek és a joghatósági kikötés okán szerephez jutó választottbírák hatékonyan képesek megkerülni azokat a rugalmatlan, helyenként bürokratikus technikai részleteket, amelyek a nemzeti jogrendszerekhez kapcsolódnak. A választottbírói önszabályozás ugyanis megfelelő alternatívát jelent a nemzeti jogból származó hiányos szabályozási keretekkel szemben.³⁸

³⁴ A romániai születésű, de francia professzor neve összeforrott a nemzetközi kereskedelmi joggal, a *lex mercatoriával* és a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodással. Erről bővebben: <https://www.sfdi.org/internationalistes/goldman/>

³⁵ Goldman i.m. 113. o.

³⁶ Gemmell; Talbott; i.m. 22-23. o.

³⁷ Klaus Peter Berger, *The Creeping Codification of the Lex Mercatoria* (Kluwer Law International 1999). 42. o.

³⁸ Gemmell; Talbott; i.m. 23. o.

A fenti tényezők és sajátosságok alapján a következőképpen alkothatjuk meg a modern lex mercatoria definícióját. A lex mercatoria olyan, a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban megjelenő szokások, kereskedői magatartások és a felek szerződési alapján kialakult, a nemzetközi jogegységesítési instrumentumok és a választottbírói gyakorlat figyelembevételével folyamatosan fejlődő és változó, a nemzeti jogtól élesen elkülönülő, autonóm jogforrások összessége, amelynek szabályait, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok határokon átnyúló jellegére tekintettel főként nemzetközi kereskedelmi választottbíróóságok, részben pedig nemzeti bíróságok alkalmazzák.³⁹

5. Záró gondolatok

Amint *Goldman* igen találóan megjegyezte, a lex mercatoria egy tiszteletreméltó idős hölgy, aki kétszer tűnt el a föld színéről, és kétszer kelt új életre.⁴⁰ Ami a középkorban szükségszerűségből fakadt, az ma már néha ellentmondásosnak tűnik. Az önszabályozás erejéről tanúskodik egy speciális és gyakorlatias joganyag: a lex mercatoria, amely évszázadok óta rendezzi a határon átnyúló kereskedelmi jogviszonyokat és kereskedelmi választottbíróóságok eljárásait.

Ahogy *Kerr* fogalmaz, a kereskedők joga a jogtudomány legromantikusabb ágát adja.⁴¹ Ez valóban így van, nem sok olyan, világszerte elterjedt és alkalmazott jogforrást ismerünk, amelynek gyakorlatilag semmi köze az államokhoz és a nemzeti jogalkotókhöz. Ahogy azonban az államok, érthető módon, fokozták a kereskedelmi jogviszonyok szabályozását, hiszen a határon átnyúló ügyleteknek egyre több nemzeti joggal kapcsolatos adójogi, közigazgatási jogi, pénzügyi jogi vonzata akadt, a hazai törvénykönyvek előbb csak kiegészítették, majd fokozatosan kiszorították az önszabályozásnak ezt a kereskedők által alkotott jogban megvalósuló hagyományát.

Lord Mustill felteszi a kérdést: „*Mi a lex [mercatoria] jogtudományi alapja? Figyelemre méltó, hogy adott a témában készült nagyobb mennyiségű tudományos írás körében... még most sincs konszenzus a doktrína intellektuális alapjait illetően. Vajon a lex [mercatoria] törvény, vagy csupán a felek által annak érdekében választott szabályrendszerről van szó, hogy azt alkalmazhassák a saját szerződésükre? Ha azonban jog, akkor honnan meríti normatív erejét?*”⁴²

Highet sejtelmesen hozzáteszi: „*A lex mercatoria valójában egy paradoxon által létrehozott rejtély. A paradoxon viszont olyan dilemmát teremtett, amelyből az egyetlen kiút az volt, hogy egy tévedésen keresztül jutottunk el a rejtélyhez, ami a*

³⁹ Mátyási Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, Általános rész*, egyetemi jegyzet, Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2012, 60. o.

⁴⁰ Berthold Goldman: *Lex Mercatoria Forum Internationale* (1983) 3. Kluwer Law International, 3. o.

⁴¹ „*The Law Merchant furnishes the legal science its most romantic branch.*” idézi: Gemmell; Talbott i. m. 1. o.

⁴² „*What is the jurisprudential basis of the lex? It is remarkable that given the volume of academic writing on the topic. . . there is even now no consensus on the intellectual basis of the doctrine. Is the lex a law, properly so called, or is it a body of rules which the parties choose. . . to apply to their individual contract? If it is law, from where does it draw its normative force?*” John Linarelli, *Analytical Jurisprudence and the Concept of Commercial Law*, 114 PENNSTLR, 119, 125 (Summer 2009). idézi Gemmell; Talbott i. m.. 4. o.

*jogi szabályok forrása, nagyon hasonlóan ahhoz, ahogyan a döntéshozók egy valódi jogrendszer, például a lex fori vagy a lex loci arbitri szabályait alkalmazzák.*⁴³

Thayer azonban egyszerűsíti, sőt le is zárja a vitát azon sommás kijelentéssel, miszerint a kereskedők szokásos kötelezettségvállalásai azért váltak kötelezővé, mert azokat kötelezőnek szánták.⁴⁴

Az idők folyamán tehát fokozatosan, lassan és organikusan kialakult egy olyan normaanyag, autonóm szabályrendszer, amit nem államok és nem is állami szervek vagy nemzetközi szervezetek alkottak, hanem a kereskedők egymással kötött ügyleteit tartalommal megtöltő szabályok, magatartásformák, eljárások alapján jött létre. Ez azonban még kevés lenne ahhoz, hogy jogforrásnak, mi több, helyenként jogszabálynak is tekintsük ezen normákat, olyan joganyagnak, amelyet a jog kikényszeríthetővé tesz. A kikényszeríthetőséghez az a sajátosság is szükségeltetik, hogy a bíróságok ezeket a normákat elfogadják, alkalmazzák, ítéleteik alapjávé tegyék. A fentiek alapján tehát, a nemzeti bíróságok eljárásának hiányában a lex mercatoria alkalmazása alapvetően a nemzetközi kereskedelmi választottbíróságok előtt zajlik, ennek megfelelően legjelentősebb formálója, alakítója is a választottbíróságok ítélkezési rendje, joggyakorlata.

Évezredek, történelmi korokon és államok sokaságán át tartó utazásunk végén megérkeztünk a modern lex mercatoriához, amely igazi kihívást jelent az állam alkotta joggal szemben, és amely töretlen népszerűsége egyre csak fokozódik. Valós kérdés, hogy a nemzeti bíróságok meddig tudják ignorálni ezt a masszív joganyagot, illetve, lenne-e egyáltalán igény a nemzetközi üzleti élet szereplői tekintetében, a rendesbíróságok előtti vitarendezésre. A gyorsaság, rugalmasság és üzleti titokvédelem szempontjait figyelembe véve a válasz nagy valószínűséggel nemleges lesz.

Irodalomjegyzék

- Warren Swain: The Unromantic History of Lex Mercatoria in England, Social Science Research Network (June 21, 2020) <https://ssrn.com/abstract=3632494>
- Nikitas E Hatzimihail: The Many lives and faces of lex mercatoria: History as Genealogy in international business law, *Law and Contemporary Problems* (Vol. 71, No. 3. 2008) 168-190. o.
- Ole Lando: The Lex Mercatoria in International Commercial Arbitration. *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 34., No. 4. (1985), 747-768. o.; <https://doi.org/10.1093/iclqaj/34.4.747>
- Kecskés András-Ferencz Barnabás: A kereskedelmi választottbíráskodás szerepe a fejlett országok jogrendszereiben in: *A választottbíráskodás és más alternatív*

⁴³ „The lex mercatoria is in fact an enigma created by a paradox. . . . The paradox in turn has created a quandry from which the only way out was to arrive at the enigma by way of a fallacy. . . a source of legal rules. . . much in the same way that the decision makers would apply a real legal system such as the lex fori or the lex loci arbitri.” Keith Highet, *The Enigma of the Lex Mercatoria*, 63 Tul. L. Rev. 613, 616-7 (1988-1989) idézi Gemmell; Talbott i. m.. 5. o.

⁴⁴ Gemmell; Talbott; i. m.18. o.

- vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai.* Kecskés László – Tilk Péter (szerk.) PTE ÁJK, Pécs, 2018
- A.J. Gemmell, A. Talbott; *The Lex Mercatoria-Redux, Transnational Dispute Management TDM 2* (2011) 1-43. o.
 - Christoph Krampe, (2012): *Römisches Recht auf hoher See – Die Kunst des Guten und Gerechten.* In: (Fagnoli, Iole – Rebenich, Stefan Hrsg) *Das Vermächtnis der Römer – Römisches Recht und Europa.* Haupt Verlag, Bern. 111–150. o.
 - Hamza Gábor: *Kereskedelmi jog és a görög-római antikvitás, Állam- és Jogtudomány 26* (1983) 445-474. o.
 - Burián László – Czugler Dezső Tamás – Kecskés László – Vörös Imre: *Európai és magyar nemzetközi Kollíziós magánjog,* Krím Bt., Budapest, 2010.
 - Oliver Volckart, Antje Mangels: *Are the Roots of the Modern Lex Mercatoria Really Medieval? Southern Economic Journal*/Vol. 65, No. 3 (Jan. 1999) 427-450. o.; <https://doi.org/10.1002/j.2325-8012.1999.tb00169.x>.
 - Kecskés László: *A választottbíráskodás vallástörténeti és gazdaságtörténeti gyökereiről* in: *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai.* Kecskés László – Tilk Péter (szerk.) PTE ÁJK, Pécs, 2018
 - Hóvári János: *A levantei kereskedelem néhány kérdése, Világtörténet, 2. évf. 1. sz.* (1980) 3-7. o.
 - Monika Martišková: *What is lex mercatoria? Lawyr.it* Vol. 5 Ed. 2. 2018 https://issuu.com/lawyr.it/docs/pdf_lawyr_ed2_vol4_954aece551dede
 - Sülün Güçer: *Lex Mercatoria in International Arbitration, Ankara Bar Review, 2009/1* 30-39. o.
 - Albrecht Cordes: *The search for a medieval Lex mercatoria* (2003) *Oxford U Comparative L Forum 5* at ouclf.law.ox.ac.uk
 - Frederic Chapin Lane: *Venice, a Maritime Republic* JHU Press, 1973
 - Berthold Goldman: *The Applicable Law: General Principles of Law – The Lex Mercatoria,* in LEW (ed), *Contemporary Problems in International Arbitration* 113-125. (CCLS 1996). https://doi.org/10.1007/978-94-017-1156-2_11.
 - Mátyás Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, Általános rész,* egyetemi jegyzet, Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2012
 - Berthold Goldman: *Lex Mercatoria Forum Internationale* (1983) Kluwer Law International
-
-

A fizetési meghagyás kézbesítésével kapcsolatos gyakorlati problémák, különös tekintettel a postai kézbesítésre

Endrédy András*

A közjegyző hatáskörébe tartozó fizetési meghagyásos eljárásban nagyon gyakori, hogy a közjegyző által kibocsátott fizetési meghagyást a kötelezett nem veszi át. A 2023. szeptember 25. és 2024. március 25. napja között az Ajka 1. számú közjegyzőhöz érkezett 619 fizetési meghagyásos ügy 37,6 százalékánál (!) állt fenn ez az eset. Ezen belül a „nem kereste” postai jelzéssel visszaérkezett fizetési meghagyások aránya 83,3% volt, ami meglepően magas szám. Az át nem vett fizetési meghagyásokhoz különböző eljárási jogkövetkezmények kapcsolódnak, ezek bemutatása jelen tanulmány célja.

Kulcsszavak: fizetési meghagyás, kézbesítés, kézbesítési fikció, kézbesítési kifogás, rendkívüli ellentmondás

Practical problems related to the serving of the order for payment with particular regard to the postal serving

In the procedure of order for payment under the jurisdiction of the notary, it is very common that the obligor does not accept the order for payment issued by the notary. Between September 25, 2023 and March 25, 2024, this case occurred in 37.6 percent (!) of the 619 order for payment cases received by notary Ajka No. 1. Within this, 83.3% of order for payments returned with the “unclaimed” (“nem kereste”) postmark, which is a surprisingly high number. Different procedural legal consequences are associated with the order for payments that have not been received, the purpose of this study is to present them.

Keywords: order for payment, serving, fiction of service, service complaint, extraordinary statement of opposition

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.70>

1. Bevezető gondolatok

A fizetési meghagyásos eljárásban a közjegyző által kibocsátott fizetési meghagyás szabályos közlésének számos fontos joghatása van, például a közléstől kell számítani a teljesítési határidőt. A fizetési meghagyás kézbesítése az eljárás legjelentősebb cselekményei közé tartozik azon okból is, hogy ekkor állnak be a perindítás joghatályai¹, és ekkortól kell számítani az ellentmondás

* Közjegyző, Dr. Endrédy András Közjegyzői Irodája, Ajka.

¹ Fmhtv. 27. § (3) bek.; 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartástól (a továbbiakban: Pp.) 180. §

előterjesztésére nyitva álló határidőt, amelynek eredménytelen letelte ítéleti hatályúvá teszi a fizetési meghagyást. Minőségét tekintve a fizetési meghagyás kézbesítése a keresetlevél kézbesítésével esik egy tekintet alá, azonban az eljárás peren kívüli jellege és annak folytán, hogy a meghagyás egyben befejező határozat is, a meghagyás kézbesítése az elsőfokú ítélet kézbesítésével is mutat azonos jegyeket.² A bírósági végrehajtási eljárás kezdeményezése komoly, súlyos jogkövetkezmény az adósra nézve, ezért is érdemes a határozatok kézbesítésével, azok körülményeivel, a kézbesítés eredménye elleni eljárási lehetőségekkel (jogorvoslattal) külön is foglalkozni.

Jelen tanulmány célja ezen megfontolásokból a fizetési meghagyás kézbesítésével összefüggő gyakorlati problémák, bírósági esetjog feldolgozása, mivel a joggyakorlatban ez az eljárási cselekmény több ponton is összetett kérdéseket vet fel. A fókuszban nem a dogmatikai kérdések elemzése, sokkal inkább a kézbesítéssel kapcsolatos joggyakorlat bemutatása, a gyakorlati munkában előforduló problémás esetek kiemelése áll.

2. A kézbesítés szabályairól általában

A polgári peres és nemperes eljárásokban keletkezett határozatokat az alábbi módokon lehet kézbesíteni a címzettnek:

1. postai szolgáltató útján [Pp. 135. § (1) bek.]
2. elektronikusan (Pp. X. Rész XLVI. fejezet)
3. önálló bírósági végrehajtó útján [a végrehajtói kézbesítés részletes eljárási szabályairól szóló 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet (továbbiakban: Vkr.)]
4. bírósági irodában személyes átvétellel [a bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet (továbbiakban: BÜsz.) 35. § (4) bek.]
5. bírósági alkalmazott útján a bíróság székhelyén [BÜsz. 35. § (2) bek.]
6. a fogvatartásban lévő személy részére a fogvatartást foganatosító szerv parancsnoka útján [BÜsz. 35. § (3) bek.]
7. Az Európai Unió tagállamaiban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről (iratkezelés) szóló, 2020. november 25-i (EU) 2020/1784 európai parlamenti és tanácsi rendelet (a továbbiakban: rendelet) alapján
8. EU-n kívüli tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezmény alapján diplomáciai vagy konzuli képviselő útján.³

² Szécsényi-Nagy Kristóf: *Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez*, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest 2020. 216. o.

³ A határon átnyúló kézbesítésről lásd részletesebben Nagy Adrienn: *Bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítése az Európai Unió tagállamai között*; in: Stipta István (szerk.): *Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium*; Bíbor Kiadó, Miskolc 2006. 433-454. o.; Nagy Adrienn: *A Tanács 1348/2000/EK rendelete a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről*; In: Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos (szerk.): *Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában*; CompLex Kiadó, Budapest 2006. 333-374. o.

Polgári ügyben Magyarországon belföldi viszonylatban az A/2. jelzésű értesítés alkalmazandó. Amennyiben a bíróság/közjegyző megítélése szerint az iratot kizárólag a címzett saját kezéhez lehet kézbesíteni, az A/6. jelzésű értesítést kell használni.⁴

A fent felsorolt kézbesítési módok közül legtöbb problémát a postai szolgáltató útján történő kézbesítés okozza, ezek közül is az, amikor az iratot a címzett nem veszi át valamilyen okból, vagy azt a posta nem tudja kézbesíteni és az iratot a feladó részére a posta a kézbesítési igazoláson⁵ feltüntetett postai jelzéssel visszaküldi.

A postai kézbesítéssel kapcsolatos problémák megértéséhez fontos hangsúlyozni, hogy a fizetési meghagyásos eljárás polgári nemperes eljárás, amelyre a Pp. szabályait a polgári nemperes eljárás sajátosságaiából eredő eltérésekkel kell alkalmazni.⁶

3. A fizetési meghagyásos eljárással kapcsolatos iratok kézbesítésének postai akadályai és az alkalmazandó jogkövetkezmények

3.1. A „cím nem azonosítható”. Amennyiben a közjegyző által kibocsátott fizetési meghagyás a „cím nem azonosítható” jelzéssel érkezik vissza, annak az a jogkövetkezménye, hogy a fizetési meghagyás nem tekinthető közöltnek, a kézbesítés hatályai nem állnak be a kötelezettel szemben.

Ez a postai szolgáltatások nyújtásának és a hivatalos iratokkal kapcsolatos postai szolgáltatás részletes szabályairól, valamint a postai szolgáltatók általános szerződési feltételeiről és a postai szolgáltatásból kizárt vagy feltételesen szállítható küldeményekről szóló 35/2012. (XII. 4.) Korm. rendelet (továbbiakban: Postarendelet) 25. § (1) bek. a) pontja szerint akkor kerül jelzésre, amikor a küldemény címzése vagy címe nem megfelelő, vagy a cím nem létező, továbbá ha a címhely azonosításra nem alkalmas, vagy az nem egyértelmű. A Postarendelet 12. § (2) bekezdése szerint amennyiben egy közterületi címen több, a küldemény címzésében feltüntetett névvel egyező megjelölésű levélszekrény van, és a címhely alapján nem lehet eldönteni, hogy a küldeményt mely levélszekrénybe kell kézbesíteni, a küldeményt kézbesíthetetlennek kell tekinteni és azt „*cím nem azonosítható*” jelzéssel a feladó részére vissza kell kézbesíteni.

A posta 2020. áprilisától (a veszélyhelyzet miatt megváltozott kézbesítési szabályok alkalmazása óta) úgy küldi vissza a feladó részére a hivatalos iratot tartalmazó küldeményt (továbbiakban: iratot), hogy a kézbesítés eredményéről egy kézbesítési igazolás kerül kiállításra, az kerül elektronikusan a MOKK rendszerekben rögzítésre, de maga a visszaküldött boríték képi megfelelője nem került digitálisan rögzítésre. Így a közjegyző azt nem láthatja, hogy esetleg a borítékon valamilyen írásos feljegyzést tett-e a kézbesítő, amiből kitűnhetne az, hogy az adott címen több azonos névvel ellátott levélszekrény van.

⁴ Büsz. 35. § (7) bek.

⁵ A veszélyhelyzet miatt megváltozott kézbesítési szabályok alkalmazása óta a posta úgy küldi vissza a feladó részére a hivatalos iratot tartalmazó küldeményt, hogy a kézbesítés eredményéről egy kézbesítési igazolás kerül kiállításra. Ez váltotta fel tehát az addig használt tértivejnyét.

⁶ Fmhtv. 1. § (1) bek.

Így amennyiben a közjegyző fizetési meghagyást próbál egy gyakori névvel rendelkező kötelezett részére kézbesíteni, és a fenti „*cím nem azonosítható*” postai jelzéssel ellátott kézbesítési igazolással érkezik vissza a küldemény, akkor a közjegyző hiánypótlás keretén belül új kézbesítési cím bejelentésére hívja fel a jogosultat.

A jogosult ezen felhívásra lakcímtudakozódást végezhet, majd közli a közjegyzővel, hogy a fizetési meghagyásban megadott kézbesítési cím a kötelezett érvényes lakcíme, és sok esetben kéri ezen lakcímre újra kézbesíteni a fizetési meghagyást, mivel más lakcímet bejelenteni nem tud.

Ilyen esetben azonban a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet vissza kell utasítani az Fmhtv. 24. § (4) bekezdése alapján, ugyanis a már megadott címre újra nem lehet a fizetési meghagyást kézbesíteni, hiába ez a kötelezett kézbesítési címe, lakcíme (lakóhelye vagy tartózkodási helye) ténylegesen. Ez a törvényi rendelkezés 2018. január 01. napjától hatályos, ezt megelőzően még ki lehetett újra kézbesíteni ugyanarra a címre a meghagyást.

Ha a jogosult új kézbesítési címet bejelentetni nem tud a fentiek szerint, úgy kérheti a közjegyzőtől, hogy második alkalommal *önálló bírósági végrehajtó kísérelje meg* a fizetési meghagyás kézbesítését a már közölt címen, azzal, hogy a végrehajtói kézbesítés munkadíjaként 7.500 Ft-ot meg kell fizetnie.⁷ Ezzel akár kiküszöbölhető a postai kézbesítés esetleges hibája is; visszautasításra csak akkor kerül sor, ha a második, végrehajtó által végzett kézbesítési kísérlet is eredménytelen volt [Fmhtv. 24. § (7) bek.].⁸

(A végrehajtói kézbesítés szabályaival a tanulmány későbbi részében még foglalkozom, amikor a címzett nem veszi át az iratot kétszeri értesítés ellenére.) De dönthet úgy is a jogosult, hogy az igényét perben érvényesíti, vagy újabb fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet terjeszt elő.

Fentiek és más cím azonosíthatatlansága esetén is indokolt lenne a Postarendelet olyan módosítása, hogy a posta jelezhesse a kézbesítési igazoláson a hivatalos iratot kézbesíteni kívánó hatóság részére azt, hogy a „*cím nem azonosítható*” alatt pontosan mit ért, mivel a fenti esetben a közjegyző pontosíthatná a jogosulttal a kézbesítési címet, felhívva figyelmét a végzésben arra, hogy a megadott címen több azonos nevű személy levélszekrénye található, így csupán a házsám megjelölése nem elégséges, szükséges más adat (emelet és az ajtó) megadása is.

3.2. A címzett „ismeretlen”, „elköltözött”, a „kézbesítés akadályozott”. A fizetési meghagyás nem tekinthető közöltnek, a kézbesítés hatályai nem állnak be a kötelezettel szemben. A jogosultat hiánypótlás keretében fel kell hívni új kézbesítési cím bejelentésére. Peres eljárásban, ha a fél tartózkodási helye ismeretlen és a fél számára a bírósági irat elektronikus úton sem kézbesíthető, akkor hirdetmény útján is kézbesíthető az irat a Pp. 144. § (1) bek a) pontja alapján. Hirdetményi kézbesítést a bíróság – kivéve, ha annak hivatalból van helye – csak a fél kérelmére és az annak alapjául szolgáló ok valószínűsítése esetén rendelhet el. Ha viszont keresetlevelet kell az alperesnek hirdetmény útján kézbesíteni, részére a bíróság ügygondnokot

⁷ Fmhtv. 20. § (6) bek.

⁸ Pulinka Mihály: Jogászvilág, 2019. augusztus 12.

rendel és a keresetlevelet számára is kézbesíti. Ha a hirdetményi kézbesítés feltételei a keresetlevél alperes részére történő szabályszerű kézbesítését követően következnek be, nem kell kirendelni ügygondnokot az alperes részére.⁹

3.3. A címzett „meghalt, megszűnt.” A fizetési meghagyás nem tekinthető közöltnek, a kézbesítés hatályai nem állnak be a kötelezettel szemben.

Amennyiben a kötelezett a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem benyújtását *megelőzően* halt meg, úgy a fizetési meghagyás kibocsátásának nincs helye, és a jogosult kérelmét az Fmhtv. 24. §-a (1) bekezdésének e) pontja alapján vissza kell utasítani, figyelemmel arra, hogy a kötelezettnek nincs perbeli jogképessége. Amennyiben a kötelezett a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem benyújtását *követően* hunyt el, és a követelés jogutóddal szemben érvényesíthető, az eljárás az Fmhtv. 1. §-ának (1) bekezdése alapján alkalmazandó Pp. 119. § (1) bekezdésének a) pontja alapján a jogutód perbelépéséig, illetve perbevonásáig *félbeszakad*.

A jogosultat fentiek tisztázása érdekében hiánypótlásra kell felhívni, hogy kormányhivatal, illetőleg más hatóság (ilyen a Belügyminisztérium Nyilvántartások Vezetéséért Felelős Helyettes Államtitkárság) igazolása, vagy a halotti anyakönyvi kivonat alapján nyilatkozzon arról, hogy a kötelezett mikor halt meg, vagy ha az adatközlése szerint a kötelezett nem halt meg, jelölje meg pontosan a kötelezett új kézbesítési címét (lakó- vagy tartózkodási helyét). Ha a jogosult a felhívásban foglaltaknak nem tesz eleget, fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmét a közjegyző az Fmhtv. 24. §-a (1) bekezdésének m) pontja alapján visszautasítja; amennyiben a kötelezett részére a meghagyást belföldi címen ismételtlen (nem lehet kézbesíteni, a jogosult fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmét az Fmhtv. 24. §-a (1) bekezdésének h) pontja alapján vissza kell utasítani.

A címzett megszűnt jelzés a gyakorlatban szinte soha nem fordul elő, figyelemmel arra, hogy a nem természetes felek jogképességéről a közjegyző meggyőződik a meghagyás kibocsátása előtt, ilyen esetben új kézbesítési cím bejelentésére kell felhívni a jogosultat, vagy a posta is megkereshető, hogy miért ilyen jelzéssel küldte vissza a küldeményt, ha például a rendelkezésre álló cégnyilvántartási adatok szerint a bejelentett kézbesítési székhelycímen a kötelezett egy működő gazdasági társaság.

3.4. A címzett az „átvételt megtagadta.” Az előző kézbesítési akadályokhoz képest a fizetési meghagyás a Pp. 137. § (2) bekezdése alapján kézbesítettnek minősül a kézbesítés megkísérlésének napján, beállnak a kézbesítés (perindítás) hatályai a kötelezettel szemben, a határozat jogerőssé és végrehajthatóvá válik, a jogosult a végrehajtás elrendelését kérheti a kötelezettel szemben. A kötelezett kézbesítési kifogást terjeszthet elő, a fizetési meghagyással szemben rendkívüli, utólagos ellentmondással élhet az alább tárgyalandó „nem kereste” kézbesítéshez hasonlóan.

3.5. A levélszekrény hiánya, zárszerkezet hibája. A Postatörvény 41. § (2) bekezdése szerint az ingatlan tulajdonosa vagy a címzett köteles gondoskodni a levélküldemények elhelyezésére és sérülésmentes, biztonságos tárolására alkalmas,

⁹ Pp. 144. §

megfelelő méretű, *zárható*, – kormányrendelet eltérő rendelkezése hiányában – a címnek megfelelő jelzéssel ellátott levélszekrény rendelkezésre állásáról, továbbá arról, hogy az a postai szolgáltatók számára könnyen és biztonságosan megközelíthető legyen.

A Postarendelet 11. § (2) bekezdés c) pontja kimondja, hogy a levélszekrény kialakításának olyannak kell lennie, hogy alkalmas legyen a postai küldemények biztonságos és sérülésmentes elhelyezésére, valamint a kézbesített küldeményhez való jogosulatlan hozzáférés megakadályozására.

A Postarendelet 13. §-a alapján ha nincs a fenti követelményeknek megfelelő levélszekrény, a postai szolgáltató legalább 30 napos határidő kitűzésével felszólíthatja a címzettet a jogszabálynak megfelelő levélszekrény elhelyezésére. A felszólítással egyidejűleg a postai szolgáltató felhívja a címzett figyelmét arra, hogy amennyiben ezt elmulasztja, a postai szolgáltató a levélszekrénybe kézbesíthető postai küldemények kézbesítését nem kísérli meg. A felszólítás eredménytelensége esetén a postai szolgáltató a küldeményt kézbesíthetetlenként kezeli mindaddig, amíg a címzettől értesítést nem kap arról, hogy megfelelő levélszekrény felszerelése megtörtént és az ahhoz való könnyű és biztonságos megközelítés biztosított.

Arról nem szól a rendelet, hogy hogyan tudja felszólítani a posta a címzettet a jogszabálynak megfelelő levélszekrény elhelyezésére, amikor lehet hogy nincs is egyáltalán levélszekrénye a címzettnek, vagy abba biztonságosan nem lehet kézbesíteni. Feltételezhetjük, hogy személyesen adhatja át a posta ezen felhívást a címzettnek és annak átvételét elismertetik a címzettel.

A Kúria Pfv.20848/2022/5. számú precedensképe határozatában rögzített tényállás szerint a felperes kifogásolta, hogy az elsőfokú bíróság helyt adott az alperes kézbesítési kifogásának. A kifogás tárgyában hozott végzést a felperes csatlakozó fellebbezésében támadta meg. Hivatkozása szerint az alperes pusztán állította, de nem igazolta és nem valószínűsítette, hogy a Magyar Posta kézbesítője két alkalommal is megszegte a hivatalos kézbesítésre vonatkozó szabályokat és nem hagyott értesítéseket a kézbesítések megkísérléséről. Hivatkozott az általa kért és kapott postai tájékoztatásra annyiban, hogy a kézbesítés szabályszerű volt. A másodfokú bíróság rögzítette ugyanakkor azt, hogy ugyanezen tájékoztatás szerint a címhelyen a levélszekrény állapota rossz volt, mert amikor a kézbesítő behelyezi a levelet, a szekrény kinyílik. A másodfokú bíróság szerint ez megfelelően valószínűsítette a kézbesítési kifogás alapját, ezért helyesen járt el az elsőfokú bíróság a kézbesítési kifogás kapcsán, az ezzel kapcsolatos végzés megváltoztatására, és ezáltal az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezésére a másodfokú bíróság ezért nem látott okot.

A felperes felülvizsgálati kérelmében előadta, hogy szerinte a kézbesítés mind a keresetlevél, mind a bírósági meghagyás vonatkozásában szabályszerűen megtörtént. Ha a levélszekrény nem volt alkalmas arra, hogy abba a hivatalos küldeményeket elhelyezzék, az az alperes önhibájának tekinthető.

A Kúria úgy foglalt állást, hogy a másodfokú bíróság helytállóan mérlegelte a rendelkezésre álló adatokat akkor, amikor úgy döntött, hogy az alperes megfelelően valószínűsítette a kézbesítési kifogás alapját, ezért az annak való helyt adással az elsőfokú bíróság nem sértett jogszabályt és a végzés hatályon kívül helyezésére nem

volt ok. A Magyar Posta hivatalos tájékoztatása ugyanis kitért arra a körülményre, hogy a kézbesítésre szolgáló levélszekrény zárszerkezete rossz, ezért, amikor a kézbesítő beteszi a levelet, kinyílik a szekrény. Ez a körülmény a méltányos elbírálás követelményére figyelemmel a Kúria szerint is elegendő okot szolgáltatott a kézbesítési kifogás elfogadására.

Véleményem szerint a fenti esetben a posta megsértette a kézbesítési szabályokat, hiszen a jogszabálynak nem megfelelő, nem zárható levélszekrényben nem helyezhette volna a hivatalos irat érkezéséről szóló értesítéseket, hiszen maga a posta ismerte el, hogy a levélszekrény zárszerkezete rossz, így amikor a kézbesítő beteszi a levelet, kinyílik a szekrény. A posta jogszerű eljárása az lett volna, ha kézbesítés akadályozott jelzéssel küldi vissza a bíróságnak az iratot, ebben az esetben szóba sem kerülhetett volna a kézbesítési fikció beállta. A bíróságnak a keresetlevelet ilyen esetben hirdetményi úton kell kézbesítenie az alperesnek, ügygondnok részére történő kirendelésével egyidejűleg.

Ha a kötelezettnek tehát nincs a jogszabályban előírtaknak megfelelő levélszekrénye és a kézbesítés megkísérlése időpontjában nem tartózkodik a címen, hogy a részére vagy helyettes átvevőnek a fizetési meghagyás átadható legyen, akkor a kötelezettnek a fizetési meghagyást szabályszerűen kézbesíteni nem lehet. A posta által kézbesíthetetlenként visszaküldött fizetési meghagyásra a közjegyzőnek új kézbesítési cím bejelentésére kell felhívnia a jogosultat, aki viszont kérheti a fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítését, ahol a végrehajtónak lehetősége van a helyszínen átadnia a fizetési meghagyást. Ha ez a kézbesítési mód sem vezet eredményre, akkor a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet vissza kell utasítani (Fmhtv. 24. § (7) bek.), a jogosult pedig az igényét perben érvényesítheti, ahol a kötelezett (alperes) részére további kézbesíthetlenség esetén ügygondnokot kell kirendelni.

3.6. A címzett a küldeményt „nem kereste” - A kézbesítési fikció és a rendkívüli ellentmondás. A fizetési meghagyás a Pp. 137. § (2) bekezdése alapján kézbesítettnek minősül, beállnak a kézbesítés hatályai a kötelezettel szemben, a határozat jogerőssé és végrehajthatóvá válik, a jogosult a végrehajtás elrendelését kérheti a kötelezettel szemben.

Ez a leggyakrabban előforduló kézbesítési akadály, ami lényegesen többször fordul elő mint az egyéb kézbesítési akadályok összesen - ahogyan arról már volt szó a bevezetőben - , egyúttal a legszerteágazóbb és legtöbb jogalkalmazási problémát jelentő jogkövetkezmények ehhez a kézbesítési módhoz kapcsolódnak, mivel a kötelezettel, adóssal szembeni vagyoni hátrányt jelent úgy, hogy sok esetben az adós a vele szemben jogerőssé vált fizetési meghagyásról nem tud, arról csak akkor szerez tudomást amikor a végrehajtótól a tartozása megfizetésére szóló felhívást kap, vagy a számlájáról a pénzügyi intézmény a valósnak vélt tartozása összegét a végrehajtó hatósági átutalási megbízása alapján a végrehajtó letéti számlájára átutalta.

Az irat fenti módon történő kézbesítését hívjuk *kézbesítési fikciónak*, mivel ténylegesen nem vette át ugyan a címzett az iratot, de úgy kell tekinteni, hogy az irat a kézbesítés második megkísérlésének napját követő ötödik munkanapon a kötelezett részére kézbesítettnek minősül.

A közjegyzőnek a kézbesítési fikció beállításáról a kötelezettet a fikció beállításától számított nyolc munkanapon belül, vagy ha arról csak később szerez hivatalos tudomást, a tudásszerzéstől számított három munkanapon belül – papíralapú kapcsolattartás esetén egyszerű postai küldeményben – értesíti. Az értesítésben a közjegyző tájékoztatja a címzettet a kézbesítési fikcióval szembeni kifogásra vonatkozó szabályokról. Ha a közjegyzőnek a kötelezett elektronikus levélcímét (e-mail címét) bejelentették, az értesítést a címzett elektronikus levélcímére is meg kell küldeni. A postai úton megküldött értesítéshez mellékelni kell a fizetési meghagyást, amelyre vonatkozóan a közjegyző a kézbesítési fikció beálltát megállapította.¹⁰

Fontos, hogy a kézbesítési fikció beálltáról a lehető leggyorsabban értesítse a közjegyző a kötelezettet, mert ebben az esetben még határidőben ellentmondással élhet a kötelezett, és nem kell kézbesítési kifogást vagy az ellentmondás előterjesztésére nyitva álló 15 napos határidő túllépése miatt igazolási kérelmet előterjesztenie. Ha például a fizetési meghagyás március 05. napjával kézbesítettnek minősül a kötelezett részére és erről a közjegyző március 13. napján kelt végzésével értesíti a kötelezettet, akkor a kötelezettnek maradhat pár napja, hogy az ellentmondását vagy részletfizetési kérelmét előterjessze. Amennyiben a kötelezett elektronikus levélcíme a kérelemből ismert, úgy a közjegyzőnek e-mailben is értesítenie kell a kötelezettet.

A kötelezett *kézbesítési kifogást terjeszthet elő* a kézbesítési fikció beálltáról történő tudásszerzés, illetve kézbesítési fikció alkalmazása nélkül kézbesítettnek tekintett irat esetén a kézbesítésről történő tudásszerzés napjától számított tizenöt napon belül, ha:

- a kézbesítés a hivatalos iratok kézbesítésére vonatkozó jogszabályok megsértésével történt meg, vagy
- más okból nem volt szabályszerű, vagy
- az iratot más, az a) pontban nem említett okból önhibáján kívül nem volt módja átvenni.¹¹

Tehát kézbesítési kifogás nemcsak kézbesítési fikció beállta esetén terjeszthető elő, mivel az a Pp. 138. § (1) bekezdés b) pontja alapján a tényleges kézbesítésről történő tudásszerzés esetén is előterjeszthető. Például a kötelezett arra hivatkozik, hogy a fizetési meghagyást arra nem jogosult személy - pl. nem a kötelezett hozzátartozója - részére adta át a kézbesítő, így annak kézbesítése nem volt szabályszerű.

A Pp.-ben egy szabálytalan kézbesítési esetet rögzít a Pp. 135. § (2) bekezdésében, mely szerint a kézbesítés nem szabályszerű, ha az nem a címzett, hanem egyéb jogosult átvevő részére történik meg és az átvevő az ellenérdekű fél vagy perbeli képviselője.

Nagyon fontos szabály, hogy önhiba hiányára történő hivatkozással csak természetes személy terjeszthet elő kézbesítési kifogást, tehát gazdálkodó szervezet (pl. korlátolt felelősségű társaság, betéti társaság) nem. Kiemelendő, hogy a Pp. 7.

¹⁰ Pp. 137. § (3) bek.

¹¹ Pp. 138. § (1) és (4) bek.

§ (1) bek. 6. pontja alapján az egyéni vállalkozó is gazdálkodó szervezetnek minősül, tehát önhiba hiányára nem hivatkozhat.

Ha a közjegyző (bíró) a kifogásnak helyt ad, a kézbesítéshez fűződő jogkövetkezmények hatálytalanok, és a kézbesítést, illetve a már megtett intézkedéseket, eljárási cselekményeket – a szükséges mértékben – meg kell ismételni. Ha a fél a korábban elmulasztottnak tekintett cselekményt a kézbesítési kifogás előterjesztésével egyidejűleg szabályszerűen elvégezte, e cselekményét hatályosnak kell tekinteni, és az azzal összefüggő eljárási cselekményeket nem kell megismételni.¹²

Ezt tehát azt jelenti, hogy amennyiben fizetési meghagyás került kézbesítési fikció alapján a kötelezett részére kézbesítésre, majd a kötelezett kézbesítési kifogással él és egyidejűleg a meghagyás ellen az ellentmondását is előterjeszti, úgy nem kell a fizetési meghagyást a részére ismételtén kézbesíteni. Ezt a szabály 2021. január 01. napjától kell alkalmazni, ekkortól változott meg a Pp. 139. § (6) bekezdése, így megszűnt az a teljesen felesleges és ésszerűtlen korábbi rendelkezés, hogy a fizetési meghagyást újra kézbesíteni kellett a kötelezett részére, akinek ismét elő kellett terjesztenie a meghagyással szembeni ellentmondását.

A Pp. 138. § (2) bekezdése szerint a kifogás benyújtásának a kézbesítési fikció beállta vagy a kézbesítés napjától számított három hónap elteltével nincs helye (objektív határidő), azonban ha az eljárás során fizetési meghagyást (mely eljárást megindító iratnak minősül) kézbesített a közjegyző, úgy kézbesítési fikció esetén az annak beálltáról, kézbesítés esetén az arról történő tudomásszerzéstől (szubjektív határidő) számított tizenöt napon belül a kézbesítési kifogás előterjeszhető. Ha pedig a végrehajtási eljárás már megindult a kötelezettel szemben a jogerős fizetési meghagyás alapján akkor a végrehajtási eljárásról történő tudomásszerzésétől számított tizenöt napon belül terjeszhető elő a kifogás.

A végrehajtási eljárás kötelezett általi tudomásszerzésének időpontja vonatkozásában érdemes megkeresni a végrehajtást foganatosító végrehajtót, mivel a végrehajtó a végrehajtási lapot postán kézbesíti az adósnak - a tartozás megfizetésére vonatkozó felhívással együtt - a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) 36. § (1) bekezdése alapján, így a postai kézbesítési igazolás bizonyítja a tudomásszerzés időpontját; ha pedig a helyszínen kézbesíti a végrehajtható okiratot a végrehajtó, akkor arról jegyzőkönyvet készít és így abból ismerhető meg az időpont.

A kézbesítési kifogás előterjesztésével egyidejűleg el kell végezni a korábban elmulasztottnak tekintett cselekményt is, tehát fizetési meghagyás kézbesítése esetén az ellentmondást, vagy a részletfizetési/ fizetésre halasztás iránti kérelmet elő kell terjeszteni, amennyiben a fizetési meghagyás tartalmáról tudomást szerzett a kötelezett.

A gyakorlatban a legtöbbször az fordul elő, hogy a végrehajtó intézkedését követően szerez tudomást a kötelezett az ellene indult fizetési meghagyásos eljárásról, és terjeszti elő a kérelmét a kötelezett arra hivatkozással, hogy a

¹² Pp. 139. § (6) bek.

végrehajtási lapon szereplő címéről már régen elköltözött, melynek bizonyítására csatolja a lakcímet igazoló hatósági igazolványát.

Ha ezt nem csatolja a kötelezett, de például megküldi a tartozás megfizetésére vonatkozó végrehajtói felhívást és annak fejrészében látszik, hogy más a kötelezett címe, mint ami a fizetési meghagyáson volt, akkor erre irányuló kérelem hiányában is a közjegyző hivatalból felfüggesztheti a végrehajtási eljárást, mivel a kifogásban előadott tények fennállása valószínűnek mutatkozik.¹³ Ha a végrehajtás felfüggesztése megtörténik, arról a végrehajtót azonnal értesíteni kell a Vht. 50. § (2) bekezdése alapján. Mivel a közjegyző a MOKK rendszerén keresztül elektronikusan küldi meg a végrehajtás felfüggesztéséről szóló végzést a végrehajtónak, így arról a végrehajtó rövid időn belül, sokszor még aznap értesül, ezért a kézbesítési kifogás elbírálásáig már nem érheti vagyoni hátrány a kötelezettet.

3.7. A rendkívüli ellentmondás a fizetési meghagyásos eljárásban. Az Fmhtv. 32. § (1) bekezdése szerint, ha a fizetési meghagyást a kötelezett nem vette át, és ezért azt a Pp. 137. §-ának (2) bekezdése alapján kézbesítettnek kell tekinteni, a végrehajtható okirat kézbesítésétől számított tizenöt nap alatt a kötelezett ellentmondással élhet. Az ellentmondás előterjesztésével egyidejűleg a kötelezett köteles a végrehajtás során felmerült, a jogosult által előlegezett költségeket a végrehajtónál megfizetni. Ha ezt a kötelezett az ügyben eljáró közjegyzőnél okirattal nem igazolja, a közjegyző az ellentmondást visszautasítja, ellenkező esetben a végrehajtási eljárást hivatalból megszünteti. A törvény ezen rendelkezését nevezzük *rendkívüli* vagy *utólagos* ellentmondásnak, Molnár Judit szerint pedig *második ellentmondásnak*.¹⁴ aki rámutat, hogy „2009. január 1-jétől van jelen a fizetési meghagyásos eljárásunkban a fenti ellentmondási lehetőség¹⁵, és nem tekinthető előzmény nélkülinek a hazai polgári eljárásjogban. Már a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 1893. évi XIX. törvénycikk is rendelkezett ezen kötelezeti védekezési eszközről: „Az ellentmondás a 10. §-ban említett 15 nap eltelte után is előterjeszhető mindaddig, míg a fizetési meghagyás alapján kielégítési végrehajtást elrendelő végzésnek az adós részére történt kézbesítéstől számított 30 nap el nem telt. E záros határidő eltelte után előterjesztett ellentmondás visszautasítandó.”¹⁶

A közjegyzői joggyakorlat nem egységes abban a kérdésben, hogy mikortól lehet előterjeszteni ilyen esetben az ellentmondást.

Az egyik álláspont szerint az ellentmondást csak a végrehajtható okirat (jelen esetben a végrehajtási lap) kézbesítését követően lehet előterjeszteni. A másik álláspont az Fmhtv. Nagykommentárjában megjelenő értelmezéssel egyezően az, hogy az ellentmondást a végrehajtási lap kézbesítése előtt is elő lehet terjeszteni.¹⁷

¹³ Pp. 139. § (4) bek.

¹⁴ Molnár Judit: Meglepetés kizárva – a fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítése; Erdélyi Jogélet 48. oldal

¹⁵ a 2008. évi XXX. törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról 45. §.

¹⁶ 1893. évi XIX. tc. a fizetési meghagyásokról 12. szakasz.

¹⁷ Szécényi-Nagy Kristóf: Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest 2020. 395. o.

„Ugyanis az Fmhtv. 32. § (1) bekezdésében, illetve 33. §-ában található rendelkezés a két szöveg összevetése alapján („15 nap alatt” - „határidőt”), valamint rendszertani értelmezés szerint is határidőt szabályoz. A határidő dogmatikailag azt az időtartamot jelenti, melyen belül az eljárási cselekményt el kell vagy el lehet végezni.¹⁸ A határidő elmulasztásáról akkor beszélünk, ha az adott cselekményt a határidő lejártáig nem végzik el. Ugyanakkor semmi nem tiltja, hogy a fél az adott eljárási kötelezettségét - ha egyébként annak helye van - a határidő számítása szerint kezdőnapnak minősülő időpont előtt teljesítse. A Pp. 146. § (3) bekezdése szerint a napokban vagy munkanapokban megállapított határidőbe a kezdőnap nem számít bele; kezdőnap az a nap, amelyre a határidő megkezdésére okot adó cselekmény vagy egyéb körülmény (például kézbesítés, kihirdetés) esik. Nyilvánvaló, hogy a kötelezett már a fizetési meghagyás kézbesítését követően azonnal - azaz a kézbesítés napján - ellentmondást terjeszthet elő, erre technikai lehetősége is van, hiszen az elektronikus rendszeren néhány másodperc alatt „beérkezik” a beadvány. Nincs tehát szükség arra, hogy a kötelezett megvárja a határidő kezdetét. Az Fmhtv.-nek a rendkívüli ellentmondásra vonatkozó, vitatott értelmű rendelkezései a határidő kezdetét szabályozzák, így e körben is helye van a határidő kezdőnapja előtt elvégezni az eljárási cselekményt. Célszerűségi szempontok is ezt indokolják: mind időtényező, mind költségek szempontjából teljesen felesleges csak azért megindítani a végrehajtási eljárást, hogy a kötelezett ellentmondhasson..... . A fentiekkel ellentétes álláspont arra kényszerítené a jogosultat, hogy egy általa is tudottan vitatott követelése tárgyában azért indítson végrehajtást, hogy a kötelezett ellentmondással élhessen. Megfordítva: a jogosult számára célszerűbb a végrehajtási eljárást nem megindítani, és mindaddig fenntartani a függő jogi helyzetet, amíg a kötelezett nem kerül olyan élethelyzetbe, hogy a végrehajtási lapot ne tudja átvenni, mert ekkor bizonyára a rendkívüli ellentmondási határidőt is elmulasztja (a végrehajtási lapot is lehet fikció útján kézbesíteni, ugyanakkor a végrehajtási eljárásban foganatosított kézbesítéssel összefüggésben kézbesítési kifogást már nem lehet előterjeszteni). Vagyis az az értelmezés, mely a végrehajtási lap kézbesítését a rendkívüli ellentmondás előterjeszthetősége előfeltételének tekinti, nemcsak a józan észnek mond ellent, de a jogbiztonságot is kifejezetten sérti azzal, hogy a függő jogi helyzetek fenntartása irányába hat.”

Konkrét jogeset alapján a fizetési meghagyás jogerőre emelkedett - az akkori terminológia szerint kézbesítési vélelem alapján - , a kötelezett kézbesítési vélelem megdöntése iránti kérelmét a közjegyző elutasította, mivel azonban a kötelezett ellentmondással élt, az eljárást perré alakította a fenti, Fmhtv. Nagykommentárjából idézett okokból. A jogosult a perré alakító végzéssel szemben fellebbezéssel élt, melyet a közjegyző elutasított. A Veszprémi Törvényszék a végzést helybenhagyó 1.Pkf.20.273/2017/3 ügyszámú végzése döntése indoklásában rögzítette, hogy a már időközben megindult, és a járásbíró előtt folyamatban lévő peres eljárásban a Pp. 321. § (1) bekezdése értelmében a Pp. 130. § (1) bekezdés h) pontjára hivatkozással lehet helye a per megszüntetésének, amennyiben a közjegyzői eljárás alatt a fizetési meghagyás jogerőssé vált.

¹⁸ Kiss Daisy: A polgári per titkai; HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2006. 320. o.

A törvényszék hivatkozott a Pécsi Ítéltábla Pkf. VI. 20 098/2013/2. ügyszámú határozatára (BDT.2013.2903) mely kimondta, hogy az ellentmondásra nyitva álló határidő leteltével a fizetési meghagyás a törvény erejénél fogva bármely közjegyzői aktustól függetlenül jogerőre emelkedik. Ha a közjegyző ennek ellenére a perré alakulás szabályai szerint járt el, a bíróságnak a pert meg kell szüntetnie, mert a peres követelés tárgyában keletkezett jogerős fizetési meghagyás olyan pergátló akadály, amelynek észlelése az eljáró bíróságnak a per bármely szakaszában kötelezettsége. Jogosult nincs elzárva attól, hogy immár felperesi pozícióban a folyamatban lévő peres eljárás során hivatkozzon arra, hogy az elkészen benyújtott ellentmondás folytán a fizetési meghagyás jogerőre emelkedett és, hogy a kötelezettnek az ellentmondása joghatályosan benyújtottnak azért nem minősül, mert a jogosult még végrehajtási eljárást nem kezdeményezett. Amennyiben a járásbíró erre hivatkozással a peres eljárást megszüntetné, a kötelezett önkéntes teljesítésnek hiányában a felperes kénytelen lesz azonban a végrehajtási eljárást megindítani, melynek során a kötelezett az Fmhtv. 32. § (1) bekezdésre utalással jogszerűen terjeszthet elő már ellentmondást az abban foglalt törvényi feltételek, azaz a jogosult által előlegezett végrehajtási költségek végrehajtó részére történő megfizetése mellett.

A Veszprémi Törvényszék szerint tehát a rendkívüli ellentmondást a már megindult végrehajtási eljárás során lehet előterjeszteni. Ezzel összhangban áll az Fmhtv. miniszteri indokolása is mely szerint: „A törvény a XII. Ppn.-nel összhangban a kézbesítési vélelemmel jogerőre emelkedett fizetési meghagyással szemben - német példára de annál jóval szűkebb körben - a végrehajtási szakban is megnyitja az ellentmondás lehetőségét.”

Tehát az indokolás is egyértelműen arról szól, hogy a végrehajtási szakban nyílik meg a lehetőség ezen utólagos ellentmondásra, hamarabb nem. A kérdés eldöntése nem egyszerű, ugyanakkor mindenképpen fel kell hívni a figyelmet az alábbiakra. A kérelmek túlnyomó részében a jogosultak késedelmi kamatköveteléssel élnek, melynek összege évente jelentős összeget tehet ki akkor is, ha az csak a jegybanki alapkamattal megegyező mértékű törvényes késedelmi kamatkövetelés.

Ha a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik kézbesítési fikció alapján akkor a jogosult dönthet úgy, hogy például csak a jogerőssé válást követő negyedik évben indítja meg a végrehajtási eljárást a kötelezettel szemben. Ez számára előnyös, hiszen addig jár neki a fizetési meghagyás szerinti késedelmi kamat, ugyanakkor több okból is súlyosan hátrányos a kötelezetre nézve, mert pervesztessége esetén még erre a 4 évre eső késedelmi kamatot is meg kell fizetnie. Ezzel szemben ha az eljárás perré alakulna az előterjesztett utólagos ellentmondása folytán és azt nem kellene visszautasítani, úgy ezen 4 évre eső késedelmi kamatot nem kellene megfizetnie. Ezért sem kívánatos az Fmhtv. Nagykommentárjában említett függő jogi helyzet fenntartása, ami ráadásul egy indokolatlan pszichés nyomást is helyezhet a kötelezetre akinek a meghagyás jogerőssé válásától számítottan folyamatosan tartania kell attól, hogy mikor kézbesítik részére a végrehajtási lapot, amikortól végre megnyílik a lehetősége annak, hogy az ellene ellentmondással éljen.

A másik igen komoly hátrány pedig az, hogy a végrehajtási lap kézbesítését *megelőzőleg* már intézkedhet a bírósági végrehajtó a kötelezett pénzforgalmi

szolgáltatójánál vezetett számláján kezel összeg végrehajtás vonása iránt átutalási megbízással a Vht. 82/A. §-ában foglaltak szerint. Tehát a végrehajtónak kézbesítési fikcióval jogerőre emelkedett fizetési meghagyás és az ez alapján kiállított végrehajtási lap kézbesítése esetén sem kell 15 napot várnia, hogy a kötelezett kíván-e ellentmondással élni, azonnal intézkedhet a kézbesítéssel egyidejűleg az átutalási megbízás kiadása iránt.

Ami azt is jelentheti, hogy a számlán lévő összeg lefoglalása és végrehajtó letéti számlájára történő átutalását követően a kötelezett számláján nem lesz elegendő fedezet adott esetben a jelzálogkölcöne törlesztő részletének megfizetésre, továbbá a kötelezett ingatlanát a végrehajtó lefoglalhatja, arra a végrehajtó végrehajtási jogot jegyeztethet be, ami akár a kölcsönszerződés felmondásával is járhat.

Az viszont kedvező változás a kötelezettekre nézve, - a 2018. január 01. napjától bekövetkezett jogszabályváltozás miatt - , hogy az utólagosan előterjesztett ellentmondása folytán a végrehajtás eljárást a közjegyzőnek hivatalból meg kell szüntetnie, így a végrehajtónak a végzés jogerőre emelkedését követően a lefoglalt és a végrehajtást kérőnek még ki nem utalt pénzüsszeget az adós részére vissza kell térítenie. Fenti időpontot megelőzően a végrehajtási eljárást felfüggeszteni kellett, így a lefoglalt összeget a peres eljárás jogerős befejezéséig a végrehajtónak nem kellett az adós részére visszafizetnie. Más kérdés, hogy a végrehajtás felfüggesztése esetén a végrehajtás a per alatt a biztosítási hatállyal fennmaradt, így a kötelezett nem tudta a jogosult követelésének a fedezetét elvonni. (Fmhtv. Nagykommentár 397. oldal.)

Természetesen a kézbesítési fikció beálltáról történő tudomásszerzéstől számított tizenöt napon belül a kötelezett kézbesítési kifogást is előterjeszthet az ellentmondás előterjesztésével egyidejűleg, és ha a közjegyző a kifogásnak helyt ad, úgy a fizetési meghagyás jogerősítő záradékát hatályon kívül kell helyezni, majd az eljárást perré kell alakítani, azaz ebben az esetben a végrehajtási eljárás nem indul meg a kötelezettel szemben.

Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy sok esetben nem könnyű a kézbesítési fikcióval szemben az eredményes kézbesítési kifogás előterjesztése, gondoljunk csak a már idézett BDT2001. 433. számú széleskörűen alkalmazott eseti döntésre.

4. Bírósági joggyakorlat a kézbesítési kifogás, igazolási kérelem elbírálásával összefüggésben

A kötelezett által előterjesztett kézbesítési kifogás vagy igazolási kérelem elbírálásával összefüggésben több elvi jelentőségű bírósági határozat látott már napvilágot.

A bírói és közjegyzői gyakorlatban az egyik legtöbbet idézett döntés a Fővárosi Bíróság 45.Pf.28.752/1999. (BDT2001. 433.) sz. határozata, mely rögzíti, hogy a félnek önmagában az az állítása, hogy a posta nem a kézbesítésre irányadó szabályok szerint járt el, a postai küldemény vétívén feltüntetett adatok valóságának megdöntésére nem alkalmas. Az erre alapított igazolási kérelmet el kell utasítani, mivel a fél a mulasztás vétlenségét ezzel a hivatkozással nem valószínűsíti.

Sok esetben hivatkozik a kötelezett arra, hogy a posta nem hagyott hátra értesítő(ke)t, a kézbesítés megkísérléséről, illet nem talált a levélsekreányében, a kézbesítési igazoláson szereplő adatok e vonatkozásban valótlanok; vagy a postai kézbesítő személyesen meg sem kísérelte a fizetési meghagyás személyes kézbesítését, nem csemetett be hozzá, pedig ő otthon tartózkodott a kézbesítések megkísérlésekor stb. Az ezekre alapított kézbesítési kifogásokat tehát el kell utasítani, a postát ilyenkor nem szükséges megkeresni arra nézve, hogy valóban kétszer megkísérelte-e a kézbesítést a kézbesítő és hagyott-e hátra értesítőket.

Természetesen nem követ el hibát a közjegyző, ha a fentiek tekintetében nyilatkozattételre hívja fel a postát, és ezen válasz alapján dönt a kézbesítési kifogásról, különösen ha arra hivatkozik a kötelezett hogy részére meg sem kísérelték személyesen a meghagyás kézbesítését. Ugyanis a postai szolgáltatásokról szóló 2012. évi CLIX. törvény (továbbiakban: Postatörvény) 41. § (3) bekezdése szerint a személyes átadással kézbesítendő könyvelt postai küldemény sikertelen kézbesítése esetén - kormányrendelet eltérő rendelkezése hiányában - a postai szolgáltató a küldemény fajtájáról, a kézbesítés megkísérlésének napjáról, valamint arról, hogy a küldemény hol és mikor vehető át, írásbeli értesítőt hagy hátra. Tehát amennyiben a posta azt közölné a közjegyző megkeresésére, hogy a kötelezett részére a személyes átadást meg sem kísérelte a kézbesítő, úgy megállapítható, hogy a kézbesítés a hivatalos iratok kézbesítésére vonatkozó jogszabályok megsértésével történt és a kézbesítési kifogásnak helyt kell adni.

Az alábbi ügyben az volt a jogkérdés, hogy a követelések megvásárlásával, azok behajtásával foglalkozó gazdasági társaságot egy adott követelés érvényesítése előtt milyen mértékben terheli ellenőrzési kötelezettség a kötelezett valós lakcímének, tartózkodási helyének megállapítására. A Kúria Pfv.20934/2022/8. számú precedensképes határozatának tényállása szerint a kötelezettel szemben kézbesítési fikció alapján jogerőre emelkedett fizetési meghagyás jogosultja egy követeléskezelő cég volt, aki a fizetési meghagyás benyújtását megelőzően három alkalommal szólította fel a kötelezettet a teljesítésre, mindhárom alkalommal a felszólítás „nem kereste” postai jelzéssel érkezett vissza a céghez. A jogerős fizetési meghagyás alapján végrehajtás indult a kötelezettel szemben 24.873,- Ft és járulékai behajtása iránt, melyről úgy szerzett tudomást, hogy az ingatlanára bejegyzett jelzálogjog jogosultja arról telefonon értesítette. A kötelezettnek emiatt a külföldi lakóhelyéről, Ausztráliából kellett Magyarországra utaznia és jogi képviselőt megbíznia az ügye intézéséhez, ezzel kapcsolatos költségeit érvényesítette kártérítés jogcímén a perben. A kötelezett igazolta, hogy a kézbesítési fikció beálltakor a lakcíme nem a fizetési meghagyásban szereplő cím volt.

A Kúria döntése szerint a "nem kereste" jelzéssel visszazárazmztatott postai küldemény szabályszerű kézbesítésnek minősül, a feladóban az nem kell, hogy kételyt ébresszen, hogy az adott cím nem valós, a címzett további címét kutatnia kell. Ennek elmulasztása tehát nem minősül az elvárható magatartás követelménye megsértésének. Ezért a Kúria a hatályában fenntartotta a másodfokú döntést, mely a kötelezett keresetét teljes egészében elutasította.

A Kúria Mpk.10526/2017/6. számú precedensképes határozata kiemelte, hogy ha a kézbesítés nem volt szabályszerű, nincs szó vélelem (jelenleg: kézbesítési fikció)

megdöntéséről, ugyanis szabályszerűtlenül nem lehet kézbesíteni hivatalos iratot, így annak vonatkozásában vélelem sem állhat be. Ha a bíróság hivatalból észleli a kézbesítés szabálytalan voltát, vagy arra a címzett (adott esetben a fellebbezéssel, majd felülvizsgálati kérelemmel élő fél) hívja fel a figyelmet, szabályszerűen meg kell ismételni a kézbesítést, amely az adott esetben csak az eljárás megismétlésével lehetséges.

Tehát a közjegyzőnek, bíróságnak hivatalból vizsgálnia kell a kézbesítés körülményeit és ha kételye merül fel a kézbesítés szabályszerűségét illetően, akkor a kézbesítés körülményeit tisztáznia kell. Ha például a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemben feltüntetésre került a kötelezett születési ideje, melyből megállapítható, hogy a kézbesítés idején a kötelezett 20 éves, és úgy érkezik vissza a kézbesítési igazolás, hogy helyettes átvevőként a kötelezett lánya vette át az iratot, úgy valószínű, hogy a kézbesítés szabályszerűtlen, mivel a Postarendelet 16. § (3) bekezdés a) pontja szerint a címzett 14. életévét betöltött, a polgári törvénykönyv szerinti hozzátartozója veheti át a postai küldeményt. Így vagy a postai kézbesítő hibázott vagy a fizetési meghagyásban szerepel rossz adat. Ebben az esetben a közjegyzőnek a kézbesítés szabályosságát illetően meg kell keresnie a postát, hogy tájékoztassa a közjegyzőt a kézbesítés körülményeiről. Elképzelhető, hogy a kötelezett testvére vette át az iratot és helytelenül került feltüntetésre a „lánya” megjelölés a hozzátartozó jogcíme rovatban. Ebben az esetben a kézbesítés szabályszerű.

Nem szorosan a tárgyhoz tartozó kérdés, de ha a kötelezett személyes adatait helytelenül közölte a jogosult, úgy annak közjegyző általi kijavítására a fizetési meghagyás kibocsátását követően nincs lehetőség, ugyanis kijavításnak akkor van helye, ha az elírásra a közjegyző, bíróság részéről kerül sor. A téves adatközlés felelőssége a jogosultat terheli, ahogyan azt az Fmhtv. 21. § (3) bekezdése is rögzíti. A Kúria a Pf.24713/2022/2. számú precedensképes határozatában rámutatott arra, hogy a határozat kijavításának lehetősége a bírósági munkával elkerülhetetlenül együtt járó hibák orvoslására szolgál, ebből is következik, hogy nem lehetséges a jogosult által tévesen közölt adatok kijavítása.

A fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítésével kapcsolatosan nézzünk meg egy több szempontból is érdekes jogesetet. A Fővárosi Ítéltábla 5.Pkf.25.762/2015/5. számú határozatában rögzített tényállás szerint a jogosult kérelmére a közjegyző fizetési meghagyást bocsátott ki a kötelezettel kölcsöntartozás címén 28.000.000,- forint és járulékaik iránt. Miután a jogosult a kérelmében végrehajtói kézbesítést kért, így a fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítésére került sor. A végrehajtó a kötelezett részére nem tudta átadni a fizetési meghagyást a helyszíni eljárása során, sem pedig a végrehajtói irodában, de a kézbesítés eredményesnek volt tekinthető a Vkr. 46/E. § (1) bekezdése második mondata szerint, mivel a Vkr. 34. § (2) bekezdés a) pontjában foglalt esetben a második helyszíni eljárás napjától számított 5. munkanapon (tehát amikor a végrehajtó a helyszíni eljárás során értesítést hagy a kötelezettnek arról, hogy a fizetési meghagyást második alkalommal kísérelte meg a részére kézbesíteni) az irat kézbesítettnek tekintendő. A végrehajtó értesítette a közjegyzőt a Vkr. 46/E. § (3) bekezdése szerinti módon a kézbesítés eredményességéről. A közjegyző külön nem értesítette a kötelezettet a

kézbesítés eredményességéről. A fizetési meghagyás az eredményes végrehajtói kézbesítésre tekintettel jogerőre emelkedett a kötelezettel szemben, a jogosult kérelmére a közjegyző a végrehajtást elrendelte a kötelezettel szemben. Ezt követően a kötelezett perújítási kérelmet terjesztett elő a bíróságon, hivatkozva arra, hogy a jogosulttal nem áll jogviszonyban, vele szemben semmilyen kötelezettséget nem vállalt.

Lényeges különbségek vannak a fenti Vkr. szerinti módon eredményesnek tekintett kézbesítés - és így jogerőssé és végrehajthatóvá váló fizetési meghagyás - és a Pp. 137. § (2) bekezdése szerinti kézbesítési fikció alapján kézbesítettnek tekintett kézbesítés között. Először is a végrehajtói kézbesítés esetében nincs a Pp. 137. § (2) bekezdése szerinti kézbesítési fikció, hiszen az iratot nem a posta kézbesíti, ezért kézbesítési kifogás előterjesztése is kizárt. Másodsor az Fmhtv. 32. § (1) bekezdése szerint rendkívüli (utólagos) ellentmondás előterjesztésének nincs helye, mivel az iratot itt sem a Pp. 137. §-ának (2) bekezdése alapján kézbesítettnek kell tekinteni, hanem a Vkr. alapján.

Így ilyen esetben a kötelezett igazolási kérelmet terjeszthet elő¹⁹, melynek – a szubjektív 15 napos határidő mellett – az objektív határideje az ellentmondás előterjesztésére nyitva álló 15 napos határidő leteltét követő három hónap; igazolási kérelem ugyanakkor a fizetési meghagyás végrehajtására irányuló eljárásról történő tudomásszerzésétől számított tizenöt napon belül nem terjeszthető elő, ellentétben a kézbesítési kifogás szabályainál, ahol ez megengedett.

Amennyiben ezen 3 hónapos objektív határidő letelt, úgy már csak perújítási kérelmet terjeszthet elő a kötelezett, aminek megengedhetőségi feltétele az új tény (bizonyíték) állítási kötelezettség, továbbá annak igazolása, hogy önhibáján kívül nem volt abban a helyzetben, hogy a perújítási kérelmében felhozott tényt, bizonyítékot a fizetési meghagyásos eljárás során érvényesítse, így különösen, hogy azt ellentmondás keretén belül előadja.²⁰

A Fővárosi Ítéltábla fenti döntése szerint fizetési meghagyásos eljárás esetében a perújítás alapjául megjelölt tény (bizonyíték) fogalmi okokból mindig új ténynek (bizonyítéknak) tekintendő, mivel annak elbírálására a fizetési meghagyásos eljárás során az eljárás jellegéből fakadóan nem kerülhetett sor. A hivatkozott új tény - a felek közötti jogviszony hiánya - kétséget kizáróan alkalmas lehet arra, hogy a kötelezetre (perújító alperesre) nézve a marasztaló fizetési meghagyáshoz képest kedvezőbb határozatot eredményezzen.

Az Ítéltábla kiemelte továbbá, hogy miután a közjegyző a kötelezett részére a végrehajtói kézbesítés eredményességére vonatkozó értesítést nem küldött, sérült a kötelezett tudomásszerzéshez fűződő, alkotmányosan védett joga, ezért alappal hivatkozhatott arra, hogy a fizetés meghagyásról önhibáján kívüli okból nem szerzett tudomást. Rögzítette továbbá, hogy a kötelezett a vele közölt határozatról való tudomásszerzés lehetőségeire nézve végrehajtó általi kézbesítés esetén sem kerülhet hátrányosabb helyzetbe, mint ha a fizetési meghagyást postai úton

¹⁹ Pulinka Mihály: A végrehajtó is kétszer csenget, avagy a végrehajtói kézbesítés mint alternatíva; *Jogászvilág*, 2016. június 20.

²⁰ Pp. 393-394. §

kézbesítették volna számára, különösen, hogy a kézbesítés módját a jogosult határozhatja meg.

Az Alkotmánybíróság a 46/2003. (X. 16.) AB határozatában foglalkozott a „nem kereste” jelzéssel kézbesített irattal, melyre a fenti ítélőtáblai döntési is hivatkozik. A meghozott határozat nyomán került be a régi Pp-be²¹ új, önálló részként a kézbesítési vélelem megdöntése. (r. Pp. 99/A. §). A határozatban több fontos megállapítást tesz az Alkotmánybíróság. Így kijelenti, hogy a jogorvoslathoz való jog gyakorlásához - egyebek mellett - elengedhetetlenül szükséges, hogy az érintettek értesüljenek a határozatról, amely jogukat vagy jogos érdekeiket érinti és megismerhessék annak tartalmát. Az Alkotmánybíróság a 24/1999. (VI. 30.) AB határozatában (ABH 1999, 237, 244.) a jogorvoslati határidő elbírálásával kapcsolatban azt is kimondta, hogy annak "alkotmányossága önmagában ... nem ítéltető meg, e tényező mellett más elemeket is figyelembe kell venni, mindenekelőtt a jogorvoslattal megtámadható döntésről való tudomásszerzés garantáltságát".

Az Alkotmánybíróság szerint a tudomásszerzés akkor garantált, ha megállapítható, hogy a tudomásszerzés lehetősége minden kétséget kizáróan fennáll. A törvényben rögzített jogkövetkezmények akkor állnak be, ha a kézbesítésre a jogszabályi rendelkezések megtartásával, azaz szabályszerűen került sor. A kézbesítés szabályszerűségét a bíróságnak a kialakult bírói gyakorlat szerint mindenkor körütekintően és hivatalból kell vizsgálnia. A kézbesítésre vonatkozó szabályok nem maradéktalan teljesülése a bírósági perceselexményeket jogellenessé teszi, lényeges eljárási szabálysértéshez vezet.

Az Alkotmánybíróság rámutatott arra, hogy a hivatalos iratok kézbesítéséhez fűződő jogkövetkezmények beálltának előfeltétele az, hogy az irat vagy a kézbesítési jogszabályokban említett értesítés a címzetthez bizonyosan eljuthasson. A tudomásszerzésnek nem kell bekövetkeznie, de minden kétséget kizáróan fenn kell állnia a lehetőségének.

A jogalkotónak a kifejtettek szerint egyidejűleg kell az alkotmányos követelményeket kielégítő korszerű szabályozással biztosítania a bírói úthoz és a jogorvoslathoz való alapvető jog érvényesülését az eljárások hatékony befejezéséhez fűződő érdek szem előtt tartásával, a különféle hivatalos iratokra vonatkozó, megfelelően differenciált szabályozással.

Az ítélőtábla tehát a fenti alkotmánybírósági döntésre hivatkozással is mondta ki azt, hogy miután a közjegyző a kötelezett részére a végrehajtói kézbesítés eredményességére vonatkozó értesítést nem küldött, sérült a kötelezett tudomásszerzéshez fűződő, alkotmányosan védett joga. Más kérdés, hogy ezzel az ítélőtábla jogalkotást valósított meg, hiszen egy olyan mulasztást rótt fel a közjegyzőnek, melynek a jogszabály szerint nem kell eleget tennie.

Azért is érdekes az ítélőtábla megállapítása, mivel a Vkr. 46/C. § (3) bekezdésén keresztül alkalmazandó 26. § (1) bekezdése szerint, ha a címzett a bírósági határozatban a címeként feltüntetett címen megtalálható, de a végrehajtó a helyszíni eljárása alkalmával nem találja ott sem őt, sem a helyettes átvevőt, a címzett levélszekrényében értesítést hagy a címzettnek arról, hogy kézbesítés céljából a

²¹ 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

címen megjelent, és a bírósági iratot a címzett hol, milyen időszakban és milyen okiratok bemutatása ellenében veheti át (a továbbiakban: értesítés). Tehát az értesítést a végrehajtó elhelyezi a kötelezett levélszekrényében, mely értesítés szövegében az V. pont alatti tájékoztatásban szerepel az, hogy „Ha az irat átvételére a fizetési meghagyás kézbesítésének második megkísérlését követően sem kerül sor, a fizetési meghagyás kézbesítését a második helyszíni eljárás napját követő ötödik (5.) munkanapon eredményesnek kell tekinteni. A fizetési meghagyással szemben a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény 28-31.§-a szerint lehet ellentmondást előterjeszteni.”

Tehát a kötelezett két alkalommal is tájékoztatást kap arról, hogy a fizetési meghagyás kézbesítése eredményesnek tekintendő, ha az iratot nem veszi át a végrehajtói irodában.

Kiemelendő, hogy a Vkr. szerinti *bírósági határozat* (bíróság polgári vagy közigazgatási ügyben hozott marasztaló határozata, a bíróság által jóváhagyott egyezség közjegyző által jóváhagyott egyezség, közjegyzői költségjegyzék, bíróság szolgálati bíróságának kártérítésre kötelező határozata, a közjegyzői fegyelmi bíróságnak pénzbírság és eljárási költség megfizetésére kötelező határozata, a bírósági végrehajtói fegyelmi bíróságnak eljárási költség megfizetésére kötelező határozata, végrehajtói díjjegyzék) valamint *bírósági irat* (a bírósági határozat bíróság által készített kiadmányáról a végrehajtó által a Vkr. rendelkezései szerint készített és záradékkal ellátott fénymásolat) kézbesítése viszont eredménytelen a Vkr. 34. § (2) bekezdés a) pontja szerint, ha végrehajtó megállapította, hogy a címzett a kézbesítési helyen tartózkodik, de részére vagy helyettes átvevő részére a bírósági iratot sem a helyszíni eljárás során, sem pedig végrehajtói irodában nem sikerült átadni.

Viszont a fizetési meghagyásos eljáráshoz hasonlóan kézbesítettnek kell tekinteni a második helyszíni eljárás napját követő ötödik munkanapon az (EU) 2020/1784 európai parlamenti és tanácsi rendelet 20. cikke szerint előterjesztett kérelem és az Nmjt. 74. § (1) bekezdésében említett jogsegélykérelem alapján kézbesítendő kézbesítendő külföldi iratot is.

A Fővárosi Ítéltábla 16.Gpkf.44.151/2021/2. számú határozata szerint (BDT2022. 4492) ha a fél az eljárási cselekményt a határidő utolsó napján kívánta megtenni, és ebben önhibán kívül felmerült ok akadályozta, mulasztását erre hivatkozással kimentheti, függetlenül attól, hogy a valószínűsített akadály nem állt fenn az eljárási cselekményre szabott határidő egészében.

A határozat indokolásában kifejti, hogy: „Az igazolási kérelem kötelező tartalmi eleme, hogy megjelölje benne a kérelmező a mulasztásra vezető okokat és valószínűsítse a saját mulasztása vétlenségét. A Pp.-hez fűzött kommentár szerint a valószínűsítés valamely eljárásjogilag releváns körülmény állítást meghaladó, de bizonyítást el nem érő szintű igazolása. Nem elegendő tehát, hogy a kérelmező előadja, akár részletesen, hogy mi vezetett a mulasztásra, azt hitelt érdemlően alá is kell támasztania, a bíróság számára az előadást hihetővé kell tennie. Az ügyvezetőtől származó teljes bizonyító erejű magánokirat a Pp. 325. § (3) bekezdésében foglaltak alapján csupán azt bizonyítja, hogy az okirat aláírója az abban foglalt nyilatkozatot megtette. Ehhez képest az ügyvezető betegségének adott

időtartamban fennálltát például orvosi igazolással, a háziorvosnak írt e-mail levéllel, vagy más hitelt érdemlő módon lehetett volna valószínűsíteni. Az elsőfokú bíróság ennél fogva helytállóan állapította meg, hogy az ügyvezető betegségére hivatkozás – annak valószínűsítése hiányában – nem alkalmas arra, hogy a mulasztás vétlenségét alátámassza.”

Ezt a bírósági döntést azért emeltem ki, mivel a fenti analógia alapján a kötelezett alappal hivatkozhat arra igazolási kérelmében, hogy a fizetési meghagyás elleni ellentmondás előterjesztésre nyitva álló 15 napos határidőt azért lépte túl és adta fel később postára az ellentmondását, mert a határidő utolsó három napján beteg volt és nem tudott a postahivatalba elmenni, hogy feladja az ellentmondását. Önmagában a betegség állítása viszont nem elegendő, azt valamilyen okirattal hitelt érdemlően alá is kell támasztani.

Nem elegendő a mulasztás okának és a vétlenséget valószínűsítő körülményeknek az előadása, hanem azt valamilyen mértékben alá is kell támasztani. A valószínűsítés igazolása a bizonyítás szintjét nem kell, hogy elérje, arra alkalmas lehet adott esetben egy okirat (orvosi igazolás, egyéb hatósági okirat) vagy valamely személy azt alátámasztó nyilatkozata.⁷

A Kúria Pf.V.24.650/2018/2 számú döntése értelmében alaptalan a fél igazolási kérelme arra hivatkozással, hogy a beadványát azért nem tudta határidőben benyújtani, mert a jogi képviselőjének számítógépe meghibásodott, mivel az elektronikus kapcsolattartást választó felet terheli a kötelezettség, hogy gondoskodjon azokról a műszaki feltételekről, amelyek biztosítják az OBH által működtetett informatikai rendszer biztonságos alkalmazását.

A Kúria rámutatott arra is, hogy a méltányosság alkalmazása során magasabb az elvárhatóság mértéke a jogi képviselővel szemben. Erre figyelemmel a jogi képviselő e magatartása a Pp. méltányos elbírálást előíró rendelkezése mellett sem jelenti a mulasztás vétlenségét.

A Kúria utalt a Legf.Bír.Pf.V.24.967/2007 számú döntésére is. Eben az ügyben a jogi képviselő arra hivatkozott, hogy azért nyújtotta be tévesen a másodfokú bíróságnál a fellebbezést, mert a fellebbezés elkészítésére rendelkezésére álló rövid határidő és a minél alaposabb munka elkészítésének az igénye folyamatosan, felfokozott idegi megterhelést eredményezett.

A fellebbezés elkészülte utáni megkönnyebbülés - a hosszú idő óta fennálló cukorbetegségből fakadóan - nála vélhetően olyan rosszulletet okozhatott, ami adminisztratív tévedést eredményezett. Az igazolási kérelemhez orvosi igazolást csatolt, amely szerint 2000. szeptember 6-a óta II. típusú cukorbetegségben szenved, rendszeres orvosi kezelés alatt áll.

Az ítélet tábla végzéssel az igazolási kérelmet elutasította. Indokolása szerint a kérelemhez csatolt orvosi igazolás csupán a cukorbetegség és a rendszeres orvosi kezelés tényét igazolja, de nem utal arra, hogy a jogi képviselő a fellebbezés postára adásának a napján rosszul lett volna, a postai küldemény helyes címzésében őt a betegség gátolta volna, ezért az alaptalan igazolási kérelmet elutasította. A végzése ellen a jogi képviselő fellebbezéssel élt, a Kúria a fellebbezést nem találta megalapozottnak, kifejtette, hogy a kialakult ítélkezési gyakorlat szerint az igazolási kérelem előfeltételeinek a vizsgálata, a méltányosság alkalmazása során magasabb

az elvárhatóság mértéke a jogi képviselővel szemben. Az ítéletábra ennek megfelelően járt el, amikor az igazolási kérelmet arra hivatkozással utasította el, hogy az alperes jogi képviselője által előterjesztett igazolási kérelemben előadottak és a mellékelt orvosi igazolás nem valószínűsítik a mulasztás vétlenségét.

5. Záró gondolatok

A fizetési meghagyások kézbesítését illetően megállapítható, hogy nagy felelősség hárul a kézbesítést végző postai szolgáltatóra és a bírósági végrehajtóra is. Kisebb részben megoldást jelenthetne a fenti kézbesítési problémákra, amennyiben a magánszemélyek által önkéntesen kérelmezhető lenne a rendelkezési nyilvántartásban annak rögzítése is, hogy más államigazgatási eljárásokhoz hasonlóan a fizetési meghagyásos eljárásokban is az elektronikus kapcsolattartást választják, és így elektronikusan történhetne a kézbesítés a részükre, mely biztonságosabb és hatékonyabb, mivel a fizetési meghagyás érkezéséről elektronikus értesítést kapnának a tárhelyükre és nem lennének kiszolgáltatva a különféle kézbesítési körülményeknek. Bár a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a természetes személyek nem szívesen választják az elektronikus kapcsolattartást, illetve ezen lehetőségéről nem is nagyon tudnak.

Álláspontom szerint – egyetértve e tanulmányban már idézett ítéletábrai döntéssel – , ha a fizetési meghagyást a bírósági végrehajtó általi kézbesítés esetén a kötelezett részére ténylegesen nem lehetett kézbesíteni, azt a kötelezett nem vette át, úgy a közjegyzőnek a végrehajtói kézbesítés eredményességéről értesítést kellene a kötelezettnek küldenie; továbbá biztosítani kellene a kötelezett részére ilyen esetben a kézbesítési kifogás és a rendkívüli ellentmondás előterjesztésének lehetőségét is, ahogyan az a postai kézbesítése esetén is történik. Indokolt lenne egy ilyen irányú jogszabálmódosítás.

Logikátlan és ésszerűtlen a különbségtétel azon okból, hogy a kézbesítést a bírósági végrehajtó vagy a posta végzi. Ha a kötelezett önhibáján kívül (pl.: kórházba kerülése és huzamosabb ott tartózkodása okán) nem tudta átvenni a fizetési meghagyást, teljesen mindegy, hogy a bírósági végrehajtó helyezte el az értesítést a levélszekrényben vagy a postai kézbesítő. Amennyiben az igazolási kérelem előterjesztésére biztosított 3 hónapos objektív határidő letelt, - ami könnyen bekövetkezhet - felesleges és jogbiztonságot sértő a kötelezettet perújításra szorítani (aki minden bizonnyal annak lehetőségéről nem is tud, és az még akkor is kétséges, ha jogi képviselőt hatalmaz meg), ahelyett, hogy kézbesítési kifogással, vagy rendkívüli ellentmondással élhetne.

Ugyanakkor a „nem kereste” kézbesítéshez fűződő jogkövetkezmények fenntartása a jövőben is indokolt, osztva Bagi István alkotmánybíró 46/2003. (X. 16.) AB határozathoz fűzött különvéleményét, mely szerint „elsődleges érdek pedig az eljárások ésszerű időben történő befejezése, amely a tisztességes eljárásához való jogból következik. ... Az ügyfelet tehát védeni kell ugyan a postai mulasztások ellen, nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni az ellenérdekű fél érdekét, amely ugyanúgy védendő - többek között - az eljárás elhúzását célzó cselekményekkel

szemben. Az eljárás elhúzásának egyik esetleges eszköze éppen a küldeményekkel való manipuláció.”

Irodalomjegyzék

- Kiss Daisy: A polgári per titkai; HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2006.
 - Molnár Judit: Meglepetés kizárva – a fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítése; Erdélyi Jogélet 48. oldal
 - Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): Polgári eljárásjog I.; Wolters Kluwer Kiadó, Budapest 2021.
 - Nagy Adrienn: Bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítése az Európai Unió tagállamai között; in: Stipta István (szerk.): Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium; Bíbor Kiadó, Miskolc 2006. 433-454. o.
 - Nagy Adrienn: A Tanács 1348/2000/EK rendelete a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről; In: Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos (szerk.): Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában; CompLex Kiadó, Budapest 2006. 333-374. o.
 - Pulinka Mihály: Fizetési meghagyásos eljárás: még mindig gyors és népszerű; Jogászvilág, 2019. augusztus 12.
 - Pulinka Mihály: A végrehajtó is kétszer csenget, avagy a végrehajtói kézbesítés mint alternatíva; Jogászvilág, 2016. június 20.
 - Petrik Ferenc (szerk.): Polgári eljárásjog I-II. Kommentár a gyakorlat számára, Harmadik kiadás, HVG Kiadó, Budapest 2023.
 - Szécsényi-Nagy Kristóf: Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest 2020.
 - Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez; Wolters Kluwer Kiadó, Budapest 2023.
-
-

Miért pont 12? Avagy a szexuális erőszak büntette az életkor tükrében

Gyarmati Dorina Olga*

A dolgozat tárgyát a szexuális erőszak büntettének törvényi szabályozása képezi. A szerző történeti, külföldi kitekintésen keresztül és pszichológiai aspektusait is figyelembe véve vizsgálja azt, hogy miért a tizenkettedik életévben határozta meg a jogalkotó az adott bűncselekmény életkoron alapuló, erőszak és minősített fenyegetés nélküli alapesetét. Az elemzés kiemelten foglalkozik azzal, hogy az életkor mennyire koherens a Büntető Törvénykönyv más tényállásaival, amelyek a gyermekkorú sértettek fokozottabb védelmét kívánják szolgálni. A dolgozat de lege ferenda javaslatot tesz a Büntető Törvénykönyv koherensebb szabályozására.

Kulcsszavak: szexuális erőszak büntette, életkor, Büntető Törvénykönyv

Why exactly 12? Or the crime of sexual violence in the light of age

This paper deals with the legal regulation of the crime of sexual violence. The author explores the reasons why legislators designated the basic case of the specified crime, based on age and free from violence or serious threats, at twelve years old. This examination is conducted from historical and international perspectives while also considering psychological aspects. The analysis specifically addresses how the age is coherent with other provisions of the Criminal Code, which aim to provide enhanced protection for child victims. The paper makes a de lege ferenda recommendation for a more coherent regulation of the Criminal Code

Keywords: the crime of sexual violence, age, Criminal Code

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.91>

Bevezetés

A tanulmányom témája a 2012. évi C. törvény XIX. fejezetében, a 197. § alatt szabályozott szexuális erőszak tényállásának, illetve „elődtényállásainak” a bemutatása. A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértettjei olyan traumákat élhetnek át, amelyek egész életükben elkísérhetik. Különösen igaz ez a gyermekkorúak esetében, ezért a jogalkotó feladata az, hogy számukra fokozottabb védelmet biztosítson. Mivel a gyermekek sérelmére elkövetett ezen bűncselekmények mindig is a büntetőjoggal kapcsolatos társadalmi érdeklődés középpontjában álltak, így dolgozatomban azt mutatom be, hogy a hazai büntetőjogi

* Bírósági titkár, Szegedi Ítéltábla.

szabályozás milyen változásokon ment keresztül az elmúlt években.

1. A 2012. évi C. törvény hatálybalépését követő újítások

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 2013. július 1. napján lépett hatályba. A korábbi szabályokhoz képest jelentős változásokat hozott a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében.

Az erőszakos közöszülés és a szemérem elleni erőszak tényállásának újra szabályozását elsődlegesen a nemzetközi jogalkotási kötelezettség indokolta. Magyarország 2010. november 29-én aláírta a Lanzarote Egyezményt, illetve az Európai Unió tagállamai 2011. decemberében elfogadták a 2011/93/EU irányelvet, amelynek legkésőbb 2013. december 18-ig meg kellett feleltetni a magyar jogszabályokat.

Mind a 2011/93/EU irányelv, mind a Lanzarote Egyezmény gyermeknek a tizenharmadik életévét be nem töltött személyt tekinti, így valamennyi említett magatartás e személyi kör tekintetében büntetendő. Az elkövetési magatartások tekintetében a 2011/93/EU irányelv meghatározza a büntetési tétel felső határának legalacsonyabb mértékét, egyes esetekben a beleegyezési korhatárt el nem érő személyek sérelmére történő elkövetést szigorúbb megítélés alá is helyezi, az új tényállás büntetési tételeit tehát eszerint kell megállapítani.¹

1.1. A szexuális erőszak. A 2012. évi C. törvény szabályozása az addig kialakult rendszert átdolgozta. A szexuális erőszak tényállása az 1978. évi IV. törvény 197-198. §-aiban szabályozott erőszakos közöszülés és szemérem elleni erőszak összevonásából alakult ki. A törvényi szabályozás egészen 2017. október 31. napjáig a következőképpen szabályozta a szexuális erőszak tényállását:

A Btk. 197. § (1) bekezdése értelmében szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

- a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el,
- b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

A (2) bekezdés alapján szexuális erőszakot követ el az is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.

A (3) bekezdés alapján a büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

- a) tizenharmadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,
- b) az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el, vagy
- c) azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el.

¹ 2011/93/EU irányelv 3. cikk (5) bekezdés ii. pont és Lanzarote Egyezmény 18. cikkely 1. bekezdés b) pont

A (4) bekezdés alapján öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,

a) aki az (1) bekezdés a) pontjában vagy a (3) bekezdés b) vagy c) pontjában meghatározott bűncselekményt tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére követi el, vagy

b) ha a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés b) vagy c) pontja szerint is minősül.

A szexuális erőszak jogi tárgya az egyén szexuális önrendelkezése. A korábbi törvény a vonatkozó fejezetcímben pusztán a „nemi erkölcsöt” jelölte meg a szóban forgó bűncselekményi kör jogi tárgyaként. A miniszteri indokolás a jogi tárgy jelenlegi átdolgozását arra hivatkozással tartotta szükségesnek, hogy egyes nemzetközi egyezmények a gyermekek jogainak hatékonyabb védelme érdekében kriminalizációs kötelezettséget írnak elő Magyarország részére.

A szexuális önrendelkezés három „részejogosultságból” áll: 1. a nemi identitás kialakulásának, kialakításának a szabadsága, 2. a nemi identitásnak megfelelő nemi cselekmények gyakorlása, és 3. a nemi cselekmények szituációs elemei megválasztásának a szabadsága.² Bármelyik elem sérelme a jogi tárgy sérelmét jelenti.

A szexuális erőszak egyes alakzatai kifejezetten védik a gyermekek zavartalan szexuális fejlődését. Általánosan elfogadott tétel, hogy a gyermekeknek van szexuális önrendelkezésük, azonban a magyar szabályozás értelmében ez az önrendelkezés a tizenégy éven aluli gyermekek esetében relatíve, azaz a felnőttek irányába korlátozott³, míg a tizenkét éven aluli gyermek esetén kizárt.⁴ A 2011/93 EU irányelv értelmében a beleegyezési korhatár azon életkor, amely alatt a nemzeti joggal összhangban tilos a gyermekkel folytatott szexuális tevékenység. Az irányelv a beleegyezési korhatárt el nem ért gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekményeket a beleegyezési korhatárt elért személyek sérelmére történő elkövetéshez képest súlyosabb megítélés alá helyezi, és meghatározza a büntetési tétel alsó határát.⁵

A szexuális erőszak tényállásának alapesete három esetben is megvalósulhat. Az első alapesete a 197. § (1) bekezdés a) pontjában szabályozott szoros értelemben vett erőszak. A kényszerítés lényege, hogy a passzív alanyak nem áll szándékában a szexuális cselekmény, abba nem egyezik bele, de az elkövető a saját akaratát érvényesíti. Szexuális erőszakra beszélünk, ha a szexuális kényszerítés elkövetési módja az erőszak, illetve az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetés.⁶ Tehát ezen tényállás eszközcselekménye a kényszerítés, amely kizárólag erőszakkal, valamint élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel valósulhat meg.

² Nagy Alexandra: A szexuális önrendelkezés és a büntetőjog, különös tekintettel a bírói gyakorlatra. Miskolci Jogi Szemle 14. évfolyam (2019) 1. szám 1. kötet 129. o.

³ Gál-Hegedűs-Juhász-Karsai-Katona-Mezőlaki-Szomora-Törő: Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz szerkesztette Karsai Krisztina, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2022. 470. oldal

⁴ Szomora: A nemi bűncselekmények egyes dogmatikai alapkérdéseiről, 198-209. o. 2008_szomora_zsolt_tezis.pdf (u-szeged.hu) (letöltés ideje 2024. február 6.)

⁵ 2011/292 EU irányelv 2. cikk b) pont

⁶ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20130701/lr/chain3576/> (letöltési ideje 2024. január 10.)

Erőszakról akkor beszélhetünk, ha a tettes olyan közvetlenül ható fizikai erőt fejt ki valamely személlyel szemben, amely a sértett ellenállását megtöri, és amelynek hatására a sértett képtelen az akaratának megfelelő magatartás tanúsítására.⁷ A kényszerítés megvalósulhat fenyegetéssel is. A fenyegetés a Btk. 459. § (1) bekezdés 7. pontja értelmében olyan súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. Azonban ennek a fordulatnak a megvalósulásához a törvény két feltételt is köt; a fenyegetésnek közvetlennek kell lennie és az élet vagy testi épség ellen kell irányuljon. Ez a két feltétel konjunktív, tehát a feltételeknek együttesen kell megvalósuljanak a fenyegetéssel elkövetett szexuális erőszak tényállásának megvalósulásához.

A szexuális erőszak második alapesetét a 197. § (1) bekezdés b) pontja határozza meg. Ennek az alapesetnek a megvalósulása speciális passzív alanyt feltételez, ugyanis ebben az esetben a szexuális erőszak akkor tényállásszerű, ha a sértett védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát használják fel szexuális cselekményre. A védekezésre képtelenség fogalmát a Btk. 459. § (1) bekezdés 29. pontja határozza meg.⁸ Hangsúlyozandó, hogy a védekezésre képtelenség magával a szexuális magatartással szemben áll fenn, s nem az erőszakkal vagy kvalifikált fenyegetéssel szemben.⁹ Az akaratnyilvánításra képtelenségnek két fajtáját különböztetünk meg. Az egyik eset akkor áll fenn, amikor a sértettnek nincs a szexuális cselekménnyel kapcsolatban akaratképződése, a másik eset pedig, amikor a sértettnek maga az akaratképződése hibás. Ez utóbbi eset mindig szakkérdést igényel. Az elkövetési magatartás ezen speciális alany állapotának a szexuális cselekményre történő felhasználása.

A tényállás harmadik alapesete – amelyet a jogalkotó a büntetési tétel felemelésével külön kiemel – a 197. § (2) bekezdésben szabályozott eset. Ennek az alapesetnek önálló jogi tárgya van, mégpedig a tizenkettedik életévüket be nem töltött gyermekek egészséges nemi fejlődése. Ez az alapeset szintén speciális passzív alanyt feltételez. Ezzel kapcsolatban kiemelném, hogy a 2012. évi C. törvény hatálybalépésével a jogalkotó kifejezetten megszüntette azt a törvényi vélelmet, amely a tizenkét éven aluli személyeket védekezésre képtelennek minősítette, s a passzív alanynak életkori kvalifikációs tényállásba történő közvetlen meghatározásával e fordulatot a bűncselekmény önálló alapesetévé tette.¹⁰ Ezen alapeset elkövetési magatartása a szexuális cselekmény passzív alannal történő végzése vagy végeztetése.

Fontos hangsúlyozni ennél az alapesetnél, hogy a tizenkettedik életévüket be nem töltött személyekkel történő szexuális cselekmény végzése vagy végeztetése akkor

⁷ Belovics Ervin-Molnár Gábor Miklós-Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös rész, Orac kiadó, Budapest 2023. 177. o.

⁸ Gilányi Eszter: A nemi erkölcstől a nemi önrendelkezésig – A szexuális bűncselekmények szabályozástörténete Magyarországon a nők elleni erőszak szemszögéből. in: Szabó, Miklós (szerk.) *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai Tomus 16, Miskolc, Gazdász Elasztik Kft., 2015, 87.o.

⁹ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20130701/lr/chain3576/> (letöltési ideje 2024. január 10.)

¹⁰ Szomora Zsolt: „Amicus Curiae” az Alkotmánybíróság Elnöke részére, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete, 2. o.

is tényállásszerű, amennyiben a sértett beleegyezésén alapszik. Itt megjegyzendő, hogy egy tizenkettedik életévét be nem töltött gyermekkel folytatott szexuális cselekmény vonatkozásában a sértett beleegyezése, hozzájárulása nem értelmezhető. A tettes tudatának legalább az eshetőleges szándék szintjén ki kell terjednie a passzív alany életkorára.

1.2. A szexuális erőszak tényállásának minősített esetei. A szexuális erőszak büntettének minősített esetei mindhárom alapesetre épülnek, részben egymással is kombinálódnak.

Eszerint a Btk. 197. § (3) bekezdés a) pontja alapján a szexuális erőszak súlyosabban minősül, ha azt az elkövető tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett sérelmére követi el. Itt fontos megjegyezni, hogy a tizennyolcadik életév alatt gyakorlatilag a tizenkettedik életévét már betöltött, azonban a tizennyolcadik életévét még be nem töltött sértetről beszélhetünk. Ez esetben is fontos, hogy az elkövető tudatának a passzív alany életkorára legalább az eshetőleges szándék szintjén ki kell térnie.

A b) pontban meghatározott minősített eset akkor áll fenn, amikor a szexuális erőszakot az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el. Ezen minősített eset egyrészt a hozzátartozói minőséget, másrészt a sértett kiszolgáltatott, alárendelt helyzetét értékeli súlyosabban. A hozzátartozók körét a Btk. 459. § (1) bekezdés 4. pontja határozza meg.

A nevelési, felügyeleti, gondozási és egyéb hatalmi viszonyt a hozzátartozói minőségnél nem kell vizsgálni. Fontos, hogy ezen általánosan megfogalmazott hatalmi vagy befolyási viszonynál elegendő a helyzet megléte, nem szükséges az azzal való visszaélés.

A c) pontban meghatározott esetben a jogalkotó súlyosabban rendeli büntetni azt az esetet, amikor a szexuális erőszakot a sértett sérelmére azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el. Ez az eset legalább két tettest feltételez, akik tényállásszerű magatartást fejtenek ki akként, hogy ezt a tevékenységüket azonos alkalommal tegyék. Szubjektív oldalon követelmény, hogy a tetteseknek szexuális cselekmény végzésére irányuló szándéka legyen, és hogy egymás ilyen szándékáról tudjanak.¹¹

A Btk. 197. § (4) bekezdése a minősített esetek kombinációját határozza meg, súlyosabban büntetve a többszörös minősülést tizenkét év alatti és tizennyolc év alatti passzív alany esetében.

Azt láthatjuk, hogy a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények újrakodifikálása jó irányba mozdult el. A jogalkotó figyelemmel volt azon nemzetközi elvárásra és társadalmi igényre, amely szerint kiemelten kell védeni az ilyen jellegű bűncselekmények esetén (is) a tizennyolc éven aluli személyeket. Az új szabályozás a korszerűség, a nemzetközi kifejezésekkel való összhang és a jobb közérthetőség követelményének megfelelő volt. A Btk. újra szabályozásakor a jogalkotó megfelelő technikát választott a kiskorú sértettek

¹¹ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20130701/lr/197/> (letöltési ideje 2024. január 10.)

fokozottabb védelmére, azonban a 2012. évi C. törvény hatálybalépését követően a szexuális erőszak tényállása minősített eseteinek értelmezési körében ellentmondásokkal találkozhattunk a jogirodalomban és a jogalkalmazásban. Ezen ellentmondások útján jutottunk el a jelenleg hatályos Btk.-ban foglalt minősített esetekhez.

1.3. A szexuális erőszak minősített eseteinek értelmezési „problémái”. A probléma gyökere oda vezethető vissza, hogy az ítélkezési gyakorlatban nem volt egységes állpont azzal kapcsolatban, hogy a 197. § (3) és (4) bekezdése az (1) bekezdés szerinti alapeseteket vagy a (2) bekezdés szerint is minősítik, e körben is nevezetesen az az eset, ha a sértett az elkövetéskor a tizenkettedik életévét még nem töltötte be, és az elkövető hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt állt.

Az ítélkezésben kétféle minősítési gyakorlat létezett azokban az esetekben, amikor a passzív alany tizenkettedik életévét nem töltötte be és a szexuális cselekményt tényleges erőszak vagy fenyegetés alkalmazása nélkül követte el az elkövető akként, hogy a sértettel függelmi viszonyban állt. Az egyik nézőpont szerint, amennyiben a terhelt cselekménye a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére követte el, az a Btk. 197. § (2) bekezdésébe ütközik, ugyanakkor – bár a terhelt erőszakot nem fejtett ki, minősített fenyegetést nem alkalmazott – a gyermek függelmi viszonyban állt vele és életkorára tekintettel védekezésre képtelen volt, így a bűncselekmény a (3) bekezdés b) pontjára figyelemmel a (4) bekezdés a) pontja szerint minősül. Ennek alapja az volt, hogy amennyiben a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett cselekmény egyben a terhelt felügyelete alatt álló személy sérelmére elkövetettnek is minősül, ekként az a szexuális erőszak legsúlyosabban büntetendő esete.

A másik álláspont szerint ebben az esetben az elkövető cselekménye a Btk. 197. § (2) bekezdése szerint minősül, ugyanis a Btk. 197. § (1) bekezdés a) pontja a szexuális erőszaknak azon alapesetét tartalmazza, amikor az elkövető a bűncselekményt erőszakkal vagy minősített fenyegetéssel, illetve a b) pontja azt, amikor más védekezésre képtelen vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát felhasználva követi el. Ugyanakkor a Btk. 197. §-ának szerkezeti felépítéséből következően a (2) bekezdésben alapesetként szabályozza azt, amikor az elkövető erőszak vagy minősített fenyegetés nélkül tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel végez vagy végeztet szexuális cselekményt.

Eszerint az álláspont szerint a (3) bekezdés azokat a minősítő körülményeket állapítja meg, amelyek megvalósulása esetén az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmények súlyosabban büntetendők, és a 197. § (4) bekezdésének b) pontja kombinálja a (3) bekezdésben írt minősítő körülményeket, míg az a) pontja további minősítő körülményként jelöli meg a sértett tizenkettedik életévének be nem töltését. A Btk. 197. § (4) bekezdésének a) pontja az 1. fordulatban visszautal az (1) bekezdés a) pontjára, a 2. fordulat a (3) bekezdés b) és c) pontjára, de a (3) bekezdés bevezető mondata egyúttal visszautal az (1) bekezdésre. Ezért a tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak csak abban az esetben minősül a Btk. 197. § (4) bekezdés a) pont 2. fordulata szerint, ha az elkövető a sértett hozzátartozója, vagy a sértett nevelése, felügyelete, gondozása,

gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy a befolyása alatt álló személy, illetve azt azonos alkalommal, egymás tevékenységéről tudva többen követik el, feltéve, hogy ennek során a sértettel szemben erőszakot, minősített fenyegetést alkalmaznak, továbbá akkor, ha a sértett – életkortól függetlenül – védekezésre vagy akarathyányításra képtelen állapotát használják fel szexuális cselekményre.¹² Tehát a terhelt cselekménye ebben az esetben nem minősül súlyosabban azért, mert azokat a sértett hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt állóként követte el. Így a 197. § (2) bekezdésben foglalt alapesetben nem kapcsolódnak minősített esetek.

Az első csoportba tartozó álláspontot képviselők szerint, amennyiben a Btk. 197. § (2) bekezdéséhez nem tartoznának minősített esetek, akkor az oda vezetne, hogy semmilyen további következménnyel nem járna az, ha az elkövető a cselekményt nem csupán tizenkettedik életév alatti passzív alany, hanem saját gyermeke, vagy a vele speciális függőségben lévő sértett sérelmére követné el, holott épp ez a speciális viszony teszi kiszolgáltatottabbá a sértettet.¹³

Megítélésük szerint a Btk. ugyan nem tartalmazta már külön megdönthetetlen vélelemként a tizenkettedik évét be nem töltött sértett védekezésre képtelen voltát, azonban azzal, hogy a sértett életkorára tekintettel tényleges erőszak, illetve minősített fenyegetés nélkül is büntetendővé nyilvánította a tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel végzett vagy végeztetett szexuális cselekményt, azt fejezte ki a jogalkotó, hogy az ilyen sértett akarata közömbös, az ilyen sértett aktív kezdeményezésére létrejött szexuális cselekmény is bűncselekmény. Így az ilyen cselekmény nem azért minősül a 197. § (4) bekezdés a) pontja szerint, mert a cselekmény az (1) bekezdés b) pontjába ütközik, hanem azért, mert a (2) bekezdés szerinti sértett az elkövető hozzátartozója.

Láthatjuk, hogy a (4) bekezdés rendkívül aggályos arányossági kérdéseket vetett föl. A szabályozás feloldhatatlan aránytalanságokat és ellentmondásokat rejtett magában. Ennek megoldására a Kúria büntető jogegységi tanácsa a Kúria Büntető Kollégiumának vezetője által előterjesztett indítvány alapján indult jogegységi eljárásban 2016. október 18. napján meghozta a 2/2016. számú jogegységi határozatot.

A 2/2016. számú BJE kimondta, hogy a Btk. 197. § (1) bekezdésbe ütközik és a (2) bekezdésre figyelemmel a (4) bekezdés a) pontja szerint minősül a tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak büntette, ha a cselekmény sértette az elkövető hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt áll, függetlenül attól, hogy azt kényszerítéssel valósította-e meg.

A Kúria kifejtette, hogy a 2012. évi C. törvény az 1978. évi IV. törvény által szabályozott erőszakos közönséget és szemérem elleni erőszakot összevonva, egy tényállásban rendeli büntetni, a bűncselekményt szexuális erőszaknak nevezve. A

¹² 2/2016. számú BJE határozat

¹³ http://acta.bibl.u-szeged.hu/70850/1/forum_discipulorum_2018_479-513.pdf (letöltési ideje 2024. január 13.)

Btk. 197. § (1) bekezdése szexuális erőszakként határozza meg a kényszerítve, erőszakkal vagy minősített fenyegetéssel, elkövetett szexuális cselekményt, illetve a más által védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotának felhasználásával megvalósult szexuális cselekményt. A (2) bekezdés alapján az is szexuális erőszakot követ el, aki a tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet. A törvény indokolása szerint ezzel nem azt mondja ki, hogy a tizenkettedik életévét be nem töltött személy életkorra tekintettel védekezésre képtelen, hanem explicit módon utal a sértett életkorára, és úgy kapcsol a bűncselekményhez magasabb büntetési tételt. Emellett utalt arra is, hogy a 2011/93/EU irányelv által meghatározott büntetési tételekre tekintettel további minősítő körülmény a törvény szerint, ha a sértett tizennégy, illetve tizenkét éven aluli, továbbá, ha egyszerre több minősített eset is megvalósul.¹⁴

Ebből következően a Kúria akként foglalt állást, hogy a jogalkotó a (2) bekezdésben nem egy önálló magatartást határoz meg, hanem az (1) bekezdésben meghatározottakat kiterjeszti arra az esetre is, ha a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére valósul meg a szexuális cselekmény. A Kúria a jogegységi határozatában kifejtette, hogy a jogalkotó az EU idézett irányelvéhez igazította a törvényi szabályozást, és ezzel az volt a célja, hogy súlyosabban büntesse azon elkövetőt, aki a sértett hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll. Ezen felül utalva a 2011/93/EU irányelv által meghatározott büntetési tételekre tekintettel továbbá minősítő körülményt képez, ha a sértett tizennégy, vagy tizenkét éven aluli, továbbá ha egyszerre több minősítő körülmény is fennáll. Mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy a szexuális erőszaknak azok a súlyosabban minősülő esetei, amelyeknek a büntetési tétele meghaladja a (2) bekezdés szerintit, értelemszerűen irányadók a tizenkét év alatti sértett sérelmére elkövetett bűncselekményeknél is.¹⁵

Ezt követően a Fővárosi Törvényszék a 2017. január 6-án kelt 6.B.1226/2016/9. számú végzésében felfüggesztett egy büntetőeljárást és egyedi normakontrollt kezdeményezett a jogegységi határozat alaptörvény-ellenességének megállapítása és a közzététel napjára visszamenőlegesen történő megsemmisítése érdekében. Hat nappal később pedig egy másik ügyben ugyanígy tett a Szolnoki Törvényszék is a 6.B.1226/2016/9. számú végzésével. Az Alkotmánybíróságon a két ügyet egyesítve III/00232/2017. szám alatt indult egyedi normakontroll eljárás 2017. január 24-én.

A normakontroll eljárásban a Kúria Amicus Curiae levelében akként foglalt állást, hogy a 2/2016. számú jogegységi határozat nem alaptörvény-ellenes, ugyanis a Kúria abban nem jogalkotást végzett, hanem a jogalkalmazás egységét szolgáló jogértelmezési feladatának tett eleget.¹⁶ Kifejtette továbbá, hogy a vitatott törvényi szabályozás a fentebb hivatkozott EU irányelvnek felel meg, hiszen a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett, kiszolgáltatott helyzetben lévő sértett sérelmére elkövetett szexuális erőszak – akár a sértett beleegyezése esetén is – minősített esetként való kezelése mind a prevenció, mind pedig a társadalom megnyugtatása és normarendszerének való megfelelés miatt indokolt. Hangsúlyozta, hogy a

¹⁴ 2/2016. számú BJE

¹⁵ 2/2016. számú BJE

¹⁶ dr. Székely Ákos Kúria Amicus Curiae, Budapest 2017. április 12.

jogegységi határozat akkor lenne alaptörvény-ellenes, amennyiben a világos normaszöveggel ellentétben adna olyan iránymutatást, ami a törvény kiterjesztő értelmezéshez vezetne.

Szomora Zsolt a fentiekre reagálva úgy nyilatkozott, hogy a szexuális erőszak tényállásának három alapesete van, amelyek közül a harmadik a 197. § (2) bekezdésében meghatározott eset, amely egy súlyosabban büntetendő alapeset.¹⁷ Megjegyezte, hogy a minősített eset alapvető jellemzője, hogy maradéktalanul bele kell illeszkednie az alapesetbe, hiszen a jogalkotó abból emeli ki.¹⁸ Véleménye szerint a 197. § (1) és (2) bekezdése között ilyen tartalmi összefüggés nem fedezhető fel. Ebből kifolyólag a (3) és (4) bekezdésben meghatározott minősített esetek kizárólag az (1) bekezdés szerinti alapesetre épülnek. A vonatkozó EU irányelv értelmezésével kapcsolatban kifejtette, hogy az a belső jogrendszerbe megfelelően került átültetésre, és ekként a büntetési tételek további súlyosítása céljából hivatkozási alapot nem képezhetnek.

Az Alkotmánybíróság a jogegységi határozat alaptörvény-ellenességének megállapítására irányuló bírói kezdeményezés tárgyában 2017. július 11. napján meghozott 19/2017. (VII. 18.) AB határozatában megállapította a tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak értelmezéséről szóló 2/2016. Büntető jogegységi határozat alaptörvény-ellenességét, és a jogegységi határozatot 2017. október 31. napjával megsemmisítette.

Az Alkotmánybíróság alaposnak találta a bírói indítványokat, és megállapította, hogy a Kúria túllépte a jogegység biztosítására vonatkozó alaptörvényi felhatalmazás kereteit, ami az Alaptörvény C) cikk (1) bekezdésének sérelmét eredményezte. Mivel az Alkotmánybíróság a BJE alaptörvény-ellenességét az Alaptörvény C) cikk (1) bekezdése alapján megállapította, az indítványok által állított, az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésével és a 25. cikkének (3) bekezdésével összefüggő vizsgálatot mellőzte.¹⁹ Az értelmezés vizsgálata során az AB határozat kimondja, hogy a szexuális erőszak minősített eseteit megállapító (3) és (4) bekezdés – részben közvetlen hivatkozással, részben utaló szabállyal – csak az (1) bekezdésben meghatározott fordulatokra hivatkozik, így a (2) bekezdés szerinti tettesi alapcselekménynek a törvény szövegéből következően nincs minősített esete.²⁰ Azonban az indokolás felhívja a jogalkotó figyelmét, hogy fontolja meg a függőségi viszony minősített esetként történő kiemelését és a jelenleginél arányosabb törvényt alkosson.

A fentieket követően a Kúria Büntető Kollégiuma mint Büntető Jogegységi Tanács az 1/2017. számú Büntető jogegységi határozatával a 2/2016. számú Büntető Jogegységi határozatot hatályon kívül helyezte és indokolásában kifejtette, hogy indokoltnak tartja a 19/2017. (VII. 18.) AB határozattal megsemmisített 2/2016. BJE

¹⁷ Gál István László: A nemi élet szabadsága és a nemi önrendelkezés elleni bűncselekmények, in: Pólt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár 4. kötet. Budapest, Nemzeti Közsolgálati és Tankönyvkiadó, 2013. 17-18. o.

¹⁸ Vö. Nagy Ferenc: Anyagi büntetőjog. Általános rész 1. Iurisperitus Szeged, 2014. 151. o.

¹⁹ 19/2017. (VII. 18.) AB hat., ABK. 2017/21. [33]

²⁰ 19/2017. (VII. 18.) AB hat., ABK. 2017/21. [24].

határozatban kifejtettek jogalkotó általi megfontolását és a Büntető Törvénykönyv 197. §-ába ütköző szexuális erőszak bűncselekménye törvényi tényállásának újra szabályozását.

2. A jelenleg hatályos szabályozás

A tizenkettedik életévüket be nem töltött gyermekek sérelmére elkövetett szexuális erőszakkal szembeni fokozottabb büntetőjogi védelemről szóló 2017. évi CLXXVII. törvény akként rendelkezett, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 197. § (4) bekezdés a) pontja helyébe a következő rendelkezés lép:

(Öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,)

- „a) aki a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt
- aa) az (1) bekezdésben meghatározott módon,
- ab) a (3) bekezdés b) pontjában meghatározott sértett sérelmére, vagy
- ac) a (3) bekezdés c) pontjában meghatározott módon követi el, vagy”

A Btk. 197. §-a a következő (4a) bekezdéssel egészül ki:

- „(4a) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (4) bekezdés a) pont aa) alpontjában meghatározott bűncselekmény a (4) bekezdés a) pont ab) vagy ac) alpontja szerint is minősül.”²¹

A miniszteri indokolás szerint a jogalkotónak továbbra is kiemelt célja volt, hogy fokozott büntetőjogi szigorral lépjen fel a gyermekek védelme érdekében. Jelen módosítás a gyermekek fokozott büntetőjogi védelmének egyik lépése, és mind a jogalkalmazói, mind a jogalkotói gyermekek védelmét képviselő szándékát kifejti azzal, hogy a tizenkét év alatti sérelmére elkövetett szexuális cselekmény – ha az elkövető a sértett hozzátartozója vagy a sértett a nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, vagy egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt áll – függetlenül attól, hogy a cselekményt kényszerítéssel vagy a sértett beleegyezésével követték el, súlyosabban legyen büntetendő. A törvény a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális erőszak esetén szigorúbb büntetési tétel kiszabását tette lehetővé, és emellett kifejezte azt is, hogy bármilyen gyermekek sérelmére elkövetett bántalmazás elfogadhatatlan. A gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények ugyanis morális és erkölcsi értelemben is a legsúlyosabbak. Ezek közül is kiemelkedően büntetendők azon cselekmények, amikor a tettes olyan személy, akinek épphogy gondoskodnia kellene a gyermekről. Az ilyen elkövetőkkel szemben, akik visszaélnek egy gyermek bizalmával, kizárólag a legszigorúbb fellépésnek lehet helye.²²

Amint láthatjuk a Btk. 197. § (4) és (4a) bekezdések a minősített esetek kombinációját határozzák meg, súlyosabban büntetve a többszörös minősülést tizenkét év alatti és tizenhét év alatti passzív alany esetében. Így súlyosabban minősül, ha az elkövető a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen

²¹ 2017. évi CLXXVII. törvény a tizenkettedik életévüket be nem töltött gyermekek sérelmére elkövetett szexuális erőszakkal szembeni fokozottabb büntetőjogi védelemről

²² <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1200100.TV/ts/20230101/lr/197/> (letöltési ideje 2024. január 21.)

fenyegetéssel követik el, illetve, ha védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát használja fel szexuális cselekményre az elkövető. Itt tehát releváns a tizenkét év alatti gyermek tényleges védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelensége akkor is, ha az önmagában a gyermek életkori jellegzetességeiből adódik. Súlyosabban minősül akkor is, amennyiben a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett az elkövető hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy, valamint, ha a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el a szexuális cselekményt. Ekként minősül az az eset is, amennyiben a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett sérelmére a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követik el, illetve, ha védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát használja fel szexuális cselekményre és az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy, vagy ha a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett sérelmére azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el a szexuális cselekményt.

A legsúlyosabban minősülnek azok az esetek, amikor az elkövető a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követik el és az elkövető egyben a sértett hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy vagy ha a sértett sérelmére azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el a szexuális cselekményt.

A pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló 2021. évi LXXIX. törvény tovább szigorította a szexuális erőszak legsúlyosabb elkövetési formáit. Eszerint a 2021. augusztus 8. napjától hatályos Btk. 197. § (4)-(4a) bekezdése alapján: Öt évtől húsz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,

a) aki a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

aa) az (1) bekezdésben meghatározott módon,

ab) a (3) bekezdés b) pontjában meghatározott sértett sérelmére, vagy

ac) a (3) bekezdés c) pontjában meghatározott módon

követi el, vagy

b) ha a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés

b) vagy c) pontja szerint is minősül. A büntetés tíz évtől húsz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (4) bekezdés a) pont aa) alpontjában meghatározott bűncselekmény a (4) bekezdés a) pont ab) vagy ac) alpontja szerint is minősül.

A 2021. évi LXXIX. törvény indokolása kiemeli, hogy az elmúlt időszak felháborító és elfogadhatatlan eseményeire figyelemmel a jogalkotó újabb, a gyermekek védelmét tovább erősítő rendelkezések megalkotása mellett döntött. A gyermekekkel szembeni szexuális bűncselekmények nemcsak a társadalomban, de a bűnözői körökben is egyértelműen megvetést váltanak ki, azok társadalmi megítélése szélsőségesen negatív. A gyermekkel szemben elkövetett szexuális bűncselekmények súlyos pszichés és testi következményekkel járhatnak. Ezek a következmények

rádásul még gyakoribbak és súlyosabbak, ha az elkövető családtag, közeli ismerős, vagy olyan személy, akivel a gyermek személyes kapcsolatot ápol, esetleg akivel szemben úgy érzi, hogy társadalmi helyzetére figyelemmel vagy a gyermek életében betöltött szerepe folytán feltétlen bizalommal lehet. A Btk. jelenleg hatályos szabályozásának üzenete egyértelmű: a tizenkettedik életévüket be nem töltött sértettek sérelmére elkövetett szexuális erőszak büntetett a legsúlyosabb bűncselekmények közé emeli.

3. Kitekintés a gyermekkorú sértettek sérelmére elkövetett szexuális erőszak lélektani hatásaira

A gyermekek szexuális bántalmazástól mentes felnövekedése alapvető fontosságú minden társadalom számára, ahogy azt az ENSZ hazánk által is ratifikált Gyermekjogi Egyezménye kifejezi.

A gyermekkorban elszenvedett szexuális erőszak lelki következményei felölelik majdnem az összes érzelmi, pszichoszomatikus, önpusztító és antiszociális viselkedési zavart. Ezek fő megnyilvánulási formái a depresszió, a szorongás, a poszttraumás stressz, az öngyilkossági szándék, az alvási és evési zavarok, a krónikus kimerültség, valamint az alkohol és drogfüggőség.²³ Összefoglalva, a nemi erkölcsöt sértő bűncselekmények egészségügyi és társadalmi hatása összetett, szerteágazó és kiszámíthatatlan.²⁴

A szexuális erőszak sértettjeiről a büntetőügyekben szinte kivétel nélkül készülnek igazságügyi pszichológiai szakvélemények. Ezekben a szakvéleményekben sokszor olvashatjuk, hogy ezen cselekmény gyermekkorú sértettjei traumatizálódtak, emellett a gyermek érzelmi, értelmi és erkölcsi veszélyeztetésének a tényét, a pszichoszexuális fejlődés károsodását, továbbá a személyiségfejlődés sérülésének és torzulásának a megállapítását. A megállapított tünetek között jelen vannak a szorongás, a félelem, az agresszió, a bűntudat, a szégyenérzet és a depresszió jelei, nem beszélve a negatív énképről és az alacsony önértékelésről. Súlyosabb esetben előfordulnak éjszakai rémálmok, ágybavizelések és szuicid készletések leírása is, mint a trauma következményei. Gyakoriak a nyílt szexuális viselkedések; a korai szexuális tevékenység, kényszeres önkielégítés, túlzott szexuális érdeklődés, csábító magatartás a társakkal vagy a felnőttekkel szemben. Változás lesz az iskolai teljesítményben; koncentrációs zavarok, hirtelen teljesítményromlás, visszahúzódnak a korábban kedvelt tevékenységektől. A feldolgozatlan traumák okozhatnak iskola kerülést, csavargó életmódot, drog-és alkohol függőséget, félelmet bizonyos emberektől, ingerlékenységet és új félelmek kialakulását. A gyermekkorú sértetteknel fennáll a veszélye, hogy a későbbiekben bántalmazó, vagy kihasználó kapcsolatokat létesítenek, gyermekeiket betegesen féltik, vagy épp ellenkezőleg, önmaguk is elkövetővé válnak.

Amennyiben a szexuális erőszakot a gyermek által szeretett személy követi el,

²³ Ujhelyiné Nagy Anikó – Kuritárné Szabó Ildikó: Az ártalmas gyermekkori élmények hatása a felnőttkori egészségi állapotra – szakirodalmi összefoglaló. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 21, 2020/1, 5.o.

²⁴ https://doktoriiskola.etk.pte.hu/public/upload/files/Doktoriiskola/Teziszfuzetek/Enyedy_Andrea_magyar.pdf (letöltési ideje 2024. január 10.)

akiben az megbízik, az erőszak hatása nem csak rövidtávú (félelem, szorongás, alvászavar, táplálkozási zavar stb.), hanem sokkal mélyebb hatással van a gyermek lelki, szellemi és testi fejlődésére, hiszen az egészséges fejlődéshez biztonságos és védett környezetre és biztonságos és pozitív kapcsolatok kialakítására van szükség.²⁵ Hiszen ilyenkor a gyermek az elkövetőtől védelmet, bizalmat, támogatást és szeretet remél. Ezekben a helyzetekben a gyermek teljes kiszolgáltatottságban van, alárendelt viszonyban áll elkövetőjével szemben, tehetetlennek érzi magát és eltűri az elkövetője által kifejtett cselekményeket.

Összességében láthatjuk, hogy a gyermekkorban elszenvedett szexuális cselekmény igen erősen kihatással van a gyermek testi, lelki és értelmi fejlődésére. Egy ilyen traumát a gyermeknek nem könnyű feldolgozni, a következményeivel örök életére együtt kell élnen. Még inkább kihatással van rájuk az az eset, amikor a hozzátartozó, vagy bizalmi viszonyban álló elkövető részéről kell elszenvednie a szexuális cselekményt. A következő fejezetben annak bemutatására töreksem, hogy a jelenlegi szabályozás alkalmas-e a gyermekkorúak kiszolgáltatott helyzetének megfelelő védelmére.

4. A jelen és a jövő

Az Európai Unióhoz történő csatlakozással együtt járó jogharmonizáció, valamint a felgyorsuló tudományos fejlődés együttesen tették szükségessé a 2012. évi C. törvény megalkotását, ami lényegesen csökkentette a korábbi szabályozás jogirodalomban megfogalmazott problematikáját.²⁶ Azonban a Kúria a tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak értelmezéséről szóló 2/2016. számú Büntető jogegységi határozata újabb vitákat szült. Ezt a problémakört oldotta fel a jogalkotó, amikor a tizenkettedik életévüket be nem töltött gyermekek sérelmére elkövetett szexuális erőszakkal szembeni fokozottabb büntetőjogi védelemről szóló 2017. évi CLXXVII. törvény által módosította a Btk. 197. § (4) bekezdését és beiktatta a (4a) bekezdést.

Véleményem szerint helyes volt a jogalkotó törvénymódosítása, amely gyakorlatilag megfelel a BJE-ben kifejtett jogalkalmazói szempontoknak. Ekként lehetővé tette, hogy a tizenkét év alatti személy sérelmére elkövetett szexuális cselekmény – ha az elkövető a sértett hozzátartozója vagy a sértett a nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, vagy egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt áll – függetlenül attól, hogy a cselekményt kényszerítéssel vagy a sértett beleegyezésével követték el, súlyosabban minősüljön.

A gyermek védelme érdekében mindig fokozottabb szigorral kell fellépni. A törvény a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális erőszak esetén szigorúbb büntetési tétel kiszabását teszi lehetővé, és emellett kifejezi azt is, hogy bármilyen gyermekek sérelmére elkövetett bántalmazás elfogadhatatlan. Akár a jelenlegi társadalmi felfogás, akár a nemzetközi egyezményekből fakadó követelmények nem

²⁵ <https://www.gender.gov.sk/zastavmenasilie/files/2016/02/A-nok-elleni-eroszak-es-a-csaladon-beluli-eroszak-.pdf> (letöltési ideje 2024. január 10.)

²⁶ Hollán Miklós: A tizenkét év alatti gyermekek nemi fejlődésének büntetőjogi védelme. Egy törvénymódosítás margójára. *Collega*, 1998/3. szám, 11. o.

tették volna lehetővé azt a helyzetet, amely megengedte volna, hogy a tizenkét éven aluli sértett sérelmére elkövetett szexuális cselekmény – ha az elkövető a sértett hozzátartozója, vagy a sértett a nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, vagy egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt áll – kizárólag akkor minősült volna súlyosabban, amennyiben e sértett sérelmére a szexuális cselekményt tényleges erőszakkal vagy kvalifikált fenyegetéssel valósítják meg. Mint ahogyan arra a Kúria is helyesen rámutatott, a tizenkettedik életévét be nem töltött sértettek irányába gyakorolt fokozott figyelem és védelem indoka, hogy a sértett speciális viszonyban áll a terhelttel, ami függelmi, alárendelt viszonyt jelent.²⁷

Nemzetközileg elfogadott az a szemlélet, hogy a gyermekekkel szembeni erőszak, ami magában foglalja a szexuális erőszakot is, sérti az emberi méltóságot. Olyan globális problémáról van szó, amit több nemzetközi konferencián és nemzetközi dokumentumban is elemeztek. A jogalkotó döntő szerepet játszik a gyermekek elleni nemi erőszak megszüntetésében azáltal, hogy aktívan és elkötelezetten támogatja a megelőzést, az áldozatok segítségét, felhívja a társadalom figyelmét az emberi méltóság sérelmére és kriminalizálja a szexuális erőszakot.²⁸ Az elmúlt évtizedben a kérdés a nemi erőszak gyakori előfordulása, súlyos egészségkárosító hatása és az áldozat egész életére kiható következményei miatt a büntetőjog középpontjába került. A szexuális erőszak elkövetői legtöbbször a gyermek által ismert, elfogadott és szeretett egyének, legtöbbször családtagok, édesapák vagy mostoha apák. Rendszerint többszöri cselekményről van szó, amely ritkán jár sérüléssel. Az ilyen típusú visszaélések gyakran öltik magukra a gyermek együttműködésének látszatát. A gyermek nem szexuális tevékenységben szeretne részt venni, amit a fejlettségi szintje miatt nem is érthet meg teljesen, hanem a bizalmával visszaélő felnőtt testi és érzelmi szeretetére vágyik.²⁹

Azonban mi a helyzet a beleegyezéssel történő szexuális cselekmények körében a tizenkettedik életévét már betöltött, de a tizennegyedik életévét meg nem haladott sértettekkel? Hiszen ezen sértettek ugyanúgy gyermekkorúaknak minősülnek, ahogyan a tizenkettedik életévét be nem töltött sértettek. A következő fejezetben bemutatom ezen sértettek sérelmére elkövetett szexuális cselekmények jelenleg hatályos törvény általi szabályozását.

4.1. A szexuális visszaélés. A 2012. évi C. törvény a megrontás tényállását elnevezésében, illetve tartalmilag és szerkezetileg is átalakította. Eszerint a szexuális visszaélést a hatályos törvényünk a következőképpen szabályozza;

198. § (1) bek.: Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez, vagy ilyen személyt arra bír rá, hogy mással szexuális cselekményt végezzen, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) bek.: Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét

²⁷ Székely Ákos: Kúria „amicus curiae” levele az Alkotmánybíróság elnöke részére, Budapest 2017. április 12.

²⁸ https://www.coe.int/t/pace/campaign/stopviolence/Source/handbook_hu.pdf (letöltési ideje 2023. február 10.)

²⁹ https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/2135/Csorba_Roland_tezis_magyar.pdf?sequence=3&isAllowed=y (letöltési ideje 2024. február 3.)

be nem töltött személyt arra törekszik rábírní, hogy vele vagy mással szexuális cselekményt végezzen, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) bek.: Ha a sértett az elkövető hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt áll, illetve az elkövető a szexuális visszaélést a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el, a büntetés

- a) az (1) bekezdésben meghatározott esetben két évtől nyolc évig,
- b) a (2) bekezdésben meghatározott esetben egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés.

(4) bek.: Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét betöltött, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel a vele kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve szexuális cselekményt végez, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A szexuális visszaélés jogi tárgya a gyermek zavartalan szexuális fejlődése, ami azt jelenti, hogy a felnőttek szexuális behatásától indokolt védeni a gyermekeket. A gyermekeknek van ugyan szexuális önrendelkezésük, saját gyermeki szexualitásuk, azonban ez az önrendelkezés relatíve, azaz a felnőttek irányába korlátozott.³⁰ A szexuális visszaélés (1) bekezdésében meghatározott alakzatok passzív alanya a tizenkettedik életévét már betöltött, azonban a tizennegyedik életévét meg be nem töltött sértett lehet. Az elkövetési magatartás az első fordulatban a szexuális cselekmény végzése, míg a második fordulatban a mással történő szexuális cselekmény végzésére való rábírási. Ez az alakzat az első fordulat szerinti tettes magatartásához nyújtott közvetett bűnsegélyt sui generis tettesi cselekményként határozza meg.³¹ Az elkövető minden esetben a tizennyolcadik életévét betöltött személy lehet. Ennek a törvényi szabályozásnak a miniszteri indokolása az, hogy a fiatalok szexuális érése, pszichoszexuális fejlettsége napjainkra jelentősen eltér a hatályos Btk. hatályba lépésekor (1970-es évek) állapottól. Erre tekintettel a szexuális visszaélés bűncselekmény elkövetője valamennyi esetben csak tizennyolcadik életévét betöltött személy lehet. Elkövetési módot a tényállás nem tartalmaz.

A (2) bekezdés az ún. eredménytelen rábírást szankcionálja, azaz a tettes komoly, befolyásolásra alkalmas ráhatást gyakorol a passzív alanyra annak érdekében, hogy vele vagy mással szexuális cselekményt végezzen, de rábírási eredménytelen marad.

A (3) bekezdés az (1) és (2) bekezdésben meghatározott esetekhez rendel minősítő körülményt és eszerint súlyosabban minősül a szexuális visszaélés amennyiben a sértett az elkövető hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt áll, illetve az elkövető a szexuális visszaélést a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el.

A (4) bekezdésben szabályozott esetben a passzív alany a tizennegyedik életévét már betöltötte, azonban a tizennyolcadik életévét még nem. Ilyen életkorú sértettel

³⁰ Szomora Zsolt: A nemi bűncselekmények alapkérdései. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009, 191-201. o.

³¹ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20200215/lr/198/> (letöltési ideje 2024. január 10.)

már konszenzuális szexuális kapcsolatot lehet létesíteni, ellenben ez az alakzat büntetni rendeli azt, aki a szexuális cselekményt a fiatal felett fennálló hatalmi vagy befolyási helyzetével visszaélve végzi.

Amint láthatjuk a jogalkotó differenciál a cselekmény sértettjének kora szerint. A felvázolt tényállások esetén a jogalkotó a tizenhét, tizenöt és tizenkét éves aluli életkori kategóriák szerint tesz különbséget. Azonban a gyermekkorú sértettek vonatkozásában indokolt-e különbséget tenni a tizenkettedik életévüket be nem töltött és a tizenegyedik életévüket be nem töltött sértettek között?

4.2. A tizenöt éves aluli gyermekkorú sértettek fokozottabb büntetőjogi védelme. A kiskorú sértettek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények világszerte jelentős társadalmi problémát képeznek. Ekként a nemzetközi szabályozások arra törekednek, hogy az egyes európai országok büntető törvényei egységesen szabályozzák a szexuális cselekmények gyakorlatban öltött formáit, fokozottabban védve a kiskorú sértetteket. A korábban bemutatott fejezetekben jól látszódik az, hogy az elmúlt években milyen jelentős változásokon ment keresztül hazánk jogi szabályozása a szexuális bűncselekmények vonatkozásában. Ez köszönhető részben a változó társadalmi felfogásnak, a nemzetközi egyezményeknek és a gyermekek jogainak egyre inkább érvényre jutó szabályozásainak. A büntetőjogi szabályozás és a joggyakorlat kardinális kérdései közé tartozik a szexuális erőszak és a szexuális visszaélés tényállásainak körében a sértetti életkor, illetve a sértett beleegyezésének a kérdése.

Véleményem szerint nem indokolt azonban különbséget tenni a szexuális bűncselekmények körében a gyermekkorú sértettek között a tekintetben, hogy a tizenkettedik életévét be nem töltött sértettek fokozottabb védelemben részesüljenek, mint ahogyan a tizenkettedik életévüket betöltött, de a tizenegyedik életévüket be nem töltött – szintén gyermekkorú – sértettek. A Btk. 197. § (2) bekezdése alapján szexuális erőszakot követ el az, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet, és ezt a törvény öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni. Ahogyan a fentiekben kifejtésre került, ebben az esetben irreleváns a sértetti beleegyezés, tehát ezen korú gyermekek tekintetében a szexuális önrendelkezésük kizárt. Ugyanezen esetben viszont a Btk. 198. § (1) bekezdés 1. fordulója alapján szexuális visszaélést követ el az a tizenhét éves életévét betöltött személy, aki a tizenegyedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez, és ez egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Így például, ha egy harminc éves elkövető szexuális cselekményt végez egy tizenöt és fél éves gyermekkel, akkor a jogalkotó öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni cselekményét, míg, ha ez a sértett tizenkét és fél éves, csupán egy évtől öt évig terjed a büntetési tétele.

A minősített esetek köréből pedig kitűnik, hogy amennyiben a fenti példánál maradva az elkövető a sértett hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy, akkor a tizenkét éves aluli gyermekkorú sértett esetében öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztésre emelkedik a büntetési tétel, a tizenöt éves aluli sértett esetében pedig – a befolyási, hatalmi helyzettel visszaélve elkövetés esetén – kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés a büntetési tétel. Arról nem is

beszélve, hogy szexuális erőszak esetében a tizenkét éven aluli sértettek vonatkozásában a jogalkotó súlyosabban rendeli bünteti azt az esetet is, amikor a tizenkét éven aluli sértett sérelmére azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el a szexuális cselekményt, amíg a tizenkettő és tizennégy év közötti sértettek esetében a szexuális visszaélés körében ilyen minősített eset nem is került szabályozásra.

Megfontolandó kérdés tehát, hogy mennyire indokolt különbséget tenni a jogalkotónak e két sértetti kor között. A Btk. által szabályozott tényállásokból kitűnik, hogy a jogalkotó a gyermekkorú sértettek sérelmére történő elkövetést mindig szigorúbban rendeli bünteti a kiskorú sértettek körében is, mint például az emberölés tényállásánál. A Btk. egyéb tényállásaiban azonban nem lelhető fel a gyermekkorú sértettek életkor szerinti különbség tétele, amely differenciálás azonban fellelhető a szexuális erőszak és a szexuális visszaélés tényállásainak szabályozási körében. A gyermekek fokozott védelmét e körben az szolgálná jobban, ha a jogalkotó a Btk. 197. § (2) bekezdésében a tizenkettedik életév helyett a tizennegyedik életévet határozná meg, és ezáltal ugyanolyan védelemben részesítené a tizenkettedik életévüket betöltött, de a tizennegyedik életévüket még be nem töltött sértetteket, mint ahogyan jelenleg a tizenkettedik életévüket be nem töltött sértetteket.

Ezen jogi szabályozás teljes mértékben összhangban állna a nemzetközi egyezményekkel, a társadalmi felfogással, és még inkább kiemelné a gyermekkorú sértettek védelmét. Ezen cselekmények gyermekkorú elszennvedői számtalan lélektani, testi és értelmi megrázkódtatáson mennek keresztül, amelyek hatásai életük végéig elkísérhetik. Nemcsak a gyermekkorra vannak negatív hatással, hanem számtalan negatív hatásai lehetnek felnőttkorban is. E tekintetben nem látom szerencsésnek a jelenlegi különbség tételt e két életkor között.

A Btk. 197. § (2) bekezdése szerinti törvényi tényállás miniszteri indokolása kimondja, hogy a 2012. évben elfogadott Büntető Törvénykönyv, majd az azt követő módosítások és kormányzati intézkedések szigora is jól tükrözi, hogy bármely, a gyermekek sérelmére elkövetett bántalmazás elfogadhatatlan. Továbbra is kiemelt cél, hogy fokozott büntetőjogi szigorral lépjenek fel a gyermekek védelme érdekében. A gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények ugyanis morális és erkölcsi értelemben is a legsúlyosabbak.

Véleményem szerint ezen miniszteri indokolás teljes mértékben elfogadható, és egyet értek azzal, hogy a jogalkotónak fokozottabban kell védenie a gyermekek érdekeit. Azonban úgy vélem, hogy ebbe a körbe indokolt lenne beemlíteni a tizenkettő és tizennégy év közötti sértetteket is, és ezáltal megszüntetni a gyermekkorú sértettek körében az életkor szerinti különbségtételt.

Az általam javasolt változtatás tükrében a következőképpen nézne ki a szexuális erőszak büntettének tényállása;

A Btk. 197. § (2) bekezdése alapján szexuális erőszakot követ el az is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel büntetendő, aki *tizennegyedik* életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.

Ezzel összefüggésben pedig a szexuális visszaélés tényállása pedig az alábbiak szerint kerülne módosításra;

Btk. 198. § (1) bekezdés alapján az a tizennyolcadik életévét betöltött személy,

aki tizennegyedik életévét betöltött, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel, ha a sértett az elkövető hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt áll, illetve a vele kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve szexuális cselekményt végez, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, *aki tizennegyedik életévét betöltött, de tizennyolcadik életévét be nem töltött* személyt, ha a sértett az elkövető hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt áll, illetve a vele kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve arra törekszik rábírní, hogy vele vagy mással szexuális cselekményt végezzen, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A fenti javaslat alapján láthatjuk, hogy a Btk. 197. § (2) bekezdésében az életkor módosításra kerülne tizennegyedik életévre. A Btk. 198. §-ában meghatározott tényállás pedig ennek megfelelően akként kerülne szabályozásra, hogy abból kikerülne a tizenkettő és tizennégy év közötti sértetti kör, és a szexuális visszaélés kizárólag a tizennegyedik életévét betöltött, azonban a tizennyolcadik életévet még be nem töltött sértett sérelmére lenne elkövethető abban az esetben, ha az elkövető a tizennyolcadik életévét már betöltötte és a sértett az elkövető hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt áll, illetve a vele kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el cselekményét. E körben tehát a kiskorú sértettek sérelmére elkövetett szexuális cselekmény végzése, illetve az erre történő rábírás akkor lenne büntetendő, amennyiben az elkövető a tizennyolcadik életévét már betöltötte és a sértettel kapcsolatban kvalifikált viszonyban áll. Ezzel védve az olyan kiskorú sértetteket, akik a családi, vagy bármilyen más hatalmi vagy befolyási viszony miatt kiszolgáltatottabb helyzetben vannak. Ezzel a jogalkotó elismerné a gyermek szexuális önrendelkezési jogát és kifejezésre juttatná azt, hogy a beleegyezési korhatár a tizennegyedik életév (mint ahogyan számtalan európai uniós országban, így pl.: Ausztriában).

Ekként maradéktalanul érvényesülne a gyermekkorú sértettek védelme a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében. Ezen életkorbeli differenciálás teljes mértékben koherens lenne a Btk. egyéb tényállásaiban megjelent minősítésekkel, amely szerint a tizennyolc éven aluli sértettek körében még súlyosabban rendel büntetni a jogalkotó azokat az eseteket, amikor a sértett a tizennegyedik életévét még nem töltötte be. A gyermekek fokozott védelme érdekében a törvényalkotói szándék továbbra is az elrettentés. Ezt a szándékot mi sem tükrözné jobban, ha ez nem csak a büntetési tétel felemelésében mutatkozna meg, hanem a fokozottabban védett sértettek körében az életkor felemelésében is. Egyelőre a jogalkotói szándék nem a sértetti életkor megváltoztatására irányul, ugyanis a 2024. április 23. napján benyújtott, a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló T/8217. számú törvényjavaslat nem tartalmaz ehhez hasonló Btk. módosítást.

Irodalomjegyzék

- Belovics Ervin-Molnár Gábor Miklós-Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös rész, Orac kiadó, Budapest 2023. 177. o.
 - Gál-Hegedűs-Juhász-Karsai-Katona-Mezőlaki-Szomora-Törő: Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz szerkesztette Karsai Krisztina, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2022. 470. oldal
 - Gál István László: A nemi élet szabadsága és a nemi önrendelkezés elleni bűncselekmények, in: Polt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár 4. kötet. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó, 2013. 17-18. o.
 - Hollán Miklós: A tizenkét év alatti gyermekek nemi fejlődésének büntetőjogi védelme. Egy törvénymódosítás margójára. *Collega*, 1998/3. szám, 11. o.
 - Nagy Alexandra: A szexuális önrendelkezés és a büntetőjog, különös tekintettel a bírói gyakorlatra. *Miskolci Jogi Szemle* 14. évfolyam (2019) 1. szám 1. kötet 129. o
 - Szomora Zsolt: A nemi bűncselekmények egyes dogmatikai alapkérdéseiről, 198-209. o. 2008_szomora_zsolt_tezis.pdf (u-szeged.hu) (letöltés ideje 2024. február 6.)
 - Szomora Zsolt: A nemi bűncselekmények alapkérdései. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009, 191-201. o.
 - Szomora Zsolt: „Amicus Curiae” az Alkotmánybíróság Elnöke részére, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete, 2. o.
 - Vö. Nagy Ferenc: Anyagi büntetőjog. Általános rész 1. *Iurisperitus Szeged*, 2014. 151. o.
-
-

Kedvtelésből tartott állatok illegális állatkereskedelme

Nagy–Balogh Boglárka*

Publikációmban az illegális állatkereskedelmet szeretném bemutatni. Tanulmányom kifejezetten a kedvtelésből tartott állatok illegális állatkereskedelmével kívánok foglalkozni, mert álláspontom szerint ezen téma is nagy problémát okoz országon belül és határokon átnyúlóan is. Tanulmányomban a szaporításra és az állatkínzásra is próbálok nagyobb hangsúlyt fektetni, ugyanis álláspontom szerint az illegális kutyakereskedelem és a kutyaszaporítás - állatkínzás között szoros összefüggés áll fenn.

Kulcsszavak: állatvédelem, illegális állatkereskedelem, szaporítás, állatkínzás

A new aspect of the illegal pet trade – pets

In my publication, I want to highlight the illegal pet trade. I want to focus on the illegal trade in pets, because I believe that this is a major problem within the country and across borders. In my study, I also try to focus more on breeding and animal cruelty, as I believe that there is a close link between the illegal dog trade and dog breeding - animal cruelty.

Keywords: animal protection, illegal pet trade, propagation, animal cruelty

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.110>

Bevezetés

Az állatok iránti szeretetem már gyermekkoromban kezdődött. A családban az állat – kutya, cica – mindig családtagként volt jelen, akit a legnagyobb szeretettel gondoztunk és neveltünk. A mai napig kérdésként merül fel bennem az, hogy képes valaki egy ártalmatlan és önmagát megvédeni nem tudó kis jószágot bántani, kínozni, kidobni? Hiszen az állatok is ugyanúgy képesek szeretni, örülni és érezni, akárcsak az ember. Kislány korom óta aktív követője vagyok állatmenhelyek sikeres mentéseinek, esetleges kudarcainak. Lehetőségeimhez mérten támogatom őket, és másokat is arra biztatom, hogy kövessék e példát.

Tanulmányomban az illegális állatkereskedelmet kívánom bemutatni. Az illegális állatkereskedelem fogalma alatt általában a vadon élő állatokkal kapcsolatos kereskedelmet szokták érteni, az én tanulmányomnak a tárgyát – területi korlátok miatt – azonban ez nem képezi. Én kifejezetten a kedvtelésből tartott állatok illegális állatkereskedelmével kívánok foglalkozni, mert álláspontom szerint ezen téma is a

* Bírósági titkár, Mátészalkai Járásbíróság.

mindennapjainkban jelen van, köztünk van és nagyon nagy problémát okoz országon belül és határokon átnyúlóan is.

Figyelemmel arra, hogy az illegális állatkereskedelmi tevékenységet főképpen a szaporítók végzik, akik a szaporítás során és az állatok illegális értékesítése során az állatkínzást, mint büntetőjogi tényállást is megvalósítják, tanulmányomban ezen témákra is kiemelt figyelmet kívánok fordítani.

1. Az állatvédelem

1.1. Az állatvédelem fogalma. Tanulmányom legelején úgy gondolom elengedhetetlen annak a tisztázása, hogy mit is értünk valójában állatvédelem alatt. Megítélésem szerint ezen fogalom ismerete mindennek az alapja. Az állatvédelem jogi szabályozása hazánkban egy sokrétű, több jogágot is érintő terület. Jelentős részben a közjogi szabályozás érvényesül, de polgári és büntető jogi előírások is vonatkoznak rá. Az Alaptörvény egyetlen cikke sem vonatkozik kifejezetten csak az állatok védelmére. Azonban a XXI. cikk a környezet védelmét szorgalmazza és a környezet fogalmába az állatok is beletartoznak, így ugyan közvetve, de az állatok védelme is biztosítva van az Alaptörvényben. A részletes törvényi szabályozást az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Ávtv.) jelenti. A jogalkotó elismeri, hogy az állatok érezni, örülni és szenvedni képes lények, ezért védelmük és tiszteletben tartásuk az emberek erkölcsi kötelessége. Az Ávtv. célja az állatvédelem, az emberi felelősségtudat fokozása, valamint az állatvédelem alapvető szabályainak meghatározása.¹

Az állatvédelem tulajdonképpen nem más, mint az állatvilágot különböző irányokból fenyegető veszélyekkel szembeni óvó tevékenységek foglalata. Szűkebb értelemben a háziállatok egyedeinek gondos és kíméletes tartása, tartózkodás az állatok bántalmazásától, kínzásától, erőn felüli kihasználásától és felesleges elpusztításától. Tágabb értelemben nemcsak a háziállatokra, de elvileg bármely faj egyedére kiterjedhet, lényegében zavartalan, egészséges életfeltételeket biztosítva annak.² Angol megfelelője az „animal protection” kifejezés.

1.2. Az állatjóllét fogalma. Az állatvédelemmel szorosan összekapcsolódik az állatjóllét fogalma. Az állatjóllét olyan tartási körülmények összessége, melyek lehetővé teszik az állat számára a fajra jellemző viselkedésformák gyakorlását. Angol megfelelője az „animal welfare” kifejezés. A jóllét felméréséhez, értékeléséhez olyan tudományterületek megértése, bevonása szükséges, mint a viselkedés, az egészségügy és az immunológia.³ Az állatjóllét komplex terület. Számos tudományos mutató szolgál arra, hogy meghatározhassuk, hogyan küzd meg és hogyan érzi magát egy állat. Az etika egy filozófiai megközelítés annak

¹ Böő István: Az állatvédelem általános értelmezése, *Őstermelő: gazdálkodók lapja*, 2004. évi (8. évf.) 5. szám, 70. o.

² Jámbor Adrienn: *A kedvtelésből tartott állatok jogi védelme a közigazgatásban*, Miskolc, Bíbor Kiadó Bt., 2022. 16. o.

³ Dawkins, Marian Stamp: *Evolution and animal welfare*. The Quarterly Review of Biology, 1998. 1(73), pp.305-328.

meghatározásához, hogy hogyan kell bánni az állatokkal. A társállatok, kiemelten a kutyák fontos szerepet játszanak az emberek életében világszerte társként, segítőként. A kutyagazdák is rengeteget tehetnek ugyan azért, hogy javítsanak az állatok jóllétén, az állatorvosoknak és kiképzőknek azonban kiemelkedő szerepe jut.

1.3. A védett állatok védelme, az állatok büntetőjogi védelme, ki minősül állattartónak? Az állatvédelem nem összekeverendő a védett állatok védelmével, hiszen az első fogalom általánosságban minden állatra vonatkozik, legyen vad- vagy háziállat, míg védett állatoknak a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet 2. mellékletében felsorolt állatok minősülnek. Továbbá, az állatok büntetőjogi védelme a gerinces állatokot illeti meg, míg védett állatok a puhatestűek, ízeltlábúak stb. is lehetnek, a két kategória a szankció alapján is elkülönül egymástól, első esetben szabálysértési bírság, súlyos esetben valamilyen büntetés szabható ki, míg a védett állatok sérelme esetén természetvédelmi bírság lesz a jogkövetkezmény. Magánjogi szempontból az állatok dolognak minősülnek, azonban figyelemmel kell lenni a természetükből adódó eltérésekre. Állattartónak minősül a tulajdonos, illetve aki gondozza, felügyeli az állatot.⁴ Állattartó lehet természetes személy, civil szervezet, állami szerv is. Ennek során köteles a jó gazda gondosságával eljárni, aminek a fogalmát a későbbiekben kívánom részletesen bemutatni. Nemzetközi szinten a Nemzetközi Állatvédő Liga törekszik mindent megtenni az állatok védelme érdekében. Az állatvédelemre vonatkozóan vannak uniós előírások, de szerte a világban számos olyan hely létezik még, ahol az állatok védelme, vagyis az állatok jogai egyáltalán nem érvényesülnek, nincsenek megfelelően törvénybe iktatva.

2. Az illegális állatkereskedelem

2.1. A kedvtelésből tartott állat fogalma. Mielőtt rá térnék a tanulmányom központi témájára, az illegális állatkereskedelemre, szükségesnek tartom magának a kedvtelésből tartott állat fogalmát tisztázni, tekintettel arra, hogy tanulmányom kifejezetten a kedvtelésből tartott állatok illegális állatkereskedelmével kíván foglalkozni: kedvtelésből tartott állat a rendszertani besorolásától függetlenül minden olyan állat, amelyet nem kizárólag tudományos kutatás, állati eredetű termék előállítás, igavonás, teherhordás, természetvédelem, géntartalék- védelem és – eb és macska kivételével – közcélú bemutatás céljából tartanak, tenyésztenek, forgalmaznak, továbbá az az állat, amelyet más kedvtelésből tartott állat táplálása céljából tartanak és szaporítanak, valamint a nem gazdasági céllal tartott haszonállat, és a vadászatra használt állat.⁵ Sokan, köztük én magam is, ma már azt a nézőpontot követem, hogy a kedvtelésből tartott állat valójában „társállat”.

⁴ Ávtv. 3. § 1. pont

⁵ A kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló 41/2010 (II.26.) Korm. rendelet 1. § (2) bekezdésének a) pontja

Hazánk földrajzi elhelyezkedése miatt több bűncselekmény típus esetén tranzitország. Az illegális állatkereskedelem nagy profittal kecsegtet az elkövetőknek: a bevétel magas, a lelepleződés esélye kicsi. Az illegális azt jelenti, hogy nem felel meg a vonatkozó jogszabályi előírásoknak. Köztudomású tény, hogy Magyarország az utóbbi években a közép-európai kutyakereskedelem, ezen belül is az illegális kutyakereskedelem egyik fellegvárává vált, évente több tízezer, sokszor ismeretlen vagy legalábbis kétes eredetű kölyökkutya hagyta el az ország határait. Az utóbbi 2 évben az állattartók száma exponenciálisan megnövekedett. Míg egyesek teljes lelküket beleadják az állatok gondozásába, mások szép kis pénzüsszegekhez jutnak az illegális állatkereskedelemmel. Fontos megjegyezni azonban, hogy az illegális állat- és növénykereskedelem a kereslet nélkül nem létezhetne.⁶

2.2. Az illegális állatkereskedelem fogalma. Az illegális állatkereskedelem bármely nemzetközi vagy nemzeti jogszabály alapján védett állat- és növényfajjal kapcsolatos cselekmény, így azok orvvadászata, kereskedelme, birtoklása, szállítása, csempészete és értékesítése.⁷

Magyarországon az illegális állatkereskedelem nem szerepel külön tényállásként a Büntető Törvénykönyvben, ugyanakkor az illegális állatkereskedelmet megvalósító cselekmények, illetve annak részeit képező cselekmények a „Természetkárosítás” büntetőjogi tényállás alatt szerepelnek. E tényállás lényege az, hogy a bűncselekményt az követi el, aki fokozottan védett vagy védett, továbbá az Európai Unióban természetvédelmi szempontból jelentős állatfaj egyedét jogellenesen megszerzi, tartja, forgalomba hozza, az ország területére behozza, onnan kiviszi, azon átszállítja, azzal kereskedik, illetve azt károsítja vagy elpusztítja. A bűncselekménynek van súlyosabban minősített esete. A bűncselekmény súlyosabban minősítendő, ha a természetkárosítást a védett vagy fokozottan védett élő szervezet (állatállomány) fennmaradását veszélyezteteti, továbbá akkor is, ha a természetkárosítást méreg alkalmazásával vagy az állat elpusztítására alkalmas csaletek kihelyezésével, több állat életét veszélyeztetve követik el. A bűncselekmény elkövetése esetén elkobzás is alkalmazható. A természetkárosítás bűncselekményénél speciális szabály érvényesül, az elkobzás általános rendelkezéseihez képest. A Büntető Törvénykönyv szerint ugyanis az elkobzás kivételesen mellőzhető, ha az az elkövetőre, vagy a tulajdonosra a bűncselekmény súlyával arányban nem álló, méltánytalan hátrányt jelentene. A természetkárosítás ugyanakkor az egyik olyan bűncselekmény, amely esetében az elkobzás mellőzésének nincs helye. A természetkárosításnál tehát az érintett állatot minden esetben el kell kobozni. Az elkobzott dolog tulajdonjoga – ha törvény kivételt nem tesz – az államra száll.⁸

2.3. Miért nehéz az illegális állatkereskedés visszaszorítása? Az illegális állatkereskedés visszaszorítása nehéz. De vajon miért? Paulovics Anita

⁶ Zsigmond Csaba: Bűnszervezetek a nemzetközi illegális állat- és növénykereskedelemben, *Magyar Rendészet*, 2022/1, 197. o.

⁷ Zsigmond Csaba: i.m. 197. o.

⁸ Paulovics Anita – Jámbor Adrienn – Vetter Szilvia Éva – Turkovicsné Koncz Ibolya Katalin – Ritó Evelin: *Az állatvédelem joga*, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2023. 156. o.

tanulmányában a visszaszorítás nehézségét a globálisan alacsony büntetési tétel, a megszerezhető magas haszon, a rendészet és a bűnüldöző szervek e területen tanúsított gyenge hatékonyságával magyarázta.⁹

Álláspontom szerint a természetvédelmi törvények és rendeletek szigorú végrehajtásának hiánya megkönnyíti a „kereskedők” büntetlenségét. Jelentős szankciókat kellene kiszabni az illegális tevékenységek visszaszorítása érdekében. Fontos, hogy olyan fejlett technológiákat kellene alkalmazzanak, mint például a drónok, térfelügyelő kamerák és nyomkövető rendszerek a magas kockázatú területek megfigyelésére. Különböző közönségtípusokat kellene felhívni az állatkereskedelemmel kapcsolatos oktatási kampányok segítségével.

3. Az illegális kutyaszaporítás – A kutyakereskedelem sötét oldala – Az állatkínzás

Véleményem szerint az illegális kutyakereskedelem és a kutyaszaporítás - állatkínzás között szoros összefüggés áll fenn, ugyanis az „állattartók” az illegális szaporítás soron – az esetek nagy részében – megvalósítják az állatkínzást is.

3.1. Tenyésztő kontra szaporító – az a bizonyos határvonal. Fontosnak tartom, hogy elhatároljuk, kit értünk állattenyésztő alatt és ki valójában az állatszaporító. Tenyésztésen azt az állandó jellegű tevékenységet értjük, amely kiváló tenyészegyek párosítását, majd pároztatását valósítja meg abból a célból, hogy a szülőknél még jobb belső és külső tulajdonságú utódokat kapjon. Laikus tenyésztésről akkor beszélünk, amikor a csak kedvtelésből tartott szukákat a tulajdonosa különböző okokból egyszer-egyszer fedezteti. Üzletszerű tenyésztés az, amikor állatokat az egyedek különösebb megválogatása nélkül, kizárólag a kölykök eladása céljából szaporítanak. A sporttenyésztés fogalmán pedig azt értjük, amikor a tenyésztő megfelelő körülmények között, alapos elméleti képzettséggel válogatja össze a párokat, és az állomány javítása érdekében tenyészt. A laikus tenyésztés és az üzletszerű tenyésztés fogalmak ma már nem használatosak. Ma gyakorlatilag az üzletszerű és a laikus tenyésztést összesen szaporítónak nevezi a köznyelv. A szaporító célja nem más, mint a lehető legolcsóbban előállítani a „terméket”, ami érdekében mindent elkövet: nem chipez, nem olt, nem gondoskodik féreghajtásról, gyenge minőségű táppal etet, nem szűr betegségekre, nem törzskönyvez, nincs oltási könyv, tákolmányban tartja az ebeket, nem neveli a kiskutyákat, nem szocializál, a selejttől pedig megszabadul.¹⁰

A szaporítás jogi megítéléséhez két jogszabályhely ismertetésével kezdeném a témát. Az egyik a 2022. januárjától hatályos, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 244. § (4) bekezdése, mely szerint tilalmazott az olyan típusú szaporítás, ahol az indokolatlan bánásmódot vagy bántalmazást –

⁹ Paulovics Anita – Jámbor Adrienn – Vetter Szilvia Éva – Turkovicsné Koncz Ibolya Katalin – Ritó Evelin: i.m. 151. o.

¹⁰ Szinák János – Veress István: *Nagy Kutyaönyv, Budapest, Dunakanyar 2000 Könyvkiadó Kft., 1996. 100. o.*

mely alkalmas az állat maradandó egészségkárosodásához vagy pusztulásához – úgy valósítja meg valaki, hogy szaporítással összefüggő haszonszerzési cél érdekében, tíznél nagyobb számú kedvtelésből tartott állatra vonatkozóan, a jó gazda gondosságának elmulasztásával követi el. Az pedig, hogy mit értünk jó gazda gondosságán, azt az Ávtv.-ben fogalmazta meg a jogalkotó: az az emberi tevékenység, amely arra irányul, hogy az állat számára olyan életkörülményeket biztosítson, amely annak fajára, fajtájára, és nemére, korára jellemző fizikai, élettani, tenyésztési és etológiai sajátosságainak, egészségi állapotának megfelel, tartási, takarmányozási igényeit kielégíti (elhelyezés, táplálás, gyógykezelés, tisztán tartás, nyugalom, gondozás, kiképzés, nevelés, felügyelet).¹¹ Tehát a jó gazda gondosságát kell számon kérni minden kutyatenyésztőn és kutyaszaporítón, mert minden állattal egyedileg kell mentálisan és fizikailag is foglalkozni, ez pedig sok ilyen helyen elmarad. Ha nem így történik és elképesztő körülmények között tartják őket, az állatkínzás.

Vagyis 2022. januárjától büntetendő az olyan típusú maradandó egészségkárosodáshoz vagy pusztuláshoz vezető szaporítás, amely a jó gazda gondossága jogi fogalom szakmai tartalmát adó kitételek hiányában történik. Ezek jellemzően az adott fajra és fajtára vonatkozó alap elvárásokkal, tehát például etetéssel, itatással, felügyelettel, az időjárás viszontagságai elől menedéket adó elhelyezéssel kapcsolatosak, illetve olyan viselkedésformák, mozgásformák elősegítését jelentik, melyek az állat természetes viselkedéséhez szükségesek.¹²

A kedvtelésből tartott állatok egészséges tenyésztését biztosító környezet kialakítása mellett kiemelten fontos a szaporítói tevékenység büntetőjogi szabályozása. A jelenleg hatályos jogszabály ugyanis a szaporítókat az állatok rossz körülmények között tartására figyelemmel állatkínzás miatt rendeli bünteti, azonban a szaporító telepek terjeszkedésének, növekedésének megakadályozása céljából minősített esetként való szabályozására lenne szükség. A jogalkalmazói visszajelzések, valamint az állatvédelmi szervek elmondása alapján megállapítható, hogy az állatok szaporításával foglalkozók nem képesek az állatok megfelelő körülmények között történő tartásáról és ellátásáról gondoskodni. A szaporítók ugyanis a haszon maximalizálására törekednek, amely miatt az állatokat idő előtt leválasztják az anyaállatról, ezt követően pedig alkalmatlan helyen és körülmények (pl.: zsúfoltan, éheztetve) között szállítva, sokszor az állat fajtájától eltérő, népszerű fajtaként megjelölve értékesítik. Emellett a még el nem adott állatok életkörülményeit, élelemmel és ivóvízzel való ellátását és egészségügyi ellátását (pl.: oltás, betegségek kezelése) sem képesek megfelelően biztosítani, és ha kell, sokszor maguk végzik az állatorvost igénylő beavatkozásokat (pl.: farok, fül csonkítás). Az állatok tartásával kapcsolatos ellátási kötelezettségeket, az Ávtv. 3. § 8. pontja a jó gazda gondossága körébe tartozó kötelezettségként határozza meg. A büntetőjogi tényállás szempontjából is ezen állattartói kötelezettségek bírnak jelentőséggel, amelyekkel kapcsolatos aktív vagy passzív magatartások lehetnek alkalmasak arra,

¹¹ Ávtv. 3. § 8. pont

¹² Dr. Fodor Kinga – Dr. Kajó Cecília – Dr. Markus Gabriella – Dr. habil Fodor Kinga Phd: A szaporítótelepek büntetőjogi és polgári jogi oldala, *Jegyző és közigazgatás*, XXV. évfolyam, 1. lapszám, <https://jegyzo.hu/a-szaporitotelepek-buntetojogi-es-polgari-jogi-oldala/> (2024. február 26.)

hogyan összességében az állatok pusztulásához, maradandó egészségkárosodásához vezessenek. A szaporító telepeket a már születésüktől romló egészségi állapotban lévő, kedvtelésből tartott nagyszámú állatok szaporításának, elhanyagolt, az állatnak lelki és testi szenvedést okozó környezetben való tartásának, valamint haszonszerzés céljából alkalmatlan helyen való szállításának, értékesítésének megelőzése és a telepek felszámolása érdekében feltétlenül szükséges az állatkínzás minősített eseteként büntetni.

A másik jogszabályhely az Ávtv.-ben 1998. óta megtalálható szakasz, amely szerint (közigazgatási jogi) állatkínzásnak minősül az öröklődő betegségben szenvedő – nem kísérleti célra szánt – állategyed tenyésztése, szaporítása.¹³ Felmerülhet kérdésként, hogy a jogszabály itt szándékosságot vagy gondatlanságot követel-e meg, de kiindulva a közigazgatási jogot általában jellemző objektív felelősségből, nincs jelentősége, hogy valaki tudott arról, hogy genetikai betegségben szenvedő állatot szaporított vagy nem volt tudomása róla: pusztán a szabályszegésért szankció kiszabására van lehetőség.

A szaporítással elkövetett állatkínzás a Btk.-ban tehát a maradandó egészségkárosodás vagy pusztulás okozására alkalmas, jó gazda gondosságát nélkülöző szaporítás. Itt a genetikai terheltség mintegy előkérdés, hiszen a jó gazda gondossága jogi fogalmának szakmai tartalmát kell kitölteni elsődlegesen, és az állatkínzást megvalósító éheztetést, szomjaztatást, extrém tartási körülményeket stb. kell értékelnie a jogalkalmazónak úgy, hogy lebontja a jó gazda gondosságának jogi fogalmát elemenként (fajra, fajtára jellemző etológiai, biológiai sajátosságok stb.) egyedekre.¹⁴

Álláspontom szerint a kutyatartás napjainkban egyfajta trenddé kezd válni, egyre többen kívánnak háztartásaikban ebeket tartani, amely a forgalomban lévő kölyökkutyák számát növeli, mivel a keresleti oldalon évről-évre nagyobb igény jelentkezik.

A kisebb testű kutyákra (amelyeket akár lakásban is tarthatnak gazdáik) mutatkozó kereslet élénkülése magával hozta azt, hogy Magyarországon évek óta növekszik a szaporító telepek száma, ami egyre nagyobb problémaként jelentkezik, illetve egyre több gondot okoz mind a jogalkotó, mind a társadalom, és nem utolsósorban az állatok számára. Az ezeken a telepeken tenyésztett kutyák jóllétének biztosítását kívánja elérni a jogalkotó a fentebb említett büntetőjogi szabályozás szigorítása által, reagálva a gyorsan változó állattartási, szaporítási trendekre.

A Btk. szigorítása mellett álláspontom szerint fontos előrelépés, hogy 2021. április 1. napján lépett hatályba az 578/2020. (XII. 14.) számú kormányrendelet, melynek 1. melléklete szerint az állatvásár, állatpiac, állatkert, cirkuszi menaszéria, állatmenhely, ebrendészeti telep, állatklinika, állatkórház, állatorvosi rendelő működtetése, a kedvtelésből tartott állatok kereskedelmi tevékenység keretében történő forgalmazása, de például veszélyes eb tartása kizárólag FELIR-azonosító megléte esetén végezhetőek. A FELIR egy közhiteles hatósági nyilvántartás, melyet az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv hoz létre és működtet, az ebbe való regisztráció elektronikus úton, ügyfélkapu segítségével történik. De miért is kellett bevezetni ezt

¹³ Ávtv. 3. § 4. pont

¹⁴ Dr. Fodor Kinga – Dr. Kajó Cecília – Dr. Markus Gabriella – Dr. habil Fodor Kinga Phd: i.m.

a kötelezettséget a kedvtelésből tartott állatok kereskedelménél? Magyarország évtizedek óta kutyagyártó nagyhatalom: évente tízezrével mennek külföldre a forgalmazható kor alatti, csak papíron oltott, transzponder azonosító nélküli örökletes és más betegségektől szenvedő kölyökkutyákból álló exportok. Ez a mára már bünszervezeti formát öltő együttműködés megkívánja a szaporítók – felvásárlók – kereskedők – szállítók – hamis útleveleket kiállító állatorvosok – más hatósági személyek szoros együttműködését, és meglepőnek tűnhet, de az illegális állatkereskedelem nemzetközi méreteit tekintve a bevételeket nézve alig marad el a fegyver- vagy kábítószerkereskedelem bevételei mögött. (A kutyakereskedelem mellett mennyiségét tekintve kisebb, bevételeit tekintve viszont szintén meglepő nagyságrendeket elérő illegális egzotikuspapagáj- és hullókereskedelem is folyik az országban.) Annak érdekében, hogy mondjuk Olaszországban vagy Hollandiában eladott magyar kiskutya „gyártósora” visszakövethető legyen, született meg a jogalkotó azon ötlete – természetesen más eszközök, intézkedések és eljárások mellett –, hogy kötelezővé tegye a FELIR-azonosítót, amely nélkül nem értékesíthető sem kutya, (sem más kedvtelésből tartott állat) ilyen regisztráció nélkül. Ezzel összefüggésben további változás, hogy 2021. április 21. napját követően megszűnt a TRACES Classic rendszer, és a helyét átvevő TRACES-NT rendszerből csak beazonosítható, regisztrált létesítményből indítható élő állatszállítmány az unión belül. Ez azt is jelenti, hogy regisztrált létesítmény/állomás hiányában ezentúl parkolóból, benzinkutakról, útszéli pihenőkből szállítóautóra gyűjteni állatokat nem lehetséges. Azok a helyek, ahonnan kutyát küldenek külföldre, tehát megfoghatóak, visszakövethetőek, ellenőrizhetőek lehetnek, ha nem megfelelőek az állattartási körülmények akkor azok megjavítására kötelezhetőek lesznek, bírsággal sújthatják a hatóságok azt, aki a minimális feltételeket sem teljesíti, és akár egy külföldi tulajdonos is vissza tudja követni, hogy honnan származik a beteg kutyája.

Magyarországról több tízezer kutyát adnak el az Európai Unió tagállamaiba évente.¹⁵ Ezek nagy része fél évnél fiatalabb kutya, amelyek a kutyaszaporítóktól törzskönyv nélkül kerülnek a kisállat piacra. Ráadásul az EU tagállami visszajelzés alapján a Magyarországról származó kutyakölyköket sok esetben illegálisan és túl fiatalon szállítják.

Ezek az állatok általában olyan szűk ketrecekben vannak tartva, ahol sem felállni, sem megfordulni nem képesek. Az már csak hab a tortán, hogy természetesen nincsenek sem beoltva, sem chippelve, sem ivartalanítva és a legtöbbjük sosem látott még állatorvost. A kutya-gyárosokat nem érdekli a szaporított állat jólléte és egészsége – arra sem költenek, hogy az állat a minimális orvosi ellátást és a szükséges vizsgálatokat megkapja. Ezek a szerencsétlen, beteg kutyák/macskák benne maradnak a kizsákmányoló szaporítói rendszerben és ha már végleg nem bírják, a kutya-gyárosok egyszerűen megszabadulnak tőlük. A szerencsésebb állatokat sikerül még élve kiszabadítani ezekről a borzalmas helyekről és ideiglenesen menhelyekre, vagy az állatvédőkhoz kerülnek, ahol megvizsgálja őket egy állatorvos

¹⁵ Forrás: 2020-ban kb. 30 ezer kutya volt érintett az Európai Unión belüli élőállat szállításokat nyomonkövető központi számítógépes adatbázisa, az úgynevezett TRACES rendszer (TRade Control and Expert System) adatai szerint.

és megkapják a szükséges oltásokat és kezeléseket, valamint ivartalanítják és chippelik őket. Nagyon szomorú számomra, hogy ezek a kutyusok/cicusok sosem láttak még napfényt, és sosem érezték még a pázsitot a tappancsuk alatt. Az emberi érintéstől rettegnek és mind egészségügyileg, mind mentálisan iszonyatosan lerobbant állapotban vannak – sok idő és szeretet szükséges ahhoz, hogy újra bízzanak az emberben és örökbe lehessen őket fogadni.

Magyarország fontos szereplője a kutyaszaporítás és illegális kutyakereskedelem nemzetközi hálózatának, külföldön hazánkat kutyagyártó nagyhatalomként ismerik. Az exportra szánt, kegyetlen körülmények között szaporított kutyákkal való kereskedelemben kulcsszerepe van az állatorvosok által kiállított útlevélnek is. Dr. Kárpáti Dalma állatorvos és dr. Kajó Cecília jogász arról is beszélt többek között a Telex dokumentumfilmjében, hogy Magyarországon vannak olyan állatorvosok, akik benne vannak az állatkínzó biznisz lepapírozásában: ők fiktív születési dátummal, anélkül állítanak ki útleveleket, hogy látták volna az adott állatokat. Így tudják a kereskedők kivinni az országból azokat a kiskutyákat is, amelyek a hatályos törvények szerint még nem is elég idősek az utazáshoz. Megjegyezni kívánom, hogy ez a gyakorlat azonban nem csupán az állat ellen merénylet, de magán- és közokirat-hamisításnak is minősül. Az üres útleveleket hazánkban csak a Magyar Állatorvosi Kamarától rendelhetik meg azok az érvényes kamarai tagsággal bíró állatorvosok, akik a törvényi feltételeknek megfelelő állategészségügyi szolgáltatásokat nyújtanak, és vállalják, hogy az állatútleveleket szigorú számadású nyomtatványként nyilvántartják, illetve az előírt adatokat rendszeresen rögzítik a kamara nyilvántartásában. Ahogyan a *Magyarország, a kutyagyártó nagyhatalom* című filmből kiderült, hazánkban van olyan állatorvos, aki 2014. októbere és 2020. novemberé között több mint 14 ezer útlevelet állított ki.

3.2. Jogesetek bemutatása. Az állatokat érintő bűncselekmények általában csak akkor jutnak el szélesebb közvéleményhez, ha valami kirívó vagy szívszorító eset áttöri a média ingerküszöbét. Jómagam bírósági titkárként dolgozom, és határozottan kijelenthetem, hogy csekély azon ügyek száma, amelyek a fentebb említett bűncselekmények miatt bírósági szakaszba eljutnak. Jómagam ilyen ügyekkel a bíróságomon még nem találkoztam, melyre tekintettel konkrét bírósági jogesetet bemutatni nem tudok, csak a mindenki által elérhető hírportálról tudok eseteket meríteni.

Az egyik ilyen kiemelkedő eset, amikor is a Szegedi Regionális Nyomozó Ügyészség vezető beosztású hivatalos személy által előnyért, a hivatali kötelességét megszegve, bűnszövetségben, üzletszerűen elkövetett hivatali vesztegetés elfogadásának bűntette és más bűncselekmény miatt emelt vádat tíz személy ellen a Gyulai Törvényszéken. Az elkövetők a jogszabályi rendelkezések megszegésével kisállatokat szállítottak Magyarországról az Európai Unió tagállamaiba. A Nemzeti Védelmi Szolgálat feljelentése alapján indult eljárásban a nyomozó ügyészség 2021. májusában Békés vármegyében összehangolt bűnügyi akciót hajtott végre. Az ügyészség felkérésére az NVSZ nyomozati cselekmények elvégzésében is hatékonyan közreműködött. A vádirat szerint egy vezető beosztású hatósági állatorvos és egy szolgáltató állatorvos hivatalos személyként, készpénzért cserébe több kutyakereskedő és egyéb technikai, valamint logisztikai feladatokat ellátó

személyekkel 2019-ben megállapodott abban, hogy a jogszabályi rendelkezések megszegésével, kölyökkutyákat szállítanak Magyarországról az Európai Unió más tagállamaiba. A megállapodás alapján az állatkereskedők a külföldi vásárlók által leadott megrendeléseknek megfelelő fajtájú, ivarú, a kereskedelmi célú nemzetközi forgalmazásra vonatkozó szabályok által megkívánt veszélyesség elleni oltással, egyedi megjelöléssel nem rendelkező, a megengedettnél fiatalabb kutyákat, illetve esetenként macskákat vásároltak fel. Az állatorvos a szállítás érdekében biankó kisállat útleveleket állított ki anélkül, hogy rajtuk bármilyen vizsgálatot, beavatkozást elvégzett volna, majd a vezető beosztású állatorvos a segítőjével rögzítette az internetes nyilvántartásokban a fiktív adatokat, vizsgálat nélkül igazolta az állatok szállításra való alkalmasságát, és kiállította a szállítmányokat kísérő bizonyítványokat. A valótlan tartalmú okiratok birtokában az érintett kisállatokat az Európai Unió több tagállamába szállították. Az elkövetési időszakban 79 szállításhoz kapcsolódóan, több mint 33.000.000, - forint összegben került sor jogtalan előny elfogadására, valamint több mint 5.000 kisállatot érintően állítottak ki valótlan tartalmú kisállat útlevelet. Vádiratban az ügyészség a tíz vádlott többsége esetében végrehajtandó szabadságvesztés kiszabására tett indítványt, a legsúlyosabb büntetési indítvány beismerés esetére 8 év.¹⁶

Precedensértékűnek és áttörésnek tekintem a karcagi szaporító súlyosbított büntetését. A gyakorlat szerint büntetlen előélettel felfüggesztett szabadságvesztést kapnak az állatkínzók, most azonban a 34 éves férfit 1 év 7 hónap börtönre ítélte a bíróság, jogerősen. Három évvel ezelőtt közel 150 kutyát mentettek ki tőle borzalmas körülmények közül, minden másodiknak át voltak vágva a hangszálai, hogy ne hangoskodjanak.¹⁷

2023. májusában Gyöngyös legnagyobb illegális szaporítótelepét számolták fel. Az ebrendészet dolgozói és a hivatal bejelentést kaptak, miszerint egy családi háznál iszonyatos bűz terjeng és rengeteg állat található odabent. A helyszínre érkezve rendőri segítséggel behatoltak a házba, ahol olyan látvány fogadta őket amire álmukban sem gondoltak. Az állatok közel 30-an egy igazi horror tanyán éltek, a saját ürülékükben, retekben. A házba belépve pedig plafonig érő szemetet, a földön pedig macskatetemeket, illetve több oltási könyvet találtak a szakemberek. A bejegyzés szerzője szerint Gyöngyös történetének legnagyobb szaporítótelepét leplezték le, amelyet évek óta nem sikerült felszámolni.¹⁸

2023. decemberében a rendőrség hivatalos oldalán számolt be arról az esetről, amikor is hamis kísérő okmányokkal szállítottak kiskutyákat külföldre. Az évek óta tartó illegális exportot állatorvosok bevonásával egy ceglédi cég végezte. Az utolsó szállítmány már nem ért célba, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda (KR NNI) ugyanis akcióba lendült. Az évek óta folytatott illegális tevékenység akkor

¹⁶Forrás: <https://ugyeszseg.hu/vademeles-egy-allatorvos-es-tarsai-ellen-korrupcio-miatt-fotokkal-akozponti-nyomozo-fougyeszseg-sajtokozlemenye/> (2024. március 2.)

¹⁷ Forrás: <https://rtl.hu/hirado/2023/10/23/karcagi-kutyaszaporito-atvagott-hangszalak-jogeros-itelet> (2024. március 16.)

¹⁸ Forrás: <https://egriugyek.hu/kornyek-ugye/gyongyos-legnagyobb-illegalis-szaporitotelepet-szamoltak-fel> (2024. március 16.)

körvonalazódott a KR NNI nyomozói számára, amikor egy másik bűnügyben kutatást hajtottak végre Gyulán. Egy gépkocsiból kerültek elő bélyegzők, melyek egy kisállatok exportálásával foglalkozó céghez voltak köthetők. Az alapos vizsgálat során derült ki, hogy az állatorvos úgy állított ki kiskutyák számára útlevelet, hogy azt nem előzte meg sem védőoltás beadása, sem chip behelyezése. Pedig ez törvényi előírás. A nyomozás során arra vonatkozóan merült fel adat, hogy a ceglédi cég 2016 és 2021 között ezrével exportálhatott így külföldre. A vizsgálatok során a nyomozóknak nyilvánvalóvá vált, hogy a ceglédi kutyaereskedő cég jogellenes cselekményét változatlan intenzitással folytatta a tavalyi évben is, annak ellenére, hogy a nyomozók a tavalyi év elején már gyanúsítottként hallgatták ki a cégvezetőt. Így a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatallal (Nébih) együttműködve a nyomozók figyelemmel kísérték a ceglédi vállalkozás által külföldre értékesíteni szándékozott ebszállítmányok dokumentálását, majd ez alapján a külföldre indult kisteherautót 2023. december 8-án reggel a rendőrök még Pest vármegyében megállították. A kocsiban 42, különböző fajtájú kiskutyát helyeztek el ketrecekben. A nyomozók szemle keretében egyesével megvizsgálták őket a közreműködő Nébih hatósági munkatársaival, állatorvosaival. Az akció során a KR NNI több helyszínen is kutatást tartott, amely során rengeteg tárgyi bizonyítékot foglalt le. Az akciót követően gyanúsított kihallgatásokra került sor közokirat-hamisítás büntett elkövetésének megalapozott gyanúja miatt, így összesen az ügynek már négy gyanúsítottja van. A bűnisméltésre tekintettel a cégvezetőt a környezeti bűnözés elleni nyomozók őrizetbe vették, majd kezdeményezték letartóztatását, amit időközben a Budakörnyéki Járásbíróság el is rendelt. A többi gyanúsított szabadlábon védekezik.

A brit közszolgálati televízió legnézettebb csatornáján, a naponta átlagosan 200 millió embert elérő BBC News on 2023. március 3-án a hetente jelentkező *Our World (A mi világunk)* című műsorban mutatták be az illegális kutyaexportról szóló 23 perces filmet. A BBC forgatócsoportja Magyarországon, Németországban, Belgiumban és Angliában készítette a riportot. A riportfilmben szereplő Markus Gabriella állatorvostól és Némedi Edina állatvédőtől lehet megtudni, hogy az angol forgatócsoport 2022. februárjában, még az Ukrajna elleni orosz agresszió előtt járt Magyarországon. A BBC-nek sikerült megnyernie a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatalt (Nébih) az együttműködésre, így velük együtt mehettek több helyszíni ellenőrzésre, emellett hazai állatvédőkkel beszélgettek és kísérték el őket olyan piacokra, ahol illegálisan árultak kutyákat. Így jutott el a stáb két püspökladányi kutya szaporító telepre és a kecskeméti heti vásárra. A püspökladányi telepekre nem engedték be a stábot. Ez két okból kifolyólag magyarázható. 1. A Magyarországra érkezett és hivatalosan bejegyzett, Nyugat-Európába szállító kutya szaporítónál tapasztalt valóságot nem akarják az oknyomozó újságírók elé tárni. 2. Legalább ilyen fontos, hogy ilyen esetekben nem a Nébih joga bárkit, így újságírókat beengedni a helyszínre, vagy ezt megtiltani, hanem a kutya telep tulajdonosának. A kecskeméti vásárra pedig a jogszabályok ellenére mégis több helyen lehetett kölyökkutyákat kapni. A hozzájuk tartozó kisállat-egészségügyi könyv

több ponton hiányos volt, sőt a sorozatszámot és a lejárat dátumot kisatírozták a könyvből.¹⁹

Összességében elmondható, hogy az Európai Unió kívüli és néhány kelet- és közép-európai uniós országban kölyökkutyák nagyon olcsón, Magyarországon néhány ezer vagy tízezer forintért kerülnek a nagykereskedőkhöz, akik aztán tízszeres áron értékesítik a négy lábúakat a kisállat-kereskedőknek. A gazdához így sok esetben ezer euróért vagy ezer fontért, de sok esetben ennek másfélszereséért kerülnek. A felmérések szerint évente a nyugat-európai jóléti államok kutyabarátai mintegy 8 millió négy lábút vásárolnak meg, így sok milliárd eurós üzletről van szó.

3.3. Új időszámítás következhet a kutyatenyésztésben. Dr. Vetter Szilvia Phd. és dr. Koska Hedvig a Kutya újság márciusi számában számoltak be arról, hogy az Európai Bizottság tavaly év végén olyan kutyás – macskás rendeletjavaslattal állt elő, amely elfogadása esetén az Európai Unióban, így Magyarországon is számos változást hozhat. A rendelet nagyobb egységességet, illetve szigorúbb kereteket hoz létre a tagállamok között, mint egy uniós irányelv, hiszen míg utóbbi csupán az elérendő célokat határozza meg, azok megvalósítását, a részletszabályok megalkotását, a tagállamokra bízta, a rendelet közvetlenül hatályos lesz az uniós állampolgárokra. Hatályban lépése esetén új rendszert teremt a kutyák és macskák tenyésztésére, kereskedelmére és egyedi jelölésére vonatkozóan, és – bár több tervezett előírásnak már megfelel Magyarország – hazánkban is hoz majd változásokat. Az Európai Bizottság javaslatát egyrészt az alapozta meg, hogy az európai polgárok a kedvtelésből tartott állatok hatékonyabb védelmét várják el minden vonatkozó felmérés szerint, másrészt az, hogy uniós szinten virágzik az ún. „szaporító business”. A konkrét tervezetet vizsgálva a szerzők megállapították, hogy alapvetően előrelépést jelentene a – hazánkban is jelentős problémát okozó – nemzetközi illegális kutya- és macskakereskedelem visszaszorításában. A probléma súlyát mutatja, hogy a javaslat becslése szerint az EU éves kutya- és macskakereskedelméből körülbelül 4,4 millió kölyökkutyát és 1 millió kölyökmacskát állítanak elő „törzskönyv nélküli kereskedelmi tenyésztők”, vagyis szaporítók (ami az EU-ban tenyésztett kutyák és macskák körülbelül 50 %-ának felel meg). A cikket írók véleménye szerint helyesen állapítja meg a javaslat, hogy az illegális kereskedelem visszaszorításának – és egyidejűleg a humán- és állategészségügyi érdekek érvényesítésének is – az egyik előfeltétele, hogy az állatok eredete azonosítható, az útjuk visszakövethető legyen, amelynek pedig az egyedazonosítás az alapja, valamint olyan informatikai megoldások, amelyek lehetővé teszik az adatbázisok nemzetközi harmonizációját. A cikket írók szerint szintén helyes értelmezést követ a javaslat, amikor célját abban látja, hogy biztosítsa a kutyák és macskák belső piacának zökkenőmentes működését, amelyekre vonatkozóan hiányoznak a közös állatjóléti követelmények. Amennyiben a javaslatból uniós rendelet lesz, az komoly és előremutató következményekkel bír a magyar kutya- és macskatartás, valamint a

¹⁹ Forrás: <https://magyarnarancs.hu/riport/nem-engedhetjuk-be-oket-mert-abbol-botrany-lesz-a-magyarorszag-i-kutyaszaporitasrol-keszített-riportfilmet-a-bbc-lapunk-cikke-nyoman-256967> (2024. március 16.)

tenyésztés színvonalának emelése és a nem kívánt szaporítás visszaszorítása szempontjából is, és nagy valószínűséggel a kóborállat-állomány csökkenése is várható hosszabb távon.²⁰

Záró gondolatok

Tanulmányomban az egyre jobban elterjedő és a mindennapjainkban jelen lévő kedvtelésből tartott állatok illegális állatkereskedelmének a problémáját próbáltam feltárni. Amikor elkezdtem a tanulmányom témája után kutatni, szomorúan tapasztaltam, hogy miután a „google” keresőbe beírtam azt a szót, hogy kiskutya vásárlás, szinte minden második hirdetés az olcsóbbnál olcsóbb kistestű kutyákat kínálta áron alul eladásra. Miért hangsúlyozom, hogy áron aluli eladás? Azért, mert aki tisztában van azzal, hogy mi a különbség egy tenyésztő és egy szaporító között, az tudja, hogy csakis szaporító árul olcsón kiskutyát. Hogy miért? Azért, mert a kutya-gyáros nem tiszteli és nem szereti az állatait, azokat kizárólag a haszonért tartja, következképpen szinte sosem simogatja, csak üti a kutyát. Az olcsó kutya anyukája először 8-10 hónaposan fial, aztán menetrend szerint fél évente teszi ezt. A szaporítók nem törődnek azzal, hogy ő maga is kölyöknek mondható, hiszen még fejlődésben van. Ha sikeresen lefialta az első almot, akkor onnantól fogva addig fedeztetik és fialtatják, ameddig csak bírja. Az ilyen szerencsétlen kutyák szervezete teljesen kimerül ettől az örült igénybevételtől és egy idő után képtelenné válik a megtermékenyülésre is. Ilyenkor van az, hogy a szaporító egyszerűen csak agyonüti, vagy csak kidobja valahol az úton, mivel már nincsen hasznára. A szaporító semmilyen szinten nem törődik az eb táplálásával és egészségével. Ezzel szemben a tenyésztőnél a mamakutya 2 évesen fial először és csak minden második évben fial egy-egy almot, ezen kívül mindkét szülő rendszeres orvosi szűréseken megy keresztül. A tenyésztők odafigyelnek arra, hogy a vemhes kutyát a lehető legmagasabb minőségű táplálékkal etessék, hogy egészséges, tökéletesen kifejldött kölyköket fialhasson. Egy jó tenyésztő szereti és tiszteli a kutyáit és mindent megtesz az egészségük és jókedvük érdekében. A tenyésztő nem használja ki a kutyáit, mint a szaporító. Ezek a kutyusok öreg korukban is tovább élnek boldog életüket. A szaporítók sajnos addig nem fognak felhagyni tevékenységükkel, amíg van, aki fizet érte. Ha pedig fizetünk a szaporított kiskutyákért, akkor mi magunk is támogatjuk az állatok kizsákmányolását: azt az élőlényekhez méltatlan életet, amely a telepeken kijut nekik. Akinek „csak olcsóbb” kutyára telik, inkább ne vásároljon kutyust, mert az olcsóság szinte minden esetben megbosszulja magát: a szaporított kölykökön egy idő után sorra ütköznek ki a különféle genetikai betegségek, így könnyen megeshet, hogy a gazdik már néhány hónap alatt a tenyésztői ár többszörösét fizetik majd ki az ebek orvosi kezeléseikért. A szaporított állatok az esetek többségében gyenge immunrendszerű, beteges állatok, van, hogy a fajta standardjától sokban különböznek, gyakran súlyos betegséget hordoznak, és pár nappal a vásárlást követően meghalnak.

Mindenképpen előre lépésnek tartom, hogy a Btk.-ba bekerült a szaporítókra vonatkozó állatkinzás tényállása, viszont álláspontom szerint nincs érdemi állami

²⁰ Dr. Vetter Szilvia PhD. – dr. Koska Hedvig: Új időszámítás kezdődik a kutyatenyésztésben, ha elfogadják az Európai Bizottság javaslatát, *A kutya*, LXXXIV. évfolyam, 2024/3, 45. o.

kontroll sem a tenyésztés, sem a törzskönyvkiadás fölött, a szaporítás pedig önmagában nem tiltott tevékenység. Az állatvédelmi törvény bünteti ugyan az öröklődő betegségekben szenvedő egyedek tenyésztését vagy szaporítását, amely tevékenység alkalmas arra, hogy az állatnak maradandó egészségkárosodást okozzon - de megfelelő ellenőrzés híján a szaporítótelepek vígan működhetnek.

Amennyiben tanulmányom elolvasása után lesz olyan, aki átértékeli a kutyavásárlás jelentőségét és felismeri, hogy szaporítótól nem szabad kutyát vásárolni és legalább egy embernek tovább adja a miértje fontosságát, már megérte a kutatásba munkát fektetni.

Irodalomjegyzék

- Böő István: Az állatvédelem általános értelmezése, *Őstermelő: gazdálkodók lapja*, 2004. évi (8. évf.) 5. szám, 70. oldal
 - Dawkins, Marian Stamp: *Evolution and animal welfare*. The Quarterly Review of Biology, 1998, 1(73); <https://doi.org/10.1086/420307>.
 - Dr. Fodor Kinga – Dr. Kajó Cecília – Dr. Markus Gabriella – Dr. habil Fodor Kinga Phd: A szaporítótelepek büntetőjogi és polgári jogi oldala, *Jegyző és közigazgatás*, XXV. évfolyam, 1. lapszám, <https://jegyzo.hu/a-szaporitotelepek-buntetojogi-es-polgari-jogi-oldala/>
 - Dr. Vetter Szilvia PhD. – dr. Koska Hedvig: Új időszámítás kezdődik a kutyatenyésztésben, ha elfogadják az Európai Bizottság javaslatát, *A kutya*, LXXXIV. évfolyam, 2024/3, 45. oldal
 - Jámbor Adrienn: *A kedvtelésből tartott állatok jogi védelme a közigazgatásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó Bt., 2022, 16. oldal
 - Paulovics Anita – Jámbor Adrienn – Vetter Szilvia Éva – Turkovicsné Koncz Ibolya Katalin – Ritó Evelin: *Az állatvédelem joga*, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2023, 151-156. oldal
 - *Szinák János – Veress István: Nagy Kutyakönyv, Budapest, Dunakanyar 2000 Könyvkiadó Kft., 1996, 100. oldal*
 - Zsigmond Csaba: Bünszervezetek a nemzetközi illegális állat- és növénykereskedelemben, *Magyar Rendészet*, 2022/1, 197. oldal; <https://doi.org/10.32577/mr.2022.1.12>.
-
-

Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés küzdeme a halálbüntetéssel szemben a magyar jogtörténetben

Balázs Zsolt*

Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés napjaink jogrendszerének legsúlyosabb szankció típusa, azonban ez korántsem volt mindig így, sokáig ugyanis a halálbüntetés birtokolta ezt a vezető szerepet. A publikáció célja annak bemutatása, hogy miként vált meghatározóvá ez a büntetési forma. A kézirat a kronológiai leírás műfaját alkalmazza ennek a folyamatnak a bemutatásához, elsősorban törvényalkotási fejleményekre fókuszálva. A kutatás módszertana alapvetően ismertető módszer, a változások tárgyi leírása.

Kulcsszavak: halálbüntetés, életfogytiglani szabadságvesztés, abolícionizmus, kodifikáció

The struggle of life imprisonment versus death penalty in Hungarian legal history

Life imprisonment is the most severe type of punishment in today's legal system, but this was not always the case, with the death penalty holding the leading position for a long time. This publication aims to show how this form of punishment has come to dominate. The manuscript uses the genre of chronological description to illustrate this process, focusing primarily on legislative developments. The research methodology is basically a descriptive method, an objective description of changes.

Keywords: death penalty, life imprisonment, abolitionism, codification

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.124>

1. A szabadságvesztés és a halálbüntetés viszonya a középkorban

A szabadságvesztés már az ókorban is alkalmazott szankció volt. Jó példa erre az ókori India és Manu törvénye, amelyben megjelenik a szabadságvesztés is, mint különálló szankciónem.¹

A szabadság elvonása az ókori Rómában a bányamunka büntetés képében bukkan fel,² a főbenjáró büntetések egyik formájaként, a rabszolgaság

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Jogtörténeti Tanszék.

¹ Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés az ókori Keleten*. In.: *Jogelméleti Szemle*. 2006/3. sz. <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj27.html> (letöltés ideje: 2023.09.15)

² Sály Pál: *A börtönviszonyok változásai a keresztény római birodalomban*. In.: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica. Tomus 33/2015*. 77.o.

intézményeként.³ A bányamunkára ítéles együtt járt a szabadság elvesztésével, valamint életfogytiglani időtartamra szól.⁴ A mai értelemben vett szabadságvesztés büntetéshez volt hasonlatos a börtön (*ergastulum*), de ez csak rabszolgákkal szemben volt kiszabható.⁵ Ennek ellenére a birodalomban léteztek börtönök, bár azok nem szabadságvesztés büntetések letöltésének helyéül szolgáltak, hanem rendészeti szerepkört tölthettek be.⁶ Az állami börtönök mellett jelen voltak úgynevezett magánbörtönök is, amelyeket helyi hatalmasságok létesítettek.⁷ A keresztény császárok korában megfigyelhető a kánonjogi gyökerű kolostorba zárás. Kezdetben a kolostorba zárásról zsinati határozatok rendelkeztek, de Iustinianus császár jóvoltából bekerült a világi természetű joganyag körébe is.⁸

A feudális kor kezdetén Európában, a társadalmak kiformalódásának idején még nem beszélhetünk a kifinomult büntetési rendszerek megjelenéséről, a feudalizmus büntetési rendszere abszolúte határozatlan volt. A társadalmi változások és mozgások még javában folyamatban voltak, a háborúskodás és a sorozatos küzdelmek pedig virágkorukat élték ebben az időszakban. Ebből következik, hogy gyakran a legkézenfekvőbb büntetéseket alkalmazták, ami tulajdonképpen gyakorta egyet jelentett a halálbüntetés alkalmazásával.⁹ Természetesen folyt polémia a halálbüntetésről már ebben a történelmi korban is, hiszen az egyház jelszóként a kegyelmességet tűzte zászlajára, azonban az Ótestamentum olvasata alapján elfogadhatónak vélték ezt a szankciónemet.¹⁰

A XI. századtól a különféle büntetéseket egyre gyakrabban és egyre növekvő számban, valamint mindinkább erőteljesebb súllyal alkalmazzák. A feudális korban a kontinensen a halálbüntetések végrehajtását szolgáló kivégzések már-már látványosságokká, mondhatni nagy tömegeket vonzó rendezvényekké avanszáltak, amelyek magukban hordoztak egyfajta visszatartó erőt és elrettentő célszót is. Mindazonáltal a halálbüntetések nyilvános végrehajtása egyúttal az intézményesült hatalom erejéről is tanúbizonyságot tettek, azáltal, hogy az ítéletek végrehajtását a nép szeme láttára fogatosították. A feudális kori Magyarországon már első királyainak idején is helyet kap ez a büntetési forma az ítélezésben.¹¹

A szabadságvesztés és más büntetések, elsősorban a halálbüntetés relációjának tekintetében a kulcs a feudális társadalomban a konszolidáció volt, hiszen a társadalmi viszonyok letisztulása hozta magával a szabadságvesztés büntetések megjelenését. Azonban egészen a felvilágosodásig a döntő szerep a testi

³ Molnár Imre: *A császárkori Róma büntetési rendszere*. In.: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*. Tomus LVIII. Fasc. 26. 2000. 370.o.

⁴ *Uo.* 371. o.

⁵ Bereczki Zsolt: *Változó börtön: fejezetek a szabadságvesztés büntetés történetéből*. In.: *Börtönügyi Szemle*, 19. évf. 3. sz. 2000. 110.o.

⁶ Bereczki: *Változó börtön: fejezetek a szabadságvesztés büntetés történetéből* 110.o.

⁷ Sály : *A börtönviszonyok változásai a keresztény római birodalomban*. 80.o.

⁸ *Uo.* 81-82.o.

⁹ Kabódi Csaba – dr. Mezey Barna: *A szabadságvesztés büntetés történelmi előzményei*. In.: *Módszertani füzetek*. 1986/4. 56.o.

¹⁰ Bódi Stefánia: *A halálbüntetés nemzetközi története és megítélése – érvek és ellenérvek*. In.: *Hadtudomány* 18. évf. 3-4. sz. 2008. 129-130.o.

¹¹ Lőrincz József – Mezey Barna: *A magyar börtönügy története. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 15.o.*

büntetéseknek és a halálbüntetésnek jutott, ezek voltak ugyanis a leggyakoribb praktikumban bevett büntetési nemek, továbbá a szabadságvesztés nem pusztán büntetési célokat, hanem például rendészeti feladatokat is szolgált.¹²

Magának a szabadságvesztés büntetésnek a története hazánkban egészen az államalapításig nyúlik vissza. Első királyaink idejében már megjelenik a *carcer*, vagyis a tömlöc elnevezésű hely, amely a szabadságvesztés foganatosítására szolgált.¹³ Már Szent István dekrétumaiban is megtalálható az úgynevezett *bezárás*, valamint a *szolgaság* intézménye, illetve a *kiutasítás*, *száműzetés*.¹⁴ Szent László törvényeiben pedig már egyértelműen színre lép ez a szankció és nem csupán rendészeti szerepet tölt be.¹⁵ A szabadságvesztés III. András, Luxemburgi Zsigmond, Jagelló Ulászló vagy Habsburg Miksa dekretális szabályanyagaiban is felbukkan.¹⁶ Maga az életfogytig tartó szabadságvesztés a XV. századi magyar jogban figyelhető meg elsőként, méghozzá Zsigmond 1435-ös dekrétuma rendelkezik erről. Később Ulászló megerősítette Zsigmond rendelkezéseit és ki is terjeszti ezek esetében az alkalmazhatóság körét. Bevett gyakorlat volt még a már római joggyakorlatban is felbukkanó kolostorba zárás alkalmazása egyházi személyekkel szemben, azért, mert az egyházi személyeket világi bűnök végett nem lehetett halálbüntetéssel sújtani.¹⁷

2. Az életfogytig tartó szabadságvesztés a XVII-XVIII. században

A XV. századi városokban és várakban elterjedt módszer volt a bűncselekménnyel gyanúsított személyek félreeső, föld alatti helyiségekben történő elzárása,¹⁸ tehát már a XV. századtól kezdve léteztek a gyanúsítottak biztonsági fogságban tartására alkalmas helyiségek. Ezen földalatti tömlöcök létezése ellenére azonban nem beszélhetünk a szabadságvesztés büntetések letöltésére kifejezetten alkalmas és ennek megfelelően elkülönült intézményi hátérrel. Ezen intézmények felállítására történő törekvések ugyanis csupán a XVIII. század utolsó negyedében kezdődtek meg. A XVIII. századi törvényhozásunkban a szabadságvesztést először az 1723. évi XII. törvénycikk rögzítette a hamis vádaskodás tényállásával kapcsolatban.¹⁹

¹² Kabódi – dr. Mezey: *A szabadságvesztés büntetés történelmi előzményei* 57.o.

¹³ Mezey Barna: *Milleneumi visszatekintés: a magyar büntetés-végrehajtás történetének modernizációs csomópontjai*. In.: *Börtönügyi Szemle* 19. évf. 4. sz. 2000. 71.o.

¹⁴ Kabódi Csaba – dr. Mezey Barna: *A magyar börtönügy története*. In.: *Módszertani füzetek*. 1987/2. 47-48.o.

¹⁵ Mezey Barna: *Tömlöc és áristom*. In. *Jogtörténeti szemle* 3.sz. 1990. 6.o.

¹⁶ Mezey Barna: *A középkori tömlöctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig*. In.: *Jogtörténeti Értekezések 22. Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből* (Szerk.: Bódiné Beliznai Kinga). ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1998. 12.o.

¹⁷ Mezey Barna: *Örökös fogság (Az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés kezdetei)*. In: *JOG.történet. Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja*. 2021. szeptember 13. <https://mtajogtortenet.elte.hu/blog/mezey-barna-orokosfogsag> (letöltés ideje: 2023.09.15.)

¹⁸ Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 1997. 33.o.

¹⁹ Finkey Ferenc: *Büntetéstan problémák*. In.: *A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata*. 4. sz. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1933. 100.o.

Az 1697-es Kollonics-féle javaslat a bebörtönzést a rendkívüli büntetések között említi, a kalodába zárás és a kényszermunka mellett, ellentétben a rendes büntetésekkel, mint amilyen a halálbüntetés is. Az 1719-es *Novum Tripartitum* még ennyit sem rögzített a szabadságvesztés büntetések tekintetében.²⁰ A szabadságvesztés büntetés határozatlan tartama, annak életfogytiglani jellege nem csupán a XV. századi magyar jogban fedezhető fel a modern büntetés-végrehajtást megelőzően, mint ahogyan a középkori viszonyok ismertetésénél láthattuk, hanem XVIII. századi büntetőjogunkban is ismert konstrukció volt, sőt ekkoriban vált általánossá. Gyakorta alkalmazott megoldás volt a halálbüntetés átváltoztatása életfogytiglani szabadságvesztésre és az ilyen rabokat egy akasztófa rajzának arcba dörgölésével meg is bélyegezték.²¹

Mária Terézia 1768-as törvénykönyve a *Constitutio Criminalis Theresiana* szintén rendelkezik az életfogytiglani szabadságvesztésről, amelynek végrehajtási helye a törvénykönyv rendelkezéseinek értelmében a tömlőc (*carcer*). A gyakorlatban az ilyen jellegű büntetéseket várakban, kastélyokban, városi és házi árestomokban, illetve nyilvános börtönökben foganatosították. Az örökös fogság végrehajtásának tekintetében azt mindig adott cselekményre szabottan, differenciáltan és súlyosbításokkal vagy éppen anélkül hajtották végre.²²

A *Sanctio Criminalis Josephina* büntetési rendszere már átláthatóbb volt, mint a *Constitutio Criminalis Theresiana* szisztémája. A kódexből hiányzott a halálbüntetés, mint a fő büntetési nemek egyike. Ennek ellenére viszont a halálbüntetés nem került teljes mértékben eltörlésre, hiszen kihirdetett statárium keretében végrehajtható volt, habár csak kötéllel. Tulajdonképpen ezáltal a jogalkotó elhagyta a büntetési rendszerben az addig legjelentősebbnek számító halálbüntetést és a szabadságvesztés büntetés felé fordult figyelme, ezzel mintegy egyszerűsítve a *Theresiana* kevésbé kifinomult rendszerét. A főbüntetések közé tartozott a börtön, a leláncolás, a testi fenyegetések egyes típusai és a szégyenpolc. A szabadságvesztés büntetés általános megnevezése a törvényi terminológiában egységesen börtön (*Gefängnis*) lett²³ A törvénykönyv nyíltan sugalmazza azon elrettentő teóriára alapozott jogalkotói felfogást, amelynek értelmében a szankciórendszert kemény és elrettentő büntetésekre kell alapozni, még akkor is, ha az nélküli egyébként a halálbüntetést. Ez a felfogás nem áll távol Beccariának a börtön elrettentő szerepéről vallott nézeteitől, hiszen Beccaria a halálbüntetést ellenezte, azonban helyébe a meglehetősen könyörtelen módon és sanyarú körülmények között végrehajtott életfogytiglani szabadságvesztést állította. Ezt a Beccaria által vallott nézetet keltette életre II. József törvénykönyve, mondhatni sikeresen hiszen a korabeli tudósítások a fenytőházban letöltött szabadságvesztést a korszak legsúlyosabb és legsanyarúbb büntetése közé sorolják.²⁴

²⁰ Uo. 100.o.

²¹ Mezey: *Tömlőc és áristom* 20.o.

²² László Zsuzsanna: *Örökké tartó rabság: az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai*. In.: *Börtönügyi Szemle* 27. évf. 3. sz. 2008. 56.o.

²³ Mezey Barna: *A börtönügy a 17-19. században. A börtön európai útja*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. 286-287.o.

²⁴ Uo. 289-290. o.

Később, II. Lipót dekrétumának tekintetében a szabadságvesztés büntetés és a halálbüntetés viszonyának szempontjából a törvénycikk 3. szakasza bír jelentőséggel, amely a következőképpen hangzik:

„Ugyanez áll nem a büntető törvény szerint eldöntött, hanem jövőben indítandó s az ország törvényei s az azelőtt gyakorlatban volt büntető eljárás szerint megítélendő pörökre nézve is, oly módon, hogy az elítéltnak, ha fejvesztésben, vagy ezzel egyenértékű három évi börtön, vagy egyszerre elszenvendő száz bot- vagy korbácsütés büntetésében, mely a föntebb mondott óvatossággal szabandó ki és enyhítendő, marasztaltatnék el, az említett királyi ítélőtáblára a fölebbezés ezekben is engedtessek meg, de onnan a hétszemélyes táblára csak azon esetben legyen szabad, ha a királyi táblán halálos ítélet hozatott volna.”²⁵

Itt a *„ha fejvesztésben, vagy ezzel egyenértékű három évi börtön”* fordulatra kell nagy figyelmet szentelni, mivel ez arra utal, hogy a három évi börtön legalább olyan súlyosnak volt tekintendő, mint a halálbüntetés. Ez feltehetőleg abból fakadt, hogy nem volt hosszabb tartamú szabadságvesztés a gyakorlatban, mint három év, mivel az elítéltek zöme valószínűleg életét veszítette a fogva tartás sanyarú körülményei végett.²⁶

Következőnek vizsgálendő az 1792. évi javaslat. Az országos bizottság, amely a javaslat elkészítésével foglalkozott 1791 augusztásában kezdte meg munkálatait és az ülések 1795 februárjáig tartottak, összesen százharmincyolc ülést tartottak. A bűnügyi javaslatok előadói tervezetét a bizottság két tagja készítette, nevezetesen Szirmay Antal és Reviczky József.²⁷

Az 1792. évi javaslat a halálbüntetés kapcsán kimondja, hogy azt az elkövetett bűncselekmény mértéke alapján lehet kiszabni, figyelembe véve a társadalom védelmének elvét és a büntetés által eredményezett elretentő célzatot. A jogalkotó előirányozza továbbá, hogy a halálbüntetést a büntett helyszínén kell végrehajtani, a végrehajtás módja pedig egyforma legyen, továbbá az elítéltnak a lehető leggyorsabban és legbiztosabban életét kell veszíteni.²⁸

Az életfogytig tartó szabadságvesztést Fayer László szerint a javaslat alapvetően nem tartalmazza, csupán a pénzhamisítás azon esetében rögzíti, ha a pénzhamisító az államot továbbra is veszélyeztette. Határozott tartamú szabadságvesztés viszont szerepelt benne és maximumát tizenkét évben határozta meg a szabályalkotó.²⁹

Az időrendben soron következő kodifikációs kísérlet az 1829. évi javaslat volt. Ez a javaslat csak időleges szabadságvesztés büntetést tett lehetővé, nem tartalmazta tehát az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést.³⁰ A halálbüntetést kilenc

²⁵ 1790/91. évi XLIII. törvénycikk 3. szakasz. In.: Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye - Wolters Kluwer

²⁶ Csatskó Imre.: *Az 1851-ki május 27-ki Austriai Birodalmi Büntető Törvény magyarázata*. Geibel Armin bizománya, Pest, 1853. 61. o.

²⁷ Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. I. kötet. II. rész. M.T.A., Budapest, 1896. 141. o.

²⁸ Uo.144. o.

²⁹ Uo. 146. o.

³⁰ László: *Örökké tartó rabság : az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai*. 57.o.

esetben engedélyezte, úgy, mint például gyilkosság, szándékos emberölés vagy erőszakos nemi közöszlészés esetében, ha a sértett nő halála bekövetkezett.³¹

3. Az 1843-44. évi javaslatok

Az 1843-44. évi büntetőjogi javaslatok szempontjából az első lényeges jellemvonás a tárgyalt téma kapcsán, hogy ez a javaslat az emberiség jegyében született. Ez az eszme rendkívül nagy hatást gyakorolt a tervezet büntetési rendszerére, hiszen a jogalkotó szakít a testi és a becstelentető büntetésekkel (kaloda, szégyenfa), továbbá eltörli a kínzó vattatást, de legfőképpen szakít a halálbüntetéssel. Mindezeket a rendelkezéseket pusztán gyakorlati megfontolásokból kívánták beépíteni a javaslatba annak kimunkálói, mivel kiemelten fontos cél volt a jobbágyság felemelése és egyenlőségének megteremtése, ezt pedig büntetőpolitikai úton is érvényre kívánták juttatni.³²

A halálbüntetés eltörlése nem csupán a magyar jogfejlődés viszonylatában, de európai mércével mérve is hatalmas lépés lehetett volna, olyan nagy horderejű, hogy Európában számos más államot megelőzve kerülhetett volna rá sor. A halálbüntetés eltörlése egészen Beccaria 1764-es kinyilatkoztatásáig vezethető vissza ezzel kapcsolatban, még, hogy ha ekkor utópikusnak is tűnt ez a gondolat. Azonban pár évtized alatt az emberiség központú, humanizmust zászlajára tűző mozgalom meghódította a felvilágosult európai eszmeiség java részét. Hazánk tekintetében II. József és II. Lipót rendelkezéseiben érhetőek tetten ezek az elgondolások, noha az ilyen megfontolások további térnyerésének gátat szabott a nagy francia forradalom és a napóleoni háborúk kora, maguk alá temetve a humanizmus további virágzását, de csupán átmenetileg. A XIX. század harmincas éveiben ugyanis fönixmadárként újra szárnyakat bontott az abolicionista mozgalom szerte Európában, így Magyarországon is. Ennek az újbóli kivirágzásnak az eredménye lett az 1843-44. évi javaslatok megszületése is. Az 1843-44. évi javaslatok végül nem váltak a magyar jog részévé, azonban Európa számos más államában már a XIX. században, illetve a XX. század elején eltörlték a halálbüntetést, így Hollandiában (1870), Olaszországban (1889), Norvégiában (1902), illetve több svájci kantonban, valamint Svédországban (1902) és Dániában (1930).³³

Az 1843-44. évi büntető anyagi jogi javaslat tehát egyenesen eltörlötte a halálbüntetést és még a legsúlyosabb bűncselekmények osztályába tartozó cselekmények esetében is pusztán az életfogytiglani vagy a tizenöt évi szabadságvesztést rendelte kiszabhatónak.³⁴

³¹ Fayer : *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye* 148. o.

³² Finkey Ferenc: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*. In.: *Értekezések a filozófia és a társadalmi tudományok köréből*. V. kötet – 9. szám. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest, 1942. 17-18.o.

³³ *Uo.* 19.o.

³⁴ László Zsuzsanna: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának története a magyar jogban*. In: *Acta Universitatis Szegediensis : forum : publicationes doctorandorum iuridicorum*, 2011. 155-156.o.

Az anyagi büntetőjogról folytatott viták során disputa folyt arról is, hogy meghatározzák-e a szabadságvesztés büntetés legnagyobb tartamát, olyan módon maximalizálva azt, hogy annál hosszabb tartamú, tehát életfogytiglani szabadságvesztés büntetés ne legyen kiszabható, azonban a halálbüntetés eltörlése miatt végül is felvételre került a büntetési rendszerbe az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés, a határozott tartamú variáció mellett.³⁵

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szempontjából hangsúlyozandó, hogy ebben az időszakban a büntetés-végrehajtás valamelyest humanizálódott, a rabmunka állandósult és a fogva tartás tekintetében az életkörülmények számottevően javultak. Így már csökkent a fogva tartás során bekövetkező elhalálozások száma és nem minősült a hosszú tartamú szabadságvesztés ki nem mondott halálos ítéletnek a fogvatartott számára, mint ahogyan II. Lipót idején még tulajdonképpen ilyen funkciót töltött be. A XIX. században az örökös fogság már inkább jogalkotói értékítéletet tükrözött az egyes büntetendő cselekmények súlyosságának foka vonatkozásában, illetve magában rejtette a megtorlás és a társadalom védelmének céljait is. A speciális prevenció megjelenéséhez kötődően egyre inkább előtérbe kerültek olyan vélemények is, amelyek a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét elfogadhatónak tartották, majd később intézményesítették.³⁶

4. A halálbüntetés és az életfogytig tartó szabadságvesztés az 1878. évi V. törvénycikkben

Az 1878. évi V. törvénycikk és az 1843. évi javaslat tekintetében megfigyelhető egyfajta párhuzam a büntetési rendszert illetően. Az 1878-as büntetőtörvénykönyv legfontosabb és legnagyobb horderejű része ugyanis annak büntetési rendszere. Egy adott büntetőjogi kódex rendszerével szemben alapvető követelmény, hogy igazságosnak és kellőképpen arányosnak kell lennie, nem sértheti a nép igazságérzetét, illetve nem lehet aránytalanul enyhe sem, hiszen akkor a büntetések nem érik el a kívánt célt. Mindazonáltal egy büntetőjogi törvény megalkotása során tekintettel kell lenni humanista szempontokra is, viszont ez nem lehet a kárára más szempontoknak. Ezzel kapcsolatban az 1878-as Btk. vonatkozásában megállapítható, hogy kellően humanista, viszont megfelel az arányosság követelményeinek is, illetve igazságos szigor jellemző rá. Ezek a szempontok vezérelték viszont már nem csupán a Csemegi-kódex megalkotását, hanem az 1843-44. évi javaslatokat is, ahogyan ez a fentiek során, annak büntetési rendszere kapcsán is látható. Azonban az 1878. évi V. törvénycikk a humanizmus szempontjából enyhébbnek tűnhet, mint az azt megelőző kodifikációs kísérlet terméke. Ez leginkább a szabadságvesztés maximuma tekintetében figyelhető meg, amely itt tizenöt év, míg a javaslatban huszonegy év volt, de általánosan is megfigyelhető az enyhesség az egyes deliktumok tekintetében meghatározott büntetési tételek kapcsán is. Továbbá a legfeljebb egyévi magánelzárásra irányuló rendelkezés szintén a magasabb fokú humanizmust látszik igazolni, csakúgy, mint a közvetítő rendszert, feltételes szabadságot alkalmazó

³⁵ Uo. 156.o.

³⁶ László : *Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának története a magyar jogban* 155.o.

büntetési struktúra. Viszont természetesen megtalálhatóak voltak az igazságos szigor jegyei is, úgy, mint például a közvetítő intézet és feltételes szabadságra bocsátás alaposan meghatározott feltételrendszere vagy a viszonylagosan határozott büntetési mértékek.³⁷

A halálbüntetés kapcsán kiemelendő, hogy a korabeli hazai szakirodalomban több jogtudós pozitívan vélekedett a halálbüntetés eltörlésének lehetőségéről, például Récsy, Szemere vagy Berger is a halálbüntetés eltörlését pártolja írásaiban, támasztja alá ezen lehetőség gyakorlatias megfontolásokból eredő észszerűséget. Tulajdonképpen a kodifikáció folyamata során is lázas disputák tárgyát képezte a halálbüntetés eltörlésének kérdése. Ezek a viták más európai országokban is nagy érdeklődést váltottak ki és figyelemmel kísérték őket, jelen volt például egy belga bizottság is ekkortájt Magyarországon és a belga büntető törvénykönyv megalkotása végett megfigyelte a halálbüntetés kérdéséről folytatott eszmecsereit. Végül a halálbüntetés bekerült a Kódexbe, azon princípium folytán, hogy azt fokozatosan, lépcsőkben kell eltörleni, azonban ezen büntetési forma alkalmazását békeidőben csak kevés bűncselekmény esetében tette lehetővé a Csemegi-kódex. A halálbüntetés fenntartása mellett a jogalkotó szükségességből döntött és nem pedig más, például vallási, erkölcsi vagy jogbölcseleti szempontok alapján. Hangsúlyozandó viszont, hogy Csemegi csakis a legsúlyosabb fokú, legirtózatosabb bűntettek körében látta elfogadhatónak a halálbüntetés kiszabását és alkalmazását.³⁸

A Kódex csak keskeny mezsgyét hagyott a halálbüntetésnek, mivel azt békeidőben csak szándékos emberölés és felségsértés esetén lehetett alkalmazni, ezen deliktumok esetében is csak akkor, ha az elkövető betöltötte a huszadik életévét. 1880 és 1899 között csupán kevés alkalommal hajtottak végre halálbüntetést, számuk egyetlen évben érte el a hetet, évi egy végrehajtott halálbüntetés volt jellemző. Emellett a törvénykönyv a halálbüntetésnek egyetlen fajtáját írja elő és rendelkezik a végrehajtás módjáról is, vagyis megadja, hogy azt zárt helyen és kötél által kell végrehajtani, illetve várandós nők esetében a szülésig nem lehetett végrehajtani, valamint elmebeteg esetében sem volt alkalmazható. Az abolicionista mozgalom hívei a zárt helyen történő végrehajtás kapcsán arra kívántak rámutatni, hogy önmagában a zárt helyen történő végrehajtás bizonyítja a halálbüntetés erkölcstelenségét és a végrehajtás zártsága miatt elmarad a büntetés visszatartó hatása. A jogszabály indokolása azonban cáfolja ezen állításokat, mondván, hogy a zárt helyen történő végrehajtás az elítélt további megaláztatásának megakadályozását célozza, illetve a visszatartó erő nem közvetlenül a nyilvános végrehajtásból fakad, hanem az sokkal inkább közvetetten, a halálbüntetés létezésének pusztán a köztudatban való megjelenéséből ered.³⁹

A halálbüntetés mellett nagy jelentőséggel bírt a büntető törvénykönyvben a szabadságvesztés, tárgyalt témám szempontjából pedig az életfogytig tartó

³⁷ Edvi Illés Károly – Dr. Gyomai Zsigmond: *Csemegi Károly művei. Második Kötet.* Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1904. 54-58.o.

³⁸ Szalóki Gergely: *Halálbüntetés a Csemegi-kódexben.* In.: *Belvedere Meridionale*, 2008/XX. 3-4. sz. 42-43.o.

³⁹ *Uo.* 43-44.o.

szabadságvesztés szabályait kívánom bemutatni részletesebben ezzel kapcsolatosan. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szempontjából ki kell emelni a törvénykönyv 22. szakaszát, amely kimondja, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést fegyházban kell végrehajtani. A határozott tartamú szabadságvesztés tartama pedig legfeljebb tizenöt év lehetett, amely kivételesen, újabb bűncselekmények elkövetése következtében emelhető volt. A fiatalok fegyházzal és halállal büntetendő cselekményei tízévi fegyházzal voltak büntethetőek.⁴⁰

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyek esetében továbbá magánelzárás csak a büntetés megkezdésétől számított tíz év alatt, azontúl pedig, mint csak fegyelmi intézkedés volt alkalmazható. Fiatalok nem voltak fegyházra ítélték.⁴¹

Az életfogytig tartó fegyházra ítéltet továbbá el lehetett helyezni közvetítő intézetben, büntetésük tizedik évének eltelte után, ha jó magaviseletet, illetve szorgalmat tanúsítottak és ez a jövőben is feltételezhető volt esetükben.⁴² Továbbá a közvetítő intézetben elhelyezett életfogytiglani szabadságvesztését töltő elítelt saját kérelmére és felügyelőbizottság javaslata alapján feltételes szabadságra bocsátható volt, ha tizenöt évet fegyházban letöltött.⁴³

A Btk. 91. szakaszának értelmében, ha az elkövetés tekintetében az enyhítő körülmények túlnyomóak, úgy a halálbüntetést át lehetett változtatni életfogytig tartó fegyházra.⁴⁴ Erről a Kódex a következőképpen rendelkezik: *„Ha pedig az enyhítő körülmények túlnyomóak: cselekményre a megállapított büntetésnek legkisebb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó.*

*Ily esetben a halálbüntetés életfogytig tartó fegyházra, az életfogytig tartó fegyház pedig tizenöt évre változtatandó.*⁴⁵

Életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést szabtak ki például hűtlenség, felségsértés, halált okozó természet elleni fajtalanság, rablás, ha azzal együtt szándékos emberölést is elkövettek, valamint a vaspályák, hajók, táviratok meg rongálása esetében, ha ezeket a cselekményeket halált okozva követték el.⁴⁶

5. A tettes-büntetőjogi irányzatok diadalmaskodása és a határozatlan tartamú szabadságvesztés térnyerése

A Csemegi-kódex még a klasszikus büntetőjogi iskola alapjain nyugodott,⁴⁷ azonban ekkor jelentek meg a tettes-büntetőjogi irányzatok, nevezetesen a környezeti iskola,

⁴⁰ Bernolák Nándor – Dr. Balog Jenő: *A büntető törvények és a büntető novella*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908. 26.o.

⁴¹ *Uo.* 28-29.o.

⁴² *Uo.* 34.o.

⁴³ *Uo.* 34-35.o.

⁴⁴ *Uo.* 24.o.

⁴⁵ 1878. évi V. törvénycikk 91. szakasz. In.: *Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye - Wolters Kluwer*

⁴⁶ László: *Örökké tartó rabság : az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai*. 58.o.

⁴⁷ Bernolák – Balog: *A büntető törvények és a büntető novella*. 26.o.

az embertani iskola, a bűnügyi lélektan és a törvényszéki elmekörtan irányzata, valamint a francia iskola tanai.⁴⁸ Nem elhanyagolható a közvetítő irányzat sem, amelynek jellegzetessége abban rejlik, hogy megpróbálja az előbbieken felsorolt irányzatok tételeit egyesíteni.⁴⁹

Ezzel együtt a bűnügyi statisztika is fejlődésnek indult, mivel az 1900-as évektől rendszeresen publikált igazságügyi kimutatások alapján képet kaphatunk a bűnözés változásairól a XIX. század utolsó évtizedeiben.⁵⁰ Ezek az adatok azt mutatják, hogy a bűnisméltés száma növekvő tendenciát mutatott. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy az összes bűnöző száma is nőtt a visszaesés gyarapodása mellett.⁵¹

A magyar szabályozás ezen a téren meglehetősen elmaradott volt a korban. A Csemegi-kódex nem rendelkezett a visszaesőről, csavargó, munkakerülő, kolduló személyekről. Csupán az 1979. évi XL. törvénycikk, vagyis a Kbt. tartalmazott szabályokat a csavargó, munkakerülő elemekre, bár hatékony védelemről nem igazán lehetett szó, ugyanis a rövid tartamú elzárás nem valósította meg az úgynevezett javító-nevelő célzatot.⁵²

A szokásszerű bűnözés, valamint a csavargók és munkakerülők elleni fellépés eszközéül szolgáló szabályozás gerincét az 1913. évi XXI. törvénycikk adta.⁵³ A jogszabály a pozitivisták iskolája nyomdokain járva rendszabályt vezetett be a közveszélyes egyénekkel szemben.⁵⁴ A szabályozásba bekerülő dologház időtartama anyagi jogi értelemben relatíve határozatlan volt, annak alsó, valamint felső határát egy és öt évben határozta meg a törvény. Az ítélet végző tartama általában időközben, a végrehajtás során dőlt el.⁵⁵

Habár az 1913. évi XXI. törvénycikk szabályozta a visszaesők kérdését, ez a szabályanyag csupán a visszaesők egy adott körét, a munkakerülő, csavargó elemeket érintette. Az 1928. évi X. törvénycikk volt az, amely bevezette a büntető anyagi jogi szabályozás rendszerébe az úgynevezett megrögzött büntettek fogalmát.⁵⁶ A II. Büntetőnovella tényleges értelemben vett határozatlan tartamú, akár életfogytig is terjedő szabadságvesztés büntetést tett lehetővé.⁵⁷ A szigorított

⁴⁸ Uo. 21-28.o.

⁴⁹ Balog Jenő: *Büntetőtörvényeink módosításához*. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 1900. 6-7.o.

⁵⁰ Mezey Barna: *A határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetés intézményének bevezetése Magyarországon* In.: *Az állami és a jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam - és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1983. 89.o.

⁵¹ Uo. 90.o.

⁵² Szépvölgyi Enikő: *Közveszélyes munkakerülők a XX. századi Magyarországon és a dologház intézménye*. In.: *Diskurzus* 6. évf. 1. sz. 2016. 39.o.

⁵³ Mezey Barna: *A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon*. In.: *Jogtörténeti Értekezések* 13.sz./1983. 100-101.o.

⁵⁴ Szépvölgyi Enikő: *Dologház, avagy a közveszélyes munkakerülőkkel szembeni védekezés büntetőjogi eszköze*. In.: *Sic itur ad astra* 26. évfolyam 67. sz./2018. 157. o.

⁵⁵ Uo. 158. o.

⁵⁶ Szépvölgyi Enikő: *A szigorított őrizet a magyar jogtörténetben*. In.: *Diskurzus* 7. évf. 2. sz. 2017. 35.o.

⁵⁷ Mezey Barna: *A hosszú tartamú szabadság-büntetés a joghistoriában*. In.: *Börtönügyi Szemle* 24. évf. 2. sz. 2005. 6.o.

dologházi őrizet határozatlan jellege tekintetében igencsak hasonlatos az életfogytig tartó szabadságvesztéshez, sőt Szöllösy Oszkár gyakorlatilag határozatlan tartamú fegyházbüntetésnek tekintette a szigorított dologházba utalást.⁵⁸

6. Az 1950. évi II. törvény (Bta.) főbb jellemvonásai az életfogytig tartó szabadságvesztést és a halálbüntetést illetően

A tárgyalt témakör szempontjából elsőként a törvény büntetési rendszerét szükséges véleményem szerint kiemelni. Az 1950. évi II. törvény büntetési rendszerét annak 30. szakasza foglalja össze az alábbiak szerint: „A büntetések a következők: 1. halálbüntetés, 2. börtön, 3. pénzbüntetés, 4. elkobzás és vagyonelkobzás, 5. egyes jogoktól eltiltás, 6. foglalkozástól eltiltás, 7. kiutasítás.”⁵⁹

A 30. szakasz tartalmazza ugyan a törvény büntetési rendszerét, azonban csupán általános részi szabályokat rögzít. A különös részi rendelkezések az anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállításaként kerültek kiadásra. A Bta. a Csemegi-kódexhez hasonlóan ismerte a halálbüntetést és az életfogytig tartó szabadságvesztést, azonban nem voltak külön végrehajtási fokozatok, hanem a szabadságvesztés büntetések egységesen a börtön elnevezést kapták és a törvény nem rögzített külön végrehajtási fokozatokat a szabadságvesztésre nézve. Az 1878. évi V. törvénycikkhez hasonlóan itt is lehetőséget biztosít a jogalkotó a feltételes szabadság alkalmazására, ennek szabályairól az 1950. évi 39. számú törvényerejű rendelet határoz meg részletesebb iránymutatásokat. Ezen törvényerejű rendelet szabályai szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélet csak akkor lehet feltételes szabadságra bocsátani, ha a büntetésből tizenöt évet letöltött. Továbbá az 1950. évi 39. törvényerejű rendelet azt is meghatározta, hogy az elítéltnak meddig kell feltételes szabadság alatt állnia, ezt pedig nyolc évben rögzíti a jogalkotó.⁶⁰

Ennek alapján az 1950. évi II. törvény is ugyanúgy ismerte az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést, mint az 1878. évi V. törvénycikk. Azonban a feltételes szabadság tekintetében van egy lényeges különbség, hiszen a Csemegi-kódex a saját normaszövegében maga rögzíti az azzal kapcsolatos szabályokat, azonban a Bta. tekintetében ez a szerep egy, annak hatálybaléptetéséhez kötődő törvényerejű rendeletben történt meg.⁶¹

A halálbüntetés és a szabadságvesztés a törvény értelmében mindig főbüntetések voltak és hangsúlyozandó, hogy a Bta. lehetőséget biztosított a halálbüntetés kegyelemből történő átváltoztatására más büntetési nemre.⁶² Ilyenkor azonban a

⁵⁸ László Zsuzsanna : *Örökké tartó rabság : az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai.* In.: *Börtönügyi Szemle* 27. évf. 3. sz. 2008. 59.o.

⁵⁹ 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről. 30. szakasz.

⁶⁰ Balla Lajos: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés-kiszabási gyakorlata.* In.: *Magyar Rendészet: a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának szakmai, tudományos folyóirata.* 14. évf. 6.sz/2014. 45.o.

⁶¹ *Uo.* 45.o.

⁶² Bódi Stefánia: *A halálbüntetés szabályozásának története, különös tekintettel a katonai büncselekményekre.* In.: *Hadtudományi szemle.* I. évf. 2. sz. 2008. 50.o.

törvény 47. szakasza értelmében határozni kellett a halálbüntetés helyébe lépett főbüntetés mellett mellékbüntetés kiszabásáról is, hiszen alapvetően halálbüntetés mellett nem volt kiszabható mellékbüntetés, ahogy azt a jogszabály 47. szakaszának 1. és 2. bekezdése is rögzíti az alábbiak szerint: „(1)Halálbüntetés kiszabása esetén sem közügyektől vagy foglalkozástól eltiltásnak, sem kiutasításnak nincs helye. (2)Halálbüntetésnek kegyelemből átváltoztatása esetében utólag határozni kell a halál helyébe lépő főbüntetés mellett alkalmazandó mellékbüntetés kiszabása tárgyában is.”⁶³

7. Az 1961. évi V. törvény az életfogytig tartó szabadságvesztés és a halálbüntetés tekintetében

Az 1961. évi V. törvény összesen harmincegy esetben írta elő halálbüntetés kiszabását. Alapvetően elmondható a törvényről, hogy gazdasági bűncselekmények, valamint gondatlan bűncselekmények esetében mellőzi a halálbüntetés kiszabását. Másfelől viszont a törvénykönyv fenntartotta a halálbüntetés alkalmazását a legsúlyosabb társadalmi tulajdon ellen elkövetett bűntettek esetében. A halálbüntetés megfelelője a tíztől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés volt, a bíróságok sok esetben halálbüntetést szabtak ki, mondván, hogy a szabadságvesztés túlságosan enyhe lenne.⁶⁴

Az 1961-es Büntető törvénykönyv alapvetően a szabadságvesztés büntetés két típusát különböztette meg, a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet. Elméletileg a börtön rendje szigorúbb volt a büntetés-végrehajtási munkahelynél. Az 1966. évi 20. törvényerejű rendelet viszont megváltoztatta a büntetés-végrehajtás fokozatait, immáron négyféle elnevezést alkalmazva. Ennek megfelelően ismeretes volt a szigorított börtön, a börtön, a szigorított büntetés-végrehajtási munkahely és a büntetés-végrehajtási munkahely is, természetesen az egyes különböző fokozatú szabadságvesztés büntetések eltérőek voltak a bűncselekmény súlya, a bűnisméltés vagy az egyes bűnösségi alakzatok alapján. A gyakorlatban azonban ez az elhatárolás nem valósult meg teljes sikerrel, köszönhetően a pénzügyi, intézményrendszerbeli, személyzeti akadályoknak és hiányosságoknak.⁶⁵

A Büntető törvénykönyvben nem szerepelt az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés, azt az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet vezette be ismételten, tízéves mellőzöttséget követően. Azoknál a bűncselekményeknél volt kiszabható az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés, ahol egyébként halálbüntetés is kiszabható volt. A Novella újítása, hogy immáron mellőzött volt a halálbüntetés azon bűntettekénél, amelyek a társadalmi tulajdon fosztogatásával jártak együtt. A Novella lehetővé tette a feltételes szabadság alkalmazását is, főszabályként tizenöt évi szabadságvesztés elteltét követően. Ez a törvényerejű rendelet tagadhatatlanul hordozott magában ezen felsorolt újítások tekintetében egyfajta abolitionista jelleget, legfőképpen az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés felélesztésével,

⁶³ 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről. 30. szakasz 1-2. bekezdés.

⁶⁴ Barna Attila – Horváth Attila – Máthé Gábor – Tóth Zoltán József: *Magyar Állam- és Jogtörténet*. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014. 611. o.

⁶⁵ *Uo.* 615. o.

hiszen immáron a jogot alkalmazó ítélőbíróságoknak nem a halálbüntetés és a tizenöt évi határozott tartamú szabadságvesztés, mint a halálbüntetés egyfajta alternatívája között kellett választania, mivel az életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetésével a mérlegelési jogkör tágult.⁶⁶

8. Az 1978. évi IV. törvény szabályozása a halálbüntetés és az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kapcsán

Alapvetően az 1978. évi IV. törvény elemzése szempontjából ezen jogszabály életciklusait tekintve, több korszakot tudunk elkülöníteni tekintettel a szabadságvesztére.

Az első szakasz 1979. július 1. napjától, tehát a Büntető törvénykönyv hatálybalépésétől, a 23/1990. (X.31.) AB határozat megjelenéséig tartott. Ebben az időszakban a büntetések között megjelenik a halálbüntetés, a szabadságvesztés büntetés, a javító-nevelő munka és a pénzbüntetés. Ez a felsorolás egyben erőssorrendet is jelentett. A törvény szabadságvesztés büntetésre vonatkozó rendelkezéseinek tekintetében kijelenthető, hogy a szabadság vagy határozott ideig, vagy pedig életfogytig tarthatott, hiszen az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet óta az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés folyamatosan jelen van büntetési rendszerünkben, így az 1978-as Btk. rendelkezései között is megjelenik. A Büntető törvénykönyv életének első időszakában jogalkotói átértékelést nyert a halálbüntetés szükségességének kérdése. A kiszabott halálbüntetések száma nem haladta meg évenként a tízet ebben az időintervallumban, így ez a szankció kivételesen alkalmazottnak volt tekinthető.⁶⁷

Az Alkotmánybíróság a 23/1990. (X.31) AB határozatában kimondta, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes, valamint alkotmányellenesnek minősítette a Btk. büntetési rendszerében a halálbüntetést úgy is, mint kiszabható büntetési nem megjelölését. Továbbá az Alkotmánybíróság megsemmisítette a halálbüntetés, mint kiszabható büntetési nem előírásait is.⁶⁸

A halálbüntetés eltörlésével az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés vált a leg súlyosabb büntetéssé jogrendszerünkben, hiába nem jelent meg külön büntetésként, szabályai a szabadságvesztés büntetés szabályain belül voltak rögzítve. A halálbüntetés eltávolítása a büntetési rendszerből zavart okozott, mind jogalkotói, mind pedig köznap értelemben véve, hiszen sem a jogalkotó, sem a nyilvánosság nem találta kellőképpen szigorúnak az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést szemben a halálbüntetéssel. Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéssel kapcsolatos bizonytalanság valódi oka az volt, hogy a korabeli szabályozás szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés egyet jelentett

⁶⁶ Kabódi Csaba: *Egy majdnem elfeledett büntetőnovella, 1971-ből*. In: *JOG.történet. Az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja*. 2022. január 31. <https://mtajogtortenet.elte.hu/blog/kabodi-csaba-1971> (letöltés ideje: 2023.09.22)

⁶⁷ Balla: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetékiszabási gyakorlata* 47-48. o.

⁶⁸ 23/1990 (X. 31) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről.

húszévi fegyházbüntetéssel, amelyet követően elérhetővé vált az elítélt számára a feltételes szabadság, amelynek tartama tíz év volt.⁶⁹

Az 1978. évi IV. törvény következő életszakasza az 1993. évi XVII. törvényhez kötődik, ugyanis ez a törvény módosította az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés szabályait. A törvény 6. szakaszát érdemes ebben a tekintetben kiemelni, ugyanis ez a Btk. 47/A. szakasza az alábbiak szerint módosult:

„47/A. § (1) Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt akkor bocsátható feltételes szabadságra, ha a szabadságvesztésből a bíróság által meghatározott időtartamot kitöltötte, és alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető.

(2) A feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját - tizenöt és huszonöt év között - a bíróság az ítéletében határozza meg.

(3) Ha az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítéltet szabadságvesztésre ítélik, a kiszabott szabadságvesztés nem hajtható végre, azonban a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a (2) bekezdés keretei között elhalaszthatja.

(4) Nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismétlenül életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik.⁷⁰

Ekkor jelenik meg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, a 4. bekezdés szerint, hiszen, ha az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet ismét életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélték, akkor a törvény értelmében már nem volt feltételes szabadságra bocsátható.⁷¹

A következő jelentős változást az 1998. évi LXXXVII. törvény hozta az életfogytig tartó szabadságvesztés szempontjából. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályai olyan módon alakultak, hogy a jogszabály immáron különbséget tett elévülő és el nem évülő bűncselekmények között, hiszen előbbieket esetében a feltételes szabadság legkorábban húsz év, míg utóbbiak esetében annak alkalmazására legkorábban harminc év eltelté után kerülhetett sor. A korábbi szabályozáshoz hasonlóan az életfogytig tartó szabadságvesztést illetően a végrehajtási fokozat tekintetében nem figyelhetünk meg változást, hiszen azt továbbra is fegyház fokozatban kellett foganatosítani. Másfelől viszont a jogalkotó életkori határt állított az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés tekintetében, miszerint azt csak olyan esetben lehetett kiszabni, amikor a bűncselekmény elkövetésére az elkövető huszadik életévének betöltése után került sor.⁷²

A régi Btk. tekintetében az életfogytig tartó szabadságvesztés szempontjából a 2009. évi LXXX. törvény tekinthető még jelentősnek, ez a módosítás volt ugyanis az időben később bevezetett három csapás hírnöke. Ez a módosítás vezette be az erőszakos többszörös visszaeső fogalmát, erőszakos többszörös visszaesőnek pedig az minősült, aki legalább három személy elleni erőszakos bűncselekményt követett el. A jogszabályban megállapításra került az is, hogy melyek azon bűncselekmények, amelyek személy elleni erőszakos cselekményként definiálhatóak. Az ilyen elkövetők

⁶⁹ Balla: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetékiszabási gyakorlata* 49. o.

⁷⁰ 1993. évi XVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról. 6. szakasz.

⁷¹ Balla: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetékiszabási gyakorlata* 49. o.

⁷² *Uo.* 49-50. o.

esetében megemelték az erőszakos többszörös visszaesést megalapozó büntetések alsó határát is.⁷³

A tényleges értelemben vett három csapást a 2010. évi LVI. törvény vezette be. Ezzel a módosítással már nem csak az erőszakos többszörös visszaesés alapjául szolgáló bűncselekményekre vonatkozó büntetési tételek alsó határát, de a felső határokat is kétszeresére emelték. Ha ez a felső határ meghaladta a húsz évet, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható az adott bűncselekmény esetében, akkor kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést kiszabni. Később az új Btk. még tovább fokozta a szigort ezen a téren, hiszen az erőszakos többszörös visszaesők esetében meghatározta, hogy az ilyen elkövetőkkel szemben, ha életfogytig tartó szabadságvesztést szabtak ki, úgy kötelező kizárni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, azaz kötelező tényleges életfogytiglani szabadságvesztést kiszabni.⁷⁴

Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni az Alkotmánybíróság 23/2014. (VII. 15.) AB határozatát, a Régi Btk. 85. szakaszának 4. bekezdése, illetve az új Btk. 81. szakaszának 4. bekezdése vonatkozásában, mivel az Alkotmánybíróság ezeket a törvényi rendelkezéseket alaptörvény-ellenesnek minősítette, továbbá az új Btk. 81. szakaszának 4. bekezdését visszaható hatállyal megsemmisítette. Így ennek értelmében az Alkotmánybíróság eltörölte a büntetési tétel felső határának kétszeresére emelésének lehetőségét.⁷⁵

9. A hatályos szabályozás, vagyis a 2012. évi C. törvény rendelkezései tekintettel, az ezzel kapcsolatos alapjogi megfontolásokra

Az új Büntető Törvénykönyv, a 2012. évi C. törvény 2013. július 1-jén lépett hatályba. Az új büntető kódex nem csupán az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést, de a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetést is alkalmazza. Ennek értelmében a bíróság ítéletében határozza meg a feltételes szabadság alkalmazhatóságának legkorábbi időpontját az elítélt vonatkozásában vagy pedig ítéletében kizárja azt, vagyis a feltételes szabadság lehetőségének kizárásával valósul meg tulajdonképpen a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetés kiszabása. Ha pedig életfogytiglani szabadságvesztésről beszélünk, azaz a feltételes szabadság nem kizárt az adott elítélt esetében, akkor a feltételes szabadság legkorábbi időpontja huszonöt, legkésőbbi pedig negyven évben határozható meg a bíróság ítéletében. A törvény 44. szakasza határozza meg, hogy milyen bűncselekmények esetében lehet tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetést foganatosítani, például népirtás, apartheid emberiség elleni bűncselekmény stb.⁷⁶

⁷³ <https://jogaszvilag.hu/a-jovo-jogasza/gondolatok-a-harom-csapasrol/> (letöltés ideje: 2023.09.24.)

⁷⁴ <https://jogaszvilag.hu/a-jovo-jogasza/gondolatok-a-harom-csapasrol/> (letöltés ideje: 2023.09.24.)

⁷⁵ 23/2014. (VII. 15.) AB határozat – Halmazati három csapás.

⁷⁶ Kiszely Pál: *Merre tovább magyar életfogytiglan? Az extrém hosszú ítéletek végrehajtásának tapasztalatai a Szegedi Fegyház és Börtönben.* In.: *Börtönügyi Szemle.* 32. évf. 1. sz. 2013. 50.o.

A hatályos szabályozással kapcsolatosan fontos kiemelni, hogy nem elhanyagolhatók a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés tekintetében felmerülő alkotmányjogi kérdések. A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés nem csupán a Büntető törvénykönyvben, de az Alaptörvényben is rögzítést nyer, annak IV. cikke rögzíti, hogy tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre csak azon személy utalható, akinek szándékos, erőszakos bűncselekmény miatt kell felelni. Ez az Alaptörvényi, alkotmányos szintű rögzítettség viszont meglehetősen egyedinek mondható.⁷⁷

Nagy Ferenc álláspontja szerint nem helytálló az a nézet, miszerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányossági vizsgálat tárgya nem lehet azon az alapon, hogy az az Alaptörvényben rögzített, így alkotmányos szintű szabályozást nyert. *Nagy Ferenc* azzal indokolja ezen álláspont helytelenségét, hogy a IV. cikk ugyan rögzíti a szabályt, másfelől a III. cikk pedig tartalmazza a kínzás, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek a tilalmát, illetőleg a II. cikk rendelkezik a mindenkit megillető emberi méltósághoz való jogról, ebből adódóan pedig Nagy Ferenc szerint felmerülhet a II. és III. cikk ellentmondása a IV. cikkel esetlegesen.⁷⁸

A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés kapcsán több beadvány is érkezett az Alkotmánybírósághoz. 2010-ben összesen tíz alkalommal foglalkoztak a kérdéssel, határozat azonban nem született. Időközben megszületett a büntetés-végrehajtási törvény, amely rendezte a kötelező kegyelmi eljárással kapcsolatos kérdést. Ennek következtében az Alkotmánybíróság végzést hozott a korábbi beadványok kérdésében, kimondva, hogy azok okafogyottak, mivel a büntetés-végrehajtási kódex megszüntette a problémát. Ehhez azonban hozzátartozik, hogy a kötelező kegyelmi eljárás jelent ugyan egyfajta korlátot, azonban a végső döntés a köztársasági elnöké, hiszen a bírói tanács csupán állásfoglalást biztosít, nem pedig igazságszolgáltatási szervként jár el végső soron.⁷⁹

Prof. Dr. Bárd Károly álláspontja szerint, mivel a magyar Btk. csak akkor ír elő kötelező életfogytig tartó szabadságvesztést, ha az életfogytiglani szabadságvesztéssel sújtható bűncselekmény elkövetője többszörös erőszakos visszaeső, illetve, ha a büntettek valamelyikét bünszervezetben követte el, így nem merülhet fel, hogy a feltételes szabadság kizárása az ítélethozatal időpontjában kirívóan aránytalan lenne. A törvény tehát nem kötelezi a bírót a feltételes szabadság kizárására, így az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikke nem sérül. Ugyanakkor Prof. Dr. Bárd Károly szerint később, felmerülhetnek aggályok a fogva tartás során, amennyiben az legitim módon, pönológiai megfontolások alapján nem igazolható vagy pedig a szabadon bocsátás mind *de facto*, mind pedig, *de iure* kizárt,

⁷⁷ Gellér Balázs: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – büntetőjog-elméleti megfontolások tükrében* In.: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőködexe: régi és újabb vitakérdések*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017. 97. o.

⁷⁸ *Uo.* 97. o.

⁷⁹ Domokos Andrea – Papp Petra: *Életfogytig tartó szabadságvesztés – a magyar anyagi jogi szabályozás a kezdetektől napjainkig*. In.: *Jogelméleti szemle* 2.sz./2020. 37.o.

így ezek alapján a fogva tartás az embertelen és megalázó bánásmód tilalmába ütközik.⁸⁰

Erre 2014-ben sor került az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2014. május 20. napján hozott döntése révén a Magyar László kontra Magyarország ügyben, amelyben a Bíróság kimondta, hogy Magyarország megsértette az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. és 6. cikkét, azaz a kínzás tilalmát és a tisztességes tárgyaláshoz való jogot. A Bíróság alapvetően nem ellenezte a határozatlan, felső határ nélküli szabadságvesztés alkalmazását, azonban megköveteli a büntetés időnkénti felülvizsgálatának szükségességét. A bíróság így a határozott tartamú szabadságvesztés büntetés mellett foglalt állást, amely ugyan nem jelenti a kötelező szabadon engedés eshetőségét, viszont garanciális elemet épít a jogrendszerbe.⁸¹

Irodalomjegyzék

- Balla Lajos: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéskiszabási gyakorlata*. In.: *Magyar Rendészet: a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának szakmai, tudományos folyóirata*. 14. évf. 6.sz/2014.
- Balog Jenő: *Büntetőtörvényeink módosításához*. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1900.
- Barna Attila – Horváth Attila – Máthé Gábor – Tóth Zoltán József: *Magyar Állam- és Jogtörténet*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014.
- Bárd Károly: *A jogos védelem és az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés alapjogi megközelítéséből*. In.: *Új Büntető Törvénykönyv*. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban. ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2013.
- Bereczki Zsolt: *Változó börtön: fejezetek a szabadságvesztés büntetés történetéből*. In.: *Börtönügyi Szemle*, 19. évf. 3. sz. 2000.
- Bernolák Nándor – Dr. Balog Jenő: *A büntető törvények és a büntető novella*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908.
- Bódi Stefánia: *A halálbüntetés nemzetközi története és megítélése – érvek és ellenérvek*. In.: *Hadtudomány* 18. évf. 3-4. sz. 2008.
- Bódi Stefánia: *A halálbüntetés szabályozásának története, különös tekintettel a katonai bűncselekményekre*. In.: *Hadtudományi szemle*. I. évf. 2. sz. 2008.
- Csatskó Imre.: *Az 1851-ki május 27-ki Austriai Birodalmi Büntető Törvény magyarázata*. Geibel Armin bizománya, Pest, 1853.
- Domokos Andrea – Papp Petra: *Életfogytig tartó szabadságvesztés – a magyar anyagi jogi szabályozás a kezdetektől napjainkig*. In.: *Jogelméleti szemle* 2.sz./2020. <https://doi.org/10.59558/jesz.2020.2.29>
- Edvi Illés Károly – Dr. Gyomai Zsigmond: *Csemegi Károly művei. Második Kötet*. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1904.

⁸⁰ Bárd Károly: *A jogos védelem és az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés alapjogi megközelítéséből*. In.: *Új Büntető Törvénykönyv*. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban. ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2013. 61.o.

⁸¹ Klemencsics Andrea: *Tényleges életfogytiglani szabadságvesztés kontra felülvizsgálati kötelezettség (0:2)*. In.: *Arsboni elektronikus folyóirat* II. évf. 2. sz. 2014. 68-70.o.

- Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. I. kötet. II. rész. M.T.A., Budapest, 1896.
- Finkey Ferenc: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*. In.: *Értekezések a filozófia és a társadalmi tudományok köréből*. V. kötet – 9. szám. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest, 1942.
- Finkey Ferenc: *Büntetéstan problémák*. In.: *A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata*. 4. sz. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1933.
- Gellér Balázs: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – büntetőjog-elméleti megfontolások tükrében*. In.: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex: régi és újabb vitakérdések*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017.
- Kabódi Csaba – dr. Mezey Barna: *A magyar börtönügy története*. In.: *Módszertani füzetek*. 1987/2.
- Kabódi Csaba – dr. Mezey Barna: *A szabadságvesztés büntetés történelmi előzményei*. In.: *Módszertani füzetek*. 1986/4.
- Kabódi Csaba: *Egy majdnem elfeledett büntetőnovella, 1971-ből*. In.: *JOG.történet. Az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja*. 2022. január 31. <https://mtajogtortenet.elte.hu/blog/kabodi-csaba-1971> (letöltés ideje: 2023.09.22)
- Kiszely Pál: *Merre tovább magyar életfogytiglan? Az extrém hosszú ítéletek végrehajtásának tapasztalatai a Szegedi Fegyház és Börtönben*. In.: *Börtönügyi Szemle*. 32. évf. 1. sz. 2013.
- Klemencsics Andrea: *Tényleges életfogytiglani szabadságvesztés kontra felülvizsgálati kötelezettség (0:2)*. In.: *Arsboni elektronikus folyóirat* II. évf. 2. sz. 2014.
- László Zsuzsanna : *Örökké tartó rabság : az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai*. In.: *Börtönügyi Szemle* 27. évf. 3. sz. 2008.
- László Zsuzsanna: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának története a magyar jogban*. In.: *Acta Universitatis Szegediensis : forum : publicationes doctorandorum iuridicorum*, 2011.
- Lőrincz József – Mezey Barna: *A magyar börtönügy története*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
- Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 1997.
- Mezey Barna: *A börtönügy a 17-19. században. A börtön európai útja*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.
- Mezey Barna: *A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon*. In.: *Jogtörténeti Értekezések* 13.sz./1983.
- Mezey Barna: *A határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetés intézményének bevezetése Magyarországon*. In.: *Az állami és a jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam - és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1983.

-
- Mezey Barna: *A hosszú tartamú szabadság-büntetés a jogtörtételemben.* In.: Börtönügyi Szemle 24. évf. 2. sz. 2005.
 - Mezey Barna: *A középkori tömlöctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig.* In.: *Jogtörténeti Értekezések 22. Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből* (Szerk.: Bódiné Beliznai Kinga). ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1998.
 - Mezey Barna: *Milleneumi visszatekintés: a magyar büntetés-végrehajtás történetének modernizációs csomópontjai.* In.: *Börtönügyi Szemle* 19. évf. 4. sz. 2000.
 - Mezey Barna: *Örökös fogság (Az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés kezdetei).* In: *JOG.történet. Az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja.* 2021. szeptember 13. <https://mtajogtortenet.elte.hu/blog/mezey-barna-orokosfogsag> (letöltés ideje: 2023.09.15.)
 - Mezey Barna: *Tömlöc és áristom.* In. *Jogtörténeti szemle.* 3.sz. 1990.
 - Molnár Imre: *A császárkori Róma büntetési rendszere.* In.: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica.* Tomus LVIII. Fasc. 26. 2000.
 - Sárny Pál: *A börtönviszonyok változásai a keresztény római birodalomban.* In.: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica. Tomus 33/2015.*
 - Szalóki Gergely: *Halálbüntetés a Csemegi-kódexben.* In.: *Belvedere Meridionale,* 2008/XX. 3-4. sz.
 - Szépvölgyi Enikő: *A szigorított őrizet a magyar jogtörténetben.* In.: *Diskurzus* 7. évf. 2. sz. 2017. 35.o.
 - Szépvölgyi Enikő: *Dologház, avagy a közveszélyes munkakerülőkkel szembeni védekezés büntetőjogi eszköze.* In.: *Sic itur ad astra* 26. évfolyam 67. sz./2018.
 - Szépvölgyi Enikő: *Közveszélyes munkakerülők a XX. századi Magyarországon és a dologház intézménye.* In.: *Diskurzus* 6. évf. 1. sz. 2016.
 - Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés az ókori Keleten.* In.: *Jogelméleti Szemle.* 2006/3. sz. <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj27.html>
-
-

A vad és gépjármű ütközéséből eredő károkért való felelősség aktuális kérdései

Károlyi Kristóf*

Jelen tanulmány a vadon élő állatok (vad) és gépjármű ütközése következtében felmerülő károkért való felelősség kérdéseit vizsgálja. A tanulmány feltárja mindazokat a körülményeket, amelyek a bírói gyakorlat szerint az vadütközésben érintett felek felelősségét megalapozhatják: a jogszabály utaló szabálya folytán a felróhatóság (vétkesség) körébe tartozó magatartásokat és a fokozott veszéllyel járó tevékenység körében felmerülő rendellenességet megalapozó körülményeket. E körben megvizsgálja a módosítás lehetséges hatásait a fennálló bírói gyakorlatra és felhívja a figyelmet a módosító szöveg lehetséges értelmezési problémáira is.

Kulcsszavak: kárfelelősség, vad, felróhatóság, rendellenesség, kár, mentesülés

Recent questions of liability for damages resulting from collisions between wild animals and motor vehicles

The paper examines the issues of liability for damage caused by collision between an animal living in the wild and a motor vehicle. The study scrutinizes all the circumstances which, according to judicial practice, give rise to the liability of the parties to the incident: the conduct falling within the scope of attributability (culpability) and responsibility for the malfunction that contributed to causing the damage. It examines the possible effects of the amendment on existing case law and draws attention to possible problems of interpretation of the amending text.

Keywords: liability, animals living in the wild, culpability, damage, relieve from liability

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.143>

1. Állatok által okozott károk rendszere

Az állatokat a római jog „res humani iuris”, azaz emberi jog alá tartozó dolognak tekintette. Vannak olyan jogelméleti nézetek és ezekre épülő jogi szabályozás, amelyek deklarálják, hogy az állat nem dolog¹, de álláspontom szerint ezekben az

* Bírósági fogalmazó

¹ Például Osztrák Polgári Törvénykönyv 285a. §-a is” is ekképpen rendelkezik. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch 285a. § Begriff von Sachen im rechtlichen Sinne: „Tiere sind keine Sachen; sie werden durch besondere Gesetze geschützt. Die für Sachen geltenden Vorschriften sind auf Tiere nur insoweit anzuwenden, als keine abweichenden Regelungen bestehen.

esetekben is az állatok a polgári jog viszonyai között dolognak minősülnek és az állatokra a dolgokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. A magyar jog deklarálja, hogy a dologra vonatkozó szabályokat az állatokra a természetüknek megfelelő eltéréseket megállapító törvényi rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni.²

Az állatokat különböző jogszabályok különbözőképpen osztályozzák.³ „Állat által okozott kárnak tekinthető minden olyan káresemény, amely valamely állat magatartásával áll okozati összefüggésben.”⁴

A tanulmány témája szempontjából különös jelentősége van a Ptk.-ban megfogalmazott állattartás körében okozott kár kérdésének, miszerint az állattartók felelőssége három tényállás alapján osztályozható.

a) Aki veszélyesnek nem minősülő állatot tart (például háziállat), az állat által másnak okozott kárért felel, kivéve, ha bizonyítja, hogy az állat tartásával kapcsolatban felróhatóság nem terheli.^{5 6}

b) Veszélyes állat tartója a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel.⁷ Veszélyes állatfajok fajtáit és egyedi tartásukra vonatkozó szabályokat külön jogszabály tartalmazza.⁸

c) Speciális szabályozás alá esik a vadkár⁹ és a vadászható állat által okozott kár.¹⁰

² Ptk. 5:14. § (3) bekezdése

³ Az 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről megkülönböztet gazdasági haszon céljából tartott, igénybe vett állatokat, kutatási-kísérleti célra szolgáló állatokat, verseny- és sportcélra tartott állatokat, őrző-, védő-, mentő-, jelző-, vakvezető, rokkantsegítő és terápiás kutyákat, őrszolgálatok feladatainak ellátását szolgáló állatokat, vadászatra alkalmazott állatokat, mutatványos vagy bemutatási célra szolgáló állatokat, kedvtelésből tartott állatokat, az állatkertekben, a vadaskertekben és a vadasparkokban élő (tenyésztő) állatokat, kóborállatokat és veszélyes állatokat.

A 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről 11. § (4) bekezdése a vadon élő állatok között megkülönböztet vadászható és nem vadászható állatokat.

⁴ JUHÁSZ Ágnes: Az állat által okozott károk és azok megítélése a hatályos magyar polgári jogban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXX/2. (2012), 482. oldal

⁵ Ptk. 6:562§ (1) bekezdése

⁶ BH1982. 46. A közúti forgalomban részt vevő állattartó az okozott kárért a közúti közlekedés szabályainak vétkes megszegése esetén felel.

⁷ Ptk. 6:562§ (2) bekezdése

⁸ 85/2015. (XII. 17.) FM rendelet a veszélyes állatfajokról és egyedeik tartásának szabályairól

⁹ Vadkárról akkor beszélünk, ha gímszarvas, a dámszarvas, az őz, a vaddisznó, valamint a muflon okoz kárt a mezőgazdaságban és az erdőgazdálkodásban, továbbá, ha az őz, a mezei nyúl és a fácán okoz kárt a szőlőben, a gyümölcsösben, a szántóföldön, az erdősítésben, valamint a csemetekertben. Ezen utóbbi esetben okozott kár tíz százalékot (természetes önfenntartási érték) meghaladó része lesz az érvényesíthető kár. (Vtv. 75.§ (2) bek.)

¹⁰ A vadászható állatok körét külön jogszabály tartalmazza (79/2004. (V. 4.) FVM rendelet 1. §-a nevesíti). Vadászható állat által okozott káron a mezőgazdálkodáson és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárt kell érteni. Barta tanulmánya (BARTA Judit: A vadászható állat által okozott kárral és a vadkárral kapcsolatos néhány aktuális jogkérdés, In: *Polgári Jog 2020/9-10. – Tanulmány 3. oldal*) a vadászható állat (vadak) által okozott károk lehetséges körei közé a következőket sorolja:

- tárgyakban okozott károk (villanyvezeték, parkoló gépjármű, kerítés, sírok, locsolócső, öntözőrendszer, kerti bútorok, mozgó járművekkel való ütközés stb.);
- háziállatok megsebesítésével, elpusztításával okozott károk (róka által elhordott baromfi; aranszakál által megölt bárányok, újszülött borjak; vaddisznó által megsebesített, megölt kutyák stb.);
- személyi károk (vaddisznó támadások, vadütközések),
- a vadkár körébe nem tartozó növénykultúrát, továbbá kerteket, termőföldet, közterületet, futballpályát, temető sírjait stb. ért károk, vagy a vadkár körébe nem tartozó állatok által a növénykultúrában okozott károk.

A tanulmány kizárólag a vadászható állat és gépjármű ütközéséből származó kárért való felelősség kérdéseit vizsgálja. A tanulmány összehasonlító jellegű, azaz a felelősség anyagi jogi szempontú vizsgálatát végzi el akként, hogy előbb ismerteti a releváns jogszabályokat és összefoglalja a bírói gyakorlatot, elsősorban a Legfelsőbb Bíróság / Kúria eseti döntésein keresztül, majd a tanulmány feltárja a 2023. július 1. napjától bevezetett módosításokat, ugyanis a fenti naptól hatályos jogszabály-módosítás¹¹ csak a korábbi bírói gyakorlat ismeretében értelmezhető. Ennek megfelelően területi korlátok miatt a cikk nem taglalja az igényérvényesítéssel kapcsolatos jogalkalmazási problémákat, amelyek egy külön tanulmány témái is lehetnek: például az üzembentartói minőség megítélésének változása (a PK. 40. felülírása?¹²), az utasok igényérvényesítésének kérdései vagy a szívességi fuvar alatt bekövetkezett vaddal ütközés jelen témakört meghaladó felelősségi kérdése.¹³

2. Vad és gépjármű ütközésének felelősségi alakzatai 2023. július 01. előtt

2.1. A törvényi szabályozás. Vad és gépjármű ütközésének következtében keletkezett kár megtérítésére a Vtv. és Ptk. rendelkezései irányadók. A Vtv. szerint a vadászatra jogosult a vadászható állat által okozott kárért való felelősség Polgári Törvénykönyvben foglalt szabályai alapján köteles a mezőgazdálkodáson és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárt megtéríteni azzal, hogy a vadászatra jogosult ellenőrzési körén kívül eső oknak a vadászati jog gyakorlásán és a vadgazdálkodási tevékenység folytatásán kívül eső okot kell tekinteni. Továbbá kimondja, hogy a vadászható állat által okozott kárért való felelősség és a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség találkozása esetén a Polgári Törvénykönyvnek a veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályait kell alkalmazni.¹⁴

A vad és gépjármű ütközéséből eredő károkért való felelősség megállapítása céljából tehát a Vtv. a Ptk. veszélyes üzemi felelősségre vonatkozó rendelkezéseit rendeli alkalmazni. Ezen szabály alapján, ha veszélyes üzemek egymásnak okoznak kárt, az üzembentartók felróhatóságuk arányában kötelesek a másiknak okozott kárt megtéríteni. Ha a károkozás egyik félnek sem róható fel, a kárt az köteles megtéríteni, akinek fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében a kár bekövetkezéséhez vezető rendellenesség merült fel. Ha pedig az egymásnak okozott kár mindkét fél fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében bekövetkezett

¹¹ Vtv. 75/A. § (3) és (4) bekezdései

¹² Lásd bővebben: LÁBADY Tamás: A deliktuális felelősség fontosabb változásai az új Ptk-ban, In: Jogtudományi Közlöny, 2014/4.

¹³ Vitatott a jogirodalomban, hogy szívességi fuvar esetén felel-e a gépjármű vezetője, ha igen, mely alakzat alapján, valamint befolyásolja-e a felelősséget a vezető üzembentartói minősége. Ezen kérdésekről lásd bővebben: FUGLINSZKY Ádám: A non-cumul mint legal irritant? In: Studia in honorem Lajos Vékás (2019) 109-116.

¹⁴ 1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról 75/A. § (1) és (2) bekezdései

rendellenességre vezethető vissza, vagy ha ilyen rendellenesség egyik félnél sem állapítható meg, kárát - felróhatóság hiányában - mindegyik fél maga viseli.¹⁵

Fontos kiemelni, hogy a Vtv. a Ptk.-nak csak a veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályait rendelte alkalmazni vadászható állat és gépjármű ütközése során bekövetkezett károk felelősségi kérdéseinek elbírálására vonatkozóan. Ez azt is jelenti, hogy a felelősség alóli mentesülést nem a fokozott veszéllyel járó tevékenységi körön kívüliség¹⁶ határozza meg, hanem a Ptk. vadászható állatok által okozott károkért való felelősség szerinti mentesülési feltétel, az ellenőrzési körön kívüliség.¹⁷

Döme Attila szerint annak, hogy a vadászható állat által okozott kárért való felelősség alóli mentesüléshez az ellenőrzésen kívüliség és nem a fokozott veszéllyel járó tevékenységi körön kívüliség bizonyítása szükséges, csupán annyi a jelentősége, hogy vadászható állatok általi károkozás esetén nem veszélyes üzem működéséről van szó, annak fogalma¹⁸ nem valósulhat meg a vadászható állatok károkozása révén.¹⁹

Barta Judit szerint azonban az ellenőrzési kör nem értelmezhető a vadászatra jogosultak esetében. Mivel a vadászható állatok feletti ellenőrzés nem lehetséges, jogszabály sem ír elő ilyen kötelezettséget, ezért nem lehet meghatározni, hogy mi az ezen kívül eső körülmény, ami az ellenőrzésre jogosult által elháríthatatlan.²⁰

2.2. A bírósági joggyakorlat. A bíróságok a vad és gépjármű ütközésének felelősségi kérdéseire vonatkozóan az esetek túlnyomó többségét lefedő válaszokat alakítottak ki. Egy-egy konkrét eset megítélésénél a Ptk. rendelkezései alapján vizsgálni kell, hogy a vad és gépjármű összeütközése esetén a felek a; bármelyikét felróhatóság terheli-e, b; ha egyik felet sem terheli felróhatóság, akkor bármelyik fél fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében a kár bekövetkezéséhez vezető rendellenesség merült-e fel.

2.2.1. Felróhatóság vizsgálata. A felróhatóság kérdése körében a bírói gyakorlat nem tesz különbséget aszerint, hogy a baleset milyen útszakaszon következett be, annak megítélése egységesnek tekinthető az összes útszakaszon. Felróhatóan jár el a fél (gépjármű vezetője vagy vadászatra jogosult), ha nem úgy jár el, ahogy az adott helyzetben elvárható.²¹ Korábban²² a jogalkotó nem taxatív módon²³ meghatározott olyan speciális tényállásokat, amelyek megvalósulása további vizsgálat nélkül is a vadászatra jogosult felróhatóságát állapította meg. Ilyennek minősült az, ha a vad gépjárművel való ütközése közvetlenül a vadászat miatt

¹⁵ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:539. § (1) – (3) bekezdései

¹⁶ uo. 5:535. § (1) bekezdése

¹⁷ uo. 5:563. § (2) bekezdése

¹⁸ BDT2012. 2661.

¹⁹ DÖME Attila: A vad-gépjármű ütközésből eredő kártérítési ügyek megítélése a bírói gyakorlatban az új Ptk. tükrében, In: Polgári Jog 2016/12. – Tanulmány, [16] bekezdése

²⁰ BARTA (2020) i.m. [22] bekezdése

²¹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 1:4. § (1) bekezdése

²² 30/1997. (IV.30.) FM rendelet a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény végrehajtásának szabályairól

²³ BDT2000. 139., BDT2001. 355.

következett be, illetve, ha a jogosult a közút száz méteres körzetébe mesterségesen telepített és működtetett vadetetővel, szózóval, szóróval, itatóval, dagonyával vagy művelt vadfölddel a vadat odaszoktatta.²⁴ Ezen szabályt azonban az Alkotmánybíróság megsemmisítette²⁵ arra hivatkozással, hogy a fenti szakasz „... olyan tényállásokat határoz meg, amelyek esetében a vadászatra jogosult magatartását felróhatónak kell tekinteni. Ez a - jogalkalmazás során mérlegelésre lehetőséget nem adó - szabály eltér a Ptk. és a Vtv. felelősségi szabályaitól és ezzel megsérti a miniszteri rendelet alkotmányos korlátainak elvét.” Ezt követően nem áll a jogalkotó rendelkezésére olyan konkrét tényállás, amely a vadászatra jogosult felróhatóságát állapítaná meg, azt a bíróságnak az általános formula alapján esetről-esetre kell vizsgálnia.

A vadászatra jogosult felróhatóságának alapja a kármegelőzési kötelezettségének²⁶ elmulasztása.²⁷ E körben elsődlegesen vizsgálandó, hogy a vadászatra jogosult vadveszélyes útszakaszra vonatkozóan kezdeményezte-e vadveszélyt jelző tábla kihelyezését, amennyiben ennek indokoltsága fennáll. Az indokoltság kérdésében való döntéshez a bíróságnak meg kell vizsgálnia az adott útszakaszt: amennyiben azt állapítja meg, hogy az útszakasz vadveszélyes²⁸, valamint vaddal való ütközés is következett már be az adott szakaszon, úgy mindenképpen indokolt a vadveszélyre figyelmeztető tábla kihelyezése.²⁹ Sőt, amennyiben a balesetek gyakorisága azt bizonyítja, hogy nem elégséges a kár megelőzése érdekében a tábla kihelyezése, úgy egyéb védelmi berendezés (pl.: védelmi kerítés) létesítése is szükséges³⁰, amelynek elmaradása megalapozhatja a vadászatra jogosult felróhatóságát, ezáltal felelősségét a bekövetkezett károk tekintetében.

A bíróság a vadveszélyt jelző tábla hiányának hatásait is vizsgálta a járművezető felelősségével kapcsolatban. Döntésében³¹ kimondta, hogy a veszélyt jelző tábla hiánya nem jelenti azt, hogy a gépjármű vezetőjének nem kell tekintettel lennie a helyszín adottságaira, ugyanis általában számolnia kell váratlanul felbukkanó akadályokkal, így azzal is, hogy az úton vad kerül a gépjármű elé, akár van ott védelmi berendezés vagy veszélyt jelző tábla, akár nincs. Ez a döntés nem mond ellen az előzőleg ismertetett döntésnek: vadveszélyes útszakaszon ki nem helyezett tábla felróható a vadászatra jogosultnak, a tábla kint léte vagy hiánya befolyásolhatja a járművezető magatartásának megítélését. Azonban a tábla hiánya sem mentesítheti a jármű vezetőjét az alól a kötelezettsége alól, hogy a helyszín adottságainak megfelelő magatartást (pl. sebesség megválasztása körében)

²⁴ 30/1997. (IV.30.) FM rendelet a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény végrehajtásának szabályairól 58. §

²⁵ 34/2003. (VI. 19.) AB határozat

²⁶ 1996. évi LV. törvény - a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról 78. § (2) bekezdése

²⁷ DÖME i.m. [20] bekezdése

²⁸ BDT2000. 139.

²⁹ FÉZER Tamás: Speciális felelősségi alakzatok a Ptk.-ban In: Fézer, Havasi, Csécsy, Varga, Tóth: A kártérítési jog magyarázata, Wolters Kluwer Kft., 2019, IV. fejezet, 2. cím (online megjelenés)

³⁰ BDT1999. 28.

³¹ BDT2000. 307.

tanúsítson. Amennyiben ezt elmulasztja, úgy felróhatósága állapítható meg, amely a vadászatra jogosult felróhatósága esetén kármegosztásnak adhat helyt.³²

A fentieknek megfelelően tehát a jogalkalmazónak mind a károkozó, mind a károsult magatartását vizsgálnia kell, hogy bármelyikük felróhatóan járt-e el a gépjármű és vad ütközése bekövetkeztében. Az eseti döntés³³ kimondja, hogy amennyiben a károkozó tudja bizonyítani, hogy felróhatóság nem terheli, úgy mentesülhet a kártérítési konzekvenciák alól. Az eseti döntés „mentesülhet” kifejezése azért helytálló, mert a felróhatóság hiányának bizonyítása nem eredményezi minden esetben a kártérítési konzekvenciák alóli mentesülést, ugyanis a veszélyes üzemek találkozására irányadó rendelkezések értelmében „második lépcsőben” vizsgálandó a rendellenesség kérdése is.

2.2.2. A rendellenesség vizsgálata. A rendellenesség felléphet mind a gépjármű vezetője, mind a vadászatra jogosult oldalán. A gépjármű vezetője esetén felmerülő rendellenesség megítélése vad és gépjármű ütközése esetén nem tartalmaz specialitást a gépkocsi és gépkocsi ütközésekor vizsgálandó rendellenességhez képest. Ennek megfelelően a vezető fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében bekövetkezett belső elháríthatatlan ok, azaz rendellenesség lehet például a hirtelen fellépő fékhiba vagy a vezető hirtelen rosszullete.³⁴ A vadászatra jogosult körében felmerülő rendellenesség megítélése esetén azonban a bírói gyakorlat szerint kulcsfontosságú szerepe van annak, hogy a káresemény milyen útszakaszon következett be: más az alkalmazandó gyakorlat abban az esetben, ha a baleset gyorsforgalmi úton, belterületi úton, valamint a fenti kategóriák egyikébe sem tartozó közúton következik be, ezért a kár bekövetkezéséhez vezető rendellenesség kérdésének vizsgálata is a fenti kategóriáknak megfelelően célszerű.

Vad és gépjármű ütközése gyorsforgalmi útnak nem minősülő úton. A bírói gyakorlat töretlen és számos döntésben³⁵ is állást foglalt abban a kérdésben, hogy a gyorsforgalmi útnak nem minősülő úton megjelenő vad a vadászatra jogosult fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében rendellenesnek minősül-e.

A „vad a közúton helyzet” önmagában még nem rendellenes, mondja ki elvi éllal a bírósági döntés.³⁶ Az „önmagában” kifejezés arra utal, hogy többléteényállási elemek szükségesek a tényállás rendellenességként való minősítése megállapításához. Ilyen többléteényállási elem lehet például, ha a vad a természetes tartózkodási helyén kívül tartózkodik³⁷ vagy megváltozott viselkedést tanúsít.³⁸ Az a körülmény azonban, ha a vad a természetes élőhelyét átszelő úton megjelenik, keresztülmegy, az nem tekinthető a rendellenességnek és egy esetleges káresemény esetén nem alapozhatja meg a kártérítési felelősség jogalapját.³⁹

³² 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:539. § (1) bekezdése

³³ BDT2001. 400.

³⁴ BH2005. 212.

³⁵ Pl.: BDT2000. 100., EBH2000. 198., BH2012. 13.

³⁶ BDT2000. 100.

³⁷ BDT2000. 100.

³⁸ BH2006. 150.

³⁹ BDT2000. 100.: „Nincs olyan természet adta tulajdonsága a vadnak, hogy felhagyjon az általa addig használt és bejárt terület egy részének használatával az okból, hogy azt út vágja szét.”

Egy másik bírósági döntés ugyanezt az álláspontot fogadja el és erősíti meg a joggyakorlatot annyival kiegészítve az előző döntést, hogy az önmagában „vad a közúton” helyzet rendellenességének hiánya csakis nem gyorsforgalmi úton állapítható meg. A vad gyorsforgalmi úton való megjelenésére más joggyakorlat vonatkozik, amelynek elemzésére a későbbiekben térek ki.

Ezt a szemléletmódot továbbfejlesztve tette közzé eseti döntését a Kúria⁴⁰, amelyben kimondta, hogy a vad hirtelen megjelenése közúton, amelyen vadveszélyt jelző tábla is kihelyezésre került, önmagában nem jelent a vadászatra jogosult tevékenysége körében felmerült rendellenességet. Ennek indokolásaként arra hivatkozott, hogy a legtöbb esetben, amikor a vad közúton tűnik fel, szinte minden alkalommal hirtelen, futva és féktávolságon belül jelenik meg, egyébként a baleset elkerülhető lenne vagy annak bekövetkezése a gépjármű vezetőjének felróható lenne. Amennyiben a gépjármű olyan alsóbbrendű, erdőn keresztül haladó közúton közlekedik, amely a vad természetes élőhelye és az úton vadveszélyre figyelmeztető tábla is kihelyezésre került, úgy a vadnak az úton történő, akár hirtelen bekövetkező megjelenése nem jelenti önmagában a vadászatra jogosult érdekkörében felmerült rendellenességet.

2.3. Vad és gépjármű ütközése belterületi úton. A mezőgazdasági területek és települések egyre gyorsabb növekedése a vadászható állatok életterének folyamatos csökkenése, valamint a klímaváltozás természetire gyakorolt hatásán keresztül bekövetkező egyedszám-növekedés következményeként a vadak települések belterületén egyre nagyobb számban jelennek meg és ott károkat okoznak, gépjárművel ütköznek. Az ilyen esetek felelősségi kérdései olyan új jogalkalmazási kérdések elé állította a bíróságokat, amelyek a korábbi bírói gyakorlatban nem merültek fel, a Kúriának pedig nem volt még lehetősége állást foglalni a probléma megoldását illetően⁴¹, egészen a közelmúltig.

Abban az esetben, ha a vad és gépjármű ütközése település közigazgatási belterületén következik be, akkor a gyorsforgalmi útnak nem minősülő útszakaszon vad és gépjármű ütközése által bekövetkezett káresemény megítélésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni azzal, hogy a bíróságnak többtelemlenként vizsgálnia kell, hogy a vad belterületen megtelepedett-e.⁴²

Abban a kérdésben, hogy egy vad megtelepedettnek minősül-e az adott település belterületén, a bíróságnak az ügy egyedi körülményeire tekintettel kell döntenie. Ebben a körben vizsgálnia kell az ütközés bekövetkeztének helyszínéhez képest az állat szokásos mozgásterét⁴³, viselkedését, vándorlási hajlandóságát arra vonatkozóan, hogy a vadászterületről történő kiváltással a vad a baleset helyszínén megjelenhetett-e. Amennyiben a bíróság az előbbi kérdésre nemleges választ fogad el, az azt jelenti, hogy a vad élettereként a település belterülete határozható meg.

⁴⁰ BH2012. 13.

⁴¹ MAKAI Krisztián: Belterületi vadak a „célkeresztben” – a vadászható állat által okozott kárért való felelősség legújabb bírói gyakorlata, Polgári jog 2022/1-2. – Jogesetelemzés, [42] bekezdése

⁴² BH2022. 44.

⁴³ uo. [8] bekezdés

Az eseti döntés kifejti, hogy amennyiben a megtéríteni kért kárt belterületen megtelepedett vadászható állat, másképpen „városi vad” okozta, abban az esetben a vadászatra jogosult nem tartozik a kárért felelősséggel. Ennek okaként a Kúria azt jelölte meg, hogy a vadászatra jogosult felelősségét megalapozó két esetkör, elsődleges a vadászterületen való károkozás, másodlagosan a vadászterületről való kiváltás, egyike sem állapítható meg belterületen megtelepedett vad esetén. A taxatív törvényi fogalom-meghatározása alapján ugyanis a település közigazgatási belterülete nem minősül vadászterületnek⁴⁴, továbbá ha a vad élőhelye belterületen van, akkor kiváltás sem történik. Ennek megfelelően nincs olyan jogi tény, amely a vadászatra jogosult kártérítési felelősségét a Ptk. 6:563 § (2) bekezdésében foglaltak alapján megalapozhatná.⁴⁵

A belterületen megtelepedett vadak által okozott károkért való felelősség kérdéseivel a jogirodalom is foglalkozott már az ezen kérdésre választ adó, hivatkozott eseti döntés előtt is. Barta Judit tanulmányában⁴⁶ - egyetértve azzal - két okra vezeti vissza, hogy a vadászatra jogosult miért mentesül a felelősség alól a fenti esetben. Egyrészt előrevetíti a Kúria indokolását arra vonatkozóan, hogy ezekben az esetekben nem történik kiváltás, mert a vad belterületen él. Másrészt véleménye szerint hiányzik a felelősségtelepítés elméleti alapja is: a vadászatra jogosultat vadászati jog illeti meg, ennek ellentételezéseképp viszont kártérítési felelősség terheli. Belterületen azonban nem gyakorolhat vadászati jogot, ennek megfelelően vadgazdálkodást sem folytathat, a vadállomány nagyságára ráhatást nem tud gyakorolni, ezért őt felelősség sem terhelheti az ilyen állatok által okozott károkért. Véleménye szerint a bíróságoknak nagy körültekintéssel kell vizsgálniuk azokat a tényeket, amelyek a vad kiváltására utaló jeleket vagy azokat a körülményeket, amelyek a vad belterületi megtelepedettségét támasztják alá, noha ezek bizonyítása sok esetben rendkívüli nehézséggel jár.

Amennyiben a vad nem belterületen telepedett meg, abban az esetben az a vadászatra jogosult tartozik felelősséggel, akinek a vadászterületéről a vad kiváltott. Speciális eset állt elő abban az ügyben⁴⁷, amelyben a vadászatra jogosult vadászterületéhez tartozó magas partfalról ugrott le egy szarvas a település közigazgatási belterületéhez tartozó közúton haladó gépjármű elé. Ebben az esetben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a szarvas fenti cselekménye a vadászatra jogosult működési körében bekövetkezett belső elháríthatatlan oknak, rendellenességnek minősül, ennek megfelelően pedig a vadászatra jogosult felelősségét állapította meg a bekövetkezett károk tekintetében. A bíróság ítéletében vizsgálta, hogy a baleset helyszíne nem élettere a szarvasnak, a baleset helyszínén vadászat nem volt tartható, ebből következően a szarvas megjelenése és a partfalról való leugrása a település közigazgatási belterületén a vadászatra jogosultnak betudható rendellenességnek tekinthető.

⁴⁴ Vtv. 8. § (2) bekezdés a) pontja

⁴⁵ BH2022. 44. [35]-[37] bekezdései

⁴⁶ BARTA (2020) i.m. [30]-[35] bekezdései

⁴⁷ BH2006. 150.

2.4. Vad és gépjármű ütközése gyorsforgalmi úton. Speciális jogi elbírálás alá esnek a vad és gépjármű ütközésének kártérítési felelősségi kérdései, amennyiben az ütközés gyorsforgalmi úton következik be. A gyorsforgalmi út fogalma nem került a KRESZ-ben⁴⁸ meghatározásra, az jogi definícióval nem rendelkezik, de egyértelműen kijelenthető, hogy a bírói gyakorlat gyorsforgalmi utaknak az autópályákat és autóutakat tekinti.⁴⁹

Az eltérés a vad és gépjármű gyorsforgalmi útnak nem minősülő úton való ütközése esetén alkalmazandó joggyakorlattól a rendellenesség megítélése körében lép fel. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a baleset bekövetkeztében bármelyik felet (gépjármű vezetője, vadászatra jogosult, közút kezelője) felróhatóság terheli, úgy abban az esetben a rendellenesség vizsgálatára nem kerül sor, a felelősség a bekövetkezett károkért a felróható magatartást tanúsító felet terheli. A felróhatóság megítélése kérdésében ugyanúgy alkalmazandóak az a) pontban foglaltak.

Az a) pontban foglaltakat kiegészítve külön vizsgálni kell a gyorsforgalmi út kezelőjének felelősségét. A Kkt.⁵⁰ alapján a közút kezelője köteles gondoskodni arról, hogy a közút a biztonságos közlekedésre alkalmas legyen, valamint az út kezelője a kezelői kötelezettségének megszegésével okozott kárt a polgári jog általános szabályai szerint köteles megtéríteni.⁵¹ A Legfelsőbb Bíróság elvi élel mondta ki a fentiek alapján, hogy a közút kezelője kártérítési felelősséggel tartozik, ha nem gondoskodik arról, hogy az út a biztonságos közlekedésre alkalmas legyen.⁵² Ez a közút kezelőjére speciális kötelezettség telepítését jelenti, amelynek csupán felróható megszegése alapozza meg a közút kezelőjének felelősségét, azaz akkor, ha a közút nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Autópályán vad és gépjármű ütközése esetén nem állapítható meg az autópálya kezelőjének felelőssége, ha például megfelelő védőhálót helyezett ki, annak karbantartását, állapotát rendszeresen ellenőrizte, esetlegesen vadveszélyt jelző táblát helyezett el az úton. Az a tény, hogy mindezen kármegelőző tevékenységek ellenére a vad mégis feljutott az autópályára és a kármegelőző intézkedések nem képesek teljes mértékben visszatartani a vadakat az autópályáról, önmagában nem teremti meg az autópálya kezelőjének felelősségét, ha megállapítható, hogy a számára előírt szabályokat betartotta és feladatai teljesítése során a közútkezelőktől elvárható magatartást tanúsította. Ebben az esetben a közútkezelő jogellenes magatartást nem tanúsított, magát a felelősség alól kimentette.^{53 54}

Ha a felróhatóság egyik fél magatartása tekintetében sem kerül megállapítására, akkor a hatályos bírói gyakorlat alapján a vadnak gyorsforgalmi utakon való hirtelen felbukkanása a vadászatra jogosult fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében bekövetkezett elháríthatatlan oknak, rendellenességnek minősül.⁵⁵ Az elvi bírósági határozat ezen döntését azzal indokolta, hogy gyorsforgalmi úton a jármű

⁴⁸ 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendelet a közúti közlekedés szabályairól

⁴⁹ Pl.: DÖME i.m. [28] bekezdése; EBH2000. 197.

⁵⁰ 1988. évi I. törvény a közúti közlekedésről

⁵¹ 1988. évi I. törvény a közúti közlekedésről 34. § (1) bekezdése és 35. §

⁵² BH1996. 33.

⁵³ BDT2005. 1171.

⁵⁴ BH2005. 212.

⁵⁵ EBH2000. 197.

vezetőjének nem kell számolnia gyalogos vagy lassú jármű feltűnésével, ezért a többi utat lényegesen meghaladó sebességgel engedélyezett a haladása. Ennek eredménye viszont az, hogy ha mégis akadály jelenik meg az úton (például: vad), akkor az azzal való összeütközés gyakran objektíve elkerülhetetlenné válik. Ennek következtében az ilyen akadály (vad) hirtelen felbukkanása a vadászatra jogosult fokozott veszéllyel járó tevékenysége körében bekövetkezett elháríthatatlan oknak, rendellenességnek minősül és ezért a vadászatra jogosultat terheli a felelősség az így bekövetkezett kár tekintetében.⁵⁶

Ugyanezen érvelésre támaszkodva erősítette meg gyakorlatát a Legfelsőbb Bíróság⁵⁷, kiegészítve korábbi döntését azzal, hogy ha a vad megjelenése a gyorsforgalmi utakon nem a vadászatra jogosult tevékenysége körében felmerülő belső elháríthatatlan oknak minősülne és a vezetőknek vad megjelenésével számolniuk kellene, akkor a gyorsforgalmi utak értelme, a gyors haladás, kérdőjeleződne meg.⁵⁸

A fennálló bírói gyakorlat kritikáját fogalmazza meg Döme Attila, aki rámutat, „hogy a rendellenesség nem a vadászatra jogosult ellenőrzési körén belül objektíven, hanem azon kívül szubjektíven értelmeződik: a gépjárművezetők tudattartamához viszonyítva nyer megállapítást”⁵⁹. Ez azt jelenti, hogy a rendellenesség kérdését a bíróság a gépjárművezető szempontjából vizsgálja, azaz, hogy a gépjárművezető a vad viselkedését, jelenlétét rendellenesnek találhatta-e. Ezt támasztja alá az az ítélet is, amely rendellenesnek minősítette annak a szarvasnak a viselkedését, amely szarvasbőgés idején a körületekintéssel közlekedő gépjármű hátuljának ugrott⁶⁰, noha megkérdőjelezhető, hogy a minden évben esedékes párzási időszak miatti eltérő viselkedés mennyire tekinthető rendellenesnek. A rendellenesség ezen szubjektív értelmezése nem következik a törvény szövegéből, ezért Döme szerint a bírói gyakorlat „kiterjesztő jogértelmezéssel lényegében egy contra legem gyakorlatot folytatott” és folytat.⁶¹

3. Miben változtatott a jogszabály-módosítás?

3.1. A változtatás és indokolása. A Vtv. 75/A. §-a az alábbi két bekezdéssel egészült ki⁶²:(3) A (2) bekezdésben meghatározott esetben nem minősül a vadászatra jogosult felróható magatartásának vagy a tevékenységi körében előálló rendellenességnek, ha a vad az életmódjából, szokásos táplálkozási, szaporodási viselkedéséből következő helyváltoztatása miatt jelenik meg a lakott területen kívül közúton, autóúton, autópályán vagy a település belterületén, kivéve, ha a vad

⁵⁶ uo.

⁵⁷ BH2005. 212.

⁵⁸ BH2005. 212.

⁵⁹ DÖME i.m. [33] bekezdése

⁶⁰ BH2003. 237.

⁶¹ DÖME i.m. [33] bekezdése

⁶² beiktatta a 2023. évi XLIV. törvény 24. §-a

megjelenése a vadászatra jogosult tevékenységével áll okozati összefüggésben. (4) Gyorsforgalmi utat úgy kell üzemeltetni, hogy arra a vad ne jusson fel.

A jogalkotó a fenti jogszabály-változtatással nem érintette a vad és gépjármű ütközése esetén alkalmazandó Ptk.-beli veszélyes üzemek találkozására vonatkozó rendelkezések alkalmazhatóságát, ugyanakkor kiemelt tényállásokat, amelyek megvalósulása esetén a vadászatra jogosult sem felróhatóságát, sem rendellenességét nem teszi megállapíthatóvá. A jogszabály a vad életmódjából, szokásos táplálkozási, szaporodási viselkedéséből következő helyváltoztatását nem minősíti a vadászatra jogosult felróható magatartásának, illetve tevékenységi körében előálló rendellenességnek.

A jogszabályváltozás indokolása⁶³ szerint a vad viselkedését, mozgását „a táplálkozáshoz (létfenntartás), a szaporodáshoz (fajfenntartás) kötődő biológiai törvények, alapvetően ösztönök és tanult viselkedési formák határozzák meg”, ezért sem természettudományi, sem jogi alapja sincs annak a fennálló bírói gyakorlatnak, amely a vad jelenlétét az adott úttest műszaki besorolása alapján minősítette a vadászatra jogosultnak betudható felróhatóságnak vagy rendellenességnek. A vadászatra jogosult ugyanis nem "tartja" az állatot, tevékenysége nem terjed ki arra, hogy a vad természetes viselkedését befolyásolja. Az indokolás azt is megjegyzi, hogy a vadászatra jogosult felróhatósága vagy rendellenessége „kizárólag valamilyen konkrét tevékenység viszonylatában értelmezhető, konkrétan, ha a vadászatra jogosult magatartása akár aktivitása, akár mulasztása, valamilyen módon befolyásolta a vad egyébként természetes mozgását és ennek a ráhatásnak az eredményeként jelent meg a vad adott esetben úttesten, település belterületén”.

3.2. A módosítás értékelése, kritikája. A jogszabály-módosítás kétségkívül nagy hatással lesz a jogalkalmazásra, számos elvi döntés alkalmazhatósága megszűnik (pl.: BH2003.237., BH2006.150.). A módosítás következtében számos korábbi kritika meghallgatásra került (például a már említett, Döme Attila kritikája a rendellenesség szubjektív értelmezéséről), ugyanakkor álláspontom szerint az alábbi jogbizonytalanságot okozó tényezők merülhetnek fel.

Az „életmódjából, szokásos táplálkozási, szaporodási viselkedéséből következő helyváltoztatás” jogszabályszóveg a bíróság mérlegelésére bízva, mi minősül szokásos táplálkozási, szaporodási viselkedésnek, életmódnak. Ezen szövegezéssel véleményem szerint a jogalkotó egyértelműen a BH2003.237., BH2006.150. számú eseti döntések alkalmazását kívánta megszüntetni. Azonban előfordulhatnak olyan, a korábbiakban még elő nem fordult (vagy bíróság elé nem került) tényállások is, amelyek esetében problémás lehet a vad szokásos viselkedésének a meghatározása vagy éppen annak bizonyítása, hogy a vad az adott tényálláson belül életmódjának, szokásos viselkedésétől eltérően viselkedett-e és ez valamilyen külső befolyásnak betudható-e.⁶⁴ Természetesen ebben az esetben is figyelemmel kell lenni a jogszabályban meghatározott feltételre, azaz arra, hogy a vad megjelenése a

⁶³ Indokolás a Vtv. 75/A. § (3) és (4) szakaszához

⁶⁴ Hipotetikusan feltehető az a kérdés, hogy egy korábban nem vadveszélyes útszakaszon, mondjuk a városok terjeszkedése miatti élettércsökkenés következtében szokásosnak tekinthető-e a vad viselkedése akkor, ha ezen külső hatás miatt megkezdődik egyfajta elvándorlásuk, ami vadveszélyessé tehet bizonyos útszakaszokat.

vadászatra jogosult tevékenységével nem állhat okozati összefüggésben.

Problémásnak tartom és véleményem szerint bizonytalanságot okozhat a jogalkalmazásban a módosítás azon megfogalmazása, hogy „nem minősül a vadászatra jogosult felróható magatartásának vagy a tevékenységi körében előálló rendellenességnek”. Ennek oka, hogy mind a korábbi gyakorlat alapján, mind a módosítás indokolása szerint a jogalkotónak valós szándéka csupán a vadászatra jogosult tevékenysége körében felmerülő rendellenesség értékelésének megváltoztatására terjedt ki, nem pedig a felróhatóságra. A Vtv. utaló szabálya következtében a veszélyes üzemek találkozásának megfelelően „első körben” a felróható magatartást tanúsító fél viseli a kárért való felelősséget. Töretlen a bírói gyakorlat – és ezen a módosítás sem fog változtatni – abban, hogy mely magatartások minősíthetők a vadászatra jogosult magatartását felróhatónak⁶⁵. Emiatt nehezen értelmezhető álláspontom szerint az, hogy „nem minősül a vadászatra jogosult felróható magatartásának vagy a tevékenységi körében előálló rendellenességnek [...], kivéve, ha a vad megjelenése a vadászatra jogosult tevékenységével áll okozati összefüggésben.” Ami a vadászatra jogosult tevékenységével áll összefüggésben, annak szükségszerűen felróhatónak is kell lennie, hiszen az ő magatartásának, - amely körében nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, - a következménye a vad és gépjármű ütközése. Vitatott annak a megítélése, hogy amennyiben jogszerű vadászat során sebzett vad kerül az autóútra, az a vadászatra jogosult felróhatósága vagy rendellenessége körében értékelendő. Álláspontom szerint ekkor is vizsgálni szükséges, hogy a vadászatra jogosult a vad megsebzése esetén (pl.: lövés vétlen elvételése, amely a vadat megsebzí, de nem okozza a halálát) is úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható (pl. a vad mielőbbi befogása során). Amennyiben megállapítható, hogy az előbb feltett kérdésre nemleges a válasz, úgy a vadászatra jogosult felróhatósága, ellenkező esetben tevékenysége körében felmerülő rendellenessége állapítható meg.

A jogalkotó egymás mellé rendeli a felróhatóság és rendellenesség kategóriáját, holott ezek vizsgálatának különböző szempontból kell megtörténnie. A vadászatra jogosultat a vadászati jog ellentételezésekként kötelezettségek, például kármegelőzési kötelezettség terheli, amelynek vétkes (felróható) megszegése következtésképpen bekövetkező káresemény iránti felelősség alól nem mentesülhet. Összegezve tehát, véleményem szerint a törvényszöveg helyes, jogdogmatikailag is illeszkedő szövege a következő lenne:

(3) A (2) bekezdésben meghatározott esetben nem minősül a vadászatra jogosult tevékenységi körében előálló rendellenességnek, ha a vad az életmódjából, szokásos táplálkozási, szaporodási viselkedéséből következő helyváltoztatása miatt jelenik meg a lakott területen kívül közúton, autóúton, autópályán vagy a település belterületén⁶⁶.

A jogalkotó a Vtv. 75/A. § (3) szakaszában a település belterületét is megemlíti. A belterületen vadak által okozott károk iránti felelősség elbírálásnak kérdéseit a BH2022.44. számú eseti döntés rendezte, amely a módosítást követően szintén nem

⁶⁵ lásd: jelen tanulmány II. 2.1. fejezete.

⁶⁶ A település belterületének megemlítésével kapcsolatos probléma a következő pontban kerül tárgyalásra.

alkalmazható. Ugyanis okafogyottá válik annak vizsgálata, hogy a vad belterületen megtelepedett-e, a vadászatra jogosult felelőssége a módosítást követően csak abban az esetben állapítható meg, ha a nem belterületi vad a vadászatra jogosult felróható magatartása következtében (pl. hajtás) került a település belterületére.

A jogalkalmazásban a módosítást követően véleményem szerint a legnagyobb problémát a gyorsforgalmi úton történő vad és gépjármű ütközése következtében bekövetkező kár iránti felelősség kérdése fogja jelenteni. Egyrészt a módosítás hatálya kiterjed az autóúton, autópályán⁶⁷ történő káreseményekre, másrészt a módosítás (4) bekezdése azt tartalmazza, hogy „gyorsforgalmi utat úgy kell üzemeltetni, hogy arra a vad ne jusson fel”. Kérdésként merül fel, és az új bírói gyakorlat fogja rá a végleges választ megadni, hogy a módosítás (4) bekezdése miként értelmezendő, miért emelte ki újfent a jogalkotó. Ugyanis a Kkt. már tartalmazza, hogy a közút kezelője köteles gondoskodni arról, hogy a közút a biztonságos közlekedésre alkalmas legyen, - aminek magában kell foglalnia azt is, hogy vad nem tartózkodik a gyorsforgalmi úton - valamint azt, hogy út kezelője a kezelői kötelezettségének megszegésével okozott kárt a polgári jog általános szabályai szerint köteles megtéríteni⁶⁸. Ez a korábbi joggyakorlat alapján azt jelentette, hogy a közút kezelőjének felelőssége csak felróható magatartása esetén volt megállapítható. A kérdés, hogy a „gyorsforgalmi utat úgy kell üzemeltetni, hogy arra a vad ne jusson fel” jogszabályszoveg megalapozza-e a közút kezelőjének / üzemeltetőjének objektív felelősségét vagy továbbra is lehetősége van a közútnak a felelősség alóli exkulpációra (pl.: rendszeres útellenőrzések, karbantartások, stb. révén). Véleményem szerint a helyes értelmezés az, hogy az új módosítás megalapozza a közútkezelő objektív felelősségét, hiszen a módosítás célja nem lehetett a korábbi eseti döntésekben szereplő érvelés megváltoztatása. A már kifejtetteknek megfelelően⁶⁹ a korábbi gyakorlat gyorsforgalmi úton azért tartotta a vad jelenlétét a vadászatra jogosult tevékenységi körében felmerülő rendellenességnek, mert a jármű vezetőjének nem kell számolnia gyalogos, lassú jármű vagy akadály (pl.: vad) feltűnésével, ugyanis ennek hiányában a gyorsforgalmi utak értelme, a gyors haladás, kérdőjeleződne meg⁷⁰. Mivel a jogszabály-módosítás (3) bekezdése a vad gyorsforgalmi úton való megjelenését már nem minősíti a vadászatra jogosult tevékenysége körében felmerülő rendellenességének (és felróhatóságának sem, amennyiben a tényállás a kivételszabály alkalmazását nem alapozza meg), ezért ha a közút kezelőjének felelőssége sem lenne megállapítható, úgy a gyorsforgalmi út funkciója kérdőjeleződne meg. Álláspontom szerint a jogalkotó a közút kezelője felelősségének jövőbeni, ilyen irányú megváltoztatását akarta kifejezésre juttatni azzal, hogy a (4) szakaszban külön kiemelte a közút üzemeltetőjének felelősségét. Amennyiben ilyen cél nem vezérelte volna, úgy a (4) bekezdés kodifikációja szükségtelen.

⁶⁷ A korábbi bírói gyakorlat alapján ezen két úttípus tartozott a gyorsforgalmi utak alá. Lásd bővebben: jelen tanulmány II.2.2.3. fejezete.

⁶⁸ Lásd: II.2.2.3. pont

⁶⁹ uo.

⁷⁰ Lásd: EBH2000.197. és BH2005. 212.

4. Összegzés

A tanulmány bemutatta és elemezte a vadászható állat és gépjármű ütközéséből származó kárért való felelősség kérdéseit, feltárta a 2023. július 01. előtt hatályos jogi szabályozást és a vonatkozó bírói gyakorlatot, valamint a módosítást követő változásokat, az azzal kapcsolatos lehetséges jogi aggályokat és annak lehetséges következményeit.

Összefoglalva kijelenthető, hogy a vadászatra jogosult magatartásának felróhatóságát a gyakorlatban egyöntetűen a kármegelőzési kötelezettségük megszegése alapozhatja meg, konkrétan a vadveszélyt jelző tábla kihelyezésének és/vagy egyéb biztonsági intézkedések megtételének elmulasztása⁷¹. Más cselekményük vagy mulasztásuk, amelyek a felróható magatartásukat megalapozná, a gyakorlatban nem merült fel ez idáig.⁷² Ez véleményem szerint a jövőben is irányadó. A vadveszélyt jelző tábla kihelyezésére vonatkozó gyakorlat a vadászatra jogosult felróhatóságát megalapozó tekintetben a tanulmányban bemutatásra került.⁷³

A vadveszélyt jelző táblák kihelyezésével szeretném felhívni a figyelmet arra a véleményem szerint korábban hibás és a jogalkalmazást nem segítő gyakorlatra, miszerint újabban a vadászatra jogosultak gyorsforgalmi utak mentén vadveszélyre figyelmeztető táblákat helyeztetnek ki.⁷⁴

A dolgozatban bemutatásra került a korábbi bírói gyakorlat arra vonatkozóan, hogy gyorsforgalmi utakon a vad megjelenése rendellenesnek számított. Ha a gyorsforgalmi út kezelőjét, valamint a vadászatra jogosultat felróhatóság nem is terhelte a vad gyorsforgalmi útra való feljutásában, annak jelenléte felróhatóság hiányában is rendellenesnek minősült és a vadászatra jogosult kártérítési felelősségét alapozta meg. Így jogi szempontból a táblák kihelyezése nem változtatott a felelősség megítélésén. Az új szabályozás tekintetében véleményem szerint szintén nincs relevanciája vadveszélyre figyelmeztető táblák gyorsforgalmi utakon való kihelyezésének, ugyanis gyorsforgalmi úton vad megjelenése a közút kezelőjének felelőssége, tekintettel arra, hogy a gyorsforgalmi utat úgy kell üzemeltetnie, hogy arra vad ne jusson fel, az új szabályozás a közút kezelőjének felelősségét objektív alapú felelősségi formává változtatta, amely korábban a felróhatóságon alapult.

A rendellenesség kérdésében azonban komoly változást hozott a jogszabály-módosítás. 2023. július 01. előtt alaposabb vizsgálatot igényelt az, ha a vad nem gyorsforgalmi úton tartózkodott vagy ilyen útról váltott ki és ebből kifolyólag történt a gépjármű és vad összeütközése. A bírói gyakorlat szerint önmagában az, ha hirtelen is jelenik meg a vad az úton, az nem minősült a vadászatra jogosult fokozott

⁷¹ BDT1999. 28.

⁷² DÖME i.m. [23] bekezdése

⁷³ lásd: a tanulmány II.2.1. pontja

⁷⁴ F. I.: Vadveszély: hajthatunk 130-cal a betáblázott M7-esen?, 2015.02.05.

<https://www.sonline.hu/kozelet-somogy/2015/02/vadveszely-hajthatunk-130-cal-a-betablazott-m7-esen/>;

RÁCZ Tamás: Vad- és kutyaveszély az autópályán, Vezess.hu, 2015.09.01.
<https://www.vezess.hu/magazin/2015/09/01/vad-es-kutyaveszely-az-autopalyan/>

veszéllyel járó tevékenysége körében felmerülő belső elháríthatatlan oknak, azaz rendellenességnek. Rendellenesség megállapítására abban az esetben kerülhetett sor, ha a vad megjelenéséhez valamilyen többlet tényállási elem társult. Ilyen lehetett például, hogy a vad nem a természetes előfordulási helyén/élőhelyén bukkant fel vagy a vad általános magatartásával nem összeegyeztethető magatartást tanúsított. A bírói gyakorlat ilyennek ítélte meg a szarvas meredek partfalról való leugrását egy ipari terület közelében⁷⁵ vagy a szarvas párzási időszakban tanúsított agresszív magatartását.⁷⁶ Ebben hozott gyökeres változást a Vtv. 75/A. § (3) bekezdése azzal, hogy a vadászatra jogosult felelősségének megállapítását kvázi csak abban az esetben teszi lehetővé, ha a károkozás a vadászatra jogosult felróható magatartásával áll okozati összefüggésben.

Egyes szerzők álláspontja szerint korábban a rendellenesség nem a vadászatra jogosult ellenőrzési körén belül objektíven, hanem a gépjárművezetők tudattartamához viszonyítva szubjektíven nyert megállapítást a bírói gyakorlatban, ami kívül esik a rendellenesség fogalmán, s ezáltal a vadászatra jogosult felelősségét túlságosan kiszélesítette és amelyre nem volt törvényi felhatalmazása⁷⁷. Jelen módosítással a jogalkotó rendezte ezt a problémát, azonban véleményem szerint a módosításban helytelenül terjesztette ezt ki a már kifejtetteknek megfelelően⁷⁸ a vadászatra jogosult felróhatóságára is.

A vizsgálat eredményeképpen problémásnak tartom és akár egy további tanulmány önálló témájaként is szolgálhat, hogy a vadászatra jogosultak nem rendelkeznek kötelező felelősségbiztosítással. Így előfordulhat és előfordulnak olyan esetek, amikor a vétlen gépjárművezető károsultaknak évekig kell várniuk, hogy a bíróság megállapítsa a vadászatra jogosult felelősségét, azonban ezt követően sem jut hozzá az őt megillető pénzüsszeghez, mert a vadászatra jogosult nem rendelkezik kellő fedezettel. Ennek hatására a károsultak helyzete jelentősen elnehezülhet. Habár a jogszabály-módosítás a vadászatra jogosult kárfelelősségének megállapíthatóságát jelentősen szűkítette, véleményem szerint akkor is egy, a vadkár alaphoz⁷⁹ hasonló jogintézmény megoldást jelenthet a jövőben is felmerülő problémára.

Irodalomjegyzék

- BARTA Judit: A vadászható állat által okozott kárral és a vadkárral kapcsolatos néhány aktuális jogkérdés, In: Polgári Jog 2020/9-10. – Tanulmány
- DÖME Attila: A vad-gépjármű ütközésből eredő kártérítési ügyek megítélése a bírói gyakorlatban az új Ptk. tükrében, In: Polgári Jog 2016/12. – Tanulmány
- FÉZER Tamás: Speciális felelősségi alakzatok a Ptk.-ban In: Fézer, Havasi, Csécsy, Varga, Tóth: A kártérítési jog magyarázata, Wolters Kluwer Kft., 2019 (online megjelenés)

⁷⁵ BH2006. 150.

⁷⁶ BH2003. 237.

⁷⁷ DÖME i.m. [33] bekezdése

⁷⁸ lásd: a tanulmány III.2.2. pontja

⁷⁹ Vtv. 81/B. §

- FUGLINSZKY Ádám: A non-cumul mint legal irritant?, In: Studia in honorem Lajos Vékás (2019) 109-116.
 - JUHÁSZ Ágnes: Az állat által okozott károk és azok megítélése a hatályos magyar polgári jogban, Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX/2., 2012
 - LÁBADY Tamás: A deliktuális felelősség fontosabb változásai az új Ptk-ban, In: Jogtudományi Közlöny, 2014/4.
 - MAKAI Krisztián: Belterületi vadak a „célkeresztben” – a vadászható állat által okozott kárért való felelősség legújabb bírói gyakorlata, Polgári jog 2022/1-2. – Jogesetelemzés
 - F. I.: Vadveszély: hajthatunk 130-cal a betáblázott M7-esen?, 2015.02.05. <https://www.sonline.hu/kozelet-somogy/2015/02/vadveszely-hajthatunk-130-cal-a-betablazott-m7-esen;>
 - RÁCZ Tamás: Vad- és kutyaveszély az autópályán, Vezess.hu, 2015.09.01. <https://www.vezess.hu/magazin/2015/09/01/vad-es-kutyaveszely-az-autopalyan/>
-
-

Digitális lábnyomunk sorsa halálunk után – a felhasználói fiókok helyzete*

Nagy Petra** – Török Éva***

Tanulmányunkban a digitalizáció okozta jogalkotási kihívásokra kívánunk reagálni, arra keresve a választ, hogy mi is lesz a sorsa az interneten fellelhető személyes adathalmazainknak, illetve digitális tartalmainknak halálunk után. Arra tekintettel, hogy a hatályos Polgári Törvénykönyvünk alapján ezek a dolog, jog vagy követelés kategóriába nem illeszthetők be, így előremutatónak találjuk az adattulajdon kategóriájának bevezetését, amely könnyebben megítélhető viszonyokat eredményezne az öröklési jog területén. Egy másik megközelítés a felhasználó és a szolgáltató közötti létrejövő kapcsolat szerződéses viszonyként történő értelmezése, amely lehetővé teszi a felhasználói fiókokhoz örökösként történő hozzáférést, amely nem jelenti a személyiségi jogok, kifejezetten a magántitokhoz való jog sérelmét.

Kulcsszavak: öröklés, digitális javak, digitális hagyaték, személyiségi jogok, adatvédelem

The fate of our digital footprint after our death – issues of user accounts

In our study, we want to respond to the legislative challenges of digitisation by looking at what will happen to our personal data and digital content on the internet after we die. Given that, under our current Civil Code, they cannot be included in the category of things, rights or claims, we believe that the introduction of a category of data ownership is a way forward, which would make it easier to assess the situation in the field of succession law. Another approach is to interpret the relationship between the user and the service provider as a contractual relationship, which, allows access to user accounts as heirs, which does not constitute a violation of personality rights, specifically the right to privacy.

Keywords: inheritance, digital assets, digital legacy, personality rights, data protection

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.1.159>

Bevezetés

A digitális és analóg világ az elmúlt években egyre közelebb került, sőt már-már elválaszthatatlanul összefonódott egymással, ez pedig a jogalkotás terén is

* „A kutatás az Igazságügyi Minisztérium által támogatott, a „Jogászképzés színvonalának emelését célzó programok” keretén belül valósult meg.”

** Egyetemi hallgató, Debreceni Egyetemi, Állam- és Jogtudományi Kar.

*** Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetemi, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

újabb és újabb kérdések megválaszolására hívja fel a figyelmet. Egy haláleset, amellyel a jogrendszerünk már a kezdetektől is foglalkozott, az internet világában olyan problémákat vet fel, melyekkel korábban még nem találkoztunk. Mi történik felhasználói fiókjainkkal, digitális javainkkal miután mi eltávoztunk, és hol a határ az örökösök érdekei és az elhunyt privát szférájának védelme között?

Az elmúlt 30 évben, mióta a fogyasztói réteg számára is elérhetővé vált az internet használata, nem csak a korábban regisztrált felhasználók idősödtek, de az újonnan csatlakozók száma is rohamosan növekedett. Oxfordi kutatások szerint csak a Facebook felhasználói közül 1,4 milliárdnyi lesz az elhunytak száma 2100-ig, és még jóval a századforduló előtt túlszárnyalhatja ez a szám az aktív fiókokét.¹ Mindezek következtében egyre inkább közeledik az a pont, amikor tömegessé válik annak jogi megítélése, hogyan alakul a weben található személyes adatok, személyes digitális tartalmak jogi sorsa az érintett jogalany halála után.

A tanulmány elsődlegesen a dokumentum elemzés módszerére épít, melynek során a vonatkozó szakirodalmat alapul véve alakítottuk ki álláspontunkat a témában. Ezen felül a jogösszehasonlítás módszerét alkalmaztuk a releváns hazai, illetve nemzetközi jogszabályok tanulmányozása során, kiegészítve a német bírói gyakorlat elemzésével is.

1. A (digitális) hagyaték és az online felhasználói fiókok viszonya

Mindenekelőtt érdemes feltenni a legalapvetőbb kérdéseket, ami a témával kapcsolatban felmerülhet, miszerint az online felhasználói fiókok, pontosabban a fiókban elérhető személyes digitális tartalmak részét képezik-e a hagyaték, öröklés tárgyává válhatnak-e? A fiókhoz való hozzáférési jog örökölhető-e? A válasz erre a hazai és külföldi szabályozás tekintetében eltérő, illetve szituációtól függően többfajta eredmény is lehetséges. A magyar jogrendszer fókuszálva ezek felvázolása lesz most a célunk.

Felhasználói fiókot az interneten már szinte minden weboldalon létre lehet hozni a személyre szabottabb felhasználói élmény érdekében, azonban nem mindegyik bír relevanciával az öröklési joggal kapcsolatban. Jelenleg elsősorban olyan fiókokkal foglalkozunk, amelyek lehetővé teszik a regisztráltak számára, hogy oda tartalmat töltsenek fel (pl. képek, dokumentumok) vagy másokkal privát kommunikációt folytassanak. Ezen kritériumoknak felelnek meg többek között a közösségi média profilok is. Papp János Tamás által alkotott definíció szerint „a közösségi hálózatok [...] olyan oldalak, amelyeknek elsődleges célja az emberek közötti kapcsolatfelvétel és annak aktív ápolása.”² Ebből is kitérünk ezen oldalak kifejezetten személyes jellege, amely az öröklési jog szempontjából is egyfajta szürke zónává alakítja a körüket., vitássá téve a kérdést, hogy örökölhető-e, és ha igen, akkor milyen feltételek

¹ Öhman, Carl J. – Watson, David: Are the dead taking over Facebook? A Big Data approach to the future of death online. *Big Data & Society*, 6 (2019) 1. Elérhető: <https://doi.org/10.1177/2053951719842540> (letöltve: 2022. 10. 31.)

² Papp János Tamás: A közösségi média típusai, in: *„Gondolatok közttere” A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban* (szerk: Barzó Tímea – Czékmann Zsolt – Csák Csilla), Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2021, 21. o.

mellett.

Magyarországon a hagyaték fogalmának meghatározásakor a kiindulási pontot a Polgári Törvénykönyv (továbbiakban: Ptk.) jelenti, amely az öröklésre vonatkozó általános szabályoknál leszögezi, hogy „az ember halálával hagyatéka mint egész száll az örökösre”.³ A Ptk. a hagyaték fogalmát nem adja meg, az valójában az örökhagyó örökölhető vagyona, azaz a hagyaték az örökhagyó vagyonánál szűkebb kategória, egyes vagyontárgyak, vagyoni jogosultságok, kötelezettségek nem örökölhetők.⁴ A „hagyaték mint egész” kifejezés arra enged következtetni, hogy a hagyaték az átszálló vagyontömeget jelöli, ami tartalmazza az aktívákat és passzívákat, tehát az örökhagyót halála pillanatában megillető polgári jogi jellegű jogokat és kötelezettségeket egyaránt. Itt két kulcsfogalomra kell figyelemmel lenni, ami elvezet a kivételek listájához is. Egyrészt a vagyoni jelleg elengedhetetlen követelmény, enélkül ugyanis személyiségi jogokról beszélünk. Ezek sajátosságai, hogy a személyiséghez szorosan tapadó jellegük miatt forgalomképtelenek, így megszűnnek a halál beálltával és nem örökölhetők.⁵ A személyiségi jogokkal kapcsolatban azt is hangsúlyozni kell, hogy nemcsak a személyiségi jogok, hanem az azok megsértéséből fakadó igények sem szállnak át az örökösökre figyelemmel arra, hogy a személyiségi jogokat csak személyesen lehet érvényesíteni. Továbbá a szellemi alkotásokhoz kapcsolódó személyhez fűződő jogok sem képezik a hagyaték részét.⁶ Így például hiába rögzíti a Meta a felhasználási feltételeiben, hogy a Facebook és a Meta vállalat egyéb termékei használata során feltöltött tartalom tulajdonjoga a felhasználót illetik,⁷ az ezekhez fűződő személyhez fűződő jogok is elenyésznek. Megjegyzendő azonban, hogy a tartalomhoz fűződő tulajdonjog továbbra is fennmarad, amelyre úgy véljük adott esetben igényt formálhatnak az örökösök. Másrészt kiemelendő, hogy az örökhagyó halálának pillanatában is fenn kell állnia az adott jogosultságnak, így egyes jogok hiába rendelkeznek vagyoni jelleggel, ha az csupán élete végéig illette meg az örökhagyót, nem képezhetik öröklés tárgyát, ilyen például a haszonélvezeti jog.⁸ A vizsgált esetben az előbb említett két kivétel bír jelentőséggel, de a teljesség kedvéért megemlítendő, hogy a hagyaték elemeinek körén kívül esnek azok a jogok és kötelezettségek is, melyek közjogi jogviszonyon alapulnak, illetve amelyek az öröklési jogviszonyon kívüli más polgári jogi jogviszonynak köszönhetően szállnak át.⁹

Kérdés azonban, hogy a hagyaték előbb vázolt hagyományos értelmezése kiterjed-e az online térben hátrahagyott adatokra, értékekre, alkotásokra. Az internet napról napra fontosabb szerepet lát el a világunkban és egyre több, eddig személyes kontaktust igénylő szolgáltatást váltunk ki digitális megfelelőjével, illetve jönnek létre

³ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 7:1. §.

⁴ Tókey Balázs: Öröklés, in: *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja* (főszerk.: Csehi Zoltán), Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021. 2322-2323. o.

⁵ Wellmann György (szerk.): *Polgári jog I/VI. - Bevezető és záró rendelkezések, Az ember mint jogalany, Öröklési jog*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021, 226. o.

⁶ Tókey: Öröklés 2323. o.

⁷ A Meta-termékekre vonatkozó felhasználási feltételek, 3.3. pont, 2024. 01. 12. Elérhető: <https://www.facebook.com/legal/terms> (letöltés: 2024. 05. 18.)

⁸ Wellmann: i.m. 226. o.

⁹ Uo. 226. o.

újabb és újabb megoldások azzal a céllal, hogy a felhasználók életét kényelmesebbé téve minden csak egy kattintással elérhető legyen a számukra. Az online térbe történő gyors ütemű áthelyezkedés azonban igényli, hogy a jogalkotás is megfelelő szabályozást biztosítson a zökkenőmentes működés érdekében. A digitális hagyaték fogalmának megközelítésére nincs egységes nézet, régióként, országonként változik a felfogás arról, hogy egyáltalán létezik-e kifejezetten digitális megfelelője a hagyatékknak, és ha igen, akkor mi is tartozik ebbe bele.

Egyes jogirodalmi álláspont szerint "digitális hagyatékknak tekinthetünk minden olyan digitális formában létező adatot, amelynek létrejötte egy adott személyhez köthető".¹⁰ Ezek egy részéhez (pl. PayPal pénzügyi szolgáltatás, Netflix előfizetés) pénzforgalmi érték is kötődik, míg más részéhez (pl. családi fényképek, névjegyzék) nem társul ilyen jelleg, mégis eszei, tudományos vagy éppen gyakorlati értékkel bírnak.¹¹

Hazánkban a digitális hagyaték kifejezés csupán gyűjtőfogalomként funkcionál. Kijelenthetjük, hogy a magyar öröklési jog nem tesz különbséget a digitális és analóg elemek között, így mindkettő az öröklés általános szabályainak megfelelően válik a hagyaték részévé.¹² Ebből következik, hogy alapvetően itt is az előbbieken tárgyalt vagyoni és személyiségi jelleg az, ami vízvázasztóként szolgál.

Ahhoz, hogy digitális hagyatékról tudjunk beszélni, először a digitális javak körét kell tisztáznunk. A technológia gyors fejlődése miatt egzakt, általánosságban elfogadott fogalom még nem alakult ki a hazai irodalomban, külföldön is csak elvétve fordul elő, a szerzők általában a főbb tulajdonságokat és a leggyakrabban előforduló példákat ismertetik. A Magyar Országos Közjegyzői Kamara (továbbiakban: MOKK) is vagyoni értékkel rendelkező elemekként írja le ezeket, ide sorolván a kriptopénzeket vagy éppen az üzleti Facebook-profilokat.¹³ Egyes jogirodalmi álláspontok szerint digitális javakon azokat a digitális adatokat, adathalmazokat és ezek formációit kell érteni, amelyek potenciális értékhordozók.¹⁴

Érdekes megfigyelni azonban az ezzel kontrasztban álló amerikai szabályozást, ami ennél bővebben határozza meg a fogalmat. Egy 2015-ös szövetségi törvény, amely a digitális javakhoz való egységes bizalmi vagyonkezelői hozzáférésről szól, a digitális javakat mint elektronikus nyilvántartásokat definiálja, „amelyhez az egyéneknek joguk vagy érdekük fűződik”¹⁵. Ez abban tér el az előbb felvázolt nézőponttól, hogy nem csak gazdasági, hanem szentimentális értéket is kapcsol

¹⁰ Nagy Andor: Személyes digitális hagyatékok megőrzése, in: *Valóságos könyvtár - könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020* (szerk.: Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli), Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. 395. o. Elérhető: <https://doi.org/10.21862/vkkv2020.393> (letöltve: 2024. 05. 08.)

¹¹ Uo. 395. o.

¹² Rédling Beáta: Digitális kor – digitális hagyaték, *Közjegyzők Közlönye*, 67 (2020) 2., 28. o.

¹³ Jogi Fórum/MOKK, (2022): Mi lesz digitális javainkkal a halálunk után? – Fontos kérdések a kriptopénzek, a közösségimédia-profilok vagy a felhőben tárolt dokumentumok öröklésével kapcsolatban. Elérhető: <https://www.jogiforum.hu/hir/2022/01/19/mi-lesz-digitalis-javainkkal-a-halalunk-utan-a-kriptopenzek-a-kozossegimedia-profilok-vagy-a-felhoben-tarolt-dokumentumok-oroklese/> (letöltve: 2022. 09. 01.)

¹⁴ Parti Tamás: Adat – érték – vagyon – tulajdon relációk, *Gazdaság és Jog*, 30 (2022) 9-10., 54. o.

¹⁵ Saját fordítás.

hozzájuk, ezzel szélesebb kört húzva meg.¹⁶

A digitális javak és hagyaték között tehát párhuzam vonható olyan szempontból, miszerint mindkettőnek elengedhetetlen jellemzője, hogy vagyoni értékkel rendelkeznek. Ebből következően pedig kijelenthető, hogy a digitális javak öröklés tárgyát képezhetik, ez a folyamat más, analóg hagyatéki tárgyakhoz hasonlóan megy végbe. Tekintve azonban, hogy a technika fejlődésével egyre változatosabb elemeket tudunk ebbe a kategóriába sorolni, elméleti síkon hiába tartoznak a hagyatékba, a gyakorlatban számos probléma merülhet fel ennek realizálásával kapcsolatban. Ezek felvázolásához célszerű két csoportba rendezni a digitális javakat: egyik oldalon a kizárólag online tárolt javak, másik oldalon pedig a fizikai termékhez vagy szolgáltatáshoz köthető javak csoportjára.¹⁷

Az első kategóriába tartoznak tipikusan a felhasználói fiókok, így például a kriptovaluta pénztárcák, illetve a közösségi média is. Ezek kizárólag az online térben léteznek, nem kapcsolódik hozzájuk fizikai szolgáltatás vagy intézmény, mint amit más valutaalapú befektetés esetén egy pénztintézet jelentene. Ez több problémát is magában hordoz, elsősorban azt, hogy mivel ezek a fiókok kizárólag az interneten léteznek, az örökösök könnyen szem elől téveszthetik, így pedig, ha nem jut tudomásukra a létezése, olyan vagyontól eshetnek el, amely jogosan őket illette volna. Ez kifejezetten igaz például a kriptovalutákra, amelyek nem igényelnek bankszámlát a használatukhoz, így az abból eredő bevétel – például egy YouTube-csatornából eredő összeggel szemben – nem jelenik meg a személy banki kimutatásai között. Egy másik felmerülő problémát jelenthet az a szituáció, amikor az örökösök tudnak egy őket illető felhasználói fiók létezéséről, de a belépési adatokkal nem rendelkeznek. Ilyenkor megoldást jelenthet a jelszó helyreállítása, amennyiben ismerik a regisztrációhoz használt e-mail címet és annak a belépési adatait. Amennyiben nem, hozzáférést igényelhetnek az üzemeltetőnél. Ez azonban sokszor hosszú és bonyolult folyamatot jelent, illetve szolgáltatótól függően eltérő, hogy milyen mértékben enged betekintést az adott profilba. Ezen szabályok megalkotása pedig általános előírások hiányában a szolgáltató diszkrecionális jogkörébe tartozik.

A második csoportba azok a javak sorolhatók, amelyek fizikai termékhez vagy szolgáltatáshoz köthetők. Ide tartoznak a számítógépen, pendrive-on vagy más adathordozón tárolt különböző adatok, iratok, dokumentumok. Ez a kategória az előzőnél kisebb problémát jelent, ugyanis az adathordozók „birtokba vehető testi tárgyak”¹⁸, tehát dolgok, így azok a hagyatéki eljárás során az örökösökhöz kerülnek, ennél fogva hozzá tudnak férni a rajta tárolt információkhoz. Ez abban az esetben kifejezetten szerencsés, amikor a felhasználói fiók belépési adatai mentésre kerültek például a számítógépre, így nem jelent gondot az azokba való bejutás. A hagyományos adathordozó birtokában ugyanis az információk fölötti hatalom

¹⁶ Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act (2015), Prefatory note. Elérhető: <https://www.uniformlaws.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.ashx?DocumentFileKey=112ab648-b257-97f2-48c2-61fe109a0b33&forceDialog=0> (letöltve: 2022. 09. 01.)

¹⁷ Csikós Dóra: Digitális hagyaték – digitális lenyomatunk elsimitása vagy kőbe vésése, *Kharón Thanatológiai Szemle*, 24 (2020) 3., 49. o. Elérhető: https://kharon.hu/docu/2020-3_csikos-digitalis.pdf (letöltve: 2022. 09. 01.)

¹⁸ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 5:14. § (1) bekezdés.

gyakorlása, az adatok öröklése nem problematikus.¹⁹

A jelenlegi álláspont szerint, ha valaki biztos szeretne benne lenni, hogy örökösei hozzáférnek majd az őket megillető, a virtuális térben létező hagyatéki elemekhez, a legjobb megoldást a saját maga által tett, erre irányuló intézkedések jelentik. Ennek több módja is lehetséges.

A legegyszerűbb egy lista vezetése akár elektronikus dokumentumban, akár a fontos információkat tartalmazó noteszben, amelyből kivehető, hogy az érintett mely szolgáltatóknál rendelkezik vagyoni értékkel rendelkező felhasználói fiókokkal, illetve hasznos az ezekhez tartozó belépési adatok feltüntetése is. Ennek hátránya lehet elektronikus lista esetében, hogy amennyiben a számítógép nincs megfelelő biztonsági védelemmel ellátva, egy vírustámadás eredményeképpen illetéktelenek is hozzáférhetnek ezekhez az adatokhoz, illetve meghibásodás esetén könnyen el is veszhetnek. Eerre megoldást jelenthet, ha a lista tartalmát egy okiratba foglalva ügyvédnek vagy közjegyzőnek átadják, vagy letétbe helyezik. Ennek naprakész frissítése azonban mindkét féltől igényli a folyamatos utánajárását, ennek következtében pedig teljessége megkérdőjelezhető.²⁰ Egy másik lehetőséget jelent olyan szolgáltatások igénybevétele, melyek kifejezetten vagyoni értékkel rendelkező javak online nyilvántartásának vezetésére szakosodnak. Itt a felhasználó össze tud állítani egy listát olyan elemekből, amelyekről az általa megadott személyek értesítést kapnak és hozzáférhetnek a listán szereplő információkhoz, amennyiben a felhasználóval történik valami és nem erősíti meg életben létét a szolgáltató által rendszeresen küldött e-mailen vagy telefonhíváson keresztül. Ennek a szolgáltatásnak számos előnye létezik, többek között, hogy könnyen és gyorsan lehet frissíteni, így mindig naprakészek lehetnek az adatok a listán, illetve nem áll fenn az a bizonytalanság, miszerint ki és hogyan fog rátalálni a hátrahagyott előírásokra, ugyanis kifejezetten a megadott személy kap értesítést a nyilvántartás elemeinek létezéséről. Kellemetlenség lehet viszont ezzel kapcsolatban, hogy általában fizetős szolgáltatásokról van szó, illetve ügyelni kell arra, hogy a szolgáltatói megkeresésekre az érintett válaszoljon, különben a megjelölt személyek idő előtt kaphatnak értesítést.²¹

Szintén megoldást jelenthet a végrendekezés. A magyar jogirodalom is hangsúlyozza a végrendelet szükséges adatokkal való pótlását vagy olyan végrendeletnek megfelelő okirat készítését, amely magában foglalja az online felületeken használt belépési adatokat.²² Központi nyilvántartás lehetőségének kialakításával indokolt az adatokra vonatkozó önrendelkezési nyilatkozatok, speciális végrendekezési forma bevezetése.²³ Ez utóbbira abban az esetben lehet szükség,

¹⁹ Parti Tamás: Digitális hagyatéka? De miről is beszélünk? avagy digitális javak az öröklésben, *Közjegyzők Közlönye*, 28 (2023) 2., 20. o.

²⁰ Németh Szabolcs: Online adataink jogi sorsa a halál után, in: *Technológia jog: új globális technológiák jogi kihívásai* (szerk.: Tóth András), Budapest, KRE ÁJK, 2016, 274. o. Elérhető: https://ajk.kre.hu/images/doc/Uj_technologia_jog_kotet.pdf (letöltve: 2022. 04. 03.)

²¹ Rédling: i.m. 33. o.

²² Boóc Ádám: Technológiai kihívások a polgári jogban, különös tekintettel az öröklési jogra, in: *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken* (szerk.: Homicskó Árpád Olivér), Budapest, KRE ÁJK, 2018, 36. o.

²³ Parti: Digitális hagyatéka? De miről is beszélünk? avagy digitális javak az öröklésben 28. o.

ha a digitális adatok továbbra sem sorolhatók jogi szempontból a vagyon/vagyontárgy körébe. Ekkor ugyanis a nem vagyoni rendelkezés miatt a nyilatkozat nem sorolható a végintézkedés körébe a Ptk. 7:10. §-a alapján.²⁴ Az online szolgáltatások igénybevétele mellett talán ez az az opció, melynél legpontosabban meg lehet határozni, hogy kitől és mit várunk el digitális javaink kezelésével kapcsolatban halálunk után. A magyar Polgári Törvénykönyv is tartalmazza, miszerint „örökös az, akinek az örökhagyó hagyatékát, annak meghatározott hányadát vagy részét juttatja.”²⁵ Ezt kiegészíti az a rendelkezés is, mely alapján kétség esetén örökösnek minősül az is, akinek egy vagy több olyan vagyontárgyat juttattak, ami „az egész hagyaték értékének jelentős részét kitevő”, illetve „ha az örökhagyó feltehető akarata szerint a részesítettnek a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell.”²⁶ Ebből következően tehát az, ha az örökhagyó megjelöl valakit a végrendeletében, mint a digitális javai örökösét, az azzal a kötelezettséggel is jár, hogy a hagyatékkal járó terhek viseléséből is ki kell vegye a részét.²⁷ Ezt kiküszöbölendő felmerülhetne a hagyományrendelés lehetősége, ugyanis ilyenkor a kedvezményezett mentesül a terhek viselése alól, csupán a számára rendelt dologi vagy kötelmi hagyományban részesül, mely alól kivételt képez az előbb említett eset, ha a juttatott vagyontárgy jelentős értéket képvisel. A tárgyalt körben elsősorban a dologi hagyománynak lenne jelentősége, mely „a hagyatékban meglévő valamely vagyontárgynak meghatározott személy részére juttatása, ha az ilyen részesedés nem minősül öröklésnek”²⁸ Ezzel kapcsolatban azonban felmerül a kérdés, hogy egyáltalán lehetnek-e a digitális javak hagyományrendelés tárgyai. A törvényszöveg kifejezetten rögzíti a vagyontárgy kifejezést, amelynek terjedelme vizsgálendő, tekintve, hogy a digitális javak elektronikus jellegük miatt fizikális valójukban nem léteznek. Ennek a dilemmának a feloldásában a Ptk. értelmező rendelkezései nyújtanak segítséget, ugyanis ott meghatározza, hogy a vagyontárgy dolog, jog vagy követelés.²⁹ Míg a vagyon „valamely jogalany anyagi értékben meghatározható jogainak (az aktívák) és kötelezettségeinek (a passzívák) összessége”³⁰, a Ptk. alapján vagyontárgy csak a vagyon aktívuma lehet, a passzívák (pl. tartozások, szerződési pozíciók) kívül esnek ezen a kategórián. Bár a digitális adatoknak pozitív vagyoni értéke van, mégsem minősülnek a jelenlegi szabályozás szerint sem dolognak, sem jognak, sem követelésnek. Ugyanakkor figyelemmel arra, hogy az adatok a gazdasági forgalomban már a tulajdonjog potenciális tárgyaiként szerepelnek,³¹ és jogi megítélésének alapja lehet a közgazdasági vagyonfogalom, amely alapján a digitális javaknak is pénzben kifejezhető érték tulajdonítható,³² bevezethetőnek véljük az adattulajdon kategóriáját. Amennyiben az adat, függetlenül annak analóg vagy

²⁴ Uo. 28. o.

²⁵ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 7:25. § (2) bekezdés.

²⁶ Uo. 7:25. § (3) bekezdés.

²⁷ Wellmann: i.m. 227. o.

²⁸ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 7:31. § (1) bekezdés.

²⁹ Uo. 8:1. § (1) bekezdés 5. pont.

³⁰ Tókey Balázs: Értelmező rendelkezések, in. Csehi: i.m. 2490. o.

³¹ Parti: Adat – érték – vagyon – tulajdon relációk 58-60. o.

³² Uo. 58-59. o.

digitális jellegétől, tulajdon tárgya lehet, az öröklési jogban is könnyebben megítélhető viszonyokat eredményezhetne. Ehhez kapcsolódó megoldás lehet a rendhagyó dolgok kategóriájának kiegészítése a digitális adattal³³. Ebben az esetben a dologra vonatkozó szabályok megfelelően alkalmazhatók a digitális adatokra is.

A digitális javak, így a kriptovaluták vagy egy bevételt hozó közösségi média oldal egyértelműen nem tartozik a dolog fogalma alá, mivel azt mint „birtokba vehető testi tárgy”³⁴ definiálja a Ptk., ezek pedig kizárólag az online térben léteznek. A jog fogalmába sem tartozik, ugyanis az az angol jog szerint „olyan vagyoni jogot jelent, amely bírósági eljárás, illetve kereset útján kikényszeríthető, mint egy tartozás, vagy egy szerződéses jog” és kikényszeríthetőség hiányában ebbe a kategóriába sem sorolhatók. Követelésről sem beszélhetünk, ugyanis a felek között nem jön létre olyan jogviszony, melynek kötelezettség a részét képezné.³⁵ Mindennek fényében tehát kétséges, hogy a digitális javak dologi hagyomány tárgyát képezhetnék.

Összességében tehát elmondható, hogy Magyarországon a gazdasági vagyoni jelleg egy olyan központi fogalmat jelent az öröklési jog tekintetében, ami a digitális javaink számára is megkerülhetetlen tulajdonságként kell szolgáljon, amennyiben azokat halálunk után tovább szeretnénk örökíteni. További problémát jelent még, hogy sokszor az elhunytan kívül nincs tudomása másoknak olyan javakról, amelyek egyébként bevételi forrásként szolgáltak számára még életében, így a hozzátartozók könnyen eleshetnek ezekről. Ezekre megoldást jelenthet a tudatos tervezés és végrendelezés, ez azonban aktív odafigyelést igényel az adott személytől.

2. A felhasználói fiókokhoz való hozzáférés és a személyiségi jogok kapcsolata

A felhasználói fiókok hozzáférési joga örökölhetőségének problémájában hatalmas szerepet játszik az, hogy ezek rendkívül személyes információkat tartalmaznak az adott személyre vonatkozóan, így eltérőek a vélemények arról, hogy mennyire célszerű ebbe az örökösöknek is betekintést engedni. Az öröklési jog érdekei és a privát szférát védő személyiségi jogok jelen esetben egymással ütközni látszanak, így célunk azon kérdés megválaszolása, hogy egy online profilhoz való hozzáférés biztosítása (az örökösök felhasználói oldalhoz való hozzáférése valójában nem az adatok öröklését jelenti) mennyire fér össze a személyiségi jogok tiszteletben tartásával, elsősorban a titokvédelemre és a kegyeleti jogra fókuszálva.

A mai felfogás szerint a személyiségi jogok, így a magántitokhoz való jog is, az emberi méltóságon alapulnak. A 23/1990. (X. 31.) Alkotmánybírósági határozat alapján az élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan, így a halott embernek nem

³³ Parti Tamás ezt a megoldást tekinti a digitális adatok tulajdoni adaptációja Ptk-beli első lépésének. Lásd: Parti Tamás: *A digitális adatok tulajdoni adaptációja, a digitális javak vagyoni jogi kölcsönhatásainak tükrében*. PhD értekezés, Budapest, KRGE, 2023. 250. o. Elérhető: https://corvina.kre.hu/phd/Parti_Tamas_Disszertacio.pdf (letöltve: 2024. 05. 15.)

³⁴ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 5:14. § (1) bekezdés.

³⁵ Rácz Lilla: A személy és a dolog fogalmának (lehetséges) változásai a mesterséges intelligencia és a kriptovaluták világában, *Állam- és Jogtudomány*, 61 (2020) 4., 104. o. Elérhető: https://jog.tk.hu/uploads/files/2020-04_RACZ-tan.pdf (letöltve: 2022. 09. 19.)

lehetnek személyiségi jogai.³⁶ Ebből következik, hogy személyhez tapadó jellegük miatt csak személyesen lehet őket érvényesíteni. Személyiségi jog alany nélkül értelemszerűen nem áll fenn, az egyetlen lehetőséget az érdekek postmortem védelmére a kegyeleti jog jelenti, ami az elhunyt személy emlékét helyezi oltalma középpontjába. A Ptk. Kommentár alapján „a meghalt személy emlékének megsértését jelenti minden olyan magatartás, ami az elhunyt életében személyiségi jogi jogsértést jelentett volna”³⁷, így ez érvényesül a nevesített jogok, köztük a magántitokhoz való jog esetében is. A Fővárosi Ítéltábla is egy konkrét ügyben azt hangsúlyozta, hogy a kegyeleti jog „az elhunyt egyes személyi vonatkozásai post mortem megsértésének tényén alapuló jog az elhunyt személy meghatározott hozzátartozóit, végrendeleti örököseit saját joguk alapján megillető személyiségi jog.”³⁸ A kegyeleti jognak létezik egy progresszív értelmezése, amelynek értelmében az elhunyt emlékének megsértése elsősorban a hozzátartozók emlékezéshez való jogát sérti, így a jogvédelmi eszközök is az ő rendelkezésükre állnak. Az pedig, hogy a hagyaték részét nem képező személyes adathalmazok az elhunyt halálát követően megszűnnek, a hozzátartozók emlékezéshez való igényét sérti.³⁹ Szintén a kegyeleti joggal kapcsolatban megemlítendő, hogy erre egyfajta átszármazásként is lehet tekinteni. Ezen nézet alapján az elhunyt személy személyisége még életében eszmei értéket képviselt, ez az érték pedig halála után is tovább él az élők tudatában. Így tehát a jogalkotó az élők személyiségi jogát részesíti védelemben a kegyeleti jog által, ugyanis az elhunyt személyiségi értéke az élők személyiségi jogává alakul.⁴⁰

Hangsúlyozandó, hogy a kegyeleti jog megsértését jelentené, ha valaki az elhunytat még életében megillető személyiségi jogainak védelmét veszélyeztetné. Felmerülhet a kérdés, hogy Magyarországon ellentétes lenne-e a titokvédelemmel, ha egy közösségi platform felhasználójának örökösei betekintést nyernének egy adott személy privát levelezéseibe?

A Ptk. 2:46. § (1) bekezdése alapján a magántitok védelme kiterjed a levéltitokra is. A (2) bekezdés pedig meghatározza azokat az eseteket, amikor magántitok megsértéséről beszélhetünk, ezek különösen a „magántitok jogosulatlan megszerzése és felhasználása, nyilvánosságra hozatala vagy illetéktelen személlyel való közlése.” A magántitok fogalmát a törvény nem definiálja, de ide tartozik minden olyan tény, amelynek titokként való megőrzéséhez az érintett személynek méltányolandó érdeke fűződik. Azt, hogy egy magánlevelezés magántitoknak minősül-e, az adott eset összefüggései és körülményei vizsgálata után kell megítélni.⁴¹ Kérdésként merülhet fel, hogy ez kiterjed-e az online kommunikációra is, illetve kiskorú beszélgetőfél esetén titoksértést jelentene-e a felhasználói fiók szülők általi hozzáférése?

³⁶ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88.

³⁷ Wellmann: i.m. 202. o.

³⁸ A Fővárosi Ítéltábla Pf.20831/2021/4. számú határozata személyiségi jog megsértése tárgyában.

³⁹ Schubauer Petra: *A digitális hagyaték egyes szabályozási kihívásai, különös tekintettel az adatvédelmi aspektusokra*, *Pro Futuro*, 11 (2021) 1., 87-88. o. Elérhető: <https://doi.org/10.26521/profuturo/2021/1/9856> (letöltve: 2021. 11. 10.)

⁴⁰ Petrik Ferenc: *A személyiség jogi védelme. A sajtó-helyreigazítás*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001, 179. o.

⁴¹ BDT 2015. 3264.

Értékelni kell azt a tényt is, hogy mivel ketten, vagy adott esetben akár többen vesznek részt egy online beszélgetésben, nem csak az elhunyt, de a többi résztvevő érdekeire is figyelemmel kell lenni. A fiatalok által kialakított digitális viselkedési szokások alapján úgy véljük, feltételezhető, hogy a kommunikáció során fény derülhet olyan személyes jellegű adatra vagy tényre, amely nyilvánosságra kerülése az információ megosztójának érdeksérelmével járna.

Nem csak az elhunyt, de a beszélgetésben részt vevő másik fél is a titok urának számít, így a magántitok az ő védelmére is szolgál, az ő esetében mindenképp vizsgálni kell, fennáll-e a személyiségi jogok megsértése a fiókhoz való hozzáférés örökösöknek történő átengedésével. A magyar szabályozásban, mivel a Facebook profil belépési adatai vagyoni jelleget nem képviselnek és még személyhez fűződő adatoknak is minősülnek, a legegyszerűbb mód az örökösök hozzáféréseinek garantálására, ha azok valamilyen adathordozón mentésre kerültek, például az elhunyt számítógépének vagy mobiltelefonjának memóriájában. Ezzel azonban betekintést nyernének olyan privát beszélgetésekbe, melyekhez a titok urai feltételezhetően nem járultak kifejezetten hozzá. Álláspontunk szerint, amennyiben a harmadik személyek jogszerű öröklés útján jutnak hozzá a felhasználói fiókhoz, nem beszélhetünk titok jogosulatlan megszerzéséről. Felmerülhet a kérdés, hogy annak esetleges bizonyítása érdekében, hogy az elhunyt öngyilkosságot követett-e el, milyen módon használhatják fel a felhasználói szerződésbe jogutódként belépő szülők a megszerzett információkat. Erre vonatkozó magyar bírósági döntés alapján a más magántitkát tartalmazó bizonyíték az eljárás során felhasználható, amennyiben relevánsan összefügg a per tárgyával.⁴²

A személyiségi jogok post mortem védelmének kérdése tekintetében érdemes kitekintést tenni egy nemrég lezárt német jogesetre, amely a Facebook-ítélet néven vált ismertté. Az ügy, amelyben a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, továbbiakban: BGH) 2020-ban hozott ítéletet, olyan kérdéseket válaszolt meg, amelyekre eddig a jelenség újszerűsége és a jogi szabályozás bizonytalansága miatt nem volt példa. Nem csak Németországban, hanem Európa-szerte követendő mintát jelenthet hasonló ügyek felmerülése esetén. A tárgyalat esetében 2015 és 2018 között mindhárom fokú bíróság döntést hozott. A tényállás szerint egy 15 éves lányt 2012. december 3-án elütött a metrószerelvény Berlinben, aminek következtében nem sokkal később a kórházban életét veszítette. Annak érdekében, hogy a szülei kideríthessék, hogy öngyilkosságról volt-e szó, vagy baleset következménye a gyermekükkel történt tragédia, szerettek volna hozzáférni a lány Facebook üzeneteihez, ami azonban lehetetlenné vált, ugyanis a fiókot a Facebook 2012. december 9-én emlékdallá alakította. Ennek következménye, hogy a profilba belépni, illetve az ahhoz tartozó üzenetekhez hozzáférni nem lehet, még a helyes belépési adatok birtokában sem. A felperesek többször is kérvényezték, hogy engedélyezzék a lányuk fiókjába való belépést, az alperes azonban ezt megtagadta arra hivatkozva, hogy véleménye szerint az elhunyt szülei nem örökölhették meg a felhasználói fiókot, illetve a kérés teljesítése adatvédelmi problémákat is felvetne.⁴³

⁴² BDT 2015. 3243.

⁴³ LG Berlin, Urteil vom 17. 12. 2015 - 20 O 172/15, 7-18. bekezdés. Elérhető: <https://openjur.de/u/870262.html> (letöltve: 2022. 04. 05.)

Az elsőfokon eljáró bíróság az örökölhetőség kérdésében szerződéses viszonyként értelmezte a szolgáltató és a felhasználó közötti viszonyt, mivel attól függetlenül, hogy nem volt szükség pénzbeli ellenszolgáltatásra, mégis tartalmazott bérleti, munkaszerződési és szolgáltatási szerződési elemeket. Ebből következően pedig a megkötött szerződésből eredő jogok és kötelezettségek, többek között a fiókhoz való hozzáférés is az örökösökre szállt, mivel az egyetemleges öröklés a személyes adatokra is vonatkozik.⁴⁴ Így a Berlieni tartományi bíróság (Landgericht Berlin, továbbiakban: LG Berlin) megállapította, hogy a felhasználói fiók az egyetemleges jogutódlás során a hagyaték részét képezheti, így az örökösök hozzáférést kaphattak annak érdekében, hogy a rájuk átszállt szerződéses jogviszonyból származó információigényeket érvényesíthessék.⁴⁵

A BGH az LG Berlin álláspontját osztotta és kimondta, hogy a felhasználó és a szolgáltató között létrejött szerződéses jogviszonyból eredően a fiókhoz való hozzáférés joga az örökösökre szállt.⁴⁶ A bíróság az indokolás 23. bekezdésében egyértelműen kifejtette, hogy „Ez az igény öröklődik, és sem a postmortem személyiségi jog, sem a távközlési titoktartás, sem az adatvédelmi szabályok, sem az örökösök kommunikációs partnereinek általános személyiségi joga nem áll ennek útjában.”⁴⁷ Hozzátette, hogy a hozzáférési jog örökölhetőségét a felhasználási feltételek rendelkezései sem zárták ki, és ez az emlékdallá alakításból szintén nem vezethető le, mivel az csak az oldal sűgőközpontjában, és nem a felhasználási feltételekben szerepel, márpedig ez a német jog alapján szükséges lenne ahhoz, hogy a szerződés részét képezze.⁴⁸

Az LG Berlin indokolása alapján a német jog szerint a szülők gyermekeik személyiségi jogainak őrzői, így itt nem állhat fenn ezek megsértése, tekintve, hogy ők az örökösök is.⁴⁹ Az elsőfokú bíróság itt arra alapozta álláspontját, hogy mivel a jogeset egy kiskorúról szól, a szülő mint törvényes képviselő volt a gyermek életében jogosult az ő személyiségi jogainak sérelme esetén fellépni, így az elhunyt személyes adataihoz szülők általi hozzáférés, így nem beszélhetünk személyiségi jogok sérelméről.⁵⁰ Ezzel szemben a Fellebbviteli Bíróság (Kammergericht, továbbiakban: KG) azt az álláspontot képviselte, hogy a szülők felügyeleti joga elenyészett a halál pillanatában, így ez az érv nem állja meg a helyét.⁵¹ A BGH az LG Berlin által felhozottakat tartotta fenn hatályában.

Az ügy végkimenetele is a magyar jog alapján kifejtett álláspontunkkal hasonló eredményt hozott, hiszen a BGH nem állapította meg személyiségi jogok megsértését. Az eldöntendő kérdés vitatott jellegét mutatja, hogy eltérően foglaltak

⁴⁴ Uo. 30. bekezdés.

⁴⁵ Uo. 36-37. bekezdés.

⁴⁶ BGH, Urteil vom 12. 7. 2018 - III ZR 183/17, 24. bekezdés. Elérhető: <https://openjur.de/u/2110135.html> (letöltve: 2022. 04. 05.)

⁴⁷ Saját fordítás, uo. 23. bekezdés.

⁴⁸ Uo. 34. bekezdés.

⁴⁹ KG, Urteil vom 31. 5. 2017 - 21 U 9/16, 18. bekezdés. Elérhető: <https://openjur.de/u/873426.html> (letöltve: 2022. 04. 05.)

⁵⁰ LG Berlin, Urteil vom 17. 12. 2015 - 20 O 172/15, 42. bekezdés. Elérhető: <https://openjur.de/u/870262.html> (letöltve: 2022. 04. 05.)

⁵¹ Uo. 31. bekezdés.

állást az eljáró bíróságok abban, hogy sérti-e a magántitokhoz való jogot az, ha az örökgyó helyébe jogutódként lépő örökös betekintést nyer a fiók használatával lefolytatott privát beszélgetésekbe. A másodfokon eljáró KG a távközlési törvény alapján jogsértést állapított meg, így az elsőfoktól eltérően már az öröklésnek sem adott helyt. Álláspontja szerint, mivel a fiókban található információk titokvédelem alatt állnak, sértené a beszélgetőpartner jogait, ha az örökösök betekintést nyernének a kommunikációba, mert az nem adta hozzá kifejezett engedélyét.⁵² Ezzel szemben az elsőfok, illetve a német Legfelsőbb Bíróság azt az álláspontot képviselte, hogy a távközlési törvény a harmadik személyektől védi az adott üzenetváltást. Az örökös ebben az esetben a bírói indokolás szerint nem számít harmadik személynek, hanem az örökléssel a kommunikációs folyamatok részesévé válik, amely mint olyan, továbbra is titokvédelem alatt áll.⁵³ Az ítéletből az is kiderül, hogy a jogalkalmazó szerződési jogi szempontból közelítette meg a problémát amikor rögzítette, hogy a lány szülei az elhunyt gyermekük helyébe lépve a felhasználói szerződés alanyaivá váltak.⁵⁴

Eltérést jelent ugyanakkor a magyar szabályozástól, hogy a német polgári törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch, továbbiakban: BGB) elutasítja a digitális hagyaték vagyoni és nem vagyoni elemei közötti különbségtételt arra hivatkozva, hogy a jellemző nem egyértelműen megállapítható.⁵⁵ Ez valóban eltérő eredményekre vezethet, ami egy olyan szolgáltatás esetében, ami a világon bárhol elérhető, nem feltétlenül célszerű és problémákhoz vezethet. Elég utalni a Google Drive példájára, ami adott esetben olyan elemeket, például egy könyv kéziratát, fontos dokumentumokat is tartalmazhat, melyek első pillantásra nem tűnnek értékesnek, az örökösök mégis bevételhez juthatnak belőle, ennek esetenkénti egyéni felmérése azonban a szolgáltató részéről aránytalanul sok idő- és energiárfordítást igényelne.

Ezen kívül az ítélet arra is felhívta a figyelmet, hogy a digitális és analóg hagyaték közötti különbségtétel az örökös számára hátrányosabb helyzetet eredményez és megkérdőjelezhető a helyessége. Ugyanis, míg a digitális hagyaték esetében pont a személyes jellegre hivatkozva veszik ki az egyes elemeket az öröklés köréből, addig az örökgyó levelei és naplója szintén rendkívül személyes információkat tartalmaznak, mégis dolog voltuknál fogva minden további nélkül örökölhetők. Ezt kiegészítve az indokolás párhuzamot von a felhasználói fiók és egy bérbeadott lakás között azzal a példával, hogy a bérbeadónak is anélkül kell hozzáférést biztosítania a lakáshoz az örökösök számára, hogy azt előbb átkutatná személyes vagy vagyontárgyak után, ezzel is utalva arra, hogy a szolgáltatónak is a fiókot annak tartalmára tekintet nélkül kellene átengednie a szülők számára.⁵⁶

⁵² KG, Urteil vom 31. 5. 2017 - 21 U 9/16, 81. bekezdés. Elérhető: <https://openjur.de/u/873426.html> (letöltve: 2022. 04. 05.)

⁵³ BGH, Urteil vom 12. 7. 2018 - III ZR 183/17, 64-65. bekezdés. Elérhető: <https://openjur.de/u/2110135.html> (letöltve: 2022. 04. 05.)

⁵⁴ Stralendorff Nóra: A digitális hagyaték kérdése a német joggyakorlatban, *Közjegyzők Közlönye*, 67 (2020) 1., 28. o.

⁵⁵ LG Berlin, Urteil vom 17. 12. 2015 - 20 O 172/15, 31. bekezdés. Elérhető: <https://openjur.de/u/870262.html> (letöltve: 2022. 04. 05.)

⁵⁶ Uo. 31-32. bekezdés.

Az elhunyt személy személyes adatainak védelme, a hozzátartozók igénye internetes levelezések tartalmának megismerésére, az azokkal való rendelkezésre, továbbá a túlélő harmadik személy személyiségi jogai olyan érdekek, melyeket a bíróságnak mérlegelni kell, és állást foglalni, hogy konkrét ügyben melyik élvez elsőbbséget.⁵⁷

A két ország jogrendszerének álláspontját összevetve véleményünk szerint indokolt a szülők gyermekük felhasználói fiókjához való hozzáféréseinek biztosítása, mely nem jelenti sem az elhunyt, sem pedig a vele kommunikációban részt vevő felek személyiségi jogainak megsértését, már csak arra is tekintettel, hogy a szülők a gyermekük nevében jognyilatkozatokat tehettek meg. Még ha nagykorú lenne is az elhunyt, az örökösök jogszerű módon jutnának a fiókban tárolt információkhoz, így nem lehetne titok jogosulatlan megszerzéséről beszélni. Ezen indokoknál fogva nem tartjuk jogellenesnek sem az elhunyt, sem a beszélgetőpartner oldaláról a felhasználói fiókhoz való hozzáférési jog öröklését, természetesen amennyiben a hozzáférést igénylő és megszerző fél nem használja fel a beszélgetés során megosztott információkat.

Az adatalany személyes adatainak halála utáni jogi sorsát illetően meghatározó szerepe lehet az adatforrás és az adatkezelő közötti megállapodásnak. Amikor ugyanis a közösségi oldalra valamely természetes személy regisztrál, a közösségi oldal üzemeltetőjével polgári jogi jogviszonyt létesít az általános szerződési feltételek elfogadásával.⁵⁸ Ezt a kötelmi jogi megközelítést tükrözi a magyar jogalkotó által alkalmazott megoldás. A Magyar Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (továbbiakban NAIH) online adatok halál utáni sorsára vonatkozóan megfogalmazott ajánlása szerint, tekintettel arra, hogy a szolgáltatási szerződés és ezzel együtt a személyes adatok kezelésének célja is a felhasználó halálával együtt többnyire megszűnik, az elhunyt személlyel kapcsolatos adatokat főszabály szerint törölni kell.⁵⁹ A NAIH ajánlás és a GDPR Preambulum (25) bekezdés felhatalmazása alapján 2018-ban a jogalkotó módosította az információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvényt (továbbiakban: Infotv.). A post mortem privacy körében a magyar jogot illetően előremutatók azon rendelkezései, melyek a személyes adatokkal összefüggő jogok érvényesítésére vonatkoznak az érintett halálát követően. Az Infotv. 25. §-a alapvetően az adatkezeléssel kapcsolatos jogokra terjed ki, és fontos állomásnak tekinthető abban a folyamatban, melynek eredményeképp az örökhagyó halálát követően is rendelkezhet személyes adatai sorsáról, kialakítva ezáltal akár a „post mortem adatvédelem” intézményét.⁶⁰ Bár az Infotv. kiegészítése az adatalany információs önrendelkezési jogát biztosítja, az ilyen

⁵⁷ Schubauer: i.m. 96. o.

⁵⁸ Németh Szabolcs: Iustitia megemlégett Téged egy bejegyzésben - A közösségi oldalak felhasználói közötti viszonyrendszerek polgári jogi értékelése, *Infokommunikáció és Jog*, 15 (2018) 70., 36. o. Az így létrejött megállapodások jellegéről részletesen lásd: Halász Csenge: "Csak pár kattintás?" - Elmélkedés a közösségi oldalak szolgáltatói és felhasználói között létrejött blankettaszerződésekről, *Gazdaság és Jog*, 32 (2024) 1-2., 22-27. o.

⁵⁹ Péterfalvi Attila: A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása az online adatok halál utáni sorsáról. 2015. 7. o. Elérhető: https://www.naih.hu/files/Ajanlas_online-adatok-halal-utani-sorsarol.pdf (letöltve: 2024. 05. 16.)

⁶⁰ Boóc: i.m. 37. o.

jellegű nyilatkozatok kezelését illetően központosított hatósági háttérrel nem alakított ki, amely magában hordozza azt a veszélyt, hogy az adatok védelme széttöredezetté válhat.⁶¹

3. Az amerikai megoldás

A kontinentális jogrendszerektől kissé eltávolodva érdemes vetni egy pillantást a tengeren túli szabályozásra is, ugyanis bár alapvetően más oldalról közelítik meg a problémát, mégis hasznos lehet ötletet meríteni az amerikai szabályozásokból a jövőre nézve.

Többszöri tagállami próbálkozás után 2014-ben végre elfogadtak az USA-ban egy egységes szövetségi törvénytervezetet, a digitális vagyontárgyakhoz való egységes bizalmi vagyonkezelői hozzáférésről szóló törvényt (Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act), amely azóta több módosításon is keresztülment. A jelenlegi vizsgálat tárgyát a 2015-ös felülvizsgált törvény képezi (továbbiakban: RUFADAA), amely egy személy online fiókjaihoz való hozzáférést szabályozza arra az esetre, ha a tulajdonos meghal, vagy elveszíti a fiók kezelésére való képességét. Ez nagyban megkönnyítette az amerikai székhellyel rendelkező nagy szolgáltatók dolgát is, mivel így minden, azt elfogadó tagállamban egységes szabályoknak kell megfelelniük, nem pedig a sokszor egymástól eltérő helyi törvényeknek. A RUFADAA az 50 tagállam szinte mindegyikében jelenleg is hatályban van, Massachusetts 2022-ben vezette be, Delaware a törvény korábbi verzióját fogadta el, Kalifornia, Louisiana, Oklahoma, illetve Puerto Rico pedig még várat magára.⁶² Erre tekintettel pedig kijelenthető, hogy a RUFADAA jelenti az irányadó szabályozást a digitális hagyatékek tekintetében az USA területén.

A törvény a természetes személyek valamennyi online adatát a digitális vagyon (digital asset) fogalmába tartozónak tekinti. Elsősorban a digitális oldalakon tárolt fényképek, videók, megosztások és hozzászólások tartoznak ebbe a körbe.⁶³

A törvény a hatálya vonatkozó rendelkezések között alapvetően 4 csoportra osztja az eljárni jogosult személyek körét, akik a hagyatékek gondnoka, illetve végrehajtója, a cselekvőképtelen személy gondnoka, a meghatalmazott ügyvéd és a bizalmi vagyonkezelő, akikre részben azonos, részben eltérő szabályok is vonatkoznak.⁶⁴

Ehhez kapcsolódóan érdemes megvizsgálni még részletesebben, hogy mire is terjed ki a törvény hatálya, milyen adatokhoz férhet hozzá a vagyonkezelő az adott személy halála után. A törvény a digitális javak körének definiálására is kísérletet tesz. A jogalkotó az értelmező rendelkezéseknél kifejti, hogy a digitális javak „olyan

⁶¹ Schbauer: i.m. 92-93. o.

⁶² Uniform Law Commission: Fiduciary Access to Digital Assets Act, Revised. Elérhető: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?CommunityKey=f7237fc4-74c2-4728-81c6-b39a91ecdf22> (letöltve: 2022. 09. 01.)

⁶³ Németh Szabolcs: PrintScreen – Pillanatfelvétel a közösségi oldalak jogi szabályozásának kihívásairól és aktuális fejleményeiről, *Infokommunikáció és Jog*, 14 (2017) 69., 84. o.

⁶⁴ Németh Szabolcs: Online adataink jogi sorsa a halál után, in: *Technológia jog: új globális technológiák jogi kihívásai* (szerk.: Tóth András), Budapest, KRE ÁJK, 2016, 267. o. Elérhető: https://ajk.kre.hu/images/doc/Uj_technologia_jog_kotet.pdf (letöltve: 2022. 04. 03.)

elektronikus nyilvántartások, amelyekhez az egyéneknek joguk vagy érdekük fűződik”.⁶⁵ Az ehhez kapcsolódó kommentár azzal egészíti ezt ki, hogy arra tekintettel, miszerint bizonyos nyilvántartások mind digitális, mind analóg formában létezhetnek, kifejezetten kizárja a törvény hatálya alól a digitális nyilvántartások alapjául szolgáló eszközöket, mint például egy online bankszámlán tárolt összeget. A fogalom minél pontosabb meghatározása érdekében több oldalról is megközelíti a törvény a kérdést, így ide sorolja „minden jelenleg létező és még megalkotásra váró elektronikus nyilvántartás típusát”. Ezen felül ide tartozónak nyilvánít minden elektronikusan tárolt információt, többek között a felhasználó számítógépén, illetve digitális eszközein tárolt adatokat, a weboldalakra feltöltött tartalmakat és a digitális tulajdonhoz fűződő jogokat. Nem utolsósorban pedig az adatcsoportok két fajtáját is megkülönbözteti, egyrészt az elektronikus kommunikáció katalógusát, amely napló jellegű bejegyzéseket takar, mint az e-mail címek, elküldés dátuma és időpontja. Másrészt pedig az elektronikus kommunikáció tartalmát, amely az üzenet szövegében található olyan információkat jelent, amelyekhez a nyilvánosságnak nincs hozzáférése, ez az elektronikus hírközlési adatvédelmi törvény (Electronic Communications Privacy Act, továbbiakban: ECPA) definíciójával egyezik meg, így a szövetségi adatvédelmet is élvezik.⁶⁶

Kiemelendő, hogy a RUFADAA tágabban értelmezi a digitális javak körét a pusztán gazdasági értékénél, mivel annak szentimentális aspektusát is figyelembe veszi a hozzátartozók érdekében. Ennek fényében hangsúlyozandó, hogy a törvény az értelmező rendelkezésekhez fűzött kommentárban az elektronikus kommunikációt mint olyat, a digitális javak egy sajátos fajtájának titulálja, ami az ECPA védelmét is élvezi. A magyarázat szerint „ide tartoznak az e-mailek, szöveges üzenetek, azonnali üzenetek és minden más, magánfelek közötti elektronikus kommunikáció”. Az viszont, hogy a törvény a digitális javak körében tárgyalja az elhunyt üzeneteit, felveti a kérdést, hogyan is fér össze ez a szabályozás a felhasználási feltételekkel, ami, mint például a Facebook esetében, nem ad ehhez hozzáférést a hagyatéki kapcsolattartónak. A választ erre a törvény 4. és 5. szakaszában találjuk, mely egy háromlépcsős folyamatból áll. A RUFADAA próbálja minél jobban előnyben részesíteni a felhasználó akaratát, így amennyiben a szolgáltató lehetőséget biztosít kedvezményezett kijelölésére, az így megtett akaratnyilatkozat (amennyiben az módosítható vagy akár törölhető is a felhasználó által) „felülírja az ellentétes utasítást az elhunyt végrendeletében, bizalmi vagyonkezelésében, meghatalmazásában vagy egyéb feljegyzésében foglaltakkal szemben”.⁶⁷ A következő lépcső, hogy amennyiben a felhasználó nem tett nyilatkozatot a szolgáltatónál, de az előbb felsorolt rendelkezések közül tett olyat, ami a digitális javai kezelésére irányul, akkor a törvény ezt az akaratát részesíti előnyben. Ebben az esetben a vagyonkezelőnek a releváns dokumentumot is be kell mutatnia a szolgáltató felé a hozzáférés igénylésekor. A jogalkotó kifejezett választ is ad az előbb

⁶⁵ Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act, 2015, Section 2, (10).

⁶⁶ Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act (2015), 6-7. o. Elérhető: <https://www.uniformlaws.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.ashx?DocumentFileKey=112ab648-b257-97f2-48c2-61fe109a0b33&forceDialog=0> (letöltve: 2022. 09. 01.)

⁶⁷ Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act, 2015, Section 4, (a).

felvetett kérdésre, ugyanis a 4. szakasz (c) pontjában rögzíti, hogy amennyiben a felhasználó a szolgáltatónál nem tesz nyilatkozatot a digitális javainak kezelésére vonatkozóan (ami tekintve, hogy kizárólag a szolgáltató által biztosított keretek között lehetséges, értelemszerűen nem ellentétes a felhasználási feltételekkel), de más módon igen, viszont a felhasználási feltételekkel ellentétes tartalommal, a törvény a felhasználó akaratát részesíti előnyben és kötelezi a szolgáltatót a hozzáférés megadására. Harmadik lépcsőként, ha a felhasználó az előbb felsorolt formák egyikében sem fejezi ki az akaratát, a felhasználási feltételek rendelkezései fognak automatikusan ennek helyébe lépni, és az elhunyt digitális javainak sorsát meghatározni. Mindettől függetlenül az 5. szakasz értelmében arra a személyre, akinek az elhunyt hozzáférést ad a fiókjához, ugyanúgy érvényesek azok a felhasználási feltételek, amelyek az eredeti tulajdonosra vonatkoztak.

A felhasználói önrendelkezéshez kapcsolódóan, mely a törvény első lépcsőjét alkotja, érdemes egy pillantást vetni a GAFAM óriásvállalatok közül pár szolgáltató által nyújtott lehetőségre. A Google esetében beállítható, hogy mennyi idő után tekintse a szolgáltató inaktívnak az adott fiókot, amit számos értesítés és kapcsolatfelvételi kísérlet előz meg. Ezután megadhatjuk az értesítendő személyek körét, illetve a velük megosztandó adatokat, amelyekhez az inaktivitás megállapítása után 3 hónapig kapnak hozzáférést, így lehetőségük van a fontos dokumentumok és információk mentésére. Ha mindezt beállítottuk, utolsó lépésként lehetőség van annak eldöntésére, hogy szeretnénk-e az inaktív fiók törlését kérni, ez esetben a fiókunkhoz kapcsolódó privát és nyilvános adatok is törlésre kerülnek.⁶⁸

A Facebook esetében, bár szabályozása e tekintetben az évek során folyamatosan fejlődött, az alapot még mindig az emlékdallá alakítás képezi. Itt is megjelenik azonban a felhasználó előre tervezésére hagyatkozás, ugyanis lehetőség van hagyatéki kapcsolattartó kijelölésére, illetve a profil végleges törlésének igénylésére. Az emlékdallal fő jellemzője, hogy amennyiben ahhoz nem tartozik hagyatéki kapcsolattartó, a Facebook abban az állapotban fagyasztja be a fiókot, amilyenben az a halálról való értesülés pillanatában volt. Ennek következtében abba nem lehet bejelentkezni, vagy annak tartalmát megváltoztatni – azt leszámítva, hogy amennyiben erre eddig is lehetőség volt, az ismerősök posztolhatnak az elhunyt idővonalára. Az emlékdallal alakítás további következménye, hogy amennyiben az adott felhasználó volt az egyetlen adminisztrátora egy oldalnak, az emlékdallal alakítási kérelem beérkezését követően az oldal automatikusan törlésre kerül.⁶⁹ A Facebook felhasználói számára lehetőséget biztosít hagyatéki kapcsolattartó kijelölésére. Az ő munkája lényegét tekintve egy fiók idővonalának moderálása annak emlékdallal alakítása után, azonban sem bejelentkezni nem tud a fiókba, sem az ahhoz tartozó üzenetekhez nem fér hozzá. Lényeges azonban, hogy amennyiben úgy látja jónak, kérheti a fiók eltávolítását, illetőleg amennyiben ezt az adott személy beállította, másolatot tölthet le az ott megosztott tartalmakról. Ezen felül biztosított, hogy "egyértelmű hozzájárulást tartalmazó, érvényes végrendelet vagy más

⁶⁸ Google-fiók Súlyó: Az inaktív fiók kezelője. Elérhető: <https://support.google.com/accounts/answer/3036546?hl=hu> (letöltve: 2024. 05. 15.)

⁶⁹ Facebook Súlyóközpont: Mi történik a Facebook-fiókkal a halálom után? Elérhető: https://www.facebook.com/help/103897939701143/?helpref=uf_share (letöltve: 2024. 05. 15.)

törvényes jóváhagyási dokumentum⁷⁰ hozzáférést kapjon a fiók üzeneteihez.

Hasonlóan a Google megoldásához, az Apple-nél is lehet hagyatéki kontaktot megadni, ami egy 2022-es újítás és az iOS 15.2, iPadOS 15.2 és macOS 12.1 rendszerektől kezdve jelent meg. Ennek lényege, hogy a hagyatéki kontaktként megjelölt személy a hozzáférési kulcs, tehát egy, az elhunyt által a kijelöléskor létrehozott belépési kód, illetve halotti bizonyítvány birtokában hozzáférést kérhet az eltávozott személy Apple ID-jához, más néven azonosítójához, amely hozzáférést enged az Apple szolgáltatásaihoz és tartalmához.⁷¹ Mint ahogy a Google-nél is láttuk, itt is csak ideiglenes hozzáférés biztosított a hagyatéki kontakt számára, aki az első hagyatéki fiók-kérelem jóváhagyását követően három évig fér hozzá a fiókban tárolt adatokhoz, melyek az időtartam leteltével véglegesen törlésre kerülnek.⁷² Érdekesség azonban, hogy a Google-től eltérően az Apple felhasználók nem tudnak adatköröket kijelölni, amelyeket szeretnének megosztani a hagyatéki kontakttal, hanem azok az Apple által kijelölt adatokat automatikusan meg fogják kapni.⁷³

Az a tény azonban, hogy a RUFADAA esetében a jogalkotó a digitális javak körébe sorolja az elektronikus kommunikációt, nem jelenti azt, hogy ahhoz automatikusan hozzáférést is kapnának azok, akik igényüket erre benyújtják. A szabályozás nagy hangsúlyt fektet a privát tér megőrzésére, így igyekszik a legindokoltabbakra limitálni azon esetek számát, amikor bárki betekintést nyerhet a felhasználó beszélgetéseibe. Az elektronikus kommunikáció tartalmához való hozzáférés az igénylő státuszától függően lesz sikeres vagy elutasított. Először is, ha a felhasználó kifejezetten hozzájárult a tartalom felfedéséhez, vagy a bíróság így rendelkezett, az erre jogosult személyek hozzáférést kapnak a kommunikációhoz. Amennyiben ez hiányzik, a kérelem negatív elbírálás alá esik.⁷⁴ Megbízás esetében a szolgáltató köteles kiadni a megbízottnak a tartalmat, amennyiben erre a megbízás kiterjedt, hasonlóképp a bizalmi vagyongazdálkodás esetében is⁷⁵. Végül pedig a cselekvőképtelen személy gondnoka is csak bírósági engedély alapján férhet hozzá a tartalomhoz, hiszen ahogy az a kommentárban is szerepel, a cselekvőképtelen személynek is joga van a privát szférához.⁷⁶

Mindebből látszik, hogy a RUFADAA mellett, hogy az adatvédelmi törvénnyel kiegészülve igyekszik védeni az egyén privát szféráját, széleskörű rendelkezési jogot biztosít a felhasználónak, még akár a szolgáltatóval kötött felhasználási feltételeket is felülírva. Előrelépést jelent, hogy a törvény hatályára vonatkozó rendelkezéseknél olyan definíciókat ad a digitális javakra illetve az elektronikus kommunikációra nézve, amely más országok számára is kiindulópont lehet. Bár nézőpontbeli eltérést

⁷⁰ Facebook Súlyközpont: Milyen adatokat tölthet le a hagyatéki kapcsolattartó a Facebookról? Elérhető: https://www.facebook.com/help/408044339354739?helpref=faq_content (letöltve: 2024. 05. 18.)

⁷¹ Az Apple Media Szolgáltatásainak Általános Szerződési Feltételei. Elérhető: <https://www.apple.com/legal/internet-services/itunes/hu/terms.html> (letöltve: 2024. 05. 18.)

⁷² Apple Súlyközpont: Hagyatéki kontakt hozzáadása az Apple ID-jához, 2024. 04. 24. Elérhető: <https://support.apple.com/hu-hu/HT212360> (letöltve: 2024. 05. 18.)

⁷³ Apple Súlyközpont: Olyan adatok, amelyekhez egy hagyatéki kontakt hozzáférhet, 2023. 11. 03. Elérhető: <https://support.apple.com/hu-hu/HT212362> (letöltve: 2024. 05. 18.)

⁷⁴ Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act, 2015, Section 7.

⁷⁵ Uo. Section 9-11-12.

⁷⁶ Uo. Section 14.

jelenthet, hogy az amerikai felfogás alapvetően tágan értelmezi azt, milyen adatok is tartoznak ide. Ez azonban a magyar állásponthoz képest, amely kizárólag a gazdasági értéket veszi figyelembe, kifejezetten kedvező a hozzátartozók számára. Ezen felül pedig a dologi hagyománnyal kapcsolatos kérdésre is megoldást kínál, ugyanis kifejezetten utal rá, hogy van lehetőség a végrendeletben is olyan személy megnevezésére, aki gondozni fogja az adott személy felhasználó fiókjait annak halála után.

Összegzés

A téma relevanciáját támasztja alá, hogy Magyarországon is napról napra egyre több ember regisztrál az interneten található különböző felületekre, választja az online ügyintézkést az offline helyett, így a jövőben egyre több és több ember életében fog esedékessé válni a digitális javak kérdése arra az esetre, ha ő már nem lesz ott, hogy gondoskodjon a sorsukról. Figyelemmel arra, hogy a Európai Unióban alkalmazandó általános adatvédelmi rendelet nem vonatkozik az elhunyt személyekkel kapcsolatos személyes adatok kezelésére, a GDPR Preambulum (25) bekezdése felhatalmazza a tagállamokat, hogy az elhunyt személyek személyes adatainak kezelését rendezzék. Egyes jogrendszerek, például a francia és a magyar, már éltek ezzel a lehetőséggel. Azonban ilyen jogalkotási megoldás nélkül hangsúlyozandó, hogy a szolgáltatók saját, az általános szerződési feltételekben vagy a felhasználási feltételekben meghatározott rendelkezései érvényesülnek, ami sokszor nehézkes és problémás helyzeteket eredményezhet a magyar felhasználók számára. Ez főleg azoknál a szolgáltatóknál tűnhet fel elsősorban, amelyek amerikai székhelyűek, mivel náluk sokszor a magyar jogrendszertől idegen eljárás a jellemző, illetve az angol nyelvű ügyintézés is problémát jelenthet az ebben nem járatos személyek számára.

Szintén nem elhanyagolandó szempont, hogy a felhasználók a privát szférájukba tartozó információkat és személyes adatokat töltenek fel a szolgáltatók által működtetett oldalakra, az adatvédelem azonban a személyiségi jogokhoz hasonlóan csak az élő természetes személyeket illeti meg. Az online fiókokhoz való hozzáférési jog örökölhetősége szempontjából az adatvédelem kifejezetten fontos tényező, ugyanis az ott található információk az örökösökre is vonatkozhatnak, azaz az elhunyt személyes adatai közvetlenül utalhatnak még élő adatforrások személyes adataira. A belépéssel az elhunyt személyes adataihoz is hozzáférnek, gyakorlati lehetőségük adódik az azokkal történő rendelkezésre. Az adatvédelemre kifejezett hangsúlyt fektet mind az európai uniós, mind a hazai szabályozás, ami tovább fokozza a megoldandó öröklési jogi kérdések számát.

Kiemelendőnek tartjuk azonban, hogy amint a RUFADAA három lépcsője közül is csupán a legalsón helyezkedett el a szabályozási kényszer, úgy Magyarországon is elsősorban az önrendelkezést kellene előtérbe helyezni. Ha a felhasználók nagy része kijelölné, hogy kinek kíván hozzáférést engedni halála után a regisztrált fiókjaihoz, azzal azt is meg lehetne előzni, hogy jogszabályi szinten rendelkezni kelljen az eljárásról, ugyanis minimálisra csökkenne a bizonytalan szituációk száma. A jogalkotásnak – bár az emberek védelmét és érdekét szolgálja –, mégis szem előtt kell tartani, hogy csupán a legszükségesebb esetekben érdemes ehhez a módszerhez

folyamodni. Amíg arra lehetőség adódik, meg kell hagyni az egyéneknek a lehető legnagyobb mértékű szabadságot és a jogalkotás kötelező erejével csupán akkor beleszólni a magánélet kérdéseibe, amikor más módon nem érhető el a cél.

Irodalomjegyzék

- Papp János Tamás: A közösségi média típusai, in: *„Gondolatok köztere” A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban* (szerk.: Barzó Tímea – Czékmann Zsolt – Csák Csilla), Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2021, 19-23. o.
- Parti Tamás: *A digitális adatok tulajdoni adaptációja, a digitális javak vagyoni jogi kölcsönhatásainak tükrében*. PhD értekezés, KRGE, Budapest, 2023. Elérhető: https://corvina.kre.hu/phd/Parti_Tamas_Disszertacio.pdf (letöltve: 2024. 05. 15.)
- Petrik Ferenc: *A személyiség jogi védelme. A sajtó-helyreigazítás*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001.
- Tókey Balázs: Öröklés, in: *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja* (főszerk.: Csehi Zoltán), Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021. 2321-2327. o.
- Tókey Balázs: Értelmező rendelkezések, in: *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja* (főszerk.: Csehi Zoltán), Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021. 2485-2495. o.
- Wellmann György (szerk.): *Polgári jog I/VI. - Bevezető és záró rendelkezések, Az ember mint jogalany, Öröklési jog*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021.
- Boóc Ádám: Technológiai kihívások a polgári jogban, különös tekintettel az öröklési jogra, in: *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken* (szerk.: Homicskó Árpád Olivér), Budapest, KRE ÁJK, 2018, 25-38. o.
- Csikós Dóra: Digitális hagyaték – digitális lenyomatunk elsimítása vagy kőbe vésése, *Kharón Thanatológiai Szemle*, 24 (2020) 3., 46-57. o. Elérhető: https://kharon.hu/docu/2020-3_csikos-digitalis.pdf (letöltve: 2022. 09. 01.)
- Halász Csenge: "Csak pár kattintás?" - Elmélkedés a közösségi oldalak szolgáltatói és felhasználói között létrejött blankettaszerződésekről, *Gazdaság és Jog*, 32 (2024) 1-2., 22-27. o.
- Jogi Fórum/MOKK, (2022): Mi lesz digitális javainkkal a halálunk után? – Fontos kérdések a kriptopénzek, a közösségimédia-profilok vagy a felhőben tárolt dokumentumok öröklésével kapcsolatban. Elérhető: <https://www.jogiforum.hu/hir/2022/01/19/mi-lesz-digitalis-javainkkal-a-halalunk-utan-a-kriptopenzek-a-kozossegimedia-profilok-vagy-a-felhoben-tarolt-dokumentumok-oroklese/> (letöltve: 2022. 09. 01.)
- Nagy Andor: Személyes digitális hagyatékok megőrzése, in: *Valóságos könyvtár - könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020* (szerk.: Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli), Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. 393-402. o. Elérhető: <https://doi.org/10.21862/vkkv2020.393> (letöltve: 2024. 05. 08.)

-
- Németh Szabolcs: Iustitia megemlített Téged egy bejegyzésben – A közösségi oldalak felhasználói közötti viszonyrendszerek polgári jogi értékelése, *Infokommunikáció és Jog*, 15 (2018) 70., 36-40. o.
 - Németh Szabolcs: Online adataink jogi sorsa a halál után, in: *Technológia jog: új globális technológiák jogi kihívásai* (szerk.: Tóth András), Budapest, KRE ÁJK, 2016, 261-274. o. Elérhető: https://ajk.kre.hu/images/doc/Uj_technologia_jog_kotet.pdf (letöltve: 2022. 04. 03.)
 - Németh Szabolcs: PrintScreen – Pillanatfelvétel a közösségi oldalak jogi szabályozásának kihívásairól és aktuális fejleményeiről, *Infokommunikáció és Jog*, 14 (2017) 69., 83-86. o.
 - Öhman, Carl J. – Watson, David: Are the dead taking over Facebook? A Big Data approach to the future of death online. *Big Data & Society*, 6 (2019) 1. Elérhető: <https://doi.org/10.1177/2053951719842540> (letöltve: 2022. 10. 31.)
 - Parti Tamás: Adat – érték – vagyon – tulajdon relációk, *Gazdaság és Jog*, 30 (2022) 9-10., 54-60. o.
 - Parti Tamás: Digitális hagyaték? De miről is beszélünk? avagy digitális javak az öröklésben, *Közjegyzők Közlönye*, 28 (2023) 2., 20-29. o.
 - Rácz Lilla: A személy és a dolog fogalmának (lehetséges) változásai a mesterséges intelligencia és a kriptovaluták világában, *Állam- és Jogtudomány*, 61 (2020) 4., 82-107. o. Elérhető: https://jog.tk.hu/uploads/files/2020-04_RACZ-tan.pdf (letöltve: 2022. 09. 19.)
 - Rédling Beáta: Digitális kor – digitális hagyaték, *Közjegyzők Közlönye*, 67 (2020) 2., 28-36. o.
 - Schubauer Petra: A digitális hagyaték egyes szabályozási kihívásai, különös tekintettel az adatvédelmi aspektusokra, *Pro Futuro*, 11 (2021) 1., 84-98. o. Elérhető: <https://doi.org/10.26521/profuturo/2021/1/9856> (letöltve: 2021. 11. 10.)
 - Stralendorff Nóra: A digitális hagyaték kérdése a német joggyakorlatban, *Közjegyzők Közlönye*, 67 (2020) 1., 23-28. o.
-
-